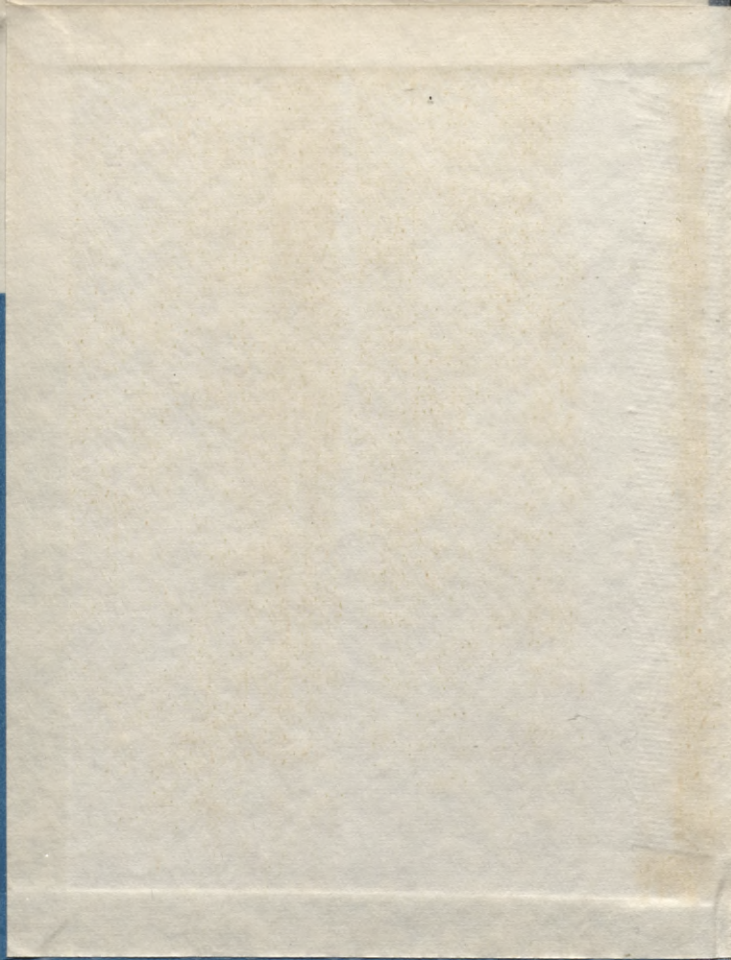

81-2
L 5

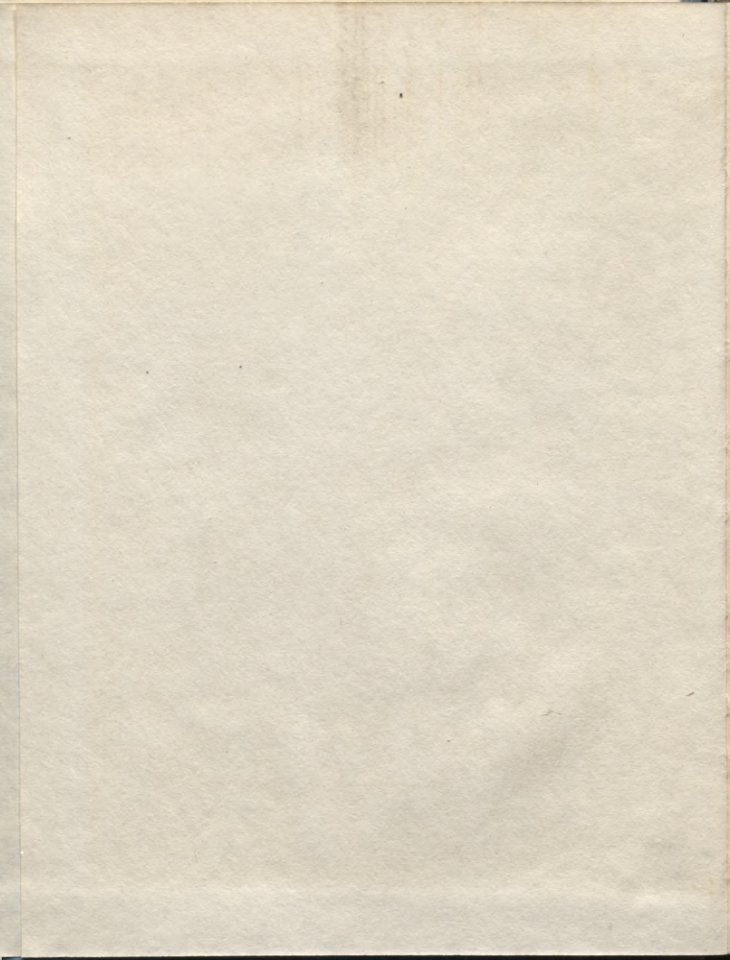
Varavīksme,

LITERĀRAIS MANTOJUMS

1980

VARAVIKSNE

1980

1851

1851

L $\frac{81-2}{5}$

L
810.0

Paravārdsne,

1980

LITERĀRAIS MANTOJUMS

RĪGA «LIESMA» 1980

8L
83.3L
Va 649

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~81-6.307~~
0305071796

Sastādījušas: *Silvija Radzobe un Līvija Volkova*

Redakcijas kolēģija:

I. Kiršentāle, V. Labrence, J. Niedre, S. Ziemeļis

Mākslinieks *V. Ozoliņš*

RLMVM fondu fotomateriāli

Va 649 **Varavīksne, 1980: Lit. mantojums / Sast. un iev. sarakst. S. Radzobe, L. Volkova; Redkol. I. Kiršentāle, V. Labrence, J. Niedre u. c. — R.: Liesma, 1980.—231 lpp., 4. lp. il.**

«Varavīksnē-80» ievietotas materiālu kopas par rakstniekiem simtgadniekiem F. Bārdu, R. Peļši, K. Strālu, A. Braču, J. Pētersonu, Apsedēlu, akadēmiķa V. Samsona apcerējums par literārā mantojuma vērtēšanas problēmām un dažas lappuses no Tautas rakstnieka A. Upīša arhīva.

Va 70202—447
MB01(11)—80 62—80.4603010202

8L
83.3L

«Varavīksnes» sastādītāja I. Bērsona vadībā trīspadsmit gadus rakstu krājums kļuvis par nozīmīgu latviešu kultūras mantojuma popularizētāju un ar šo mantojumu saistīto problēmu risinātāju. Šogad, saglabājot krājuma līdzšinējo pamatstruktūru, detaļās ienāk daži pārveidojumi.

Tradicionālā nodaļa «Pirms simt gadiem» mūs aizvadījusi līdz tādām posmam pagājušā gadsimta literārajā dzīvē, ka ar S. Vieses rakstu «Pieci klusi gadi. 1880—1884» uz attiecīgo laiku no gadskārtējā apskata atvadāmies.

Tāpat ir ar nodaļu «Pirms sešdesmit gadiem», kura ar iepriekšējās «Varavīksnes» spraiģo, būtiskiem faktiem bagāto I. Kiršentāles rakstu «1919. gads» mūs novedusi pie 1920. gada. Turpmāk neapskatisim buržuāziskās Latvijas kultūras dzīvi pa atsevišķiem gadiem. Šajā «Varavīksnē» izveidota nodaļa «20. un 30. gadu demokrātiskā kultūra», kurā runāsim par 20. un 30. gadiem kopumā, respektīvi, par literārām parādībām un procesiem, kas norit buržuāziskās Latvijas ietvaros, bet kas savā saturā un idejiskajā virzībā atrodas konsekventās antifāšistiskās pozīcijās. Robežšķirtni starp demokrātisko un fašistisko kultūru kā 20. un 30. gadu kultūras parādību vērtējuma kritēriju izvirza akadēmiķis V. Samsons rakstā «Objektīva kritērija nepieciešamība un iespējamība».

«Varavīksnes» tradīciju godināt un izvērtēt gadsimtu pārdzīvojušos literatūras darbiniekus turpinām nodaļā «Mūsu simtgadnieki», centrālo akcentu liekot uz nozīmīgākajām un dažkārt arī pretrunīgām mākslinieciskajām personībām. Kā tāds starp šā gada simtgadniekiem neapšaubāmi vērtējams Fricis Bārda. Tāpēc V. Eihvalds rakstā «Zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli» dod plaši izvērstu, dziļi analītisku un dialektisku F. Bārdas mantojuma vērtējumu.

Konsekventi tiek turpināti un iespējami izvērsti raksti par būtiskiem pētījumiem latviešu literatūras vēsturē, kā arī muzeju un bibliotēku rokrakstu fondos un privātpersonu arhīvos esošo oriģinālmateriālu publicējumi. Šai nodaļā ietilpst tie darbi, kas neattiecas uz simtgadniekiem.

Katrā «Varavīksnes» gadskārtā tiks dots vārds vismaz vienam literatūrpētniecības ceļa sākējam, īsā biogrāfiskā izziņā iepazīstinot viņu ar lasītāju.

Sastādītājs

I. 20. UN 30. GADU DEMOKRĀTISKĀ KULTŪRA

Vilis Samsons

OBJEKTĪVA KRITĒRIJA NEPIECIEŠAMĪBA UN IESPĒJAMĪBA

20. GADSIMTA 20.—30. GADU LATVIEŠU KULTŪRAS MANTOJUMA PROBLĒMAS

Vai tā bija nejaušība, ka 1979. gada pavasarī trīs reizes un trīs vietās tika spriests par kultūras mantojumu? Laikam jau ne. Kaut kas ir sasāpējies, un katrs runā par to, kas viņam visvairāk sāp. Par latviešu literatūras mantojumu tika runāts Latvijas komitejā kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs un Rakstnieku savienībā. Zinātņu akadēmijā sarunas izvērtās krietni plašākā auditorijā. Disputa iniciatore bija «Latviešu literatūras un mākslas mantojuma pētišanas un izdošanas» kompleksās programmas padome. Padomi nodibināja Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prezidijs. Arī tas nebija nejauši: tieši Zinātņu akadēmijai ir uzdots koordinēt un vadīt pētījumus humanitāro un dabaszinātņu jomā. Tātad padome ir ne tikai kompetenta, bet arī tiesīga un atbildīga republikā spriest un izvērtēt pagātnes daiļrades mantojumu.

Skeptiķi sacīs: atkal jauns «iestādījums» ar garu un «modīgu» nosaukumu — kompleksā programma. Bet laikam jau citas izejas nav — pienācis laiks, kad izspriest un izlemt var un vajag kompleksi. Pastāvošā resoru savrupība ir novedusi pie tā, ka republikā līdz šim nav izstrādāta, zinātniski pamatota vienota kultūras mantojuma izdošanas perspektīvā plāna tuvākai un attālākai nākotnei. Savrupība atsevišķu speciālistu darbā savukārt ved pie pārsteidzīgiem, voluntāriem vērtējumiem. Tieši tādēļ ir bijuši atsevišķi pakļupieni. Teorētiskos, metodoloģiskos ieročus vislabāk asina kolektīva doma. Ir dabiski, ka grāmatu izdevējiem jāsadarbojas ar zinātnie-

kiem, jo empīrisms un konjunktūra, kas dažkārt dominē izdevniecības plānu tapšanas gaitā, neļauj ielūkoties dziļumā un tālumā. Pēdējā laikā arvien prasīgāk tiek izteikta doma, ka kopā jāsanāk ne tikai vienas profesijas, bet visu daiļrades jomu speciālistiem. Pētījumi līdz šim attīstījušies stipri nevienmērīgi. Ja literatūrzinātnieki pagātnes mantojumam veltījuši monogrāfijas, daudzsējumu literatūrvēstures kursus un izdevēji nav skopojušies ar latviešu klasikas publicējumiem, tad mākslas un mūzikas jomā šāds darbs vēl ir nākotnes iecere. Šajā pašā disputā muzikologs L. Kārklīšs teica rūgtus vārdus par pētniecības līmeņu un sasniegto robežu atšķirību dažādās mākslas nozarēs, atzīmējot, ka literatūrvēsturnieki krietni apsteiguši muzikologus mantojuma apguvē un ka muzikologiem var lieti noderēt literatūrzinātnieku teorētiskie atradumi. Arī citi disputa dalībnieki, sveicot literatūras un mākslas mantojuma kompleksās risināšanas ieceres, apliecināja, ka literatūras, teātra, tēlotājas mākslas, mūzikas speciālistiem ir par ko runāt kopīgos teorētiskos forumos un kopīgi gūtās atziņas var bagātināt visus dalībniekus. Protams, katrai daiļrades jomai piemīt savas specifiskas likumsakarības. Taču kultūras mantojuma vērtēšanas un apguves metodoloģiskie principi ir kopīgi, un par tiem var un vajag risināt kopīgas pārrunas.

Kā pirmo problēmu apspriešanai padome proponēja 20.—30. gadu mākslas un literatūras mantojumu. Kādēļ izvēle krita tieši uz šo periodu? Trāpīgu, tēlainu atbildi, man šķiet, deva literārā mantojuma pētnieks I. Bērsons savā disputa runā. «Ja pārskatām mūsu darbu, šur tur nonākam strupceļā, jo lietojam nolietotus darbarīkus, ar kuriem strādāja literatūras un mākslas darbinieki pirms daudziem, daudziem gadiem, un tā mēs dažam labam autoram un viņa daiļradei netiekam klāt.»¹ (Retinājums mans — V. S.) Literatūras,

¹ LPSR ZA Vēstis, 1979, № 12, 65. lpp.

tāpat mākslas vēstures pētnieka «darbarīki» ir viņa teorētiskais, metodoloģiskais bruņojums. Laikam jau tā ir, ka vienam otram pētniekam «darbarīki» kļuvuši trūli, jo tiem nav bijis pietiekama idejiski teorētiska ārdējuma.

Vai, pieļaujot, ka šur tur vēl pastāv metodoloģiskas neskaidrības mantojuma apgūvē, mēs nesabiezīnām krāsas, vai lieki nemeklējam grūtību, kur to nav? Pēckara gados, pateicoties marksistiski leņiniskās teorijas apgūvei, mākslas un literatūras zinātnieku profesionālai izaugsmei, republikā taču ir padarīts milzīgi daudz pagātnes kultūras izpētē un tās mantojuma radošā apgūvē. Jau 50. gados izkristalizējās noteikta metodoloģiska skaidrība. Tika skaustas, no vienas puses, «vienota plūdma», «tīrās mākslas» koncepcijas, kas, ievazātas no ideālistiskās estētikas, hipertrofēja vispārcilvēcisko un vispārnacionālo, ignorēja kultūras sociālo determinētību, mākslas un literatūras partejiskumu. Asas šķiru cīņas apstākļos šo koncepciju recidīvi pārstāvēja, tā teikt, lielāko ļaunumu. Tika pelta arī shematizēšana un sociologizēšana, kas, būdamas savdabīgi «proletkulta» rudimenti, absolutizēja sociālo, nespēja izprast šķiriskā un vispārcilvēciskā dialektiku kultūrā. Proletariāta un buržuāzijas antagonisms šais gadījumos tika tieši, nepastarpināti attiecināts uz pagātnes kultūras parādībām, un, šādā sietā vētot, kritikas pūtiens varēja aizvējot no kultūras mantojuma arī kādu «graudu veselu». Varbūt vieglāku, tomēr graudu. 50. gados bieži praktizētās diskusijas atspoguļo tā laika sasniegto kultūras mantojuma vērtēšanas un apgūves līmeni. 70. gadu vidū atsāktās debates par kultūras mantojumu sola padziļinātu izpratni, jo var balstīties uz zinātnieku pētījumiem un monogrāfiskām publikācijām, kas izvērsās plašumā un dziļumā 60. gados.

Un, ja pētnieks vai izdevējs šodien tomēr «netiek klāt» kādām 20.—30. gadu mantojuma vērtībām, tad vaina

tiešām nav meklējama faktiskā materiāla nezināšanā, bet metodoloģisko «darbarīku» nepilnībā. Izrādās — nav neapstrīdama kritērija, lai pārlicinātu sevi un citus, ka ir atšķelta mantojumam piederīga daļa. Ne par daudz, ne par maz. Abas noslides ir iespējamās un abas ir peļamas. Bez noteiktas mērauklas nevaram tikt klāt vērtībām.

Skaidrība un vienprātība pastāv tikai revolucionāras ievirzes, sociālistiskās tendences daiļdarbu atlasē: šajos gadījumos var tieši piemērot visiem zināmo leņķisko divkultūru dalījumu. Bet nereti visai dažādi ir viedokļi par to, kas būtu ietverams 20.—30. gadu demokrātiskās literatūras un mākslas mantojuma daļā. Diemžēl nav viennozīmīgas atbildes, kāds satvars bija 20.—30. gadu patiesi demokrātiskajai kultūrai. Visiem gan ir skaidrs, ka ne viss, kas tika saukts par demokrātisku, bija demokrātisks. Daži literatūras un mākslas pētnieki pat nepūlas izvīzīt jautājumu par vienota kritērija iespējamību un nepieciešamību, baidoties no ieslīgšanas senajā grēkā — vulgārsocioloģijā. Divu kultūru šķelums jebkurā gadījumā gan tiek deklarēts, bet pētnieks nezina, ko ar to iesākt konkrētas daiļrades analizē. Daiļrades veida un žanra īpatnību, specifisko likumsakarību skaidrojumā, kur veiksmē atkarīga no profesionālās sagatavotības, divu kultūru mēraukla labākajā gadījumā kļūst par vienu no daudzajiem vērtējuma kritērijiem. Šāda «daudzplānība» praksē parasti sasaucas ar «faktoru» koncepciju teorijā. Zaudējis dominējošo robežšķirtni, palicis bez vienota objektīva ceļveža, pētnieks sapinas «plurālisma» daudzajos vilinošajos, bet reizē bīstamajos valgos, zaudē orientāciju un ieslīd subjektīvā pagātnes parādību skaidrojumā.

Disputā, kurš notika Zinātņu akadēmijā, tika proponēts un diskusijas gaitā visumā pieņemts vienots objektīvs kritērijs divu kultūru šķiršanai buržuāziskās Latvijas gados. Ievadreferātā, kurš, tāpat kā pārējie referāti,

tika publicēts akadēmiskajā žurnālā «Vēstis», robežšķirtne tiek strikti vilkta starp demokrātijas un fašisma kultūrām.¹ Proti, mākslinieka un rakstnieka, viņa daiļrades antifašistiskā ievirze buržuāziskās varas gados Latvijā gala rezultātā noteica daiļdarba piederību demokrātiskajai kultūrai, kas šodien tiek pārmantota.

Cilvēku garīgās kultūras sfēra ir visaptveroša un ārkārtīgi sarežģīta. Tajā ietilpst izglītības un izziņas, audzināšanas un morāles, zinātnes, mākslas, literatūras u. c. cilvēka garīgās darbības jomas. Vai tādā kultūras parādību kvalitatīvā daudzveidībā ir iespējams rast kādu viennozīmīgu, vienotu mēraukļu vērtību izsvēršanai? Un tomēr patiesai zinātnei par vēsturi un sabiedrību tas ir izrādījies pa spēkam: marksisms-ļeņinisms dod metodoloģisku kritēriju kultūras parādību izvērtēšanai.

Metodoloģiskais izejas punkts mums, mantojuma pētniekiem, ir V. I. Ļeņina principiālā nostādne par divām kultūrām buržuāziskajā sabiedrībā — valdošo buržuāzisko un demokrātisko kultūru, kas ieslēdz sevī sociālistiskās kultūras elementus. Mēs esam demokrātiskās kultūras vērtību cienīgi mantinieki. Zinātniskā komunisma izcilais teorētiķis nepārprotami aprādīja, kā atdalāma tā pagātnes garīgo vērtību daļa, kuru pārmantos cilvēces internacionālā kultūra. «Internacionālā kultūra, ko jau tagad rada visu zemju proletariāts, uzņem sevī (no jebkura nacionāla kolektīva) ne «nacionālo kultūru» visumā, bet ņem no *katras* nacionālas kultūras *vienīgi* tās konsekventi demokrātiskos un sociālistiskos elementus.»²

¹ Samsons V. Par idejiski estētisku kritēriju kultūras mantojuma izvērtēšanai. — LPSR ZA Vēstis, 1979, № 6, 39.—44. lpp.

² Ļeņins V. I. Raksti, 19. sēj., 213. lpp.

Runādams par pārmantojamo pagātnes kultūras daļu, V. I. Ļeņins vārdus «nacionālā kultūra» apzināti liek pēdīnās, lai nepārprastu, ka tā nav vienota, ka «katrā nacionālajā kultūrā ir divas nacionālas kultūras»¹. Divu kultūru pretimnostādīšanai pamatā ir dziļa metodoloģiska doma: demokrātiskās kultūras satvars un dziļākā jēga izprotama, tikai salīdzinot to pret svarā valdošajai ekspluatatoru šķiras kultūrai. «...mēs *no katras* nacionālās kultūras ņemam *tikai* tās demokrātiskos un tās sociālistiskos elementus, ņemam tos *tikai* un *noteikti* pret svarā *katras* nācijas buržuāziskajai kultūrai, buržuāziskajam nacionālismam.»² Ļeņiniskā tēze par divām kultūrām ir zināma ikkatram marksistam. Grūtības rodas tad, kad jānovelk reāla robeža starp abām kultūrām, kad jānosaka dotās sabiedrības demokrātiskās kultūras satvars, kad jāatlasa mantojumam konkrēti daiļdarbi. Atbildi var rast, tikai iedziļinoties analizējamā laikmeta attīstības tendencēs un likumsakarībās, stingri sekojot marksistiski Ļeņiniskajam vēsturiskuma principam. Katrai sabiedriski ekonomiskajai formācijai ir savs, atbilstošs kultūras tips kā vēsturiski nosacīta pretmetu vienība.

Paraugu tādai vēsturiskai kultūras mantojuma analīzei sniedza pats Ļeņins vēl 19. gs. beigās rakstā «No kāda mantojuma mēs atsakāmies?». Dodot pretsparu narodņikiem, kuri pārmeta marksistiem atteikšanos no 60. gadu krievu apgaismotāju mantojuma un «labāko tradīciju», «demokrātisko pavedienu pārraušanu», viņš, dialektiski tverot būtisko, fiksēja objektīvu rādītāju mantojuma demokrātiskās daļas izdalīšanai: «...kad rakstīja mūsu apgaismotāji no 40. līdz 60. gadiem, *visi* sabiedriskie jautājumi saistījās ar cīņu pret dzimtbūšanu un tās paliekām.»³ Tātad attieksme pret dzimtbūšanu,

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 20. sēj., 15. lpp.

² Turpat, 8. lpp.

³ Ļeņins V. I. Raksti, 2. sēj., 455. lpp.

lūk, robežšķirtne, kas skaidri dala 19. gs. sabiedrību divās nometnēs. V. I. Ļeņins gan te piebilda, ka viņš apskata «mantojumu» tikai ekonomiskajā un publicistiskajā aspektā, «atstājot sāņus filozofijas, literatūras, estētikas u. tml. jautājumus»¹. Taču nav šaubu, ka dotā metodoloģiskā mēraukla ir noderīga kultūras, literatūras un mākslas parādību vērtēšanai, katrreiz ņemot vērā cilvēka garīgās darbības dažādo sfēru specifiku. Ļeņinskais kritērijs toreiz palīdzēja precīzi noteikt un nodalīt gan valdošajai, patvaldnieciski muižnieciskajai, gan demokrātiskajai kultūrai piederošās garīgās dzīves parādības. Protams, tā laika demokrātiskajās kultūras bagātībās, kuras pieņēma marksisti un pārmantoja nākamās paaudzes, bija izdalāmi dažādi slāņi: te sastopami arī revolucionārie, sociālistiskie elementi. Taču šādi iekšējie dalījumi, pat svarīgi būdami, nedrīkst aizsegt demokrātiskā mantojuma galveno robežšķirtni.

Kā V. I. Ļeņina metodoloģija piemērojama šā gadsimta 20.—30. gadu latviešu kultūras mantojuma analīzē? Nav šaubu, ka šā perioda demokrātiskās kultūras satvars bija atšķirīgs no 19. gs. demokrātiskās kultūras mantojuma. Varam piezīmēt, ka latviešu sabiedrība, veidojot savu kultūras dzīvi 20. un 30. gados, saņēma mantojumā no iepriekšējā posma sazarotu daiļliteratūru un profesionālo nacionālo mākslu, kas pamatos balstījās uz stingri iedibinātām demokrātiskām un reālistiskām tradīcijām. Jāņa Raiņa un Andreja Upīša, Vilhelma Purviša un Jāzepa Vītola daiļradei un, es teiktu, viņu skolām un tradīcijām bija noteicoša ietekme latviešu mākslā un literatūrā. Kāds tad bija visu sabiedrisko, arī kultūras vērtību mērs šajā laikā? Paturot prātā citēto V. I. Ļeņina tēzi, varētu sacīt, ka 20. gadu otrajā pusē un 30. gados visi sabiedriskie jautājumi Latvijā saistījās ar cīņu pret uzbrūkošo fašismu un tā

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 2. sēj., 444. lpp.

ietekmi un izpausmi politikā, ideoloģijā, kultūrā, par demokrātijas (plašākā izpratnē) aizstāvēšanu.

20. gadu otrajā pusē notika visai būtisks pavērsiens Latvijas sociāli politiskajā, ideoloģiskajā un kultūras dzīvē. Bija izplēnējušas 20. gadu sākumā uzpūstās ilūzijas par «pašu valsti», «brīvo Latviju» kā tautas saimniecības un nacionālās kultūras uzplaukuma garantu. Plaši iedzīvotāju slāņi, arī inteliģence, bija vilušies: kapitālistiskā kārtība atsedzās visā savā pretīgajā kailumā un cinismā. Vilšanās, neapmierinātība bija vērojama arī nacionālistiskās buržuāzijas nometnē, — tikai tās cēlonis bija diametrāli pretējs. Ekstrēmās aprindās rodas bažas, īpaši pēc proletariāta šķiru cīņas aktivizēšanās un pirmajiem panākumiem: sak, vai ar parlamentārās demokrātijas pārvaldes formu arī turpmāk izdosies nodrošināt savu kundzību? Likteņa ironija: buržuāzija noliedza pašas sludināto demokrātiju, kad tā nespēja tikt galā ar strādniecību, un meklēja izeju atklātā fašistiskā diktatūrā. Šajā laikā Musolini bija izdarījis fašistisko apvērsumu Itālijā. 1926. gadā līdzīgi apvērsumi notika Polijā un Lietuvā — Latvijas kaimiņvalstīs. Plašas tautas masas nereti tīri stihiski nostājās demokrātijas aizstāvēšanas pozīcijās.

Jautājums par komunistu attieksmi pret demokrātiju izraisīja polemiku LKP un tās presē. Principiālu skaidrību sarežģītajā problēmā ienesa P. Stučkas raksts «Parlamentārisma krīze»¹. Ģeniāli paredzēdams, ka nākamo politisko un ideoloģisko batāliju robežšķirtne strikti iezīmēs starp demokrātijas spēkiem un uzbrūkošo fašismu, viņš atspēkoja sektantiskās tendences un mācīja, ka Latvijas komunistu uzdevums ir aktīvi cīnīties demokrātijas pusē. Esošais šķiru spēku samērs liecināja, ka Latvijā vēl nav nobrieduši apstākļi uzvarošai sociālistiskai revolūcijai un proletariāta diktatūrai. Aizstāvēt pret fašismu

¹ Cīņas Biedrs, 1926, № 5/6.

un maksimāli izmantot strādniecības un visas tautas interesēs buržuāzisko demokrātiju, līdz būs iespējams to no-mainīt ar augstāku — sociālistisko demokrātiju, — tāda bija cīņas dialektika. Par to izvērsti runāts V. Samsona rakstā «Ekstrēmā latviešu nacionālisma un vācu nacionāl-sociālisma idejiskā tuvība»¹. P. Stučkas nostādne ļāva iz-strādāt elastīgu politisku taktiku, kas palīdzēja LKP, aici-not cīņā par demokrātiju, pret karu un fašismu, pie-saistīt un vest aiz sevis ne tikai to darbaļaužu daļu, kas jau stāvēja par proletārisko revolūciju, bet arī demokrā-tiski noskaņotas plašas sīkburžuāzijas masas, inteligenci. Šī nostādne deva skaidru orientieri, kā atdalāma un pie-saistāma radošās inteligences daļa, kas rada patiesi de-mokrātiskas, humānas kultūras vērtības, kura nekonfron-tējas ar revolucionāras, sociālistiskas ievirzes daiļradi un tās nesējiem, bet saplūst ar to.

Pārvarējusi sektantiskās novirzes un atkāpes, LKP pēc VII Kominternes kongresa (1935) konsekvēnti realizēja vienotas antifašistiskas frontes lozungu, un tai izdevās kļūt par patiesu tautas masu vadoni un aizvadīt darba-ļaudis līdz uzvarai 1940. gadā. Atjaunotā padomju vara piesaistīja sev latviešu radošās inteligences lielumu vairākumu, un tā ar dedzīgu aizrautību iekļāvās kultū-ras jauncelsmes darbā. Tā nebija nejaušība. Ar savas daiļrades demokrātiskajām vērtībām un savu antifašis-tisko pārliecību vai pat darbību šie rakstnieki un māksli-nieki bija sevi atšķīruši no valdošās antikultūras.

Uzsvērsim, ka demokrātijas aizstāvēšana, antifašistiskā cīņa, tautas mobilizācija pret karu un hitleriskās Vācijas agresiju bija ne tikai komunistu taktika. Tāda bija ar tautu, tās kultūras vitālām interesēm saistītā sabiedrības attīstības objektīvā nepieciešamība. Pretējas tendences aizstāvēšana gala rezultātā veda pie nācijās un tās kultū-ras paverdzināšanas un pazudināšanas, kā to daļēji paspēja

¹ LPSR ZA Vēstis, 1978, № 6, 7.—30. lpp.

demonstrēt hitleriskās okupācijas laiks. Pieminēsim, ka antifašistiskā cīņa 30. un 40. gados Eiropā kļuva par mēraukļu partiju un indivīdu, sociālo grupu un valdību demokrātisma izsvēršanai. Tikai tādu demokrātismu varēja saukt par konsekventu demokrātismu. Bet tikai konsekvents demokrātisms, kā uzsvēra V. I. Ļeņins, varēja radīt labvēlīgus apstākļus nacionālā jautājuma risinājumam, tātad arī nacionālās kultūras attīstībai vecajā sabiedrībā. «... ir tikai viens nacionālā jautājuma atrisinājums (ciktāl to vispār var atrisināt kapitālisma pasaulē, iedzīvošanās, plēšanās un ekspluatācijas pasaulē), un šis atrisinājums ir konsekvents demokrātisms.»¹ Konsekvents demokrātisms bija pārbaudes akmens visiem tiem sabiedriskajiem darbiniekiem, kas iestājās par nacionālās kultūras attīstību.

Tātad, atgriežoties 20.—30. gadu sarežģītajā un preturu pilnajā Latvijas sabiedrībā, par ceļvedi jāņem ļēniskais divu kultūru metodoloģiskais kritērijs un tas jāpiepilda ar konkrētu, laikmeta būtību tverošu satvaru. Šādi pieejot, jau sākumā iezīmējas divas tendences Latvijas kultūras dzīvē, kas izvērsoties un diferencējoties 30. gadu vidū konfrontējas kā divas diametrāli pretējas kultūras: valdošā reakcionārā, antidemokrātiskā, ekstrēmi nacionālistiskā, fašismā izvirtusī kultūra un demokrātiskā antifašistiskā, patiesi humānā un tautiskā.

* * *

Šī gadsimta otrajā ceturksnī fašisms kļuva par sabiedrības jaunumu iemiesojošo pamatfaktu un par galveno idejisko pretinieku demokrātijai, arī komunistiem. Varētu piebilst, ka V. I. Ļeņins pirmā pasaules kara priekšvakarā, ar bažām vērodams rūgstošā buržuāziskā nacionālisma uzplūdus, saskatīja tajā nopietnus draudus

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 20. sēj., 5.—6. lpp.

revolūcijai. «Karojošais buržuāziskais nacionālisms, kas notrulina, apmuļķo, saskalda strādniekus, lai vestu tos buržuāzijas pavadā, — lūk, mūs-laiku pamatfakts (retinājumi mani — V. S.),»¹ rakstīja Ļeņins 1913. gadā. 20.—30. gados, sociālistiskās revolūcijas uzvaras satracināts, karojošais buržuāziskais nacionālisms izdzima zooloģiskā šovinismā, fašismā, kas kļuva par jebkuras demokrātijas negāciju, demokrātiskās kultūras noliegumu.

Kāda varēja būt karojošā, ekstrēmā nacionālisma pozīcija kultūras jomā Latvijā? Bez konsekventas demokrātijas nevar būt patiesas nacionālas kultūras. Buržuāzijas ideoloģija, pārsātināta ar zooloģisko šovinismu, izvirta fašismā, kas noliedz jebkuru demokrātiju. Antikomunisms, kas saslēdzās ar antirusismu un antisemitismu, kļuva par šās cilvēknicinošās ideoloģijas satvaru. Par savas filozofijas un estētikas pamatu ekstrēmais nacionālisms izvēlējās galējo iracionālismu un mistiku; «teorētiskai» argumentēšanai parasti tika izmantotas no imperiālisma ideoloģiskā arsenāla aizgūtas reakcionārās ideālistiskās koncepcijas, īpaši modē nākušās fašisma tēzes. Nacionālās mākslas un kultūras būtība un jēga tika meklēta netveramā mistiskā «latviešu dvēselē», kuras dzīlēs cilvēka prāts nav spējīgs ielūkoties. Vai šāda reakcionāra šķira un ideoloģija varēja dot auglīgas idejas latviešu nacionālās kultūras tālākam progresam? Nē! To īpaši apliecina 1934.—1940. gadi, kad ekstrēmais nacionālisms kļuva par kultūras dzīves pilnīgu diktētāju. Jānis Lapiņš, Eduards Virza, Ernests Brastiņš — ekstrēmā nacionālisma ideju mazpopulārie propagandētāji 20. gados — kļuva par Ulmaņa autoritārā režīma ideoloģiem un modes noteicējiem kultūras dzīvē.²

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 20. sēj., 9. lpp.

² Samsons V. Latviešu buržuāziskā nacionālisma «teorētiskas» premises. — LPSR ZA Vēstis, 1979. № 8, 12.—39. lpp.

LATVIJAS NACIŅĀLĀ

BIBLIOTĒKA

~~81-6.307~~

Šīs domas pastiprināšanai gribētos atcerēties, kā Ernests Hemingvejs — viens no mūsu gadsimta lielās prozas meistariem un dižajiem antifašistiem demokrātiem — vēl 1937. gadā, runājot otrajā amerikāņu rakstnieku kongresā, atdalīja fašistisko un profašistisko antiliteratūru no patiesas humānistiskas demokrātiskas daiļrades. «Ir tikai viena politiska sistēma,» viņš teica, «kurā nevar būt labi rakstnieki, un tas ir fašisms. Jo fašisms ir meli, ko sludina bandīti. Rakstnieks, kurš negrib melot, nespēj dzīvot un strādāt fašisma apstākļos. Fašisms ir meli un tādēļ lemts literārai neauglībai. Un, kad tas aizies pagātnē, tam nebūs vēstures (retinājumi mani — V. S.) — aiz tā paliks tikai asiņainas slepkavības...»¹

Jebkurš marksists šodien pieņems bezpartejiskā amerikāņa toreiz teikto patiesību, ka no demokrātiskās kultūras mantojuma attīrāmi un iztīrāmi jebkuri fašistiskas, resp., šovīnistiskas ievirzes rakstījumi, skandējumi un smērējumi, kuriem «nebūs vēstures», tāpat nebūs nākotnes, tie netiks iekļauti kultūras mantojumā. Fašistiskā antikulturnā bija kapitālisma sistēmas un buržuāziskās kultūras krīzes galējas izpausmes forma.

Latviešu ekstrēmo nacionālistu, fašistu attieksme pret latviešu nacionālās kultūras patiesi demokrātisko mantojumu, tās lepnumu — kritiskā reālisma literatūru un mākslu — bija noliedzoša vai visai rezervēta. Vēl pirms fašistiskā apvērsuma Ulmaņa galma ideologs Edvards Virza aicināja izsvītrot no latviešu literatūras vēstures visu kritiskā reālisma prozu, sākot ar R. un M. Kaudzišu «Mērnieku laikiem», Andreja Upīša un Līnarda Laicena romānus ieskaitot. Brāļu Kaudzišu pievēršanos reālisma metodei Virza iedrošinājās nozākāt kā «garīgās korupcijas sākumu»². Un tālāk: «Šis Kaudzišu šaubu un kriti-

¹ Hemingvejs E. Raksti, 3. sēj. R., 1973, 575. lpp.

² Virza E. Laikmeta dokumenti. R., 1930, 9. lpp.

cisma gars nerima līdz ar viņiem. Viņš ir paplašinājies, un Upīša naturālistiskajos un Laicena aģitatoriskajos romānos mēs redzam atdzimstam Kaudzīšu garu.»¹ Acīm redzamo aplamību un ļaunuma izvirdums neprasa īpašu komentēšanu. Svarīgi ir tas, ka latviešu fašisma vadošais ideologs pats atšķēl buržuāzisko nacionālismu no demokrātiskās kultūras, un piebildīsim, ka par tās mantiniekiem viņš visai trāpīgi aprāda — komunistus. Un te mēs neiebildīsim.

E. Virza izkļiedza klaju un žultainu naidu arī pret dižāko latviešu dzejnieku Jāni Raini, pēc būtības atteicās no pamatšķiras dziesminieka mantojuma, un ekstrēmāis nacionālisms, zemnieksavienībniekus ieskaitot, šādu pozīciju pieņēma.² Varētu minēt ne mazums līdzīgu piemēru par buržuāzisko nacionālistu noliedzošu, nihilistisku attieksmi pret demokrātiskās nacionālās kultūras mantojumu.

Ekstrēmā nacionālisma ideologi apjauta un saprata pilnīgi reālas robežšķirtnes veidošanos, kas nodalīja demokrātisko kultūru un tās pārstāvjus no reakcionārās, ekstrēmi nacionālistiskās, turklāt iztulkoja to visu kā komunisma un Maskavas «intrigu». 1932. gadā savas šķiras uzdevumā milzīgu troksni sacēla ekstrēmā nacionālisma publicists un ideologs Žanis Unāms. Pret ko tad vērsās viņa neķītrā brošūrele «Latviešu literatūras 4 D. Komunisma iebrukums latviešu literatūrā»? Ž. Unāms cēla trauksmi un virzīja savu uzbrukumu ne tikai pret marksistisko estētiku un revolucionārās ievirzes literatūras un mākslas nesējiem, bet galvenokārt pret «komunistu uzpirktajiem» — kā viņš atļaujas provocēt — demokrātiskajiem rakstniekiem un māksliniekiem. Tiešais viņa ķēngu raksta mērķis — diskreditēt PSRS un Latvi-

¹ Virza E. Laikmeta dokumenti, 10. lpp.

² Samsons V. Patiesie mantinieki un neaicinātie aizgādņi. — LPSR ZA Vēstis, 1978, № 9, 9.—10. lpp.

jas kultūras tuvināšanas biedrību, kurā sastāvēja daudzi buržuāziskās Latvijas rakstnieki un mākslinieki. Unāms šantažē biedrības priekšsēdētāju Pāvilu Rozīti, biedē vai pulgo pārējos. Atcerēsimies, ka biedrības valdē un revīzijas komisijā bija ievēlēti E. Smiļģis, J. Jaunsudrabiņš, K. Skalbe, J. Akuraters, O. Skulme, R. Suta, N. Strunke, P. Ķikuts, E. Zālīte u. c. Kas tad īpaši satrauc ekstrēmos nacionālistus? «Launākais, ka kopš tuvināšanās biedrības nodibināšanas daži mūsu rakstnieki savos darbos ļoti negatīvi sākuši tēlot Latvijas dzīvi...»¹ Dabiski, ka demokrātiski noskaņotie rakstnieki, reālistiski tverot īstenību, nevarēja nešaustīt buržuāziskās sabiedrības un kultūras pagrimumu.

Tāpat ekstrēmajam nacionālismam bija pamats uztraukties — pat vairāki «nacionāli domājoši» rakstnieki iekļuva viņu melnajā sarakstā. Protams, nevar ņemt visu par pilnu, ko insinujis Ž. Unāms. Taču kā netieša norāde uz viņu pozīciju var noderēt. Piemēram, kā velkama robežšķirtne cauri Akuratera daiļradei. Robežšķirtne atklāsies tikai tad, kad izpētīsim rakstnieka daiļradē pausto attieksmi pret antidemokrātisko, fašistiski diktatorisko tendenci sabiedrības dzīvē un kultūrā.

* * *

Tāpat var fiksēt objektīvu kritēriju 20.—30. gadu kultūras mantojuma izvērtēšanai. Un tas, mums šķiet, ir pielietojams, analizējot gan kultūras parādības plašākā nozīmē, gan šaurāk — mākslu un literatūru. Bet mēs apzināmies arī to, ka proponētā kritērija vienkāršota piemērošana daiļrades jomā var novest pie neauglīgas un kaitīgas socioloģizēšanas. Katrreiz jāņem vērā mākslas, tās veidu un žanru specifika, īpatnējie likumi. Var sacīt, ka mākslas un literatūras speciālistiem ir saasināta

¹ Unāms Ž. Latviešu literatūras 4 D. R., 1932, 15. lpp.

modrība tieši pret vienkāršošanas, vulgarizēšanas varbūtību, turklāt viņi parasti visai rezervēti izturas pret vispārteorētiskām, arī metodoloģiskām rekomendācijām. Varbūt tas ir savdabīgs sargājošs reflekss! Lasot 20. gadsimta pirmās puses presi un literatūru — ne tikai «kreisos», bet arī komunistiskos izdevumus —, reizumis nākas sadurties ar vienkāršotu daiļrades skaidrojumu, turklāt tas noticis marksisma vārdā, bet par marksismu pieņemts tas «ekonomiskā materiālisma» modelis, kam saknes sniedzās 19. gadsimta 90. gados un kas nebija bagātināts ar marksisma-ļeņinisma dziļi dialektisko izpratni mākslas jomā. Te gan tūdaļ jāatrunā, ka latviešu marksistu presē, visumā ņemot, ir pietiekami daudz materiālu ar skaidru un pareizu ievirzi par estētikas un mākslas problēmām. Šai sakarībā es gribētu uzsvērt, ka ārkārtīgi liels metodoloģisks svars ir P. Stučkas atziņām par mākslas specifiku. J. Jansona-Brauna, V. Knoriņa, J. Bērziņa-Ziemeļa u. c. marksistu estētiskās atziņas mēs bieži atceramies, citējam. Bet ne Stučku! P. Stučkas raksts «Tomēr — proletariāta dzejnieks», kas publicēts sasprindzinātos pilsoņkara apstākļos 1920. gada janvārī, ir ne tikai lielā trimdinieka Raiņa drosmīga, principiāla aizstāvēšana komunistiskajā presē pret vairākumu, arī Andreju Upīti. Te, kā pats Stučka raksta, tiek skaidrota «partijas attiecība pret mākslu un, starp citu, pret dzeju un literatūru»¹. Latviešu boļševiku teorētiskis krasi vērsās pret vienkāršotu mākslas izpratni, kas pieiet dzejniekam ar to pašu mērauklu kā politiķim. Par mākslinieku jāspriež pēc viņa daiļrades. «Dzejnieku apspriež pēc viņa dzejām», «dzejnieki jāsver ar citādiem svariem, jāmēro ar citādu mēru, jo viņi reiz ir savādnieki...» — te Stučka norāda uz Marksa attieksmi pret Heines dzejnieka talantu un viņa politisko nevarību. Mēs varētu piebilst: iejūtīga un saprotoša bija arī

¹ Cīņas Biedrs, 1920, № 36—38.

Ļeņina attieksme pret Gorkiju, Stučkas, attieksme pret Raini. Runādams par sociālo determinētību, kura nevar neiespaidot mākslinieku, un būtībā iestādamies par literatūras partejiskumu un vērsdamies pret «tīrās mākslas» sludinātājiem, P. Stučka reizē uzsvēra, ka mākslas darbs rodas, dzejniekam tverot pasauli savu individuālo (tātad zināmā mērā arī subjektīvo!) emocionālo pārdzīvojumu skatījumā. «Dzejnieks ir sava laikmeta saimniecisko apstākļu un to attīstības produkts; taisni viņš visu pārdzīvo spilgtāk nekā pārējā pasaule. Un saprotams, ka visus lielos notikumus, visas lielās bēdas, visus lielos priekus viņš pārdzīvo iekšēji daudzkārt asāk nekā pārējie cilvēki. Tas nav dzejnieks, kas neaizraujas uz vienu vai otru pusi, bet paliek «špiseriskā» vai «olimpiskā» vienaldzībā.»¹

Vai nav zīmīga sakritība! 20. gados — 30. gadu sākumā P. Stučkam nācās dot pretrīecienu sektantiskajam virzienam LKP rindās, sludinot demokrātijas aizstāvēšanas politiku, un tāpat atvairīt nihilistiskos proletkultiešu uzbrukumus Rainim un reizē — demokrātiskās kultūras mantojumam vispār. Vēsture apstiprinājusi principiālā marksista ļeņinieša nostājas pareizību, jo tā bija radoši dialektiska.

Tālāk es gribētu runāt par to, kā fiksētā objektīvā mēraukla būtu pielietojama sarežģītākās kultūras mantojuma daļas — daiļrades atlasei, literatūras un mākslas parādību izvērtēšanai. Ja ir iespējams šāds vienots kritērijs (cik nu tas var būt vienots atšķirīgiem daiļrades veidiem), es gribētu akcentēt šā kritērija vienu, bet būtisku aspektu — idejiski estētisko. Radošais process, kā to saprot marksisti, notiek noteiktas idejiski estētiskas noskaņas, idejas, koncepcijas ietekmē, varbūt pusapziņā, pat spontānas, tomēr noteiktas idejiski estētiskas ievirzes ietekmē.

¹ Cīņas Biedrs, 1920, № 38.

Piezīmesim, ka akadēmijā notikušā disputa dalībnieki atbalstīja vienota idejiski estētiska kritērija meklējumu pareizību un vajadzību. Profesora V. Valeiņa runa, šķiet, pārliecināja arī šaubīgos, ka šāda apspriede par 20.—30. gadu «mākslas vērtību izvērtējumu tieši no idejiski estētisko (retinājums mans — V. S.) tendenču viedokļa bija nepieciešama»¹. Atsaukdamies uz lietuviešu literatūras teorētiķi Vitautu Galinu, viņš uzsvēra, ka literatūras zinātne, tāpat kā jebkura zinātne, nevar atteikties no vispārināšanas un objektu sistematizācijas atbilstoši to idejiski estētiskai specifikai, jo pretējā gadījumā tai būtu jāatsakās no jebkuru likumsakarību izpētes literatūras procesā. Nevar būt zinātnes, ja zūd iespējamība atklāt objektīvās likumsakarības.

Nopietns mēģinājums vērtēt kultūras mantojumu ar idejiski estētisku mērauklu ir P. Zeiles monogrāfija «Estētiskā doma Latvijā» (R., 1976). Ārkārtīgi svarīga ir viņa tēze par trim līnijām 20.—30. gadu estētikā, izdalot, pirmkārt, valdošo, buržuāziski ideālistisko estētiku, otrkārt — uzsveru! — demokrātisko, buržuāziskajai estētikai opozicionāro estētisko domu un, treškārt, marksistisko estētiku. P. Zeiles vispārinājums ir krietns solis uz priekšu salīdzinājumā ar tiem viedokļiem, kas māksliniekus un rakstniekus rindo visdažādākās variācijās, par mērauklu izmantojot kādu mazbūtisku iezīmi, piemēram, piederību pie tās vai citas sava laika mākslinieku biedrības, grupējuma, paudzes, kopīgās sīzetiskās līnijas daiļradē. Diemžēl zinātnieks nav paguvis dziļāk pamatot un konkrētāajā tā laika daiļradē fiksēt reālo robežšķirtni, kas pastāvēja starp pirmo, buržuāzisko, un otro, demokrātisko, estētiku un tās pārstāvēto mākslu un literatūru, kā arī otras — demokrātiskās estētikas organiskās saites un kopību ar marksistisko estētiku, resp., sociālistiskās, re-

¹ LPSR ZA Vēstis, 1979, № 12, 66. lpp.

volucionārās ievirzes literatūru un mākslu. Tātad, ja ir pastāvējusi reāla robežšķirtne starp buržuāzisko un demokrātisko literatūru un mākslu, kas ļauj atdalīt pirmo no otras, kā arī demokrātiskās un sociālistiskās kultūras kopība, kas tās satuvina, tad mēs varam un mums vajag atrast un formulēt šai nošķiršanai, no vienas puses, un satuvināšanai, no otras puses, vienotu idejiski estētisku kritēriju.

Antifašistiskā pozīcija kā apskatāmā laikmeta patiesa humānisma un demokrātisma izpaudums veido kultūras mantojuma idejiski estētiskā kritērija būtisko iezīmi. Šajā laikā katrs demokrātiskums bez antifašistiskās ievirzes zaudēja jebkuru jēgu ne tikai politiskajā, bet arī kultūras dzīvē, daiļradi ieskaitot. Šis kritērijs, kas palīdz visai skaidri sadalīt 20.—30. gadu sabiedrības garīgo dzīvi divu kultūru skatījumā, ļauj novilkt robežšķirtni arī starp māksliniekiem un rakstniekiem, viņu daiļradi. Proponētais kritērijs neizslēdz, bet paredz virzienu un stilu daudzveidību mantojumam piederošajā demokrātiskajā daiļradē, tāpat atšķirību autoru filozofiskajos, politiskajos un estētiskajos uzskatos, kas nav naidīgi demokrātijai. Ir iespējams, ka šī šķirtne sašķels pat viena un tā paša rakstnieka, mākslinieka daiļradi, atšķirot patiesi demokrātisku devumu vai daiļrades posmu no aizmaldiem.

Disputā ieskanējās arī nedaudz atšķirīgas domas. Tik parastas un pierastas tās liekas, ka tikai vērīga auss varēja tās saklausīt I. Kiršentāles referātā «Latviešu klasiskā romāna vērtējuma problēmas». Visumā pieņemdama robežšķirtni starp demokrātijas un fašisma kultūrām — mākslu un literatūru, I. Kiršentāle proponē viedokli par daiļrades neatkarību no rakstnieka idejiski estētiskās pozīcijas. «Šī šķirtne starp rakstnieku pašu un viņa darbiem dažkārt ir ļoti svarīga.»¹ Tāda ir pēt-

¹ LPSR ZA Vēstis, 1979, № 6, 49. lpp.

nieces nostādne arī viņas nesen publicētajā grāmatā par latviešu romānu.

Te atzīmēsim tikai to, ka autorei tā arī neizdodas atrast latviešu romāna piemērus, kas šo tēzi apstiprinātu. Pie tam viņai rodas nepārvaramas grūtības, kad divu kultūru šķēlums jāsaista ar tā laika romānu.

«...sabiedrība patiesībā dalījās tais pašos lielajos divos grupējumos... kā jebkurā (!) kapitālistiskajā valstī — robežšķirtne gāja starp proletariātu un buržuāziju, pie tam demokrātiskā inteliģence ne tik daudz (?) šķiru cīņā, kā ideoloģiskajā kaujā bija ar proletariātu.»¹ Robežšķirtni tātad pienākas vilkt ārpus laikmeta kultūras konkrētības. Pretstats starp proletariātu un buržuāziju — vispārzināms. Bet tiešs, nepastarpināts kultūras šķēlums var novest pie nihilistiska secinājuma, ka viss «buržuāzisko rakstnieku» devums izslēdzams no kultūras mantojuma. Ja nekonkretizē un nepasaka, ka demokrātiskā inteliģence un darbaļaužu masas 20.—30. gados bija kopā ar proletariātu vienotā frontē pret uzbrūkošā fašisma un briesmošā kara briesmām, tad laikmeta dziļākā būtība netiek saprasta un nevar sataustīt faktisko robežšķirtni, kas sašķēla tālaika kultūru divās daļās un kāds idejiski estētisks satvars ir šodien pārmantojamām mākslas un literatūras vērtībām.

Piezīmēsim, ka I. Kiršentāle pati savā monogrāfijā reizumis ir bijusi spiesta vilkt robežšķirtni ne starp romānistu un viņa daiļradi, bet starp autora atsevišķiem romāniem vai pat viena darba ietvaros. Konkrēts piemērs ir J. Akuraters. Autore pareizi raksta, ka «Rakstnieka personības iekšējās pretrunas uzspiedušās zīmogu romānam «Ugunīgie ziedi», ka romāna «centrālā rakstura idejiskā nekonsekvence, rīcības un uzskatu pretruna ir paša autora sabiedriski politisko

¹ Kiršentāle I. Latviešu romāns. Žanra tapšana un attīstība līdz 1940. g. R., Zinātne, 1979, 99. lpp.

un ideoloģisko pretrunu (retinājumi mani — V. S.) atspulgs»¹. Robežšķirtne tātad nereti jāvelk cauri atsevišķa rakstnieka daiļradei, atšķeļot no tās nepatieso, deformēto, izkropļoto, kas nav mantojumam derīga daļa. Un šī robežšķirtne var objektīvi pastāvēt tikai tadēļ, ka pašam rakstniekam ir bijuši pretrunīgi idejiski estētiskie uzskati vai nu atsevišķos dzīves periodos, vai par atsevišķiem notikumiem. Pretrunīgiem uzskatiem atbilstoši rodas pretrunas rakstnieka daiļradē. Turklāt nav jānoklusē, bet jāapjauš un zinātniski jākomentē autora idejiski estētiskās svārstības, novirzes.

Akuraters un, piemētināsim, viņa varoņi izmisīgi mēģināja starp tādām galējībām kā demokrātija un ekstrēmais nacionālisms. Starp citu, kādā 1933. gada 31. janvāra rakstā «Diktatūras gaidītājs»² J. Akuraters noteikti iestājās par demokrātijas aizstāvību pret fašisma diktatūras draudiem. Taču turpat idejiskās nekonsekvences un neskaidrības dēļ rakstnieks izmeta arī pa antikomunistiskai frāzei. Protams, tas viss nevarēja neietekmēt J. Akuratera daiļradi. Un, tikai saprotot J. Akuratera idejiski estētiskās koncepcijas evolūcijas pretrunību, var apjēgt viņa daiļrades, arī romāna izvērsšanās sarežģīto ceļu. Vispārinājums, ka romāns ir neatkarīgs no rakstnieka idejiski estētiskās koncepcijas un ka daiļrade ir šķirama no paša rakstnieka, turklāt ir arī bezauglīgs. Jo, paliekot bez objektīva kritērija, pētnieks nevar izprast mākslas darbu tapšanas procesu visā tā iekšējā daudzveidībā un pretrunībā, ir spiests izlīdzēties ar subjektīviem pieņēmumiem, bet lasītājam tikai atliek noticēt proponētajam viedoklim.

Grūtības parasti rada LSDSP ietekmē strādājušo mazinieciski orientēto kultūras darbinieku rīcības izvērtējums, viņu ieguldījums kultūras jomā. Sociāldemokrāti,

¹ *Kiršentāle I.* Latviešu romāns, 148. lpp.

² Jaunākās Ziņas, 1933, № 34.

kurus kādreiz nediferencēti kariķēja par sociālfāšistiem, tomēr bija par buržuāziskās demokrātijas saglabāšanu. Tas svarīgi! Taisnība, oportūnisma līderiem šāda kārtība nodrošināja politisko veikalošanu. Turklāt daži no viņiem nereti bija sakompromitējušies, sadarbodamies ar ekstrēmajiem nacionālistiem, un galvenais, kas viņus saistīja ar tiem, bija šovinizisms, kopējs naidis pret komunistiem, Padomju Krieviju un... bailes no revolūcijas. Proti, viņiem ar ekstrēmajiem nacionālistiem bija vairāk kopēja nekā atšķirīga. Un fašisma vārdiskā «apkaurošana» tikai iemidzināja cilvēku modrību, demobilizēja fašisma apvērsuma priekšvakarā. Liels atbildības svars gulstas uz sociāldemokrātiem arī tajā ziņā, ka fašisma nākšana pie varas Latvijā daudziem inteligēntiem izrādījās negaidīta. Hitleriskās okupācijas laiks un dzīve emigrācijā pēc kara pavēra vēl citus sociālizlīdzēju antidemokrātiskās darbības aspektus. Aizrobežu publikācijās bijušie sociāldemokrātijas darboņi gan kritizē Ulmani par apvērsumu, bet visos viņu rakstos un memuāros neatradīsies ne vārda par viņu pašu vai citu antifāšistisko darbību pret šo režīmu. Vairums sociāldemokrātijas ierindnieku un intelligence aktīvas antifāšistiskas cīņas gaitā pameta labējos līderus un līdz ar to guva iespēju nest savu artavu demokrātiskās kultūras mantojumam.

Lieli mākslas darbi no sociāldemokrātiskās izlīgšanas idejām netapa. Jānis Rainis stāv īpaši. Izņemot formālu piederību LSDSP, viņam nebija nekā kopēja ar toreizējo sociāldemokrātiju. J. Rainis un visa viņa daiļrade buržuāziskās Latvijas laikā ir piemērs un zināma veida pierādījums mūsu izvīrītā kritērija derīgumam. Nesamierināma reaģēšana uz jebkuru antidemokrātisma, šovinisma izpausmi politikā un kultūrā — visos šajos kardinalajos jautājumos Raiņa pozīcijas pilnīgi saskanēja ar P. Stučku. Rainis, protams, bija ne tikai demokrāts, bet arī konsekvents internacionālists un sociālists. Bet

ne tikai revolucionārismā saskatāms Raiņa lielums. Ne mazāks viņš ir savās patiesajās rūpēs par nacionālo demokrātisko kultūru, kuras uzplaukumi dzejnieks saistīja ar konsekventu demokrātiju, nākotnē — ar sociālismu. Šai Raiņa darbībai ir tikpat paliekoša nozīme.

Akadēmijā notikušās diskusijas dalībnieki atzina, ka kultūras mantojuma pētniecībā tiešām ir sasāpējusi un sen nobriedusi vajadzība pēc vienotas objektīvas mērauklas. Auditorija pozitīvi reaģēja arī uz proponētā kritērija variantu. Tā I. Bērsons atzina par «ļoti rosinošu un ļoti noderīgu» domu par robežšķirtni — attieksmi pret fašismu — un šādā skatījumā operatīvi izvērtēja dažu pagātnes dzejnieku un rakstnieku devumu, kuram ar pierastajiem «darbarīkiem» netiek klāt. «Te ir dots zināms kritērijs mūsdienīgai, ne vairs tai literatūras mantojuma pētišanas metodei, kas bija vajadzīga un svarīga 40. gadu beigās, kad pirmām kārtām bija jāpasaka, kurā pusē rakstnieks stāv,»¹ teica V. Labrence. Šo pašu kritērija ideju savdabīgi pielietoja savā referātā A. Grigulis, vērtēdams 20.—30. gadu latviešu dzeju. Drosmīgi pateikta, teorētiski svarīga ir viņa tēze par to, ka vidējās un vecākās paaudzes dzejnieki, izņemot nedaudzus revolucionārās ievirzes dzejniekus, 20. gadu sākumā pārdzīvoja nacionālistisku ilūziju reibuli par «savu pašu» «demokrātisko» valsti, un tas noteica šā laika poēzijas ličločus. Bet gaidītās nacionālās demokrātiskās kultūras uzplaukuma vietā bija jāpieredz korupcija, karjerisms, cinisms un šovinisms kultūras dzīvē. Ilūziju sabrukums, dabiski, izsauca idejiski estētiskas pozīcijas maiņu, pastiprināja kapitālistiskās esamības reālistiski kritisko skatījumu demokrātiskās radošās inteliģences vidē. Uzbrūkošā fašisma briesmas vēl vairāk saasināja pretrunas starp šo inteliģences daļu un ekstrēmā nacionālisma ideoloģiju un kultūru. Bet jaunākās

¹ LPSR ZA Vēstis, 1979, № 12, 67. lpp.

dzejnieku paaudzes daiļrade nāca kā šī idejiskā konflikta tieša izpausme. Tāpat demokrātisko devumu latviešu tā laika prozā centās izdalīt I. Kiršentāle.

Ļoti vērtīgs, pirmreizējs savos secinājumos bija S. Cieļavas referāts par to, ka pretējas idejiski estētiskas pozīcijas noveda pie radušos tēlotājas mākslas dažādo grupējumu izīršanas un ka mākslinieku grupas un tās locekļu daiļradi objektīvi sašķēla šī pati robežšķirtne. R. Lāce bija rūpīgi izsekojusi, kā ekstrēmi nacionālistiskā «latviskā žanra» koncepcija savukārt veicināja patriarhālisma un mistikas tendenču iepiludināšanos latviešu stājglezniecībā, kur pamatos dominēja reālistisks demokrātisks virziens. Divu kultūru cīņas skatījumā tika lietišķi apgaismota Latvijas Nacionālās operas (V. Briede) un «Skaņražu kopas» (O. Grāvītis) vēsture 20.—30. gados.

No tā visa bija neapstrīdams secinājums, ka ekstrēmi nacionālistiskā pozīcija ieveda strupceļā tos radošos darbiniekus, kas to pieņēma.

Nav šaubu, ka, ārdējot ieročus marksistiski ļeņiniskās metodoloģijas liesmās, literatūras un mākslas pētnieki tiks klāt visām 20.—30. gadu latviešu demokrātiskās kultūras vērtībām, tad tauta un radošā inteliģence varēs tās pilnībā apgūt.

* * *

Apcerējuma mērķis bija iztīrīt kultūras mantojuma satura problēmas, neskarot iespējamās pārmantošanas formas. Šim jautājumam ir liela praktiska nozīme, risinot kultūras revolūcijas uzdevumus sociālisma celtniecības periodā, veidojot jauno, sociālistisko kultūru. Marksisti saprot pārmantošanu ne tikai kā iepriekšējās demokrātiskās kultūras vērtību saglabāšanu, bet arī kā radošu apguvi. «...marksisms nepavisam neatmeta buržuāziskā laikmeta vērtīgos iekarojumus, bet, gluži otrādi,

apguva un pārstrādāja visu, kas bija vērtīgs vairāk nekā divtūkstoš gadu ilgajā cilvēku domas un kultūras attīstībā.»¹ Runādams par pagātnē uzkrāto zināšanu apgūšanu, V. I. Ļeņins uzsvēra: «Tās jums ne tikai jāapgūst, bet jāapgūst tā, lai uzņemtu tās kritiski (retinājums mans — V. S.); lai nepieblīvētu savu prātu ar nevajadzīgām grabažām...»²

Tātad mēs varam runāt par kultūras mantojuma apguvi tiešā pārmantošanas ceļā, kā arī mantošanu — dialektiska nolieguma formā. Pēdējais aspekts, protams, prasa īpašus pētījumus, bet sola dinamiska skatījuma iespējas.

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 31. sēj., 275. lpp.

² Turpat, 248. lpp.

II. MŪSU SIMTGADNIEKI

- FRICIS BĀRDA 1880. 25. I — 1919. 13. III
AUGUSTS BRAČS 1880. 23. V — 1967. 1. XII
APSEDĒLS 1880. 14. VIII — 1932. 31. III
ROBERTS PELŠE 1880. 15. X — 1955. 19. VI
JŪLIJS PĒTERSONS 1880. 19. XI — 1945. 8. VIII
KĀRLIS ŠTRĀLS 1880. 25. XI — 1970. 15. III

ZEMES DĒLS AR ZVAIGŽŅU DVĒSELI

Friča Bārdas simtgade

Pasaules literatūras vēsture pazīst ne mazums gadījumu, kad priekšstats par rakstnieka daiļrades jēgu un nozīmi ticis jau viņa dzīves laikā vairāk vai mazāk sagrozīts, pat galīgi deformēts. Visai dramatisks bijis tagad jau visā pasaulē atzīto un slavēto «Zāļu stiebru» autora V. Vitmena sākotnējais liktenis dzimtenē. Tāpat arī visiem labas dzejas cienītājiem zināms, ka simbolistu radītā leģenda ilgu gadu desmitus apgrūtināja Š. Bodlēra personības un daiļrades objektīvu uztveri, apslēpdama patiesību par šī godīgā vārda mākslinieka dižo ieguldījumu franču un reizē visas pasaules dzejas mākslā. Ar pārpratuma un neizpratnes metodēm no Dostojevskas savā laikā sameistaroja bēdīgi slavēto «dostojevskiādu». Par smalkajiem augstas klases lirīkiem F. Tjutčevu un A. Fetu ilgi klīda pārspīlēti nievīgi spriedumi, pārlietu vienpusīgi, pat dziļi kļūmīgi vērtējumi. Arī par dažiem visizcilākajiem Raiņa darbiem («Gals un sākums», «Spēlēju, dancoju», «Dagdas piecas skiču burtnīcas» u. c.) laikabiedri, tai skaitā pat Raiņa potenciālie draugi, izveidoja netaisnus, aplamus spriedumus. Vienreizīgā lirīka S. Jeseņina ģeniālo daiļradi ilgāku laiku pavadīja nelāga reputācija t. s. «jeseņiniādas» veidā. Visi minētie rakstnieki šobrīd ieguvuši savam reālajam ieguldījumam atbilstošu, godpilno vietu gan katrs savas tautas, gan līdz ar to pasaules literatūras kontekstā.

Attiecībā uz Friču Bārdi nav īsta pamata lietot jē-

dzienu «bārdiāda», jo neviens nopietns kritiķis nav apšaubījis viņa izcilo lirika talantu, nav arī noliedzis viņa pozitīvo ieguldījumu PSRS tautu dzejas kultūrā. Taču zināmas uztveres novirzes, vienpusīgi, pārspīlēti raksturojumi, atsevišķu aspektu pārliecīga izcelšana un absolutizācija reizēm saistījusies ar šī spožā meistara vārdu tiklab viņa dzīves laikā, kā dažkārt arī pēc viņa pāragrās nāves.

Jau aizritējis sešdesmit viens gads, kopš Bārdas vārds «no dzīvo sarakstiem dzēsts». Šais gados paspējušas izaugt jaunas lasītāju paaudzes, kas visnotaļ apguvušas dialektiskā un vēsturiskā materiālisma pamatus, apzinīgi un aktīvi piedalās reālā sociālisma sabiedrības izkopšanas un tālākvirzīšanas darbā. Laika gaitā izkristalizējusies objektīva, kritiski vērtējoša, dialektiska attieksme pret daudzām pagātnes kultūras parādībām, tai skaitā Bārdas liriku. Vairākas reizes prāvos metienos izdotas Bārdas darbu plašas izlases (1956, 1957, 1970), arī apjomīga izlase krievu valodā (1976) ar ievērojamā kritiķa Ļ. Ozerova saturīgu ievadu, tāpat izlases un antoloģijas bērniem (kā oriģinālā, tā atdzejojumos), uz simtgadi izdots «Zemes dēla» pilnizdevums ar akademiķa A. Griguļa lietpratīgu priekšvārdu. Parādījusies virkne rakstu par dzejnieka devumu. Tas viss devis īsti plašam lasītāju kontingentam iespēju iepazīties ar dzejnieka mantojuma apjomīgo paturamo daļu, gūt konkrētu priekšstatu par viņa dzejas īstajām vērtībām, atbrīvojot dzejnieku no viņa dzīves laikā un tāpat buržuāziskās republikas periodā (1920—1940) izplatītām, palaikam pārspīlēti apoloģētiskām vai arī kāpināti negatīvām vērtējuma versijām. Principiāli skaidru, objektīvu izvērtējumu beidzot guvusi arī dzejnieka savā laikā tik satraucošā «jaunās reliģijas» aizstāvētāja un «dievmeklētāja» slava, kas dažam labam lasītājam apgrūtinājusi iespēju pareizi uztvert un novērtēt tieši to dzejnieka daiļrades daļu, kur poētiskajā tēlainībā savdabīgi lietoti mitolo-

giskie priekšstati, radošās fantāzijas rosinātie tēli, dabas parādību «religiskā» metaforika un personificējumi.

Dzejnieka simtgades dienās tika apkopotas, sasummētas, rezumētas un vispārinātas galvenās atziņas, kas pēdējo gadu desmitu gaitā nostabilizējušās padomju lasītāju apziņā. Mūsdienu cilvēku visnotaļ valdzina Bārdas dzejas saulainais starojums, viņa siltais optimisms, dzīves apliecinājuma patoss, ticība dzīves gaišajiem spēkiem, viņa prātnieciski un emocionāli piesātinātajā lirikā akumulētais humānisma lādiņš. Dzejoļu vairumā ietvertais veselīgais dabas, dzīvības, cilvēka un visas kosmiskās esības harmonijas un skaistuma slavinājums, kas izteikts ar suverēna dzejnieka apbrīnojamā talanta spēku, rosināt rosina lasītāju tiekties pēc dzīves augstākajām vērtībām — *daiļā, patiesā, labā*, tas vieš cildenas, skaidras, dzimtenes bērzu baltumam līdzīgas izjūtas un domas, modina cēlas sliekšmes.

Bārdas dzejdarbos ietvertais ētiskais optimisms un psihiskais rosīgums balstās — un tas šī optimisma vērtību ceļ — dažkārt diezgan saasinātā gadsimta sākuma sabiedriskās dzīves konfliktu un traģisko kolīziju atskārtumā un īstai cilvēcībai dziļi naidīgās šķiru sabiedrības noliegumā. Dzejnieks piedzīvoja divas sociālās traģēdijas — ģenerāļa Orlova vadīto sodekspedīciju negēlīgo trakošanu Baltijā un pirmā pasaules kara asinspirti. Bārda smagi pārdzīvoja laikmeta slogu, buržuāziskās sabiedrības paradumus un «tikumus». Dzīve viņa smalki stīgoto dzejnieka dvēseli dziļi ievainoja. Dzīves saasināti skaudrais skatījums palaikam ietverts Bārdas elēģisko, tāpat īsti traģisko lirisko tēlu virknē. Būdams bez plašākas sociālās perspektīvas izjūtas, neizprazdams sabiedrisko procesu dziļāko jēgu, nesaredzēdams reālo izeju no toreizējās īstenības nežēlīgajām konsekvencēm, svārstīdamies starp vientuļa savrupgājēja pozīciju un vēlēšanos aktīvāk iesaistīties vispārdemokrātiskajā atbrīvošanās cīņā (proletariāta un tā avangarda cildenā

gaita un pasaulvēsturiskā sūtība Bārdam bija un palika sveša un dziļākā būtībā pilnīgi nepazīstama), Bārda dzīvojis palaikam ļoti pretrunīgu tieksmju un centienu *krustceļos*. Dzejnieks izjutis savas svārstīgās pozīcijas nedrošumu. Ilgojies pēc ciešāka kontakta ar sabiedrību. Viņam bieži apnicis «tikai pa lāsītei līt». Gribējies «aizskatīt visus žogus un svabadi mutuļot».

* Šī līnija Bārdu tuvina sociālistiskās sabiedrības cilvēka pasaules izjūtai, mūsdienu aktīvajai, demokrātiskajai un dziļi humānistiskajai dzīves koncepcijai. Dzejnieks ļoti gribēja būt ar avota ūdeni pildītai krūzei līdzīgs. Tāds viņš savos labākajos darbos arī ir. Visplašākās lasītāju aprindas tagad var no šīs dailes krūzes gūt estētisko veldzējumu, jo nesalīdzināmi audzis mūsdienu lasītāju izglītības līmenis, sagatavotība un vispārējā informētība, līdz ar to arī daiļdarbu vispusīgas un dziļas percepcijas spēja, atmetot gadu gaitā radušos atsevišķus iesīkstējušus aizspriedumus un kuriozus pārpratumus.

Teiktais nepavisam nenozīmē, it kā Bārdas pasaules uzskatā un izjūtā, viņa atstātajos darbos kopumā nebūtu nekā nepieņemama, savu laiku pārdzīvojuša, mums sveša.

Lai īsti saprastu dzejnieka pretrunas, viņa panākumus un tāpat viņa nomaldus, arī dīvainības, pat savādās kaprīzes un spītīgās iedažas, nepieciešams kaut pamatvilcienos pievērsties Bārdas sarežģītajai personībai. Personību savukārt nevar atdalīt no mākslinieka gaitas pa dzīvi, no konkrētās vides, no materiālās un idejiskās gaisotnes, kurā veidojušies viņa sākotnējie, tāpat vēlākie uzskati un centieni, sapņi un ilgas, mērķi un ideāli.

F. Bārda bija Vidzemes zemnieka dēls. Taču lauku sētas gaisotne vien nevar izskaidrot Bārdas kā domātāja un dzejnieka, ētiskās skaidrības un garīgās pilnības alcēja un dedzīgā aizstāvja, dzīves cilvēcisko vērtību miklas nerimtīgā minētāja dzīves gājumu, jo šis gājums ir nevis zemnieka, bet inteligenta gājums un tālab

nav izprotams un aplūkojams atrauti no latviešu inteliģences veidošanās ceļiem un likteņiem gadsimtu griežos un 20. gadsimta sākumā.

Astoņdesmito gadu otrajā pusē, it sevišķi trauksmīgajos deviņdesmitajos ar nozīmīgām jaunu ideju un progresīvu sociālo un idejisko centienu vēsmām sabiedrību savilņoja **jaunstrāvnieki**. Topošā modernā demokrātiskā inteliģence, sākumā galvenokārt studenti (dažkārt pat vecāko klašu ģimnāzisti un reālskolnieki), arvien lielāku uzmanību pievērta tautas vairuma, t. i., nemantīgo ļaužu neapskaužamajam stāvoklim saimnieciskajā, sociālajā un kultūras jomā. Jaunstrāvnieki rosīgi darbojās, lai modinātu inteliģencē, bet perspektīvā, protams, arī visplašākajos tautas slāņos *brīvības cēlāja garu*, lai iekustinātu apsīkušo intelektuālo un sociālo dzīvi. Šai nolūkā viņi pūlējās sabiedrību piejaucēt Rietumeiropas un Krievzemes progresīvo ideju un centienu strāvojumiem. Kad Jaunā strāva kā legāla inteliģences kustība konkrētajos politiskajos apstākļos savu vēsturisko misiju bija jau veikusi, tās izcilākie darbinieki nekavēdamies aktīvi iekļāvās revolucionārās **sociāldemokrātijas** rindās. **Sociāldemokrācija gadsimtu mijā kļuva par varenu spēku — par latviešu proletariāta un visu demokrātisko slāņu intelektuālo, politisko un arī estētiski māksliniecisko** (sākumā Raiņa, vēlāk arī A. Upīša un citu personā) **vadoni**.

Pretēji jaunstrāvnieku iekustinātajai plašajai strāvai, it sevišķi pretmetā arēnā uznākušajiem latviešu sabiedrības visprogresīvākajiem darbiniekiem — sociāldemokrātiem, to demokrātiskajiem un — perspektīvā — sociālistiskajiem centieniem, nošķīrās vēl kāda inteliģences daļa, kas skaļi reklamējās par **jaunnacionālistiem**. To priekšgalā stājās teoloģijas studijas nule kā beigušais žurnālists un rakstnieks Andrievs Niedra.

Tādējādi gadsimta sākumā (F. Bārdas pirmās, tiesa, vēl nenozīmīgās publikācijas parādījās 1902. gadā) lat-

viešu inteliģencē diezgan skaidri iezīmējās divi antago-
nistiski grupējumi — **proletāriskais** un **lielburžuāzis-
kais**. Starp abām naidīgajām nometnēm izvērtās cīņa.
Tā, protams, bija arī cīņa par dvēselēm. Visa pār-
rējā inteliģence, pats par sevi saprotams — ne jau
tikai inteliģence! — ir šo divu pretpolu kaujas lauks:
kurā pusē nostāties? Kam pieslieties? Uz ko cerēt? Ko
darīt? Šai divkaujā vairāk vai mazāk aktīvi, vairāk vai
mazāk apzinīgi iesaistījās arī literatūra. Gadsimtu mijā
ļoti populāras bija E. Veidenbauma un Aspazijas ne-
mierpilnās, dumpīgās vārsmas. Publika vēl labprāt klau-
sījās Zvarguļa sirsnīgo dziesmu par «nabaga brāli».
Progresīvi orientēto lasītāju jau valdzināja jaunā, talan-
tīgā V. Plūdoņa spilgtie prozas un dzejas darbi, it se-
višķi «Selgā», «Rekviēms» un «Atraitnes dēls». Lasītāju
ievēribu, visvairāk pašas lielburžuāzijas aprindās, izpel-
nās A. Niedras beletristika — stāsti, lirika, romāni. Gad-
simta sākumā ieskanas arī K. Skalbes cietumnieka sapņu
un Ziemeļmeitas meklētāja dziesma.

1903. gada vasarā lasītāju prātus aizrauj un iejūsmina
no ziemeļu trimdas pārbraukušā bijušā jaunstrāvnieka,
nu jau sociālistiski domājošā un jūtošā pamatšķiras
dzejnieka Raiņa nemirstīgais krājums «Tālas noskaņas
zilā vakarā». Aizvien jūtāmāka kļūst latviešu marksistu
rosība — sākumā nelegālās strādnieku preses izdošana
ārzemēs, tad «Cīņas» iespīšana un visbeidzot — LSDSP
oficiālā nodibināšana (1904), apvienojot atsevišķas so-
ciāldemokrātiskās organizācijas partijā.

Šai dramatisma pilnajā, augošas sociālās diferenciaci-
jas un polarizācijas situācijā, ļoti sarežģītos ekonomis-
kos, sociālos, nacionālos, idejiskos, psiholoģiskos apstāk-
ļos notiek latviešu modernās inteliģences tālākās formē-
šanās un nošķirošanās process. Otrās un trešās paudzes
inteliģences, respektīvi, pilsētas gaisotnē dzimušu un
augušu intelektuāļu latviešiem vēl praktiski nav. Papil-
dinājums inteliģences rindām aizvien vēl nāk no Kur-

zemes un Vidzemes (vēlāk arī no Latgales) lauku sētām. Zemnieku dēli, izretis arī meitas (jaunstrāvnieki visi bija nākuši no laukiem) pamazām iekļaujas modernās, strauji augošās kapitālistiskās pilsētas raibu raibajā dzīvē. Patriarhālā vidē, provinciālisma un garīgās šaurības apstākļos mitušie jaunekļi palaikam nevarēja nebūt meklētāji — gan sabiedrībā, gan profesijā.

Tas bija ļoti raibs jauna ceļa meklētāju, «jauno avotu», tāpat daždažādo pazudušo dēlu laikmets. Potenciālu iespējamību bija daudz — gan progresīva, gan apšaubāma ceļa, gan mānīga apvedceļa, gan arī dažādu neceļu nozīmē. Protams, visā šai procesā nevar nepamanīt vēsturiskās likumsakarības izpausmi sociālās un politiskās polarizācijas veidā. Taču netrūkst arī dažādu nejaušību, paradoksu, visvisādu sagadišanos, neparastu kāzusu utt., caur kuriem šī vispārīgā sociālā likumība lauž sev ceļu. Liela loma te arī cilvēku individuālajām psihiskajām īpašībām, rakstura savdabībai, tāpat grūti paredzamiem pilsētā atrastās mikrovides vai no paša dzimtas līdzpaņemtiem iespaidiem, tāpat to vai citu, dažkārt tīri nejauši uzieto idejisko avotu vai cilvēku ietekmei. Tāpēc iespējami arī dažādu dīvaiņu, savādnieku raksturi, kurus var nosaukt par savrupceļa gājējiem, jo nevienā inteliģences dalījuma pamatkategorijā vai nošķirā tie īsti neiederas, reizēm pērienu dabūdami kā no labējiem, tā kreisajiem... Tas ir raibraibais sīkburžuāziskās inteliģences un pusinteliģences slānis, kam gadsimta sākumā bija diezgan liela loma sabiedrības dzīvē.

Jaunlaiku *pasaka* parasti sākās tā: visnotaļ naivais, jo modernās pilsētas dzīves pieredzes, tāpat kā kritiskas un vispusīgi apsvērtas sava paša pozīcijas viņam vēl nebija un patiesībā nemaz vēl nevarēja būt, centīgais arājdēls ar jaunu, skanīgu, visbiežāk — hernhūtiski šķīstu dvēseli krūtīs un — vismaz sākumā — vēriņu, bet vairāk vai mazāk viegli ietekmējamu garu atstāj tēva mājiņu sila ielokā un dodas pasaulē laimi

meklēt... Ko viņš sastaps? Kur radīs savu sociālo un garīgo mājvietu? Vai birģeliskajā miera un pieticības malā? Varbūt Ziemeļmeitas debesīs, kur ceļu apspīd Rīta zvaigzne? Bet varbūt viņš uzsāks rainiskā *Kalnā kāpēja* cildeno, lai arī grūto gaitu? Varbūt viņš spers kāju Meža mātes kristāla pilī un viņu nokutinās «deviņas meitiņas, deviņas dūkņiņas skaistas»? Varbūt viņš nomaldīsies tumša meža biezumā, savu brīves un laimes caunu neatradis, Saules koku neieraudzījis? Kas zina! Pasakai variantu bija tik daudz!

Līdzīgi daudziem citiem, arī Pociema pagasta Rumbiņu saimnieka dēls Fricis Bārda atstāja tēva sētu un devās savu laimi meklēt. Pēc mācībām pagasta un draudzes skolās 1898. gadā nākamais dzejnieks jau beidz Limbažu pilsētas skolu. Par uzcītību mācībās un priekšzīmīgu uzvedību absolvents saņem M. Ļermontova rakstus greznā sējumā (ši grāmata vēl šodien aplūkojama dzejnieka memoriālajā istabā). Patikama sagādīšanās, ka nākamais dzejnieks saņem par dāvanu ģeniāla rakstnieka darbu kopojumu. Ļermontova daiļrade tieši un netieši rosinājusi mūsu dzejnieka izcilās liriķa dotības.

Uzcītīgā un uzvedīgā jaunieša tālākais ceļš ved uz skolotāju semināru Rīgā. 1901. gadā F. Bārda semināru sekmīgi beidz, iegūdam tautskolotāja tiesības. Bārdu savaldzinājusi Rīga. Viņš vēlas strādāt, ja arī ne uzreiz lielpilsētā pašā, tad vismaz tās tiešā tuvumā. Patstāvīgā darba gaitas sākas Rīgas toreizējā pievārtē — Katlakalna draudzes skolā (1901—1905). Darba un dzīves vieta atrodas jaukā vietā — Daugavas kreisajā krastā. Upe tek turpat logu priekšā. Pāri tai vīd Vecrīgas raksturīgais siluets. Netālu ir skaists priedājs, klasicisma stilā celta baznīca un mazliet atnost kapsēta ar G. Merķeļa atdusas vietu (uz tās agrākie semināristi no Olīvu ielas paslepen likuši ziedus, godinādami slavenā «Latviešu» autora piemiņu). Rīga, kas salīdzinājumā ar laukiem Bārdam neliekas necik daiļa, vilina un saista ne-

vis ar laternām, ielu bruģi, tramvaju zvaniem un piecstāvu namiem, bet ar mākslas un garīgās kultūras dzīvi.

Pārlaižot skatienu topošā dzejnieka gājumam radošās personības stiegrāja veidošanās aspektā, jāpievērš uzmanība kādai kurmet fatālu «sagadīšanos» virknei. Dzejnieks dzimis ģimenē, kur saskaņā ar viduslaicīgo tradīciju bērnu jau kopš pirmajām dienām audzināja kristīgi reliģiskā garā (atceramies J. Poruka pazīstamo «Dēla bildi», kur šūpulis, mazuļa zīstā mātes krūts un nogurušā balsī teiktā «Kristus vēsts» veido nedalāmu kompleksu). Šodien tas izklausās gluži neticami, bet tā tas bija, ka mazajam cilvēciņam, kurš tikko kā ieradies pasaulē, ko viņš nemaz vēl nepazīst, viņa aukļi un audzinātāji steigtin steidzās jau šūpulī klāstīt gluži nepārbaudītas ziņas par kādu noslēpumainu «viņpasauli», par tālām «debesu mājām» un to leģendāro saimnieku «dievu», t. i., visu to, ko sevī slēpj Poruka dzejoli ietvertā lakoniskā formula «Kristus vēsts». Bārdam sākamā to nes māte, vēlāk arī tēvs nopūlas dot savu ieguldījumu šīs apšaubāmās «vēsts» pamatīgā iegaumēšanā. Dzejnieka tēvs turklāt vēl bijis centīgs dievticībnieks un reizē morālists hernhūtiskā piētisma atskalu garā. Svētdienās un baznīcas svētkos viņš cītīgi noturējis pātarus savai saimei, bet teiksmu apvītā Kristus dzīves svarīgākajos gadījumos pat trīs reizes dienā... Tādējādi reliģisko «dresūru» nākamais vārda mākslinieks tēva mājās saņēmis regulāri un pamatīgās devās. Katra novirze no senum senās kristīgās un patriarhālās kārtības Rumbiņos tikusi apspiesta ar bardzību. Protams, tikuši izmantoti arī pozitīvie ietekmēšanas līdzekļi.

Skolās t. s. «ticības mācība» bija starp pašiem galvenajiem mācību priekšmetiem. Un kur vēl vietējās draudzes baznīca un tās cienīgtēvs! Vai kāds brīnums, ka pusaudzī krātin krājas šis apspiedēju apzināti kultivētais, kaitīgais «dievbijības gars», ko ar pelnītu sašutumu

un sarkasmu šaustīja revolucionārā brīvības gara modinātājs jaunstrāvnīeks Veidenbaums.

Varētu sagaidīt, ka dzīve dumpīgajā Rīgā (semināra gados) un tās tiešā tuvumā (patstāvīgā darba gaitu sākumā) viesis Bārda uzskatos kādas skaidri redzamas, straujas un radikālas pārmaiņas tai attīstības virzienā, kādu latviešu progresīvajai inteliģencei demonstrēja jau Veidenbaums, Rainis un citi jaunstrāvnīeki. Taču klusais jauneklis no laikmeta aktuālajām problēmām it kā vairās, palaikam gremdēdamies sevī. Nesen notikusī laužto priēžu tragēdija (jaunstrāvnīeku aresti 1897. gadā un viņu lietas ieilgusi izmeklēšana), 1899. gada asiņainā izrēķināšanās ar strādniekiem, kas iegājusi vēsturē ar «Rīgas dumpja» nosaukumu, E. Veidenbauma dzejoļu nelegāla izplatīšanās rokkrastos un Londonas 1900. gada izdevumā, sociāldemokrātisko organizāciju arvien lielākā rosiņa — par visām šīm un daudzām citām lietām Bārda interesējās samērā pasīvi.

Īstas vai arī šķietamas nejaušības turpina velties gan drīz vai lavīnas veidā. Izrādās, jaunā skolotāja šefs ir kādreizējais Cimzes semināra audzēknis Miķelis Zariņš. Skolas pārziņa pārvācotajā ģimīlijā sarunas notiek vāciski. Šīs ģimenes pilnā pansijā dzīvo F. Bārda. Te viņam gan paveras lieliska iespēja iemācīties vācu valodu (vēlāk viņš papildinājās Vīnē) un nodoties pašizglītībai, izmantojot Zariņa prāvās personiskās bibliotēkas krājumus (kas diezgan vienpusīgi pēc sava satura). Idejiskā gaisotne, kas valdīja vecā cimzieša baltvāciskajā dzimtā, bez šaubām, bija mietpilsoniski ierobežota, lai arī ar zināmām pretenzijām uz kultūru. Nāk arī citi iespaidi. Olaines un Katlakalna draudžu mācītājs vācietis E. Gross, aprūpēdams reizē divas draudzes, Katlakalnā sakāmās svētrunas un vadāmās ceremonijas labprāt uzveļ savam ķesterim. Šai godā iecelts pats «skolas kungs» M. Zariņš, kurš pērmindera pienākumus savukārt uzdod jaunākajam kolēģim. Nu topošo dzejnieku reizēm var ska-

tīt gauži komiskajā svētrunu teicēja, pātaru skaitītāja un koraļu spēlētāja lomā gan skolā, gan ārpus tās.

Bet arī tas vēl nav viss. Šais gados Katlakalna mājīgo un kluso mītni pa augstiem svētkiem un atvaļinājumos bieži pagodina vēl kāds mācītājs, vācietis J. Bernhards, Zariņa svainis, kurš agrāk aprūpējis Lēdurgas draudzi, bet kāda konflikta dēļ ar konsistoriju bijis spiests pārcelties darbā uz Vāczemi. Abi augstu mācītie teologi ieinteresējas par kluso, disciplinēto, paklausīgo skolmeistaru, nežēlo laiku interesantām, ideoloģiski mērķtiecīgām sarunām ar viņu, visvairāk kavēdamies pie «ākīgajiem» reliģijas jautājumiem. Šie idejiski mulsinošie personiskie kontakti regulāri turpinās četrus gadus no vietas. Vienpusīga orientācija, pārmērīga nodošanās dažādu «mūžības mīklu» tirzāšanai jauno dzejnieku virza prom no laikmeta dzīves reālajiem sociālajiem konfliktiem uz ideālistiskās filozofijas izsmalcināto sofismu un modernizētā fideisma biežņu. Minētie teologu kungī savas negatīvās idejiskās funkcijas ziņā apbrīnojami līdzinās «purva velniem» vēlāk uzrakstītajā tāda paša nosaukuma dzejolī. Nelaime vēl tā, ka jaunā skolotāja, dzīves ideālu meklētāja idejiskie vadātāji ar savu Vakareiropisko eleganci un uzvedību slēpj savu zirga kāju aiz sadzīves kultūras «smalkuma» un cienīguma, apburdami turklāt vēl ar zināmu erudīciju ideālistiskās filozofijas un modernās teoloģijas jautājumos. Tā šie vīri kļūst topošajam dzejniekam par tādiem kā humanitārā inteligenta, respektīvi, augstas iekšējās kultūras cilvēka paraugiem, par visnotaļ cienīgiem atdarināšanas etalonmodeļiem...

Tādējādi pārliecināmies, ka idejiskais mikroklimate ap emocionāli jūtīgo jaunekli laika gaitā gan nepārtraukti mainās, tomēr saglabā kādu nelādzīgu caurviju līniju — nožēlojamo svētbijības jeb piētisma garu — 20. gadsimta kultūras cilvēkam jau gluži anahronisko, zināmā mērā pat komisko reliģiozitātes gaisotni. No

gluži vientiesīgas, bet dziļi ietrenētas kristīgās dievticības mazizglītotu zemniekļaužu vidū Pociema pusē līdz ideālistiskās filozofijas garā sarakstītu grāmatu studijās izkoptai, moderni uzfrizētai «dvēseles reliģijai» Katlakalna smalko kungu sabiedrībā — tāds ir Bārdas idejiskās attīstības ceļš līdz 1905. gadam. Atkalpojīs likumā noteikto laiku, Bārda atstāj Katlakalnu un dodas uz Tērbatu nolūkā papildināt savas zināšanas, taču toreizējā situācija ir tāda, ka iecerēto plānu īstenot nevar. Jau nais dzejnieks atgriežas Rīgā, raksta prozas darbiņus («Kapeiņi», «Dzīvība», «Kā laime nāca», «Dzintarbērni un mežainis»). Šie tēlojumi kopā ar vēlāk sacerētiem pēc nāves izdoti grāmatā «Vita somnium» (1923). Taču prozas darbi, tāpat kā vēlāk uzrakstītie dramatiskie viencēlieni, ne toreiz, ne vēlāk Bārdam slavu nenes. Pat uz nabadzīgā, dekadentu saražotās literatūras fona pēcrevolūcijas periodā šie darbi palika lasītāju vairuma un kritikas nepamanīti.

1906. gada pavasarī Bārda kopā ar savu radnieku T. Lāci aizbrauc uz Vīni, lai beidzot pamēģinātu īstenot senloloto sapni par izglītības paplašināšanu. Viņš kļūst par brīvklaušītāju Vīnes universitātē, apmeklē lekcijas literatūras vēsturē, ideālistiskajā filozofijā un psiholoģijā. Daudz lasa. Pastarpām turpina rakstīt lirizētos tēlojumus («Kā mana dzimtene bēdza un atgriezās»). Materiālie apstākļi ir smagi, jādzīvo uz bada robežas, censoni nomāc dažādas slimības. Ar Vīnes periodu Bārdas idejiskos *Wanderjahre* var uzskatīt par relatīvi pabeigtiem. Atgriezies no Vīnes (1907), Bārda apmetas Rīgā, strādā dažādās skolās, paralēli darbam pedagogijā nododas literatūrai. Dzejnieks apkopo savus idejiskos meklējumus un pamatvilcienos izstrādā savu filozofisko un estētisko platformu. Dzejnieks bija iepazinies vienīgi ar ideālistisko filozofiju, turpretī materiālistisko, nemaz jau nerunājot par dialektisko materiālismu, Bārda nemaz nepazīna. Viņš kļūst par t. s. «dzīves filozofijas» piekri-

tēju, konkrēti tās bergsoniskajā paveidā (vēlāk ar Bergsona mācību aizraujas M. Paļēviča). Bārda izstrādā teorētisko satversmi savai mākslai. Liela loma tajā tiek ierādīta savdabīgam dvēseles kultam. Skaistums — dvēseles valoda, tāpēc dvēselei jāmača skaistuma izpratne. Skaistuma valodā dvēsele varot sarunāties ar vareno Dzīvības koku, ar Visumu, ar mūžību. Dzejnieka ideālistiskās koncepcijas izklāsts iekļauts galvenokārt divās apcerēs: «Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēma» (nolasīts rakstnieku vakaros divos paņēmienos — pirmā nodaļa 1909. gada 5. novembrī, otrā nodaļa — 1910. gada 21. janvārī Ķeņiņu skolas pustukšā zālē; pēc tam priekšlasījums atstāstīts avīzē «Latvija», bet pilnā veidā nodrukāts tikai 1920. gadā) un «Prāts un mūžības jautājumi» (iespiests pēc autora nāves 1919. gada otrā pusē). Speciāli par reliģijas jautājumu dzejnieks meditē «Domās par reliģiju» (arī tā varējusi parādīties iespiestā veidā tikai pēc autora nāves (1920. gadā). Par Bārdas uzskatiem filozofijas, estētikas un reliģijas jautājumos padomju zinātnieki rakstījuši daudz un diezgan plaši, tāpēc šeit atkrīt nepieciešamība visus jautājumus par jaunu sīki un sistemātiski tīrāt (A. Grigulis. «Stolipina reakcijas laiks» — grāmatā «Latviešu literatūras kritika», 2. sēj., 1957; A. Grigulis. «Fricis Bārda un viņa dzeja» — Cīņa, 1960, № 112; A. Grigulis. «Fricis Bārda» — Karogs, 1980, 2, 151.—156. lpp.; P. Zeile. «Fricis Bārda» — grāmatā «Estētiskā doma Latvijā», 1976, 312.—322. lpp.; P. Laizāns. «Fricis Bārda» — grāmatā «Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (1900—1920)», 1977, 30.—40. lpp.). Var pilnīgi pievienoties pētnieku izteiktajai domai, ka Bārdas reliģiskā pārliecība ir **panteisms**, nevis kristietība atšķirībā, teiksim, no J. Poruka, kurš «dzīves filozofiju» tiecās savienot ar «Kristus vēsti», lai arī tās neortodoksālajā, tolstojskajā variantā. Tomēr jāatzīmē, ka vienu ļoti nozīmīgu Bārdas uzskatu avotu pētnieki līdz šim at-

stājuši pilnīgi neievērotu. Tas ir slavenais Amerikas dzejnieks Valts Vitmens, kura grāmatu «Zāļu stiebris» Bārda uzmanīgi lasījis saīsinātā vācu tulkojumā. Sevišķi pamatīgi Bārda iedziļinājies Vitmena poēmā «Dziesma par sevi». Apcerē «Domas par reliģiju» Bārda Vitmenu min līdzās citiem, kā viņš saka, neteoloģiem (L. Tolstojam, D. Merežkovskim u. c.), kas «reliģijas dzīvē» uzsituši «kādu augstāku vilni». Kas gan tā par reliģiju, un kāds īsti izskatās tas dievs, ko Bārda brīžiem ar kurmet sektanta stūrgalvību metas aizstāvēt pret «sasodīto» materiālistu un bezdievju tīkojumiem? Tas ir īpatnējs panteisma paveids, no garīdzniekiem un teoloģiem, tātad no noteiktām konfesijām apzināti norobežota, šai gadījumā — ar kristietības dogmatiku tieši nesaistīta, bet miglainos ideālistiskās filozofijas nojēgumos un reizē paša bērnībā dziļi iesakņoto piētisma izjūtu un noskaņu atskalās balstīta brīvdomīga «reliģija». Šāda moderna «reliģija» dažā ziņā var būt pat kaitīgāka par oficiālo, teologu un garīdznieku pārstāvēto konfesiju. Taču šai gadījumā ir skaidrs, ka nekāda jaunas reliģijas sekta ap Bārdi nesapulcējās. Par Bārdas filozofisko un reliģisko atziņu vienīgo apjūsmotāju un zināmā mērā sekotāju vai turpinātāju vēlāk kļuva vienīgi subjektīvistiskā esejiste Z. Mauriņa, kuras zēravisko ekstāzi un eksaltētos domu gājienu pat daudzi buržuāziskie intelektuāļi neņēma par pilnu. Tātad Bārdas kā filozofa un modernā dievmeklētāja karjera faktiski beidzās ar čiku. Tāpēc mums ir pamats vērtēt šos dzejnieka meklējumus kā 19. un 20. gadsimta literatūrā izplatītās tā dēvētās «dzejnieka reliģijas» variantu. Protams, jau Bārdas dzīves laikā konkrētajos Latvijas apstākļos tā izskatās diezgan amizanta, bet mēs jau redzējām, ka Bārdas izglītība bija ļoti vienpusīga un neļāva viņam pilnīgi atbrīvoties no dieva ilūzijas. Ja atceramies Bārdas audzināšanas ceļu no bērnības dienām Rumbiņos līdz Katlakalnam, tad zināmā mērā par varonību uzskatāma pat Bārdas «uz-

drosme» atmet kristīgās reliģijas dogmas un priekšstatus. Tās pirmais fiksējums atrodams jau 1905. gada 20. janvārī rakstītājā vēstulē brālim K. Bārdam: «...cilvēkam nevajaga tai grēkā krist un savu dievu saķēmot, dumu kā tītara tēviņu un untumainu kā veclaiku vāgari. Cilvēkam vajaga vaļā tikt no tiem murgiem un saprast, ka ticēt uz dievu nav ticēt, ka dievs lauzījis Ādama ribas, trenkājis Ādamu un Ievu ap Paradīzes dārzu, daudzis baušļu galdus Zinaja kalnā utt.» Par murgiem Bārda atzīst ne vien Vecās derības teikas, bet arī teiksmainos nostāstus par dieva vienpiedzimušo dēlu, kas apkopoti Jaunajā derībā. Svētā trīsvienība dieva lomā Bārdam neeksistē. Līdz ar to esam spiesti apstāties pie jautājuma: kādu gan Bārda iedomājās savu dievu? Un galvenais: vai Bārdas dzejā mums ar to iznāk sastapties? Un, ja iznāk, tad konkrēti kur?

Reliģijas vēsture nepārprotami liecina, ka priekšstati par dievu parasti cieši saistās ar sirdsapziņas, ar morāles jautājumiem. Nepārprotami viezams, ka Bārdam nav pieņemama kristietības sludinātā morāle ne tās primitīvi askētiskajā veidā, ne arī smalki izdomātajā «morālā kompromisa» variantā, kādā tā vēl šodien šur tur velk dzīvību. Teologu izveidotā konstrukcija ir šāda: tev, ticīgais kristietī, ir gan atļauts nodoties «grēcīgām» sirds tieksmēm, tu drīksti savu jauko meiteni vai mīloto sievu skaut, bet tev tūliņ uz vietas vai, vēlākais, svētdien baznīcā savi «grēki» jānožēlo, jāatzīst, ka esi piekopus «apkaunojošu» dzīves veidu utt. Tie teologi, kas visu šo «viltīgo mehāniku» izdomājuši, bijuši patiešām asprātīgi, to nevar noliegt. Bārdam ar šiem «kanceļu krāpniekiem» nav pa ceļam! Viņa humānisms nav savienojams ar cilvēka iedabas, cilvēka cieņas nozaimojumu. Cilvēks Bārdam ir diža vērtība, cilvēks viņam ir svēts šā vārda burtiskā un laicīgā nozīmē. Svēta, nevis grēcīga Bārdam rādās arī cilvēka miesa — un tas ir ļoti svarīgi — ar visām tās dabiskajām dziņām. Pazemojošo

«kompromisa morāli», baznīcas dogmu diktātu Bārda noraida istas cilvēcības vārdā, noraida ar visu savu optimistisko patosu, ar savas liriskas saulaino skaistuma kultu. Pēc pasaules izjūtas Bārda ir ļoti «laicīgs», nevis dievlūdžējam mūkam līdzīgs ziemeļzemes spirituālists, bet drīzāk karstasiņu dienvidnieks, īsts zemes dēls. Brižam pat šķiet: pār viņa galvu jumjas nevis Ziemeļlatvijas pelēkie padebeši, bet allaž atvērtās, mūžam zilās Vidusjūras debesis, no kurām staro kvēlā sensuālisma saule, bet lejā, ciprešu paēnā, burbuļo strauts un stabulē Pāns. Bārdam ļoti tuvs arī latvju dainu dzīvesprieks un skaistumasaras.

Un tomēr: Bārda aizstāv dieva ideju, kas drīzāk ir **dieva meklēšanas ideja**. Šai sakarā zīmīga ir kāda atzīšanās jau citētajā vēstulē brālim: «Tai acumirkli, kad cilvēks domā, ka nu viņš dievu pilnīgi atradis, pa lielākai daļai taisni tad viņš to pazaudē.» Vārsmotā valodā par visu to dzejnieks runās daudz vēlāk — krājuma «Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam» pirmajā nodaļā, kur dzejnieks vairākos dzejoļos nomokās ar «jaunās reliģijas» problēmām. Tur viņš nepārprotami atzīstas, ka kristīgo dievs viņam neeksistē: «Jā, es zinu gan, ka tukšas tur tās debesis virs mūsu galvas — ir velti patiesībai no tām gaidīt balvas» («Mūžīgās mīklas»). Taču dzejnieks par to neizsamist, sludinādams savu «jaunatklājumu»:

bet ir vēl cita debess, svētāka daudz man:
tā debess un tas dievs, kas dziļi dvēslē mīt!

Bet vai dzejnieks šo jauno dievu sevī nešaubīgi atrada? Kādā recenzijā par laikabiedra dzeju grāmatu Bārda saka zīmīgus vārdus, kas vairāk izklausās pēc recenzenta pašraksturojuma: «Spaudēju dievs snauž, sapņotāju dievs sapņo, mīlotāju dievs milē, bet meklētāju dievs — bēg. Un mūžīgo meklētāju dievs mūžīgi bēg, jo tie ir mūžīgi noārdītāji. Un, kamēr viņi tādi, tie mūža dienu paliek bez svētnīcas, bez altāra un dieva.» (1907.)

Svētņīcas un altāra Bārdam nebija. Bet kā īsti bija ar viņa dievu? Bārda skaidri un gaiši redzēja, labi zināja, ka latviešu inteligences vairums gadsimta sākumā reliģijas lietas vairs «nopietni neņem», ka inteligence pret reliģiju izturas vai nu vienaldzīgi, vai pat naidīgi. Bet Bārda redz, ka krievu buržuāziskajā presē vesela rinda «iecienu rakstnieku» (D. Merežkovskis, S. Bulgakovs, N. Minskis, V. Rozanovs un vēl citi) «pastāvīgi cilā šīs lietas». Bet kāpēc pie mums viss tik klusu? Kāpēc latviešu inteligence kaunas no reliģijas? Uz indiferentajiem Bārda daudz nepukojas, bet «ateistiskā pasaules uzskata piekritēji» viņam nepatīk, it sevišķi tāpēc, ka «tie labprāt nepalaiž gadījumu garām, kur tik vien iespējams «apgāzt» reliģiju un reizē ar to nopāļāt un izzobot viņas piekritējus un garīdzniecību bez kādas šķirošanas» (Bārdam nav iebildumu, ka paļā baznīcu un garīdzniekus, bet reliģiju un dievu lai liekot mierā!). Bārdu interesē tieši tāda reliģija, ko sludina «negarīdznieki, neteologi». Tāpat viņš vēlas, lai reliģija būtu šķirta no valsts (t. i., politiskās varas). Lai gan dzejnieks skaidri apzinās, ka latviešu inteligencē reliģija toreiz pārdzīvoja smagu krīzi (būt vai nebūt?), Bārda tomēr nekādi nevar samierināties ar domu, ka «reliģija ir seklās māņticības un gara tumsības laikmeta bēdīga atlieka, no kuras vajag atsvabināties — jo drīzāk, jo labāk».

Balstu savai dīvainajai «dievmeklētāja» iedomai Bārda atrod ideālistiskās filozofijas «argumentos». Bārda, protams, ļoti labi ir informēts — Kants savā slavenajā «Tīrā prāta kritikā» atklājis, ka dieva esamību un dvēseles nemirstību ar tīrā prāta kritiku nevar pierādīt, bet Bārda zina arī to, ka Karaļauču filozofs nebija konsekvents, jo, izdzinis dievu pa durvīm, viņš to pa logu ielaidis atpakaļ istabā, savā «Praktiskā prāta kritikā» rakstīdams: «Reliģija ir visu mūsu pienākumu kā dievišķo likumu izziņa.» Ja jau pats dižais Kants tā raksta... Un tas pats Kants vēl atzīst, ka cilvēks savā būtībā nesastāv tikai

no racionālā prāta, ka cilvēka apziņā ir vēl daudz kas cits, ar ko nākas nopietni rēķināties. Un tad dzejnieks iet skolā pie intuitīvista A. Bergsona, domādams viņa filozofijā atrast īsto skaidrību. Bergsons viņam šķiet «lielākais filozofs pēc Platona un Kanta». Sajūsmas pilns Bārda studē grāmatu «Radošā evolūcija», izrakstīdams no tās garas citātu virtenes, īpaši tās vietas, kur Bergsons kritizē intelektu. Šādi «augstās gudrības» avoti iedrošina arī mūsu dievmeklētāju. Bārda līdz ar Bergsonu gavilē: prāts vairs nav visvarenā saule, bet tikai maza mazītiņa, lai arī praktiskajai dzīvei palaikam ļoti noderīga laterniņa... Materiālisms un racionālisms Bārdam nu rādās satriekts gruvešos. Lai dzīvo reliģija! Un tad Bārda uzzina vēl kādu viņam patikamu faktu: izrādās, ka pat starp marksistiem radušies dievmeklētāji un dievtaisītāji, jaunas sociālistiskas reliģijas dibinātāji (domāts M. Gorkijs, A. Lunačarskis un citi). Bārdas profētiskajam entuziasmam vairs nav robežu, visus, kas reliģiju un dievu noliedz, viņš pamatīgi nostrostē, pats nolemdams rakties dvēseles dziļumos — līdz dievībai, «visa esošā dzīvajam centram». Rodas jautājums, kāpēc īsti dzejnieks tā uzstājas par šādu «brīvo reliģiju», respektīvi, panteismu. Šī dievmeklēšana esot nepieciešama cilvēka dvēseles izkopšanai, tikumiskai pilnveidošanai, garīgai padziļināšanai pretmetā bezdvēselīgā pozitīvisma, dabzinātniskā un filozofiskā racionālisma un vulgārā materiālisma seklumam.

Dzejnieka panteistiskais priekšstats par dievu ir aptuveni šāds: dievs neatrodas kaut kur ārpus pasaulsēkas, nestāv arī tai pāri, bet kaut kādas noslēpumainas, bezpersoniskas substances veidā, ko Bārda apzīmē ar metaforu mūžīgā gaisma, tas iemītot visās lietās un parādībās, ar tārpiņu ābeles zargalā sākot un ar zvaigzni debesīs beidzot. Ar maņām, parastajiem pieciem prātiem šī gaisma neesot viežama. Bārdas dievs ir mistisks, transcendentāls pirmspēks, visa esošā «dzīvais centrs». Ar

sinonīma tiesībām Bārda šo savu dievu sauc arī par dzīvību, citreiz liek abus nojēgumus blakus: dievs un dzīvība. Kā lai šādu «visuriemītošu» substanci atveido? Vai to var izkalt akmenī? Uzgleznot portretu? Attēlot literārā darbā? Skaidrs, ka nevar. Tāpēc jau Bārdam nav savas svētnīcas (ja neskaita zaļo liepu aiz loga — viņa «dieva namu»), nav arī svētgleznas, nav altāra. Tas ir pavisam savāds dievs! Un vienīgais «pierādījums» šāda dieva pastāvēšanai, ka tas «dziļi dvēselē mīt», ka tikai dvēsele var pieskarties «pie neizdibināmās gaismas mūžīgās».

Paturēdams prātā dieva visuriemitības domu, dzejnieks pievēršas dabai: zaļajā «dieva namā» ar zvaigznēm dzied viņa sirds. Un te mēs nākam uz pēdām kādam noslēpumam: varbūt tieši šī panteistiskā nostādne palīdz izskaidrot Bārdas kā dabas dzejnieka izcilos panākumus? Skatīdams mikrokosmu un makrokosmu to vienībā, pievēršdamies visdažādākajiem dabas fenomeniem, iejutīgi, daudzveidīgi, tēlaini apdzejodams dabas parādības un procesus, atveidodams cilvēka pārdzīvojumus dabā, rādīdams skaistās, mūžam mainīgās dabas tēlus, dabas un dvēseles mijsakarus, Bārda ievērojami izkopis dabas dzeju, radījis izcila literāri estētiskas vērtības.

Noprotams, ka, dabā kavēdamies, dzejnieks reizēm savā dvēselē patiešām izjutis kādas pavisam savādas, viņam vien zināmas, mums gluži nepazīstamas izjūtas, iztēlē matīdams un pārdzīvodams šķietamu saskarsmi ar noslēpumaino mūžīgo gaismu, aptuveni līdzīgi tam, kā Mazais Princis iztēlojās neesošo jēriņu, kas, pēc viņa domām, atradās uzzīmētās kastītes iekšienē. Mēs vienkārši baudām lielisku, oriģinālu izteiksmē un skatījumā, visbiežāk smalkām un dziļām pārdomām piesātinātu pirmklasīgu dabas dzeju, bet tas, ko dzejnieks pats brīžam vēl papildus izjutis vai mēģinājis izjust, mums mūžam paliks nezināms, un tāpēc ļauj uztvert viņa liriku (tikai nedaudzus dzejoļus atskaitot) bez jebkāda mistikas

piejaukuma. Mūsdienu paaudzes turklāt vēl uzaugušas pārliecībā, ka vispār nekāda «dieva», ne «dievības gara», ne arī kāda noslēpumaina «gaismas dieva» nav, tāpēc Bārdas panteisms lasītāju netraucē.

Ja Bārdas dievs antropomorfā izskatā nemaz nerādās, ja tas nav personīgs dievs (tas ir, tāds, kam piemīt personas īpašības) un tam līdz ar to nav ne sejas, ne bārdas, ne elkoņu, ne kāju, tad ko gan dzejnieks būs domājis ar tiem dzejoļiem, kur viņš tieši tādu antropomorfū, vizuāli tveramu, dažkārt pat ausīm dzirdamu (kad šķaudal) dieviņu, respektīvi, personalizētu sirmu vecīti rāda?

Patiesi, vairākos dzejoļos Bārda šādu «dieviņu» piemin. Reizēm dievs iet pa zemi latviešu zemnieka pastalās. Notiek arī tā, ka vecītis pastaigas laikā pazaudē puķotu mutautiņu. Bet gadās arī tā, ka dieviņš uzliek zemei kupolu, pīpē zaļu papirusu, ka dūmi vien griežas. Pīpētājs viņš izrādās apmēram tikpat pamatīgs kā dzejnieka tēvs Jānis Bārda. Reizēm vecais vientulis nosēstas uz mēnessraga un ar baudu ievelk kuplu dūmu no pīpes čubuka... Latviešu buržuāziskie filozofi, par teologu kungiem jau nemaz nerunājot, šo ērmoto kristīgā dieva apsmaidījumu ieraudzīdami (mēs taču esam dzirdējuši, ka pat velns bada laikā mušas ēdot), aiz sajūsmas priecīgi sauca: jūs redzat, jūs redzat, tas Bārda tak ir viens ontlīgs teists, verieties, kādu visnotaļ debešķīgu, smieklīgu, omulīgu pīpmāni viņš savā teistiskajā dzejā notēlojis.

Šodien jau mazs bērns pateiks, ka šais dzejoļos dzejnieks tiši rāda drastiskā aspektā tvertu dainu dieviņa un patriarhāla saimniekpapa hibrīdu, turklāt bez kādas teistiskas jūtoņas, bet drīzāk gluži otrādi — lai liktu lasītājam manīt, cik nemoderna ir dieva teistiskā izpratne. Dzejnieks smejas ar labsirdīgu humoru, jo kādreiz — bērniībā un vēlāk pusaudzā gados — viņš tieši tādām vecītim ticējis, bet nu jau sen vairs ne, jo viņam, kā

redzējām, ir «modernāka» izpratne šaiš jautājumos, kas atšķiras no vientiesīga ticīgā kristīgajiem priekšstatiem. Minētajos gadījumos mūsu priekšā ir parasts mākslinieciskās izteiksmes paņēmieni, ko visā pasaulē pazīst kā **personifikāciju**. Reliģiskas izjūtas apoteozi mēģinājuši saskatīt dzejoli «Maza cilvēka vakara lūgšana». Tas ir pārpratums. Vai dzejnieka labsirdīgā smaidīšana par mums jau zināmiem vientiesīga kristīgā cilvēka reliģiskajiem «murgiem» to sākumstadijā, parādot, kā tie izpaužas mazā cilvēciņā (saprotams, ka viņš tajos laikos bija reliģiskā garā audzināts) loģiski itin apsviedīgajā, mazām «viltībīnām» pilnajā prātiņā, jau būtu spilgti parādītas, par pozitīvām vērtētas reliģiozās jūtas? Tad jau tautā populārā Ķeņa lūgšana tāpat uzlūkojama par augstākā mērā reliģiozu lektīru!

Bārdas dzeja kopumā, it sevišķi viņa dzejoli par dabu, ir daudzveidīgi gan savā noskaņā, gan savā tēlainībā un formā. Ir virkne dzejdarbu, kur viņš daudzas un dažādas dabas parādības (stihijas — negaisu, lietu un procesus — dabas prosperāciju pavasarī, miglu, rudens salnas utt.) iztēlojas poētiskās personifikācijas vai metaforikas formā. Tā radušies viņa vairāk vai mazāk interesantie, latviešu lirikai tik savdabīgie fantāzijas tēli: purva velni, mēnessmeitiņa, meža nagaža, pelēkā audēja (migla), aitu lēpis, sukuburs utt. Arī pieminētais pastalnieks un pīpmanis pieder šai tēlu grupai, un nekā mistiska un pārdabiska ne tais pastalās, ne tai pīpēšanā nav. Pretējā gadījumā jau gandrīz visa māksla jādēvē par reliģiju. Turklāt dzejnieks, dieviņu rādīdams, parasti pauž elegantu humoru, vieglu ironiju (te labsirdīgi pasmaida par mazā «dievlūdzēja» amizanti vientiesīgajiem priekšstatiem un viltībīņu, te pasmejas par dabas parādības — negaisa kuriozo mitoloģisko izskaidrojumu utt.). Ja kāds neattapīgāks lasītājs te pamana kristīgās reliģijas sludināšanu, tad tāds, kā mēdz sacīt, nav glābjams, par viņu jāsaka Hamleta vārdiem: «Ofēlij, ej klosterī!»

Taču Bārdas īstais darba lauks ir nevis filozofija un dievmeklēšana, bet lirika, kas apkopota divos apjomīgos krājumos: «Zemes dēls» (1911) un «Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam» (1923). Otrs krājums palika nepabeigts un līdz galam nenoformēts, tāpēc uzlūkojams drīzāk par atstāto dzejoļu vienkāršu kopojumu, kur publicēti visi tie darbi, kas bija palikuši rokrakstu kladē un divās burtnīcās. Vai virsraksts attiecas uz visu grāmatu vai tikai uz pirmo ciklu tajā? Un moto četrinde? Vai tā attiecināma uz visu krājumu, pat visu Bārdas dzeju vai tikai uz jau minēto «profētisko» dzejoļu ciklu?

Es nereāls esmu un gribu tāds būt —
man smalkāk un dziļāk viss svērts.
Par jums tikai pasmiešos kādreiz varbūt;
lai dusmos — neesat vērts.

Šī neapšaubāmi dūsmīgā četrinde ar kāpināti lielīgo, turpat vai elitāras iedomības piesātināto, piepacelto toni lasītājam nepatīkami duras acīs gan pirms, gan pēc krājuma izlasīšanas. Ko gan dzejnieks ar to īsti gribējis demonstrēt? Ka viņš savu dzejoļu lielākajā daļā sver, t. i., risina pašus dziļākos, fundamentālākos augstāko vērtību jautājumus («kas biju, kas būšu un esmu es kas?»)? Ka viņa dzeja turklāt vēl gadījumu vairumā apbrīnojami izteiksmīga un smalka kā saturā, tā formā, tas taču sapratīgam un jūtīgam lasītājam tāpat ir skaidrs, bez īpašas atgādināšanas, tāpēc būtu aplam iedomāties, ka visnotaļ smalkais estēts un dziļais dzejnieks tieši to ar moto pantu būtu vēlējies pasvītrot. Kur tadā gadījumā būtu viņa smalkums? Nekas cits neatliek kā secināt, ka runa ir nevis par krājumu kopumā vai par Bārdas dzeju kopumā, bet gan par rokrakstu kladē iekļautajiem «profētiskajiem» dzejoļiem. Moto pantiņš neapšaubāmi liecina, ka dzejnieks pats iekšēji nervozējis, šaubījies par savas «jaunās» reliģijas īsto vērtību, jūdams, ka viņa meklētais dievs visbiežāk aizbēg, nedodas rokā. Kāpināti spiedzīgā intonācija, kas izvirzīta pēdējā

argumenta lomā, nodod autoru: tu dusmojies, tātad tev nav taisnība! Tāpēc arī lielīgais tonis. «Es nereāls esmu...», kurā skaidri viežama autoram netīkamā nojauta par uzsāktās dievmeklētāja gaitas aplamību, un tad it kā caur sakostiem zobiem izdvestais spītīgais «un gribu tāds būt». Dusmas, pat aizkaitināts niknums uz iztēlē giezamiem apšaubāmās modernā fideisma koncepcijas nelabvēļiem (t. i., ateistiem) tiek slēpts aiz nepārlicinošās frāzes («lai dusmos — neesat vērts») vēsmīgajiem vārdiem.

Lai gan šis krājums kā koporganisms neiztur salīdzinājumu ar «Zemes dēlu», arī tajā ir daudz meistardzejoļu, kas blakus kompozicionāli pārdomātajam pirmajam krājumam ievērojami bagātina latviešu dzejas zelta fondu. Ar abu krājumu lirikas vērtībām Bārda ieiet Eiropas t. s. neoromantisma virziena literatūrā un uzlūkojams par vienu no spilgtākajiem augstas klases dzejniekiem blakus ģeniālajam R. M. Rilke, V. B. Jeitsam un citiem līdzīga kalibra meistariem. Bārdas dzeja ar savu poētisko kultūru, stila izkoptību, tēlainības svaiģumu, skatījuma individuālo un nacionālo savdabību spēj izturēt visstingrākos kritērijus. Šāds dzejnieka snieguma kopnovērtējums nepavisam nenozīmē, ka būtu jānoklusē atsevišķas nepatīkamas pretrunas, trūkumi, dažādas iedabas «piesitieni», piemēram, jau minētās dievmeklēšanas nomaldu pēdas dažos dzejoļos. Mēs zinām, ka Bārda bija ideālists filozofijas pamatjautājuma izšķirumā, taču viņa filozofija, ciktāl tā atsedzas viņa lirikā, kvalificējama kā «dzejnieka filozofija», ko nemaz nevar tīri mehāniski, mākslīgi atfiltrēt no daiļdarbu daudznozīmīgā satura, no «dzīvās» poētiskās struktūras, no metaforikas, visa tēlainā, asociatīvā risinājuma. Poētiskā sacerējuma saturs kā īstenības atspoguļojums nemēdz būt viennozīmīgs, pilnvērtīgam dzejolim vienmēr piemīt zināms satura polifoniskums. Tas dod iespēju tādus daiļdarbus kā, piemēram, agrākajos gad-

simtos sacerētos, pat oficiālās baznīcas apsūtītos mūzikas un dzejas paraugus, kas sacerēti par «Ave, Maria!» vai «Requiem...» tēmu, baudīt kā pilnvērtīgus mākslas darbus.

Filozofiskā (tāpat kā reliģiskā) «tēma» vai «doma», ja tā iekausēta pilnvērtīga mākslas darba, nevis klaji retoriskas deklaratīvas pamākslas vai šaurām kulta vajadzībām domātās lietišķās amatniecības darinājumā, organiski iekļaudamās atsevišķa daiļdarba mākslinieciskā satūra un mākslinieciskās formas dialektiskajā vienībā, kļūdamā par mākslinieciskās tēmas vai domas komponentu, vairs nav vienkārši kaila doma vai tēma. Tā tas ir gan mistiķa V. Bleika, gan panteista V. Gētes, gan kristiešu F. Helderlīna, M. Ļermontova un A. Bloka, gan panteistiskā brīvdomātāja R. M. Rilkes, gan daudzu citu pagātnes un tagadnes dzejas lielmeistaru dzejā. Tāpat mums jāskatās uz F. Bārdas dzeju.

Bārda savā lirikā vadījies no romantiķiem raksturīgās mākslinieciskās intencijas — dzejot ir radīt. Šī pieeja izceļ un pasvītro subjektīvā faktora lomu. Dzīves parādības, kas nāk mākslinieka redzeslokā, tiek «apgarotas», «romantizētas», t. i., prizmētas caur dzejnieka radošo personību. Īstenības fenomeni, ar dzejnieka garu jeb dvēseli piesūcināti, kļūst valgam sūklim līdzīgi, savā saturā pilnāki, nozīmīgāki, interesantāki salīdzinājumā ar pašām parādībām. Tāpēc Bārdas dzeja visnotaļ perceptējama nevis ar t. s. «naivā reālisma» pieeju, bet visā tās palaikam komplicētajā daudzslāņainībā, kas no lasītāja, protams, prasa kaut nelielu iepriekšēju pieredzi, zināmu orientēšanos romantiskās poētikas noslēpumos.

Lai lasītājs labāk saprastu Bārdas lirikas varoni, nepieciešams zināt, ka dzejnieks cilvēka būtības izpratnē vadījies no gadsimtu mijā visai izplatītā priekšstata par cilvēku kā zināmu pretmetu t. s. «pozitīvo» zinātņu, it sevišķi dabzinātņu priekšmetam, šai jautājumā pieslēdamies tai filozofiskajai un filozofiski mākslinie-

ciskajai tradīcijai, kas savu kāpināto izpausmi guvusi iracionālistiskās, intuitivistiskās koncepcijās, kuru sākums daudzējādā ziņā meklējams F. Ničes darbos. Šī tradīcija pasvītvoja krasu norobežošanos no zinātniski tehniskās problemātikas, apliecinādama tādu «cilvēka ontoloģiju», kur galvenā loma pieder subjektīvismam un transcendentālismam. Skaidrs, ka ar šādu abstrakti filozofisko zinātnē un dialektiskajā materiālismā nebalstīto pieeju nevar gūt vispusīgu, dziļu un neapšaubāmu izskaidrojumu (ja runājam par skaidrojuma zinātniskajiem aspektiem) mūsu dzejnieka poētiski filozofisko meditāciju pamatproblēmai: «Kas biju, kas esmu un būšu kas es?» — t. i., nevar rast pārlicinošu atbildi humānisma pamatjautājumam: kas ir cilvēks? Kāda ir cilvēka iedaba? Kāda ir morāles iedaba? Kas ir sirdsapziņa? Transcendentālā tradīcija vairāk vai mazāk krasi nostājas pret cilvēka būtības vienīgo īsti zinātnisko skaidrojumu, ko cilvēcei devis marksisms. Zīmīgi, ka ideālistiskās tradīcijas pārstāvji marksismu paši nemaz nepazīst, kļūdīgi uzskatīdami to vienīgi un tikai par materiālisma primitīvo, vulgāro formu kārtējo izpausmi. Tas pats spilgti redzams pie Bārdas. Bārda nebija lasījis nevienu marksisma klasiķa sacerējumu.

Cilvēka un reizē tikumības iedabas principā kļūdīgais skaidrojums, kas raksturīgs visām nemarksistiskajām koncepcijām, cilvēku aplūko ārpus viņa darbības, ārpus vēstures. Cilvēks tiek tverts kā kaut kas *abstrakts*. Būtībā šis «abstrakts» izrādās par kādas indivīda atsevišķas īpašības vai spējas (saprāta, gribas, tikumisko jūtu, intuīcijas, citreiz — elementāro primāro vajadzību) absolutizāciju, pilnīgi atrauti no antropogēneses *sociālajiem* avotiem un visām pārējām cilvēka īpašībām un spējām. Nemarksistiskie domātāji cilvēka iedabā saskata kaut ko no cilvēka reālās vēsturiskās darbības gluži neatkarīgu, kam turklāt tiek piedēvēta dominantes loma. Cilvēka iedaba tādējādi tiek fetišizēta, līdz ar to,

gluži loģiski, fetišizējas arī tikumības, cilvēka morālās satversmes iedaba. Šādā metafiziskā pieejā morālās un tāpat citas vērtības tiek aplūkotas kā «cilvēka nemainīgajai iedabai atbilstošas», pilnīgi ignorējot *vēsturisko* pieeju. Sociālās, vēsturiskās pieejas trūkst arī Bārdam. Bet aplam rīkojas arī tie domātāji, kuri cilvēka būtību reducē vienīgi uz doto sabiedrību. Cilvēka būtības izpratnē obligāti paturami prātā arī vēstures procesa vispārīgie rādītāji un kopējās tendences, kas izpaužas vērtībā s. Priekšstatī par cilvēka iedabu, respektīvi, būtību allaž tiek iekļauti to vai citu vērtību formā: kā dēļ vērts dzīvot? Kā pēc vērts cīnīties? Taču vērtības parādās nevis vienkārši kā sabiedriskās apziņas fenomeni, kā abstraktas, tīri teorētiski iegaumētas idejas, bet gan kā idejas, ko cilvēks dziļi apguvis, asimilējis savā personībā, kas kļuvušas par viņa paša īpašībām, par viņa cilvēciskās (t. i., sociālās) iedabas elementiem. *Vērtības organiski iekļaujas cilvēka būtībā.* Kritiski vērtēdami pagātnes domātāju un mākslinieku uzskatus šai jautājumā, tai skaitā arī medītējošā dzejnieka Bārdas uzskatu vispārējo virzību, nedrīkstam aizmirst, ka pat zinātnes pašreizējais konkrētais stāvoklis šais jautājumos nav bez trūkumiem. Tas uzliek pienākumu uzmanīgi un vēīgi ielūkoties arī to pagātnes mākslinieku domātāju darbos, kur šīs nozīmīgās problēmas risinātas ideālistiskā pasaules uzskata atgaismā, un jautāt pēc tēlu un atziņu racionālā kodola, kas, kritiski izvērtēts un pareizi interpretēts zinātniskās filozofijas gaismā, varētu noderēt arī mums. Tā, piemēram, racionālais iedīglis saskatāms Bārdas atziņā par cilvēka nemitīgo tapšanu un attīstību. Šī pilnīgošanās ideja zināmos aspektos var sasaukties ar mūsu viedokli. Nevis vienkārši eksistēt, tikai pasīvi atspoguļot apkārtējo īstenību, bet arī aktīvi darboties: «Mūžam alkst nemiera krūts.» Šī nostāja dažos aspektos sasaucas ar rainisko rituma motīvu: **ņemot un dodot topu par citu...**

Marksistiskais, zinātniskais uzskats cilvēka iedabas jautājumā atzīst, ka cilvēks vienlaikus ir sociāla un bioloģiska būtne, taču ne tai nozīmē, ka cilvēka būtība šo abu faktoru — bioloģiskā un sociālā darbības ziņā būtu mehānistiski duālistiska un ka šīs abas puses cilvēkā izpaustos viennozīmīgi. Šie aspekti savdabīgi krustojas, sintezējas, turklāt sociālais aspekts šai divvienībā dominē. Savas dzīves laikā cilvēks ietver sevī un īsteno divas programmas — sociālo un bioloģisko to ciešā saistībā un mijiedarbībā. Bioloģiskā programma ir iekodēta gēnos, bet sociālā gēnos ierakstīta nav — to paaudze paaudzei nodod tālāk ar uzkrāto vērtību stafetes un audzināšanas starpniecību. Lai gan cilvēka un visas sabiedrības progresu nosaka nevis bioloģiskie, bet gan sociālie likumi, bioloģiskā faktora loma cilvēka dzīvē tomēr nav maza. Bioloģisko eksistenci cilvēks uztur tādēļ, lai spētu apmierināt savas augstākās, tas ir, sociālās (garīgās) vajadzības, kas ietilpst viņa dzīves apzinīgajos mērķos un ideālos. Ja cilvēks šo augstāko vērtību stafeti nepārņem, ja šādi augstākie ideāli un mērķi kopš bērnu dienām netiek ieaudzināti, ja turklāt vēl sabiedrības ekonomiskajā un sociālajā struktūrā darbojas tādi mehānismi, kas cilvēka īsteni cilvēcisko būtību, viņa sociālo sūtību ruina, dehumanizē, tad dzīve tam kļūst par bezjēdzīgu, nožēlojamu veģetēšanu, tā zaudē savu specifiski cilvēcisko iedabu (saprotams, ne jau absolūti, runa ir tikai par dominantu). Arī F. Bārdas dzejas varonis pazīst dehumanizējošā dzīves sprostā situāciju, viņš jūtas kā «jauns gulbis, ko noķēris kāds, Nu sasietiem spārniem dzen viņu». Viņš ilgojas pēc garīgi bagātas dzīves, pēc varenās jūras, jo viņam nepietiek ar «drebošo pilīti», tiecas pēc plašuma, jo viņam nepietiek ar tādiem cilvēkiem, kuri «sīc kā mušas» un kuriem nav nekādu cildenu nākotnes mērķu un nav nevienas ideālu zvaigznes.

Līdzīgi Gētes atveidotajam Faustam «Vom Himmel for-

dert er die schönsten Sterne Und von der Erde jede höchste Lust» (sk. «Prologu debesīs»). («No debesīm tas prasa zvaigznes skaistākās, No zemes — pilnu prieka sieku.») Bārdas cilvēks alkst «mērķa pēdējā», t. i., augstākā, «lai tas kā likteņzvaigzne vienīgā caur dzīves cīņām mirdzot vada» («Pēdējs mērķis»).

Lirikas varonis, balstīdamies sabiedrības un cilvēka būtības ideālistiskajā skaidrojumā, dabiski, nevar šo augstāko mērķi atrast:

Un beidzot izmisis tu čuksti dvēselei:
nav dzīvei šai — nav visai pasaulei
ne droša mērķa, ne ar ideāla!

Nav viena mērķa! Ak, cik teikt to grūti...

Dzejniekam te pietrūkst ārkārtīgi nozīmīga aspekta — sociālā. Ja Rainim viscaur dominē trīsvienība: pats — daba — sabiedrība, tad Bārdam patiesībā iznāk diode — pats — daba. Trūkstošo locekli dzejnieks pūlas aizstāt (juzdams, ka kaut kam ļoti nozīmīgam tomēr jābūt) ar mūžīgās gaismas, ar «dievības» jēdzienu:

Ja dievs
ir kāds, tad tikai tas, kas savā visspēcībā
bez gala spējīgs mūžam pārvērsties!

Šo dievu mūžam nav iespējams «aptvert, izpētīt», tas figurē kā esības «neredzamā likumībā», kas «dziļā gudrībā vada likteņus kā brīva upes straume ūdens pinumus». Ir zināms traģisms faktā, ka Bārda nepazīna marksismu, ka viņš neatrada trūkstošo pasaules ainavas locekli — sociumu. Nemdams informāciju no gluži apšaubāmiem avotiem, Bārda noticēja, ka marksisti par ideālu uzskatot sabiedrības konformistisko, vienpusīgi «laimīgo» veģetēšanu, līdzīgu buržuāziskajā un sīkburžuāziskajā sabiedrībā izplatītajam mietpilsoniskumam, kas Bārdam, mērķu bezgalības alcējam, dabiski, derdzās. Dzejniekam, protams, nebija arī nekāda priekšstata par

reāliem ceļiem un radikāliem līdzekļiem, kā sabiedrību humanizēt. Viņš nespēja saprast un nesaprata, ka meklēt glābiņu pašas buržuāziskās sabiedrības irstošo vērtību pasaulē ir veltīgi. Bārda nezināja un nesaprata, ka buržuāziskās sabiedrības vietā jānāk jaunai asociācijai — sociālismam, kur «ikviena indivīda brīva attīstība ir visu indivīdu brīvas attīstības nosacījums» (K. Markss, F. Engelss «Komunistiskās partijas manifest». R., 1948, 70. lpp.). Bārda bija humānists, viņš meklēja cilvēcības garantu, bet viņš nezināja un nesaprata, ka tikai sociālisms sakrītis ar istu un patiesu humānismu, ka tikai sociālismā apvienotās cilvēces apstākļos cilvēkos varēs atspīdēt «smalkais maigums kā zvaigžņu būtnes caurspīdīgais zaigums» (Rainis «Gara gaita»).

Taču dzejnieks ideālistiskā pasaules uzskata noteikto iespēju aplodā risināja problēmu par garīgi bagātu cilvēku un bagātām cilvēciskajām vajadzībām. Fiziski spēcīgs un skaists, uz augstāko cilvēcisko vērtību pasauli orientēts, morāli giedrs cilvēks bija Bārdas ideāls. Bioloģiskais un sociālais, miesa un dvēsele to sintezē, «zeme» un «zvaigznes» to vienībā, abu šo aspektu harmonija, nevis vienkāršs mehānisks salikums, šādas un līdzīgas intencijas daudzkārt atrodamas Bārdas dzejā. Šais nostādnēs rodams racionālais kodols, ko mēs varam attīstīt tālāk, balstīdamies uz dialektiskā materiālisma filozofijas principiem, risinādami mūsdienīgas pārdomas par šo fundamentālo, ārkārtīgi sarežģīto un nozīmīgo jautājumu. Prasīt no pagātnes **dzejnieka**, lai viņš šo problēmu saišķi visos aspektos būtu izstrādājis nekļūdīgi un nevainojami, būtu vienkārši nepopietni, nezinātniski. Esam pateicīgi, ka Bārda šo dziļo problēmu izvirzījis, turklāt izvirzījis ļoti asi, ierosinoši, poētiski nozīmīgi, estētiski ietekmīgi. Viņš mums nodevis māksliniecisko vērtību stafeti.

Bārdas dzejoļu lielākā daļa ir augstākā mērā mākslinieciski sacerējumi, kas ietver dziļi humānu attieksmi

pret cilvēku. Dzejniekam tuva Zvārguļu Edvarda devīze,
ko viņš savā vēstulē citē:

Neesmu ne velns, ne dievs,
esmu tikai cilvēks grēcīgs —
daudzreiz dziļi maldījies,
daudzreiz bijis labs un spēcīgs.

Bārdas lirika pauž dziļas cieņas pilnu attieksmi pret cilvēku. Tāpēc tā pazīst pati savas un arī citu sāpes, šīs Raiņa daudzkārt gainātās «nejaukņas». Zemes dēls brīžam jūtas «no dzīves par dziļu ievainots», viņš jūt līdzī visiem apspiestajiem, nomāktajiem, vārdzinātajiem, vēlēdamies, lai neviena dvēsele nebūtu bez saules stara... Savas cilvēka koncepcijas izvērsumā Bārda nebija apzinīgs sociāls domātājs, taču jutīgam precīzijas instrumentam līdzīgā dzejnieka sirds intuitīvi atskārta sociālā faktora nozīmi, nojauta tā lomu (ideālistiskās filozofijas nostādnes viņam neļāva šo jautājumu izvīzīt īsti frontāli).

Bārda asi un smagi izjuta modernās kapitālistiskās civilizācijas slogu, šķiru sabiedrības depersonalizējošo varu. Šai ziņā viņam liela līdzība ar vecāko kolēģi, rosinātāju un laikabiedru Rilki, kurš izjuta aptuveni to pašu un, līdzīgi Bārdam, arī neredzēja reālu izeju no nomācēja sloga situācijas. Pazīstamajā «Lūgsnu grāmatā» («Das Stundenbuch») un tāpat vairākos vēlākā laika darbos, ko Bārdam vairs nebija lemts lasīt, iemiesots Rilkes sapnis par īsti cilvēcisku, no modernās civilizācijas žņaugiem un meliem atbrīvotu dzīvi ciešā tuvībā ar dabu:

Alles wird wieder groß sein und gewaltig.
Die Lande einfach und die Wasser faltig,
die Bäume riesig und sehr klein die Mauern;
und in den Tälern, stark und vielgestaltig,
ein Volk von Hirten und von Ackerbauern.¹

¹ Viss atkal kļūs dzižs un varens,
lauki tīri un ūdens rievains,
koki milzīgi un mūri maziņi;
un ielejās spēcīga un smuidri noaugusi
mitis arāju un ganu cilts.

Pati par sevi izteiktā ideja ir nozīmīga, tai ir racionālais kodols, taču izteikta utopiski, jo, nebūdams ne sociāls, ne politisks domātājs, Rilke cilvēku kopdzīves jauno formu iedomājās kādas jaunas neteoloģiskas reliģijas veidā. Līdzīga pieeja atrodama arī Bārdas dzejdarbos. Bet Rilke līdzīgi mūsu zemes dēlam visu mūžu slavināja zemes dzīvi (*«Hiersein ist herrlich!»*).

Tai pašā laikā abus neoromantiķus nekad nepameta doma par zemes parādību nepastāvīgumu un īslaicīgumu. Dzejnieku skatieniem atklājās mūžam mainīgās esības, pasaulēkas un cilvēka dzīves traģiskā puse. Lai gan esības kopainava ir skaista, pat dižena, taču šo skaistumu apēno tuvās nāves nojauta, nāves neizbēgamība, kas dzejniekos reizēm vieš trīsas, pat savāda bīkluma sajūtu. Nāves kategoriskais imperatīvs liek intensīvi domāt par cilvēka dzīves jēgu, tās dziļāko nozīmi un vērtību. Tiklab Rilke, kā arī Bārda saasinātu uzmanību veltī tieši cilvēka esības aksioloģiskajai pusei, īsā dzīves mirkļa burvībai, dzīves poēzijai, dzīves augstākajām vērtībām: saulainajai bērņības pasaulei, mīlai, darbam, dabai visā tās kosmiskajā bezgalībā un varenībā, visbeidzot — skaidu spilvenam, nāvei kā galējai robežai, pie kuras visas cilvēciskās vērtības tiek svērtas un pārbaudītas. Līdz ar to abus dzejniekus intensīvi nodarbina cilvēka ētiskās skaidrības, morālās pilnīgošanās problēma. Abi dzejnieki saprot un dziļi izjūt, ka šķiru sabiedrības dzīve, kādu viņi to pazina, ir ļoti nežēlīga, skarba, postoša. Reālajos īstenības apstākļos cilvēkam grūti būt spēcīgam, saglabāt pirmatnējās vērtības tīras un skaidras. Tālab abiem pavīd t. s. «agri aizgājušo kults» (tas mums labi pazīstams no Anša Vairoga notēlojuma J. Poruka «Pērļu zvejniekā»), kas principā atgādina kādu dziļa traģisma piesātinātu vietu Veidenbauma dzejā («Es priecājos, ka nāves balss prom mani aizsauc jaunu no pasaules, kur mūžīgs sals, kur redz un dzird tik ļaunu»). Dzejnieki apliecina dzīvi,

lai gan reizēm tas nākas grūti, jo dzīves dubļi un tvaiki novitina un sabradā balto dvēseli (kā Aspazijas «Sapņu tālumā», Raiņa «Agri no rīta»).

Dzīves slavinājums abiem dzejniekiem brīžam skan kā ar milzu ērgelēm spēlēta svinīga himna, bet citreiz tas atgādina no alkšņa mizas satītas stabules dūdošanu vai suloti maigas kārkla svilpes lulošanu. Bet arī šķietamās idilles (piemēram, Bārdas pazīstamais cikls «Vasaras idilles») zemtekstā slēpj dziļāku meditāciju, pārdomas par dzīves augstākajām vērtībām un nepavišam nav uzlūkojamas par naivi «rožainas», tukši sentimentālas (sadzīvē teiktu — «romantiskas») jūsmas izpausmi. Mazā cilvēka pasaule — bērība, daba, dzīves mūžam mainīgā panorāma tuvplānā un relatīvi nemainīgā perspektīva Galaktikas plašumos — tas viss Bārdas dzejā tiek skatīts (lai arī dzejnieks to nepasvītro sentences veidā, klaji deklarātīvi) un rādīts kā dzīves burvības, šīs «mirkļu mūžības» fundamentālo vērtību dažādas, savdabīgas gradācijas. Mūsdienu cilvēkam, filozofiski izglītotajam un ar daudzveidīgu informāciju pildītajam lasītājam, vairs nenākas grūti šai līdz galam nepateikto asociāciju pasaulē, zemtekstu apakšstrāvā orientēties.

Rūpīgāk iepazīstoties ar Bārdas lirikas klāstu kopumā, kļūst pilnīgi skaidrs, ka viņa lirikas varonis (saprotais — arī dzejnieks pats) slēpj daudzas un dažādas pretrunas. Kā no biklā savrupja, vidējo slāņu priekšstāvja, individuālistiski orientētā «sapņu ideālista» loģiski arī sagaidāms, īsti pretrunīga un svārstīga ir Bārdas pozīcija **sabiedrības un indivīda mijattiecību jautājumā**. Svārstekļa galējie poli ir pasvītrots vientuļa sapņotāja **individuālisms** un iepretim tam — lielās līnijās tverts, brīžam emocionāli dziļi pārdzīvots kolektīvisms, **demokrātisms**. Pati svārstību situācija, šaubu gara psiholoģija īpatnēji atsegta dzejolī «Laime un nelaime»:

Sargies laimīgs būt[!], kur tev visapkārt[!]
nelaime smilgst tumšās bēdu būdās.

Ciemos pie Aūgusta Brača.

Tādējādi mūsu priekšā atklājas sīkburžuāziskā inteliģenta reālā ekonomiskā un sociālā stāvokļa diktētais pretrunīgums: vajadzētu, bet... Šāda svārstīga pozīcija bija diezgan izplatīta nelāgajā «pārejas laikā» pēc piektā gada neveiksmes. Rainis «Klusajā grāmatā» izsmēja šādus «Ak!» un «Bet» dvesējus, atgādinādam, ka «Brīvi dod vienīgais vārds: /Tomēr!» («Bet un tomēr»).

Bārdas apironizētais cilvēks (situācija liek domāt, ka šai gadījumā tā ir arī ironija pašam par sevi) vēlas nobēgt individuālisma aizkariem norobežotajā laimes nostūrī, dodams priekšroku mazai laimītei grūti sasniedzamās dziās laimes vietā. Dabiski, šādas mazas laimītes noslēpumus drīkst zināt lielākais («tas arī daudz jau! — Vēl bez tevis tikai viena sirds!»). Nostūrī paslēpušos divu laimīgo eskeipistu mietpilsoniskā idille tad izrādītos dzīves ideāls? Bet kas gan gainīs prom nelaimi no cietēju tumšajām bēdu būdām? Pašironija situāciju būtiski nemaina, lai gan rāda, ka dzejnieka sirdsapziņa nav lēti iemidzināma. Ironiskā ieteikuma formā rakstītais dzejolis atgādina slēptu dialogu pašam ar sevi, tā ir dramatisks divruna starp sirdsapziņu un allažniecisko «veselo saprātu». Te mēs Bārdū redzam «grēcīgu», ar gandrīz vai jeseņinisku atklātību dzejnieks izsaka savu vēlēšanos kļūt «spēcīgam». Kā pašironiskas vaļsirdības dokuments šis dzejolis mums var rādīties pieņemams, tāpat kā pieņemama mums ir slavenā krievu dzejnieka dziļi intīmā «grēksūdze»...

Taču izrādās, un tādām cilvēkam, kam «dziļāk un smalkāk viss svērts», tas nemaz citādi nevar būt, ka klusais laimes stūris ir tikai ilūzija. Dzīves rūpes, maziskā, sīkā ikdienība, «posta saģiftētā jaunā dvaša» kož aiz biežām seģenēm apslēptā savrupja «laimes baltos ziedus». Rūpes kā smacīgs tvans saindē asinis, saēd smadzenes un kropļo dzīvo domu («Rūpes»). «Un kauns, dziļš kauns — no zvaigznēm un no sevis paša.» Skolo-

tāja, žurnālista, dzejnieka kļaušās un gaitās iedams, F. Bārda pats dabūja rūgti izbaudīt buržuāziskās sabiedrības «varžu teātri». Dzīves realitāte nemitīgi atgādina: nepieciešams pārvarēt sociālo pasivitāti, atbrīvoties no svārstīgās neizlēmības un gurdenuma gūsta. Bārda tiecas pārvarēt šo «svēto nespēku», šo vienpatņa inteliģenta gribas trūkumu. Mākslinieciski spilgtākais šādas voluntāri psihiskas un pat sociālas sasliešanās poētiskais dokumentējums ir pagarais dzejolis «Gurdumā» ar tiešu un atklātu (atkal jāsaka — gluži jeseņinisku, vēl pirms Jeseņina!), paškritisku veltījumu: «Sev pašam» (krājumā «Zemes dēls»).

Šai dzejolī nevar nesaklausīt nule kā aizdunējušās pirmās revolūcijas cīņu atbalsis. Tās atšalko vairākos Bārda tēlojumos un dzejoļos. Pat slavenajā elēģijā (jeb modernajā rekviēmā) «Skaidu spilvens» var nomanīt šos cīņas gara, gribas un varonības motīvus, piemēram, rindās:

Cīnīties, ilgoties, tiekties —
nava ne vakars, ne rīts.
Dusā un sapnī pēc mērķa
roka vēl sniedzas un trīc.

J. Raiņa Literatūras un mākslas muzeja arhīvā glabājas kāds maz pazīstams rokraksts, mākslinieciskā ziņā pusgatavs, bet autora aktīvās pozīcijas apliecinājumam zīmīgs.

ANNO 1906

Un tomēr — visjaukais, ko Jaungads var dot,
Ir dzīvot un cīsties, un asiņot.

Lai nepiekūst roka, lai nepagurst sirds —
Lai mērķis priekšā kā auseklis mirdz — — —

Lai nepiekūst roka, lai nepagurst sirds,
Mērķis vēl tālu priekšā mums mirdz...

(Inv. № 53743)

Arī te var saklausīt nepārprotamas atskaņas no tobrīd vēl nepabeigtām piektā gada cīņām. Mēs zinām, ka 1906. gads, kam veltīts šis dzejolis, bija aktīvas «meža brāļu» cīņas laiks. Dzejoļa fināls mums palīdz precīzāk, dziļāk izprast Bārdas lirikas šedevra «Bērzi» simbolisko nobeigumu:

Līgojas zilgani bāli
manas dzimtenes svētie bērzi,
un dzimteni vienos ziedos
tie redz jau, bet tāli vēl... tāli — —

Arī šis dzejolis apliecina: Bārdam bijusi skaidra nojausma par dzīves sociālo problemātiku, bet viņam tā nav bijusi uzmanības centrā, tāpēc Bārdas nopelni sociālās lirikas novadā nav tik ievērojami un izcili kā, teiksim, dabas, bērnības, nāves vai mīlestības motīvu risinājumā. Sociālie motīvi ar jaunu sparū ieskanas pirmā pasaules kara periodā, tikai to vispārīdejskanis skanējums brīžam iegūst tādu nokrāsu, kas robežojas ar demokrātiskajai sabiedrībai nepieņemamu ideoloģisko piegaršu, kā, piemēram, mākslinieciskajā ziņā galīgi neveiksmīgajā un politiski apšaubāmajā militāri agitējošā ludziņā «Nu ar dievu, Vidzemīte!». Starp šā perioda labākajiem darbiem atzīmējams dzejolis «Vagonā», kur pieņemami cildināts cīņas un varonības gars, par heroisma augstāko pakāpi izceļot spēju ziedot dzīvību par dzimteni. Imperiālistu militārās rosības apstākļos šī tēma tuva un saprotama arī padomju lasītājam. Spoži sociālās lirikas paraugi ir arī dzejoļi «Rudens 1915. g.», «Tautas bēres 28. decembrī 1916. g.» un cikls «Tautas bēdas».

Netiešu cīnītāja cildinājumu vērigākie lasītāji tika pamanījuši arī dzejoļi «Ievainots gulbis». Laikabiedriem šis traģiskais tēls asociējās ar ievainotu revolūcijas kaujinieku, sodekspedīcijas upuri. Tiesa, Bārda pats nekad nav bijis revolucionārs šī vārda tiešā un burtiskā nozīmē, taču laužto priežu cīņas gars un mūžam balto

Daugavas krāču nemiers radis savdabīgu prizmējumu filozofiski ievirzītā neoromantiķa vārsnās:

Mūžam mēs nemiera bērni,
Mūžam mums asinis dūc
Nemiera sarkanā dziesma.
Mūžam alkst nemiera krūts.

Tādējādi Bārdas dzeja, objektīvi un kopumā aplūkota, sniedz kārtējo pierādījumu pazīstamajai tēzei, ka cilvēks, sevišķi dzejnieks, nevar dzīvot sabiedrībā un tai pašā laikā būt... brīvs no sabiedrības. Par spilgtāko demokrātisma un humānisma poētisko deklarāciju mēdz dēvēt Bārdas dzejoli «Lūgšana». Taču šādu dzejoļu ir daudz. Zīmīgs, piemēram, arī kādas bārenītes piemiņai veltītais cikls «Bārenītes dziesmas». Ar satriecējas traģiskas spēku ciklā atveidotas meitenes izjūtas, viņas galējā alienācijas situācija.

Bārdas demokrātisms, viņa cīņas gars, viņa humānisma sociālie aspekti nebija teorētiski dziļāk apjēgti un izgaismoti. Kolektīvisma principa apzinīgs un konsekvents īstenojums Bārdas dzejā tāpēc nav sastopams. Runa ir par to, ka Bārda, būdams jūtīgs mākslinieks, tīri emocionāli, vairāk vai mazāk stihiski ļāvis minētajiem jūtu uzplūdiem. Daļēji nezināšanas un neizpratnes vadīts, daļēji zemniecības un sīkburžuāziskās inteligences privātipašniecisko sliksmju virzīts, Bārda savās recenzijās un apcerēs šur tur izmetis pa asam, netaisnam vārdam uz marksisma un sociāldemokrātijas pusi. Bārda bija netaisns Raiņa «Pūt, vējiņ!» vērtējumā. Ar A. Upīti viņa attiecības bija pavisam saspīlētas (sk. F. Bārdas izsmējīgo recenziju par A. Upīša dzejoļu grāmatu «Mazas drāmas» un A. Upīša aso kritiku «Mītu taisītāji»).

Dažādi nomaldi, atsevišķi nepatīkami izlēcieni, pame-tumi un kļūdas Bārdam patiešām bijušas. Kur lai dzej-nieks ar semināra izglītību un pašmācības ceļā apgūto vienpusīgo orientāciju būtu ņēmis tādu viedumu, ka

spētu visus daudzus jautājumus, ko dzīve viņam uzdeva, izgaismot? Bārdas publicistikā, bez šaubām, ir ne mazums tādu elementu, kas konkrētajā laikmeta šķiru cīņas situācijā varēja kalpot lielburžuāzijas nometnei, iegūt sabiedriski politiskajā ziņā apšaubāmu nokrāsu. Šo nomaldu dēļ dzejniekam dažkārt tika pielikta birka «reakcionārais romantiķis». Taču šāda etiķete neatbrīvo no uzdevuma konkrēti noskaidrot, kas šai romantiķī ir patiešām «reakcionārs» un kas — derīgs, nozīmīgs, paturams kā literāro un filozofisko vērtību jomai piederīgs un daiļliteratūras tālākā mākslinieciskā progresa interesēm, lasītāju garīgās pasaules izkopšanas, estētiskās audzināšanas vajadzībām noderīgs. Bārdas **ieguldījums latviešu dzejā** nav vērtējams tikai šo pamatumu, nomaldu un kļūdu aspektā, bet, ievērojot pašu galveno faktu, ka mūsu priekšā ir liels dzejnieks, kurš, neraugoties uz daudzām dīvainībām pasaules uzskatā, atspoguļojis dzīvi un devis nozīmīgas un paliekamas estētiskās vērtības, ar kurām mūsu literatūra var pamatoti lepoties.

Bārda bija romantiķis. Ir zināms, ka romantisma māksla kopumā devusi cilvēcei daudz nozīmīga, it sevišķi cilvēka iekšējās pasaules atsegsmē un dabas estētiskajā percepcijā. Mākslas darba cilmes iespēju romantiķi saskata tur, kur garīgais, iekšējais, ideālais postulāts sliecas sevi apliecināt, fiksēt reālajā īstenībā. Dažādi romantisma strāvojumi šai divvienībā pārāk izcēlušī ideālo, garīgo momentu. Bārdas pozīcijai piemīt apbrīnojams līdzsvarojumus starp reālo un ideālo postulātu. Bārdas lirikas varonis ir zemei tuvs, bet viņa skatiens vērsts uz zvaigznēm. Romantiķim Bārdam, lai arī ideālistiskās nostādnes piekopējam, nekad nepietiek ar «ideju pasauli» vien. Viņam tikpat nepieciešama arī reālās īstenības zaļā zeme: bērzu birzs, puķotā pļava, paceplītis pazarē. Bārdas izcilos lirika sasniegumus nodrošinājis ne vien iedzimtais talants, bet arī nopietnais,

intensīvais darbs un tāpat radoša mācīšanās no pasaules dzejas lielmeistaru paraugiem.

Ja dzejnieka filozofiskā un socioloģiskā izglītība bija vienpusīga, dažos jautājumos pat pavirša, tad zināšanas pasaules dzejas arodos viņam bijušas teicamas. Līdz šim plašāk runāts par dzejnieka sakariem ar Vācijas un Austrijas literatūru, dažkārt nevajadzīgi pārspilējot un vienpusīgi izceļot dzejnieka saskarsmi ar Jēnas vecromantiķiem. Starp vācu valodas areāla dzejniekiem Bārda vairāk interesējies par M. Dautendeja (1867—1918) un R. M. Rilkes (1875—1926) daiļradi, arī par Hugo fon Hofmanstālu (1874—1929) un citiem. Virkne poētiskās metaforikas, dažādu tēlainības elementu, arī sižetu liecina, ka Bārda no minētajiem dzejniekiem guvis radošus impulsus. Iecere lieliskajam pirmās mīlas jūtu pamošanās atveidojumam klasiskajā dzejolī «Svešinieks» radusies Hofmanstāla dzejoļa «*Die Beiden*» ierosmē. Latviski to tulkojis V. Plūdonis (Vācu modernās dzejas antoloģijā, 1913, ar virsrakstu «Tie abi»). Bārda izveidojis gan saturā, gan formā ievērojami atšķirīgu, «bārdisku» dzejoli, no ierosinātāja parauga izmantodams vienīgi sižetiskās situācijas pamatmetu un dažas ārējās detaļas. Vācu dzejnieka ierosmē radies pilnīgi patstāvīgs, oriģināls pirmās mīlas izjūtu pārņemtās meitenes monologs, viena no latviešu mīlas lirikas daiļākajām pērlēm.

F. Bārda labi pazinis arī vairāku krievu dzejnieku daiļradi. Tuvs viņam ne vien M. Ļermontovs, bet arī t. s. simbolisti — A. Bloks, A. Belijs, V. Ivanovs, S. Gorodeckis, K. Baļmonts, F. Sologubs u. c.

Bārdas interešu loks bijis īsti vērienīgs. Viņš bijis starp pašiem pirmajiem latviešu dzejniekiem, kas interesējās par senķīniešu, japāņu un arābu klasisko dzeju. Daļēji pazinis Kabira un Tagores daiļradi. Literāro interešu lokā bijusi arī senebreju, sengrieķu un romiešu literatūra. Bārda, protams, labi pazina sava laika lat-

viešu literatūru. **Tuva un saprotama viņam bijusi arī tautas dziesmu pasaule.** To apliecina gan viņa dzeja, gan apbrīnojami dziļais tautas dziesmu poētiskais raksturojums un cildinājums dzejolī «Latvju dainas». Bārda pamanījies dainām tik raksturīgo emocionālītāti un lakonismu («Cik dziļi sirdī katris vārdiņš skan!»), tāpat viņš pievērsis uzmanību tautas dziesmu estētikai («Cik daudz tur skaistuma — tik vienkārša un svēta»). Dzejnieks ievērojis vēl kādu latviešu dainu īpatnību: «Šķiet pasaule kā nekad neredzēta un tomēr viss tik tuvs, tik zināms man!» (Retinājums mans — V. E.)

Iepazīšanās ar citu zemju, laikmetu un tautu daiļradi nenoslāpēja ne dzejnieka individualitāti, ne viņa nacionālo specifiku, bet, gluži otrādi, palīdzēja to apzināties un atrast, mudināja atraisīt savas vienreizīgās potences.

Uzturēdamies Viņē, Bārda guvis arī spilgtus iespaidus no tēlotājas mākslas darbiem, tai skaitā no A. Bēklina, M. Klingera un Dž. Segantīni. Liekas, var vilkt zināmas paralēles starp Bārdas dabas dzeju un Segantīni ainavām, kurās skaidri jūtama dabas elpa.

Radošo kontaktu aspektā nepieciešams pilnā balsī runāt arī par F. Bārdas lirikas saskarsmi ar amerikāņu dzejnieka Valta Vitmena domu un tēlu pasauli. Dzejnieka personiskajā bibliotēkā saglabājies Vitmena slavenās grāmatas «Zāļu stiebrī» (*The Leaves of Grass*) saīsinātā vācu izdevuma eksemplārs (tiesa gan, bez pirmās loksnes): *Walt Whitman. Grashalme. Leipzig. [o.J.]. In Auswahl übertragen von Johannes Schläi. Reclams Universal Bibliothek Nr. 4891—4892.* Dažādi atsvītrojumi rāda, ka dzejnieks rūpīgi iepazīties ar grāmatas tekstiem, it sevišķi ar apjomā prāvo poēmu «*Gesang von mir selbst*» («*Song of Myself*»).

Vitmens ir dzejnieks humānists. Pats nebūdams revolucionārs, viņš dziļi simpatizējis 19. gadsimta revolucionārajām kustībām. Būdams plaša vērīena demokrāts, ar

laiku vīlies buržuāziskās Amerikas sociālajā īstenībā, Vitmens mūža nogalē sapņoja par īstas demokrātijas iestāšanos nākotnē, par visu rasu un tautu nākamo brīvību un brālību. Tai pašā laikā viņš īpaši izcēla personības vērtību, pasvītvoja atsevišķa indivīda tiesības uz brīvību un laimi. Šodien Vitmena daiļradei pateicību parādā tādi izcili Amerikas dzejnieki kā K. Sendbergs un L. Hjūzs. Nozīmīgas ierosmes no Vitmena agrāk guvuši daudzi un dažādi dzejnieki — E. Verharns (Beļģijā), P. Neruda (Čīlē), P. Eliārs (Francijā), Rainis, V. Majakovskis, N. Hikmets un daudzi citi. Fricis Bārda ir pirmo Eiropas dzejnieku vidū (tūlīt aiz Vācijas un Francijas dzejniekiem), kas guvuši radošas ierosmes no «Zāļu stiebru» autora novatoriskās dzejas. Saprotais, Bārda Vitmena tradīcijas prizmējis caur savu radošo personību, saskaņodams ar sava talanta iespējām un īpatnībām, taču rādās, ka impulsi, ko Bārda saņēmis no Vitmena, ir spēcīgi un dziļi.

Atšķiram Bārdas ciklu «Vasaras idilles». Pirmā saucas «Brīnišķā» (un nosaukums lasītāju nepievīl):

Šī vasara — šī vasara —
man sirdī iekritusi
kā karsta laimes asara,
ko debess raudājusi.

Jeb varbūt raudājis bij viņš —
pats dievs — to laimē savā,
jo viņa puķotais mutautiņš
bij šorīt nokritis plavā...

Šī vasara — šī vasara...
Es nezinu, kā tas viss beigsies,
ja kādā rītā eņģelis viņu —
to asaru (un arī mutautiņu) —
nāks paņems un projām uz debesi steigsies!
Bez puķēm, bez laimes es palikšu še.
Ko iesāks tad mana dvēsele!

Sis ļoti bārdiskais dzejolis pauž prieku par vasaras skaistumu, reizē arī skumīgu atskārtu, ka rudenī šis

skaistums beigsies. Bet varbūt tas ir prieks par dzīves mirkli, ko pārtrauks neizbēgamā nāve? Dzejoļa saturs ir polifonisks, asociatīvi daudzslāņains. Paveras lieliska iespēja pārbaudīt Bārdas «teismu», jo šķietami kristīgās rekvizītes — debess, dievs, eņģelis — te izmantotas bagātīgi. Pieņemsim uz brīdi, ka dzejolis percepējams burtiski, pēc «naivā reālisma» metodes: dievs raud, izlīdzas ar mutautiņu, eņģelis mutautiņu pievāc un aizsteidzas uz debesīm... Bet asara, ko raudājusi debess vai arī izraudājis pats dievs? Kā tā varēja iekrist tieši sirdī? Un kā tā tik ilgi saglabāsies? Acīmredzot naivais reālists un vientiesīgā reliģiozitāte mums nespēj atklāt dzejoli ietvertās metaforikas īsto saturu. Metaforikas? Kā gan citādi! Asara patiesībā nemaz nav asara, bet skaistuma un laimes pārdzīvojuma metafora (atceramies «Latvju dainas», kur runāts par to, ka nezināmie autori pazinuši «bez sāpju asarām vēl skaistumasaras!» un ka dainās «visas lietas aplsacītas tām»). Bet aizmāršas dieva atstātais mutautiņš? Arī metafora? Protams, tā apzīmē zaļās, ziedošās pļavas vai noras. Bet eņģelis? Turklāt no debesīm. Tīri bibleisks tēls, tātad reliģisks! Arī metafora? Bez šaubām, tā dzejnieks notēlojis puķu saldētājas rudens baltās salnas iedarbību. No kā īsti «dievs» aizguvis savu mutautiņu? Izrādās — no Vitmena. Atšķiram poēmas «Dziesma par sevi» sestās nodaļas sākumu un lasām (šai gadījumā ņemsim oriģinālu, atstādami vāciskojumu detalizētākai stilistiskai analīzei):

A child said, What is the grass? fetching it to me
with full hands;
How could I answer the child? I do not know what it is,
any more than he.
I guess it must be the flag of my disposition, out of hopeful
green stuff woven.

Or I guess it is the handkerchief of the Lord,
A scented gift and remembrancer, designedly dropt,
Bearing the owner's name someway in the corners, that
we may see and remark, and say, Whose?

Oder ich meine, es ist des lieben Gottes Taschentuch . . .

Iegaumēsīm, ka zāles tēls Vitmena dzejā vispār ļoti nozīmīgs. Tas ir daudzslāņains poētiskais simbols. Pati grāmata taču saucas «Zāļu stiebri». Teksta turpinājumā seko vēl divas nozīmīgas rindas:

Or I guess the grass is itself a child, the produced babe
of the vegetation.

Tātad Vitmens zaļo zāli, respektīvi, zālienu vai zālāju nosauc par tā kunga mutautiņu. Bārdam ievajagas pasvītrot ziedēšanu, tāpēc viņš savam «dievam» iedod puķotu mutautiņu. Dieva tēls Vitmenam parādās tīri «laicīgās» izdarībās, ar zināmu humora pieskaņu. Bārdam šāda pieeja iepatikas, un arī viņš savā dzejā brīvdomīgi, ironiski, pat drastiski izrikojas ar dievu, dažkārt pat **bezdievīgāk** par Vitmenu pašu! Tādējādi ierosme savdabīgajai personifikācijai, par kuru iepriekš runājām, Bārdas dzejā ienākusi no Jaunās pasaules! Jau ar šo konstatējumu pietiek, lai sagāztos tas aizspriedumu mūris, kas uzcelts no pārmetumiem, ka Bārda pārlietu daudz esot mācījies no arhaiskajiem vecvācu romantiķiem, it sevišķi no Novalisa. Protams, no vācu romantiķiem Bārda ir mācījies, un tas nav nekāds kauns vai negods, tomēr viņš nav iemācījies rakstīt tādas hernhūtiešu **garīgās dziesmas**, kādas sacerēja Novaliss (salīdzinājumam der ielūkoties ciklā «*Geistliche Lieder*»).

No Vitmena Bārdas dzejā ienāk vēl daudz kas cits. Pirms dosim vārdu vecākajam kolēģim, nocitēsim fragmentu no poēmas 31. nodaļas, kur atkal sastopamies ar zāles slavinājumu:

I believe a leaf of grass is no less than the journey —
work of the stars,
And the pismire is equally perfect, and a grain of sand,
and the egg of the wren,
And the tree-toad is a chef-d'oeuvre for the highest,

And the running blackberry would adorn the parlors of
heaven...

Ja reiz zāles lapiņa (stiebrīņš) nav mazāk vērts par zvaigžņu algādžgaitu, ja skudrīte (mīzene), smilšu graudiņš un pacepliša oliņa ir tikpat lieliski, ja koku varde ir šedevrs, par kuru augstāka nemaz nav, un ja stigojošā kazene ir cienīga rotāt debesu viesistabas, tad skaidrs, ka zāles dīgšanai arī jābūt kaut kam ļoti nozīmīgam, svinīgam, ārkārtīgi ievērojamam. Atšķiram «Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam», lasām dzejolīti «Pirmā zāle»:

Kad pirmā zāle dīgst,
tad zeme lūgšanu skaita
un zvaigznes debesis
apstājas savā gaitā.

Aiz zvaigžņu dūmakām
debesis veras vajām,
un dievs pats pa zemi iet
pastalām zaļām.

Ne ar svētajiem rakstiem, ne teoloģiju šī pavasarīgā glezna nav saskaņota. Nekā reliģiska šai dzejolī nav, ja neskaita dieva «pastalas» (=zāles lapiņas). Ir svaiga, moderna dzeja, tēlainībā izmantots dabas radošo spēku personificējums, pieminēts dainās pazīstamais dieviņš, kuram te uzlikta diezgan liela satura slodze. Šai personifikācijai ir sakars ar dzīvības nemitīgās atjaunošanās un dzīves vērtības problēmām. Dziļu jēgu iegūst zaļā krāsa, ja atceramies, ka tā ir Vitmenam un Bārdam tik mīlās zāles krāsa, ka zāle ir arī **cerīgā noskaņojuma** simbols. Varam saskatīt ko līdzīgu arī Vitmena «zvaigžņu algādžgaitai», jo algādži var apmesties arī uz ilgāku palikšanu, apstāties savā gaitā. Jāpievērš uzmanība, turklāt liela, arī detaļai «zvaigžņu dūmakas», jo tas **visai aīnai paver perspektīvu uz laika un telpas bezgalību, uz visu zvaigžņoto Visumu**, kas Bārdas poētikā ir ļoti svarīgi. Šīs dūmakas ir trāpīgs un reizē poētisks apzīmē-

jums astronomijā pazīstamajiem miglājiem, Kosma tālēs viežamiem zvaigžņu matērijas blīvējumiem. Kāda lieliska dabas kosmiskās vienotības, Visuma harmonijas izjūta runā uz mums no šīs dinamiskās gleznas! Ar kādu izteiksmes līdzekļu ekonomiju dzejnieks panācis poētiskās ieceres īstenojumu! Vārdu maz, bet domām un jūtām pavērts kosmisks vēriens. **Mūsu priekšā ir ģeniāla meistara darināta monumentāla miniatūra.** Ierosmes, kas nākušas no Vitmena, nepavisam nemazina šī Bārdas liriskas un reizē latviešu dzejas šedevra savdabību, māksliniecisko vērtību, jo dzejolis nav Vitmena darba kopija, bet patstāvīgs veidojums: bārdisks un latvisks. Ja Vitmens varētu ar šo dzejoli iepazīties, viņš droši vien lepotos, uzzinājis, ka dažas ierosmes tā iecerei nākušas no viņa poēmas, jo šādi meistardarbi pasaules dzejā nerodas katru dienu. Bet īstu šedevru Bārdam ir desmitiem.

Pirmās zāles dīģšanas «mistērija», kad Zemes māte skaita lūgšanu, jo veģetācijas, dzīvības atjaunošanās mirklis patiešām ir ļoti nozīmīgs un svēts brīdis, zāles lapiņu («pastalu») zaļā krāsa lasītājam dod iespēju risināt asociāciju pavedienu. Senās Ēģiptes piramidās atrastie vissenākie literatūras pieminējumi rakstīti šai cerīgajā dabas ikgadējās «augšāmcelšanās» metaforas krāsā. Tādējādi Vitmena un Bārdas dzejas tēli sasaucas ar pasaules poētiskās domas vissenākajiem pieminējumiem, kuros izteikts humānistisks protests pret nāvi. Dzejnieki visos laikos cildinājuši dzīvi un dzīvību. Bārda dzied varenu himnu dzīvības kokam. Zāles dīģšana pavasarī viņam simbolizē dzīvības triumfu pār nāvi, pauž domu par dzīvības stafetes bezgalīgumu. Ne-raugoties uz to, ka atsevišķi īpatņi un veselas ģenerācijas iet bojā, dzīvība turpinās, daba mūžam mirst un atkal dzimst no jauna. Akcents likts uz dzīvību, nevis uz nāvi!

Zvaigžņu gaitas pieminēšana, visa bezgalīgā Visuma panorāma piesaista uzmanību laika problēmai. Laiks,

kas reāli īstenojas ģeobioķīmiskajā paaudžu, ģenerāciju nomaiņā, izpaužas jebkura dzīvā organisma vielā tik lielā mērā kā nevienā citā parādībā. Arī cilvēks ir dzīva būtne un tāpēc pakļauts šim nenovēršamajam laika uzbrukumam, jo visos daudzšūnu organismos — kā cilvēkā, tā zālē — laiks vienmēr izpaužas kā novecošanās process un neizbēgama nāve, bet reizē arī kā dzīvības atjaunošanās un paaudžu maiņa. Tā sauktais «bioloģiskais laika trūkums» visus organismus — arī dzejnieku un viņa lasītāju strikti ierobežo laikā. Tā kā cilvēks vienlaikus ir bioloģiska būtne, jo ar savu materiālo substrātu pieder matērijas kustības **bioloģiskajai** formai, un reizē sociāla būtne, kas pieder matērijas kustības sociālajai formai, tad saprotams, ka cilvēkam laiks vienmēr bijis ārkārtīgi nozīmīgs morāls un filozofisks jautājums un tā risinājumu nereti dēvē par vienu no dzejas «mūžīgajām tēmām». Bet kāpēc Bārdam šai dzejolī ievajadzējusies dainu dieviņa **personifikācija**? Interpretēt to var dažādi. Dievs te, iespējams, simbolizē dabas radošo potenci mūžīgumu, jo zāles prosperācija, veģetācijas nomaiņa notiek vai katru gadu, bet pati dzīvība pastāv ilgstoši, «mūžīgi». Katrā ziņā šai «personifikācijā» kā tādā nav nekā reliģiska šī vārda burtiskajā nozīmē, tā ir visiem lasītājiem labi pazīstamā tēla izmantošana emocionālas metaforikas nolūkiem. Personifikācija turklāt izdevīgi sasaista divus nozīmīgus aspektus — planetāro (to, kas notiek tepat uz zemes) un kosmisko (tos procesus, kas notiek zvaigžņotajā Visumā), īslaicīgo (bioloģiskā laika trūkuma noteikto) un «mūžīgo». Dieva pieminējumam var būt arī citi asociatīvie zemteksti, kas saistīti ar cilvēku, jo, domājams par dabas procesiem, cilvēks nevar nedomāt arī par sevi pašu, savu reālo nemirstību. Kopš pirmo romantiķu laikiem Eiropas kultūrā šo laika un reizē cilvēka reālās nemirstības problēmu risina tādējādi, ka mūžīgo (Raina «Gala un sākuma» terminoloģijā «meklējamo aiz-

sauli») un laicīgo (Rainim «septiņšķēpu pasauli») sasaista ar lielas dvēseles, respektīvi, radošas personības problēmu. Lielas radošas personības fenomens («dziņas-dvēsle») kļūst par abu laika postulātu — «šissaules» un «aizsaules» dialektisko apvienotāju:

Top dvēse liela — apņemt aizsauli,
Top aizsaule ar dvēsi — prasmē dzīve.

Tādējādi dainu dieviņš kā antropomorfa būtne, turklāt ietērpts darba cilvēka pastalās, var asociēties arī ar darbīgā, radošā cilvēka personību un lakoniski sasaistīt bioloģiskos procesus ar sociālajiem.

Bārdas dzejolis «Pirmā zāle» apliecina, ka gluži mazā vārdu «platībā» iespējams lasītājam pateikt ļoti daudz, jo epitēti, metaforas un personifikācijas (zeme, debesis, dievs) ar savu daudzslāņaino saturu rada komplicētu liriskā pārdzīvojuma tēlu, kurā ietverti fundamentālo jautājumu paralēlie risinājumi, kas saistīti ar dzīvības vērtības un cilvēka dzīves jēgas problēmām. Turklāt viss šis problēmu komplekss risināts optimistiskā, pat nedaudz gaiša humora noskaņā (lasītājam par pastalām taču mazliet jāpasmaida).

Ir, protams, starpība starp poētisko «kosmogoniju», kāda tā parādās dzejā, un zvaigžņotā Visuma zinātnisko ainu astronomijā vai kosmoloģijā. Vizuālajai percepcijai, lasītāja metaforisko asociāciju rosmei, esības skaituma, Kosma procesu vienotības, cilvēka dzīves vienreizīguma un vērtības izjūtu dziļam pārdzīvojumam Bārda klājis apjomā nelielu, bet ļoti bagātīgu galdu...

Ja tagad pārļaižam skatienu latviešu dzejas attīstībai pēc Bārdas nāves, nepārprotami redzams, ka Bārdas veiksmīgie, novatoriskie atklājumi poētikas un dzejas kultūras jomā, pie kuriem viņš nonācis neatlaidīgā darbā un radoši studēdams izcilos cittautu dzejas paraugus, savu tālāko izvērsumu un attīstību rod, piemēram, A. Čaka svaigi tēlainajos un izteiksmīgajos personificē-

jumos, kosmiski vērienīgajos salīdzinājumos, epitetos un metaforās. Ja dievam var būt «puķots mutauts» un zalias «pastalas» kājās, kāpēc viņš nevarētu arī paslēpot? Var. Un Čakam metafora gatava: Piena Ceļš debesīs viņam rādās «kā dieva kājai norauta slēpe». Un vai tik neiespējami, ka pēc labas izslēpošanās «Zvaigznes, zelta vilkus, ved valgā dievs»? Šādu metaforu ķēdē iekļaujas, protams, arī slavenais aforisms poēmā «Spēlē, Spēlmanil»: «Kas cēlies par radītāju, / Auj zelta pastalas.» Un iznāk tā, ka dažs labs dzejnieks, kurš pēc rangu tabeles skaitās «bijušo cūkganu» skaitā (Plūdonis, Skalbe, Bārda), tīri paradoksālā kārtā stāvējis kūmās pie mūsu slavenā «pilsētas zēna» modernās dzejas tēlainības šūpuļa. Šādā aspektā raugoties, Bārda bijis izcils ceļa gatavotājs gan Čakam, gan visai slavenajai mūsdienu dzejnieku audzei, kas godam sargā latviešu dzejas godu Vissavienības un pasaules literatūrā.

Ieskatisimies Bārdas humānisma koncepcijas kvintesencē pazīstamajā dzejolī «Rozes». Fakts, ka arī pie šī dzejoļa dzimšanas kūmās stāvējis Vitmens, pirmajā brīdī šķiet neticams. Dzejoļa tēlaino risinājumu dažkārt mēdz saistīt ar K. Balmona mīlestības dzejoli «Manā dārzā», kas ietilpst konkrētai personai veltītā dzejoļu trejlapī (krājumā «Būsim kā saule», 1902). Minētajā dzejolī patiešām ir runa par baltām un sarkanām rozēm, taču dzejoļa finālā, kā to nosaka poētiskā situācija — atzišanās mīlestībā, gluži dabiski, triumfē sarkanā kaislību krāsa. Bārdas augstu cienītā R. M. Rilkes dzejolī «Die Rosenschale» («Rožu pokāls») ir runa par dažādu krāsu un nošķiru rozēm, tai skaitā par balto un sarkstošo.

Rādās, ka šim Rilkes dzejolim varētu būt lielāks sakars ar Bārdas «Rozēm» — ne vien pašas ārējās tēlainības ziņā, bet arī konceptuāli.

Neraugoties uz šo un vēl iespējamām citām sakrismēm, «Rozes» ir pilnīgi patstāvīgs darbs, jo dažādas alūzijas un reminiscences, kā rāda dzejas vēsture, nespēj

suverēna dzejnieka darbiem kaitēt, drīzāk jau otrādi. Bet Bārdas «Rozes» ietver gluži citu konkrēto saturu nekā minētie Baļmonta un Rilkes dzejoļi, ja mēs aplūkojam katru dzejoli kā pasauli par sevi, to satura un formas vienībā. Mūsu priekšā ir dzejdarbs, kur risināta problēma par cilvēka dziļāko būtību, par miesas krāšņo dziņu un dvēseles tieksmju saattieksmēm. Šis dzejolis savā zemtekstā ietver Bārdas aizstāvēto cilvēciskuma programmu. Trāpīgāko, lakoniskāko un reizē ietilpīgāko asociatīvi tēlaino iemiesojumu šī programma gūst formulā «zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli». Tas ir Bārdas paustā viedokļa filozofiskais un reizē mākslinieciskais kopsaucējs, kas sasaucas ar pilnvērtīga, vispusīgi attīstīta, fiziski un garīgi veselīga un stipra cilvēka ideālu mūsu izpratnē. Šai formulā saista zemes un debesu, miesas un dvēseles pretstatījums un reizē sintēze, izlīdzsvars apvienojums, kas nepārprotami griezams visā dzejolī, it sevišķi retorisko jautājumu simetriski veidotās kaskādes zemtekstā.

Izlīdzsvarojums starp «balto debess skaidrību» un «zemes liesmu sarkano», kas visnotaļ raksturīgs Bārdas romantisko darbu konceptuālajam satvaram, vedina domāt, ka dzejniekam bijuši labi paraugi pasaules literatūrā. Atšķiram «Zāļu stiebrus». «Dziesmas par sevi» 21. nodaļas sākumā dzejnieks ar zīmuli atsvītrojis rindas, kas oriģinālā skan tā:

I am the poet of the Body;
And I am the poet of the Soul.

The pleasures of heaven are with me, and the pains of
hell are with me;
The first I graft and increase upon myself — the latter I
translate into a new tongue.

Mirdzas Ķempes latviskojumā:

Es esmu Ķermeņa dzejnieks, un es esmu Dvēseles dzejnieks,
Manī ir debesu prieki un pekles mokas.
Priekus es ietveru sevī un kāpinu, mokas izteicu jaunā mēlē.

Nevis no Novalisa slimīgajām, lai arī mākslinieciskā zinā nozīmīgajām «Himnām naktij», bet **no dzižā amerikāņa dzīvespriecīgās, veselīgās uztveres Bārda mācījies, izstrādādams savu zemes dēla koncepciju.** Starp Vitmena viedokli un Bārdas izpratni pastāv zināma radniecība, iekšēja tuvība. Poētiskais risinājums, konkrētā tēlainība ievērojami atšķiras, jo katram dzejniekam ir savs īpatnējs stils, bet cilvēka koncepcijā konstatējama zināma līdzība. Pats par sevi saprotams, ka Bārdas formulai — zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli — analogus var sameklēt vēl citās zemēs un tautās. Ko līdzīgu sacījis arī slavenais franču 16. gadsimta dzejnieks Pjērs de Ronsārs: «Dzejnieka kājas staigā pa zemi, bet viņa gars lidinās debesīs.» Ronsāra filozofiskais dzīves ideāls bija mērenība, «zelta vidusceļš». Un tomēr — viņa formulai ir cita konkrētā jēga, jo abus dzejniekus — Ronsāru un Bārdu — šķir četri gadsimti. Toreiz bija cita izpratne par zemi un cita — arī par debesīm. Tuvākais un tiešākais Bārdas radnieks cilvēka problēmas risinājumā pasaules literatūrā ir V. Vitmens. Šo radniecību nevajag pārspīlēt, bet **Bārdas domu, poētisko priekšstatu, humānisma ideālu pareizākai un dziļākai izpratnei tās apzināšanās ir nepieciešama, pat obligāta.** Kārtējo reizi pārliecināties, ka isti izprast un novērtēt rakstnieku nevar, ja viņu aplūko kā «lietu par sevi», neievērojot idejisko un māksliniecisko kontekstu iespējami plašākā skatījuma aplocē.

Vitmens, šis vitalitātes un dzīvesprieka pārpilnais milzis, atstājis divus klasiskus meistardarbus par nāvi («*Out of the Cradle Endlessly Rocking*» un «*When Lilacs Last in the Dooryard Blom'd*»). Šaurā ikdienības aizgaldā dzīvojošam, sadzīviski domājošam, pliekani jūtošam lasītājam varētu likties dīvaini, bet tas ir fakts, ka katrā patiešām lielā, dzīvi apliecinošā mākslā dzīvība allaž tiek tēlota līdzās nāvei, izmantojot priekšstatus un tēlus, kam sakars ar nāvi. To prasa dialek-

tika. Vēl vairāk: to prasa mākslas dižā sūtība sabiedrībā. *Memento mori!* Tāpēc mēs nepavisam neerrojamies, ja dzīvesprieka pilnais Vitmens kādā paradoksā apliecina: «*I will show that nothing can happen more beautiful than death.*» — Vai ja uzzinām, ka viņam bijis iemīļots teiciens — «debešķīgā nāve» (*heavenly death*). Šādus «debešķīgas» nāves savdabīgus variantus atveidojis arī F. Bārda, piemēram, pazīstamajā, ļoti bārdiskajā dzejolī «Nāvīte» (interesanti atzīmēt, ka ne vien «sižeta» ieceri, bet pat dzejoļa ritmiku un dažus konkrētos tēlainības elementus mūsu dzejniekam devis S. Gorodecka pagarais dzejdarbs (Bārdas dzejolis ir daudz īsāks un reizē arī koncentrētāks) «*Песенка смертельная*» krājumā «*Дикая воля*» (1908), kur ir šādas rindas:

Уж лучше мы, Смеретушка,
Да будем как друзья.

Salīdzinājumam «Nāvītes» sākums:

Ai, nāve, nāve, nāvīte —
Pa draugam būsīm mēs...

Sakrismes — tiešas alūzijas no Gorodecka dzejoļa, tāpat kā reminiscences no Vitmena dzejoļiem par nāvi — netraucē Bārdas dzejdarbam būt patstāvīgam un īpatnējam. Te mēs konkrēti pārlicināmies, ko īsti nozīmē cilvēces garīgo vērtību stafete. Bez tās vispār nekas labs mākslā nevar rasties. Starp Bārdas meistardarbiem par nāvi atzīmējami arī divi apbrīnojami smalki risinātie dzejoļi par miršanu mazotnē («Mīrušā bērna dvēseļīte dzied» un «Bērns un puķes»).

Vitmena skatījumam, viņa poētikai ļoti raksturīga un būtiska iezīme ir neparastā plašuma, īsti kosmiskā vēriena izjūta. Jebkuru parādību, arī pats sevi, tāpat jebkuru lietu Vitmens skata uz Visuma fona. Dzīvodams šaurā dienas allažības lokā, cilvēks tikai izretis atgādājas, ka «zemes plašums zvaigžņu lielos baros / Ir mazais

puteklītis saules staros» (E. Veidenbaums), ka pat visa Saules sistēma ir tikai krislītis mūžam verdējas Galaktikas un tā savukārt Metagalaktikas grandiozajās laika un telpas tālēs. Šo laika un telpas dzelmi cilvēks reizēm atskārš, atrazdamies brīvā dabā. Tad maņām paveras «naksnīgais bezdibenis» un brīnišķā Visuma harmonijas izjūta, ko dzejoli «*На столе сена ночью южной...*» meistarīgi fiksējis krievu smalkais lirīķis A. Fetš. Līdzīgs pārdzīvojums atveidots arī Rilkes ģeniālajā dzejoli «*Herbst*».

Ir dzejnieki, kas šādu «Visuma izjūtu» pārdzīvo tikai izretis, no gadījuma uz gadījumu. Bet ir citi — un to vidū V. Vitmens un F. Bārda —, kas ar šo savdabīgo izjūtu dzīvo vienmēr. Tāpēc formulai «zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli» ir kāds ļoti nozīmīgs, Bārdas pasaules skatījumam raksturīgs un būtisks aspekts — parādību kosmiskais skatījums. Savā dzejā Bārda izteiksmīgi un krāšņi atspoguļojis Zemes poēziju, jo viņa varonis ir īsts Zemes dēls, taču reizē ar šo zemes izjūtu Bārdas lirikas varonim ļoti attīstīta arī universa izjūta. Grandiozajam Visuma simbolam — Bārdas dzīvības kokam «saulēm pilni zied visi zari», bet «galotnēs šūpojas zvaigžņu bari». Šādā nostādījumā cilvēks tiek skatīts ne vien lokālās zemes panorāmas ietvaros, bet, tā sakot, Visuma perspektīvā, jo daba, kura ir ap mums un kuras sastāvdaļa esam arī mēs, nav tikai mazā planēta, mūsu zaļā zeme, bet visa izplatījuma bezgalība. Cilvēks ir nozīmīga parādība ne vien uz zemes, bet Visuma plašumos:

ziedēt viņš grib un tikt atraisīts —
saulei un zvaigznēm, un mūžībai līdz!

Tādējādi Bārda varētu parakstīties zem V. Vitmena formulas:

The earth good, and the stars good, and their adjuncts
all good.

Šim īstenības poētiskajam skatījumam piemīt kaut kas «astronomisks»:

I open my scuttle at night and see the far-sprinkled
systems,
And all I see, multiplied as high as I can cipher, edge
but the rim of the farther systems.

Iztēlē skatītās, poētiski percepcētās Visuma sfērās Vitmens un Bārda jūtas gluži kā uz zemes.

V. Vitmens nav vienīgais 19. gadsimta dzejnieks, kam tuva zvaigžņotā debess. Viņam radniecisks arī Raiņa iemīļotais čehu rakstnieks Jans Neruda ar savām «Kosmiskajām dziesmām». Raiņa poēmā «Ave sol!» un «Gala un sākuma» kosmiskajos tēlos redzam savdabīgu zvaigžņotā Visuma poētikas izvērsumu uz dialektiskā materiālisma filozofijas pamatiem. Latviešu lasītājam 20. gadsimta sākumā kosmisko skatījumu vienlaikus sniedz divi dzejnieki: Rainis un Bārda — katrs savā konceptuālajā un poētiski tēlainajā risinājumā. Zvaigznēs cilvēki raudzījušies vienmēr, taču te ir runa par modernā cilvēka Visuma skatījumu un izjūtu. Šāds skatījums varēja rasties ne agrāk par 19. gadsimta vidu, tas ir, kopš tā laika, kad tiklab Veco, kā Jauno pasauli pārsteidza daudzie grandiozie zinātņu atklājumi. Tie dzejnieki, kas paši intuitīvi sajuta esības mainīgumu, nepastāvīgumu, meklēja dabzinātņu jaunākajos sasniegumos un tāpat filozofijā idejisko balstu savai saasinātajai Visuma izjūtai. Vitmens savā dzejā bagātīgi ieplūdinā materiālu no dažādām zinību nozarēm. Bārda zinību «konkrētajai» problemātikai pievērsis daudz mazāku vērību. Taču galvenais rosinātājs abiem bija filozofiskā refleksija. Vitmena tēlainībai un izteles rotaļām raksturīgi katalogiem līdzīgie uzskaitījumi, Bārda sniedz formā noapaļotākus, saturā koncentrētākus tēlus. Atšķirīgs laikposms. Atšķirīgas individualitātes. Taču abiem ir virkne radniecisku risinājumu, nojēgumu paralēlu, sakritību detaļās.

Starp ierosmēm, ko Bārda varēja gūt no V. Vitmena, ir arī iepriekš minētais panteistiskais nostādījums. Cita starpā der, piemēram, salīdzināt pazīstamo Bārdas dzejoli «Mans dievs» ar poēmas «*Song of Myself*» 48. nodaļas tekstu. Teiktais, protams, nenozīmē, ka Bārdam tai pašā laikā nevarēja būt vēl citi rosinātāji paraugi. Bārdas dzeja radusies un tālab arī adekvāti uztverama tikai plašā, īsti vērienīgā kontekstā.

FRICA BĀRDAS UN JĒKABA DELLES DRAUDZĪBA

(Anītas Bijas ievads un komentāri)

Ista, nesavtīga draudzība daudzus gadus saistīja Frici Bārdi un Jēkabu Delli.

Jēkabs Delle (1875—1950) dzimis un bērnības gadus pavadījis Kuldīgas apriņķī, Rendas pagastā. Viņa tēvs — ogļu degis. Kad zēnam desmit gadu, ģimene pārceļas uz Rīgu. Izglītību J. Delle iegūst galvenokārt pašmācības ceļā, jo pēc tēva tragiskās nāves mācības Rīgas pilsetas skolā drīz jāpārtrauc. 1894. gadā J. Delle pie Rīgas Mācību apgabala valdes iztur tautskolotāja eksāmenu un sāk strādāt Katlakalna draudzes skolā par palīgskolotāju. Šajā darbā paiet septiņi gadi. 1901. gada vasarā, kad Delle darbu skolā jau uzteicis, Katlakalnā ierodas jaunais palīgskolotājs Fricis Bārda. Šajā laikā arī sākas viņu abu draudzība. Dellem tāda pati nozīme Bārdas dzīvē, kāda Grestem Blauņaņa dzīvē: nekad viņš nav liedzis draugam palīdzīgu roku. 1906. gada pavasarī F. Bārda kopā ar brālēnu Teodoru Lāci dodas uz Vīni. Dzejnieks iestājas Vīnes universitātes Filozofijas fakultātē par brīvklaušītāju (vēl jākārto ģimnāzijas beigšanas eksāmeni). Dzīves apstākļi ļoti sarežģīti: trūkst eksistences līdzekļu, F. Bārda smagi saslimst, taču ārstēšanās iespējas — minimālas. Kā vien varēdams Delle palīdz draugam: sūta naudu, grāmatas, žurnālus, rūpējas arī par Bārdas daiļdarbu iespēšanu. Tuvāk par šo F. Bārdas dzīves posmu stāsta vēstules J. Dellem, kas glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā (inv. Nr. 53726-53732). Zīmīgas ir rindas 1906. gada 26. augusta vēstulē:

«Ne ar pušplēstu vārdu neesmu vēl par to minējis nevienam citam (par saviem dzīves apstākļiem — A. B.), izņemot Tevi.» Dzejnieks raksta arī par uzskatiem literatūras un glezniecības jautājumos, dod padomus draugam (Delle iecerējis mācīties Mākslas akadēmijā). Aizkustinošas ir vēstules, kurās izskan Zemes dēla dziļā dzimtenes mīlestība. Kļūst saprotams, kādēļ tieši Vīnē pavadītajā laikā rodas smagas depresijas caurstrāvošie dzejoļi «Mana dzīvība» (dzejolis rakstīts slimnīcā 1906. gada 18. decembrī uz procedūru blānkas), «Pievakarē», «Sirmajā stundā», «Gurdumā», tēlojumi «Kā mana dzimtene bēdza un atgriezās» un «Kā laime nāca». Kad 1907. gada pavasarī smagi slimais F. Bārda atgriežas Rīgā, J. Delle viņu pieņem dzīvot pie sevis.

J. Delle tolaik strādā par kasieri Aleksandra tirgū (tagad Vidzemes kolhozu tirgus), bet vienlaikus mācās mūzikas skolā, interesējas par glezniecību (1906. gadā Delle apmeklēja J. Rozentāla studiju), vēlāk iestājas arī Rīgas mākslas skolā. Turpmākā J. Delles dzīve no jauna saistās ar skolotāja darba gaitām (1907—1926).

Vinē 1. maijā

Tere!¹

Zvanelis jau pusvienpadsmit, un acis tā kā gribētu ciet līpt, bet jāuzkašā vēl šī vēstule, jo jau tā esmu Tev pailgi gaidīt līcis. Tātad pirmā vietā — *без лукавых мурствований* — sausas, reālas lietas par bijušo un esošo. Atbraucām mēs — kā sacīt mēdz — laimīgi un omulīgi. Uz robežas kurvjus nemaz cauri nemeklēja... Otrā dienā mēs jau nomītējām burgu, kura maksā 20 guldeņu mēnesī (16 miku)², pie tam dabū guļas drēbes, ķisenu, deķi, palagus un viss, kā stāv, tā ka pilnīgi velti mūsu lielā krāmēšana un veltās izdošanas, jo par bagāžu vien mums abiem bija jāsamaksā ap 20 miku. Burga ir diezgan jauka, no universitātes ap 20 minūtu... Tagad ko svarīgāku: vari mani gratulēt kā *«ausserordentlichen Studierenden der Wiener Universität»*³. Krievijā tādus zeļļus sauc vienkārši par brīvklāusītājiem — *«вольнослушатель»*. Lieta iznāca pa daļai negaidīta: pats tatums man bij līcis paņemt skolotāja diplomu līdz... Iepazinies ar šī semestra priekšlasījumiem, atradu ļoti daudz interesantas būšanas. Pārtulkoju diplomu vāciski, pie slāvu profesora tulkojumu apstiprināju, iesniedzu, *что я möchte als ausserord. Hörer...*⁴ *Und siehe da*⁵ — lieta iet. Un tā nu es esmu filozofiskās fa-

¹ Labdien! (*Igauņu val.*)

² Domāti rubļi.

³ Vīnes universitātes brīvklāusītājs. (*Vācu val.*)

⁴ Vēlētos kā brīvklāusītājs. (*Vācu val.*)

⁵ Un skaties tik! (*Vācu val.*)

kult. brīvklausītājs, ik dienas jāapmeklē 3—4 priekšlasījumu... Daži pie tam man taisni derīgi, piem., par klasisko romiešu literatūru *c разбораму текста*. Viens no sāpīgākiem punktiem, zināms, bija maķelis, bet lai nu nākas nākdams. Iznāk man arī praktiski labumi, piem., man tagad brīva ieeja Mensā (studentu ēdamā zāle pie universitātes), kur dabū diezgan par apmēram 18 kap., kas catur maksā 50, tad: *ckugka* teātrī utt. Studentu pavisam ir ap 8000. No tiem 6000 kārtējo, 2000 ārkārtējo... Vispār še ko redzēt un dzirdēt ir tik bezgala daudz, ka sīkumos ielaisties nav iespējams. Abas svētdienas mēs pavadijām ārpus Vīnes, kalnos, *auf Fusstouren*¹. Dabas skaistumu še tiešām tik izšķērdīgi daudz, ka mums, kas pie tā neesam pieraduši, ik uz soļa jāstāv ar atplestu muti. Kaut tak Tu arī ar savu kasti varētu te būt, kaut uz pāra dienām, vot, skatu izvēle! Vot, smērēšana! *Wollen wir doch hoffen!*² Kā klājas Tev? Raksti taču man drīz. Ne rindīņas neesmu vēl iz dzimtenes dabūjis. Tu nezini, ko tas nozīmē... Raksti par visām būšanām, arī par žurnāliem utt. Ja iznācis ir kas, tad, lūdzu, at-sūti... Vissirsnīgākos sveicienus Jaunsudrabiņam! Esi tik labs un izstāsti viņam tuvāk par manu likteni. Atsevišķi rakstīt būtu liekas pūles, tādēļ uz priekšu rakstīšu Jums kopā. Sveicini, lūdzu, no manis visus savus mā-jiešus! Sveiks!

Fricis

Vīnē 15. jūnijā

Nu, uncvat!

Kāvienu Tu biji pelnījis! Gribēju jau ar kādu huļi-gānu sakarā stāties un likt, lai Tevi iet izlūrēt un pie-kaut, tad Tu zinātu, ka jāraksta vēstules kārtīgi, kā pie-nākas, sevišķi kad cilvēks ir izsviests kā uz salas un

¹ Pārgājienā kājām. (*Vācu val.*)

² Tomēr cerēsim! (*Vācu val.*)

par to, kā plašā pasaulē iet, nedabū ne jausmas dzirdēt... Dūri uz ziemeļiem kratīdams, es čortojos uz Tevi: «Ka Tu lepns paliktu!» Redzēs, kad vairāk vaļas būs, varbūt vēl pats ieradīšos, bet tagad nu drusciņ par bijušām un esošām lietām.

Tais septiņās pamatstrīpās nekas sevišķi jauns nav gadijies, un tās Jūs visi labi zināt. Beržos ik dienas stundas 3—4 pa lekcijām, priekš un pēc tam paožu vienu otru bulku un zubriju latīņu mēlē, ne gluži bez panākumiem. Pašlaik raujos ar Cicero un Ovidu. Ar lekcijām ir tā dažādi — daži profesori lasa interesanti, daži traki garlaicīgi, tā ka man klausoties nagi tik niez viņus izkratīt un izkulstīt kā superfosfāta maisus. Kas nu no laika vēl pāri paliek, to tad nu var izlietot diezgan raibi, sevišķi priekš tā sporta, ko saprot zem vārda «kaut ko redzēt». Tuvāki par tām lietām vēstulē pārrunāt gan grūti, jo nezinu pat, no kā tad lai sāktu: vai par ēģiptiešu mūmijām (istām) un veco grieķu statujām galma mākslas muzejā, vai par Bēklina¹, Klingera², Štuka³, Segantīni⁴ u. c. gleznām, vai par parlamenta sēdēm, vai par Bēthovena, Mocarta, Brāmsa un Hugo Volfa⁵ kapiem (kurus nesen apmeklēju), vai par roņiem, lauvām, žirafēm etc. zvērnīcā pie ķeizara vasaras pils. Jā, un kur tad vēl mērkaķus pavisam aizmirsu, — lai es katrā ziņā sveicinot Rīgas mērkaķus (Tu jau sapratīsi!). Vasaras svētkos bijām Alpos, Zemerīgā. Manu karti Tu taču būsi dabūjis? Nosūtīju Jums abiem ar Jaunsudrabiņu. Tur jau nu tad bija gan maķenīt — drusku acis ko pamieļot. Stundas 6 kāpām uz augšu, stundas 6 atkal atpakaļ, un diena pagalam... Dulli! Augšā auksts, salst deguns — nāk sniegs... Gala iespaids tomēr tāds: vajadzētu nu

¹ Arnolds Bēklins (1827—1901) — vācu gleznotājs.

² Maksis Klingers (1857—1920) — vācu gleznotājs un tēlnieks.

³ Francis Štuks (1863—1928) — vācu gleznotājs un tēlnieks.

⁴ Džovanni Segantīni (1858—1899) — itāliešu gleznotājs.

⁵ Hugo Volfs (1860—1903) — austriešu komponists.

gan katram viņus vismaz reiz redzēt, lai maksā ko maksādams, neviens tā nenožēlos, ja vairāk nē — pāra stundas, un bagātāks viņš būs palicis priekš visas dzīves... priekš visas garās, pelēkās, vienmuļīgās dzīves... Brauciens nav tālu — varbūt kādas 80 verstes. Kas attiecas uz citām lietām, tad nekā sevišķa. Mana štimmunga — *trotz all dem*¹ — diezgan apspiesta. Pie tā diezgan varbūt lielā mērā nieres vainīgas, kuras beidzamā laikā gluži dullas palikušas. Biju pie profesora un liku izmeklēt, — kritiski neesot, bez nierēm arī pūšļa katārs: diēta, kaut kādi pulveri... acumirkli drusciņ labāk... Ar naudām sāk iet šķidrāki. Kad tad Jūs reiz tos žurnālus sāksiet drukāt? Jūs laikam visi būsiet palikuši Zāliša² ticīgi pat žurnālos, t. i., ka visjaunākajam rakstniekam visjaunākais darbs tiek no speciālapgādniecības ar sutu un elektrību nodrukāts 10 gados — no tā laika, kad viņam ūsas dīgst, līdz tam, kad tās baltas palikušas... ja nav kas labāks vēl pa to starpu gadījies. Pie šodienas apstākļiem ko jaunu smērēt ar nav lustes, vismaz tā — priekš vispārības. Lai dievs dod uz priekšu ko labāku dzirdēt. Sveicini visus brāļus! Sveicini Jaunsudrabiņu un saki, lai viņš man raksta. Tālāk labas dienas Baltpurviņam³, Ceplīšam⁴, Štrālam⁵, ja satieci — Sauliešam⁶ u. c.

Fricis

Vīnē 26. jūlijā

Man vienā rokā Tava pastkarte, bet otrā jau spalva. Vai akadēmijā vērts iestāties? Vai lakstīgalai priekš dziedāt uzsākšanas vajaga papriekšu iet skolā pie gaiļa, zvir-

¹ Neraugoties uz visu to. (*Vācu val.*)

² Pēteris Zāļite (1864—1939) — buržuāzisks žurnālists, redaktors.

³ Augusts Baltpurviņš (1871—1930) — rakstnieks.

⁴ Krišjānis Ceplītis (1873—1930) — gleznotājs.

⁵ Aleksandrs Štrāls (1879—1947) — gleznotājs.

⁶ Augusts Saulietis (1869—1933) — rakstnieks.

buļa un vakarlēpja? Slikti jau varbūt tas nebūtu, — ja nevarētu mācīties, kā vajaga dziedāt, tad vismaz — kā nevajaga. Tik vienā lieta: viņus klausoties, var paiet maijs, bet jūlijā lakstīgalas vairs nedzied. Tātad: ja viņai iekšēja vajadzība bij dziedāt, labāki būtu bijis, ja viņa būtu dziedājusi bez gaiļa un zvirbuļa gudrības. Bet, ja viss viņas saturs pastāv tik iekš tā, ko viņa no citiem var mācīties, tad labākā gadījumā no viņas var iznākt mazs papagailēns, bet nekad lakstīgala. Es nezinu, vai nu mans pienākums būtu taisni Tev ieteikt šīs jaunās ģenerācijas nodibināšanu?! Tagad reālāki: kamēr Tu akadēmiju pabeigsi, no šī momenta rēķinot, paies vismaz gadi 8—9 — ap jūnija beigām, jūlija sākumu. No savas enerģijas, no kuras Tu būtu varējis zaļas dziesmu jostas pīt un locīt, no pašas svētākās, es saku, Tu būsi sapinis veselu kaudzi papīrkurvju. Labs ir. Bet vai priekš dziesmu jostām enerģijas vēl būs atlicies? Pareizi vajaga saprast vārdu «enerģija», attiecoties uz mākslinieku. Zem tās jāsaprot ne tik vien tas spēks, ar ko gatavus pavedienus sašķetina un saauž jostā, jāproducē arī paši šie pavedieniņi, tāpat kā zīda tārpiņš no savas iekšas producē, dzemdē zīda pavedienus. Mākslinieks ir zīda tārpiņš un «kunstvebers» vienā personā. Akadēmija no Tevis var iztaisīt varbūt «kunstveberu», bet, ja pa to laiku Tavš iekšējais zīda tārpiņš ir noguris un vairs nespēj producēt pavedienus, tad par audēju — amatnieku — rokpelni Tu varbūt vari tikt, bet par mākslinieku — ne. Tā tad nu esam nokļuvuši pie vēl reālākām lietām, pie eksistences jautājuma. Ir veca lieta, ka solidiem rokpelņiem un amatniekiem ir tik biezs sviests uz maizes kā māksliniekam maizes riecens bez sviesta. Beigsi akadēmiju — būs sviesta maize, sākusī savus zīdpavedienus šķetināt, būs jāmācās zāli ēst, tāds zīdtārpiņa liktenis. Priekš kura nu izšķirties, te jāprasa vienīgi sev pašam.

Un nu mans padoms: pirmkārt — tehnika ir nepieciešami vajadzīga, jāapgūst viņa ir. Bet kā? Tagad strādāt,

cik iespējams, Rīgā 1—2 gadi un krāt naudu, pēc tam šurpu uz ārzemēm brīvā gaisā — Minhenē, Vīnē, Itālijā vai citur kur. Tā varētu izsargāties no pārsteidzīgiem soļiem, varētu sevi labāk pārbaudīt, norūdīt utt. Galu galā vēl visas lietas vajag stingri pārdomāt, šīs tik manas pirmā acumirkļa domas.

Vīnē 27. jūlijā

Vakar devu Tev «padomu», un *siehe da*¹ — šodien nāku pie Tevis *in derselben Angelegenheit*². Protams, šis solis nu nebūt nav pēdējās dienas auglis, bet tik līdz šim man nebija izdevies viņu dabūt uz papīra.

Un nu pie lietas. Arī man gluži Tavš jautājums uz lūpām, tik drusciņ savādā kombinācijā: ko iesākt? Tas attiecas uz eksistenci priekšdienās. Kur lai savu galvu uz priekšu lieku? Pie šādiem apstākļiem, zināms, mēs divi uz priekšu nevaram šē eksistēt... Jautājieni — ko nu lai es iesāku? Kādu vasaras mēnesi es varētu mājās, bet ziemu — tad no strādāšanas maz kas iznāk. Dzīve Rīgā iznāks vismaz 20 rbļ. mēnesī. Ja nu man laimētos, piem., kādas labas stundas dabūt, tad būtu cauri atkal. Šo to skribīt varētu es ar. Vienu laiku, zināms, tā būs jākaujas, bet kas acumirkli darāms? Vai tūlīt uz fāterlandi? Vai ir cerams, ka kāds no žurnāliem sāks priekšdienās kārtīgi iznākt, un vai es varētu savas šriftes kur nodrukāt? Par manuskriptiem, protams, parastās kvalitātes, nebūtu daudz bēdas, tik daudz jau nu es izdotu gan. Bet kur nodrukāt? Es varētu arī kādu tulkojumu uzņemt, piem., priekš «Latvijas». Vai Jaunsudrabiņš nevarētu parunāt ar Blaumani? Es zinu gan, šīs rindas lasot, Tu jutiesies drusciņ apvainots, it kā es būtu pašas nesenās dienas aizmirsis. NĒ, aizmirsis es viņas neesmu. Kad visi

¹ Un skaties tik. (*Vācu val.*)

² Tādā pašā lietā. (*Vācu val.*)

striķi trūks, tad baltu lapu es Tev aizsūtišu, tāpat kā dažreiz esmu Tev bez vārdiem prasījis. Pārprast mani Tu nedrīksti, — kad visi striķi trūks, — bet papriekšu vajag visu uz reālā pamata izmēģināt.

Mūsu dzīve rit *mäuschenstill*¹. Kamēr Mensa ciet, mēs paši vārām mājās pusdienu. O, slaveni! Drīz mēs izdosim jaunu pavārbūku un izkonkurēsim Redelīnu. Tik ar veselību man ir... (nesalāsams vārds — A. B.) liktenis. Kas šais 3 mēnešos man nav bijis: zobu sāpes, ausu iekaisums, plaušu katārs, pūšļa katārs un nieru slimība, zināms, *obendrauf*². Pēdējās dienās tās manāmi sliktākas, un aizvakar profesors konstatēja *Nierenbeckenkatarr*³. Štimmunga nešpetna. Mājās braukt tādām arī riebjas.

Brīžam man uznāk trakas ilgas pēc dzimetenes, pēc pazīstamiem vaigiem. Pats nezinu, ko būtu devis, ja varētu uz kādu stundu kur kopā nosēsties un labi izrunāties. Pašulaik sāk mākt neizsakāmi sēri maigie rudens brīži... Kad iedomājos, tad pilnīgi fiziski jūtu, ka sirds sažņaudzas. Pa daļai tas, zināms, var būt tādēļ, ka nesmu vesels. Un sakožu zobus, kamēr pāriet. Pāra reizes esmu pat raudājis. Nesmuki un nevērišķīgi skan, kad tā saka, vai ne? Bet — vēl Tu tā nezini.

Mīļu paldies par «Dzelmēm». Izbradājos pa viņām, pat bikšu neuzlocījis, un slapjš ar netiku. Nu, šī «Dzelme» nu gan nav ne līdz ceļkauliem, izņemot divas trīs bedrītes (Skalbes, Jaunsudrabiņa, Baltpurviņa un vēl varbūt kādu nieku). Man viņu tiktos saukt par «*бродь*»⁴ (neatceros īstā latviskā vārda). Bet priecāties es par viņām priecājos, kā zēns pa pļavas pančku bradādams... Parunā ar Jaunsudrabiņu, vai es nedrīkstētu īsu recenziju rakstīt priekš «Stariem» par «Dzelmi»? Bet varbūt tas iznāk par vēlu.

¹ Klusu kā pelīte. (*Vācu val.*)

² Piedevām, turklāt. (*Vācu val.*)

³ Nieru bļodiņu katars. (*Vācu val.*)

⁴ Brasls. (*Krievu val.*)

Vēstules pagaidām uz šīs adreses man neraksti, mēs laikam pēc pāra dienām no šejienes aiziesim, paši nezinām — kur. Varbūt ārpus pilsētas kādā būdā. Tad dabūsi adresi.

Var būt, ka drīzumā Tev dažus manuskripteļus aizsūtīšu. Ja izlietot ar tagad nevari, tad vismaz vēstuļu vietā — *из области душевных переживаний*.

Acumirkli stingra holika un roka dreb. Ar drebošu roku gribētu — — —

Sveicinu Jaunsudrabiņu!

Fricis

Vīnē 26. augustā

Ja man būtu Ausekļa spārni, tad es vēstuļu nerakstītu, bet tagad man jāraksta. Divas gabalas man jāraksta — ļoti vienādas — brālam arājam un Tev. Vienādas tādēļ, ka skumjas — skumjas tādēļ, ka pavēnī esat palikuši. Atnāca brāļa dvēsele vēstulē, atnāca Tava — un abas raud, pēc saulītes abas raud.

Ja man būtu divas staru rokas — abas es viņas apņemt — katru ar savu, — apņemt un sasildīt. Ja man būtu... Bet tagad manas paša rokas nav visai siltas, nav arī sausas. Kā nu lai viņas apņem? Bet apņemšu tomēr. Lai nespēju sasildīt, bet tādēļ, lai varētu sirsnīgāki Jums kaut ko pasacīt. Skumji man kas jāsaka: nepanāksim saulītes — nepanāksim — nepanāksim — tecēsim, zināms — tecēsim. Bet viena lieta tomēr jāievēro: zilo ziedu tekot nesamīsim, zilo dvēseles ziedu. Tā mūsu vienīgā paēnas laime... Bet viņas rasa ir asaras, un viņas tauriņi ir sāpes. Tomēr briesmīga ir tā paēna, kur i to nav. Tecēsim, tecēsim, lai plīvo mūsu zilie ziedi — brālis arājs, Tu un es. Tecēsim...

Man dzīve iet tā lēniņām — kā duļķaina upīte. Nu naktī zvaigznes spoguļojas arī tādā. Jaunu piedzīvojumu

loti maz jau tādēļ, ka Tev zināmā katāra dēļ man pilnīgi jāatturas no ēšanas. Līdz šim bij tā: ja 10 minūtes dienā tiku lēniem soliņiem gājis, tad jau otru dienu bij pavisam slikti. Šis arī viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ negribēju braukt uz dzimteni. Tad man būtu tagad — pašā vasaras vidū — jābrauc kādu laiku uz mājām. Kādu iespaidu tas tur atstātu, un cik prieka tad man būtu — vari iedomāties. Tādēļ desmitreiz labāk sa-kost zobus un ciest vienam. Ne ar pušplēstu vārdu ne- esmu vēl par to minējis nevienam citam, izņemot Tevi. Acumirklī man drusciņ tā kā labāki. Arī profesors teica: *auf einen schlechten Ausgang braucht man noch nicht gefasst zu sein.*¹ Pilnīgi vesels ja netiktu — netiktu. Pilnīgi vesels cilvēks ir brutāls un rupjjūtīgs. Bet kad taču daudz maz... Es līdz šim vēl stingrāk kā agrāk ticu, ka ir kāda Vara, kas visu labi dara. Jo sāpīgāks kas bijis, jo jaukākas būs atmiņas. Visa mūsu dienas gaita tāda savāda tagad. No rītiem dzeram tēju — paši, zināms, uzvārām uz spirta lampas. Tad tiek strādāts līdz 1/2 1. Priekš pusdienas iesākas kartupeļu mizošana. Kad tos gatavo, tad darbi tiek šķirti: viens vāra kartupeļus, otrs rīsi, protams, turpat istabā uz spirta. Kas kartupeļus uz-rauga, tam arī biežais piens jāsamīca un jānosāla, un, kad tas gatavs, tad ir pusdienas, skaistas pusdienas: viss tik balts un glīts... Tev jāzin, ka mums tagad 5. nedēļu ik dienu vienas un tās pašas pusdienas — un nemaz nav apnikušas! Pusdienas mums iznāk 16—18 kap. uz vīra. Vai redzi, cik lēti te var dzīvot! To Tev tādēļ rakstu, lai Tu jau tajās domās pamazām iedzīvotos, ka vēlāk, kad pašam būs jāvāra, tas nenāktu par daudz pārsteidzoši. Tātad turēšos, kamēr vēl spēšu, kamēr kāds striķis trūks. Var būt, ka viss iziet labi un mūsu atkalredzēšanās jau-kāka, nekā to tagad domāju. Par Tavu sūtījumu runāt man neveicas. Saņēmis esmu... Nevaru tomēr nociesties,

¹ Uz sliktām beigām vēl nevajag gatavoties. (*Vācu val.*)

Handwritten: Pēdējās 3. Tūkst. orānu injekcijas.

Krankensaal Nr. 937

Datum	Bett-Nr.	Soda-wasser-Verordnung	
		Flaschenanzahl in Buchstaben	in Ziffern
18/12	14	Übertrag	
<p><u>Mana dzīvība.</u></p> <p>Mana dzīvība - sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība</p> <p>Man dzīvība - sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība</p> <p>Man dzīvība - sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība</p> <p>Man dzīvība - sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība</p> <p>Man dzīvība - sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība sirds dzīvība</p>			

neizteicis — kā man liekas — pēdējoreiz, — Tu esi druscīņ par vairāk savam maķelim pāri darījis. Ja es arī par 15 rbļ. biju minējis, tad tas bija domāts kā nepārkāpjams maksimums. Un Tu?!

Fricis

Vīnē 28. augustā

Sēdu saulītē pilsētas nomalē. Pēc ilgām dienām uzņēmōs šo gājienu. Nav tālu no mājas — 12—15 min., priekš manis, zināms, ilgāki. Priekšā man lauki retām mājelēm, tālāk kalni — zilā rindā... Saulītē karojas āži, 3 uz viena kalna pleca. Visapkārt bērni pulciņos — laiž «pūkus» gaisā. Visi kustas zeltā un bezgala jautri. Es glaudu zālīti un nezīnu, par ko vairāk priecāties: par zālīti, par sauli, par kalniem vai par jautrām bērnu sejām.

Kā būtu, ja mēs abi te sēdētu vai visi 3 ar Jaunsudrabiņu? Skaisti skati man guļ priekšā... Ē, ka būtu Jūs ar pindzelēm!

F. Bārdas dzejoļa «Manā dzīvība» manuskripts, rakstīts Vīnes slimnīcā uz procedūru veidlapas 1906. g. 18. decembrī.

1920.g.

dzīvo uz Ā b e l ī š a
/Augusta Līzes dēla/vārda

Apsedēls

Pirmajā rindā LVU Filoloģijas fakultātes mākslas zinātņu nodaļas mācību spēki: vec. pasn. Ā. Kāpostiņš, prof. R. Pelše, asistente A. Lāce; otrajā rindā absolventi: Ā. Hermanovska, A. Ambults, R. Lāce, E. Gulbe (1949. g. jūnijā).

Nekā Tu neraksti, kā Tava pindzele īsti uzvedas. Vai jaunu gleznu daudz? Kādus motīvus esi izlietojis? Kas iznāca no tās mākslinieku darbnīcas? Ko dara Tavs meistars pats?¹

Saņemies, jo, kad pārnākšu, būšu bargs kritiķis, jo esmu tagad tāds vīrs, kas Rafaelu, Mikelandželo, Koredžo², Rubensu, Štuku un Segantīni, nu kādus dievs viņus kad ir devis, — esmu oriģinālos redzējis un dažu dienu viņiem ziedojis. *Also!*³

Par to līdzstrādāšanu pie tā humoristiskā žurnāla! Tā ir — smiešanos esmu pavisam tagad aizmirsis, bet, ja kādreiz būtu jāsmejas, tad jau zināms. Kad viņš iznāk, atsūti man vismaz pirmo numuru, lai dabūnu drusciņ jēgu par viņu.

Saule jau aizslīd aiz viena zilā vīra muguras, un paliek vēss. Nu, tad tā pa vecu modi — labas dienas! Visiem, visiem: Sudrabiņam, Sauliešam, Baltpurviņam, Cepļīšam, Štrāliem. Un, ja vēl kas pāri paliek, — tad pašam!

Fricis

Vīnē 13. novembrī

Pelēkmīksta vakarstunda
līst pār mani siltā plūsmā —

Būsi gan uz manu vēstuli jau gaidījis? Varbūt pat skaisties? Iemesls jau bija — bija un tomēr nebija. Un, ja Tu jautātu, kādēļ nebija, tad man būtu atkal viena ļoti šļuraina atbilde jādod: kad es spalvu rokā ņemu priekš zināmām rindiņām, tad man tā, it kā man būtu nazis rokā jāņem, — jāņem un jāiegiež nesadzijušā vātī, jāappilina baltā loksniņā un tad jāiebāž kuvērā un

¹ Domāts Janis Rozentāls.

² Antonio Koredžo (1494—1534), itāliešu gleznotājs.

³ Tātad! (*Vācu val.*)

jāaizsūta. Tādēļ, lūk! Pirmkārt, pirksti drusku dreb, un, otrkārt, kur tādas loksnītes der? Tādās i godīgu buterbrodi nevar ietīt. Prātīgam cilvēkam vajadzētu rakstīt prātīgu vēstuli *betrachtend und erwägend*¹: liela ir tā pilsēta, un lieli ir viņas ļaunumi. Tā cilvēka vēders ir kā viens caurs un pagalam negants maiss, ko vakarā piepilda, un rītā viņš atkal tukšs. Es Tev pateikšu, kungs, ka es neesmu tāds kā tie varizeji un rakstu mācītāji, kas staigā ziemas mēteļos un veselīem zābakiem un kam apakšbiksēs vairāk tauku nekā man aiz ādas...

Man gribas uz māju! Tu mani gaidot!? Prātīgi tas nav. Es domāju, ka es mājās varēšu veselāks tikt. Pēdējās nedēļās man atkal savāda ķibeļa pienākusi klāt: es katru nakti svīstu ļoti stipri. Varbūt tik *allgemeine Schwäche*² sakarā ar nekārtīgo nieres funkciju, bet, ka kaut kas sliktāks — plaušas — varētu būt pienācis, to pūlos nedomāt. Katrā ziņā būs vēl jāaizcilpo uz kādu profesori un jāliek izčakarēt. Bet arī tas savā ziņā nejauki: «*vom armen Studenten*»³ — pēdējās reizēs viņš man maksu neņēma, bet toties izmeklēšana pavirša. Jāmēģina tomēr būs.

Par pašu braukšanu varu vēl pavisam maz ko noteiktu sacīt. Cik kārota arī viņa nebūtu, tomēr, iedomājoties tuvāki, viens otrs mats atrod par vajadzīgu piecelties. 1) Mana pase priekš 1 1/2 mēneša jau notecējusi. Uz robežu jāsamaksā pase par nākamiem 6 m. — apmēram 15 vai 20 miku. Zābaki — visu to ievērojot — smejas, un bikšdibens sāk mirdzēt kā Kārļa Jēkabsona⁴, «ienākušajies» vaigi. Ēzelis prasa ziemas mēteli! Pēdējās rūpes tomēr ceru visdrīzāk novērst, — tā kā ziemas mēteli taču katrā ziņā viens vispār solīds, konkrēts un vieglāki sagremojams jēdziens, tad pieklaudevšu pie Limbažu

¹ Aplūkojot un apsverot. (*Vācu val.*)

² Vispārējs vājums. (*Vācu val.*)

³ No nabaga studenta. (*Vācu val.*)

⁴ Kārlis Jēkabsons (1879—1946), rakstnieks un tulkotājs.

brūža. To taču katrā ziņā sapratīs. *Впрочем* ja nu ar gadītos *eine Reise mit Hindernissen*¹, tad tomēr *noch sind Polen nicht verloren*².

Par citu dzīvi — jā, — ko tad? Daži priekšlasījumi man traki interesanti, piem., prof. Jodla³, no kura es jau agrākus šo to tiku lasījis. Viņš lasa par ētiku un jaunāko filozofiju. Tad vēl esmu drusku iepazinies ar kādu diezgan interesantu Trīnu — kursisti, bet no augstākām aristokrātu un literātu trepēm, gadus 26 jauna, bet jau izbijusi sieva, laikam šķirta. Ko tad vēl? Nu — vairāk nekā. Kādēļ «Starus» nesūti? Dabūju zināt, ka «Pret sauli» arī esot iznācis. Viens vārds vēl man sakāms par Tavām cīņām. Tu mocies ar aktiem, muskulatūras kričelēšanu etc. Priekš kam? Es gan no glezniecības metodikas nekā nezinu, bet domāju, ka tas ir lieki. Cik man izdevies Tevī ieskatīties, tad domāju: cunftīgs portretists Tu nekad nebūsi. Tavas stiprās puses būs: 1) dabas lirisms; 2) krāsu melodisms. Tātad: krāsas un perspektīva, krāsas un perspektīva. Tādas manas domas.

Nu būtu apmēram galā. Ko tad citi brāļi dara? Ka tad dievs man atkal drīzāki dotu ar viņiem izlamāties. Ieslodzītos pieminu es bieži — smagu, smagu sirdi. Vai Akuraters vēl smok?

Manus sirsnīgākos sveicienus Sudrabiņam un tāpat visiem citiem. Par visām lietām — cielavām, —

Gurds es esmu, gurds, gurds un skumjš.

Sveiks, mans —

Fricis

¹ Ceļojums ar kavēkliem. (*Vācu val.*)

² Poļi vēl nav pazuduši. (*Vācu val.*)

³ Frīdrihs Jodls (1849—1914), austriešu psihologs un filozofs.

DIVI BRAUCIENI UZ GROPIŅIEM
UN SIMTGADES LIELAIS RĒĶINS

Bija 1960. gada maijs. No Gorkija ielas, kur tolaik atradās LVU Filoloģijas fakultāte, Studentu zinātniskās biedrības latviešu literatūras vēstures pulciņš docentes A. Stikānes vadībā brauca pa Vidzemes rakstnieku dzīves vietām — uz Zvārguļa Leukādiju, uz Kārļa Skalbes Incēniem, uz Kaudzišu muzeju, uz Blaumaņa Brakiem un — galvenais — pie visu minēto rakstnieku vēl dzīvā laikabiedra Augusta Brača, kam apritēja astoņdesmit mūža gadi.

LVU autobuss pa pavasarīgi izdangātajiem un peļķēs mirkstošajiem lauku ceļiem pēdējos kilometros grozās un šķobās, līdz netiek ne no vietas bez alkšņu zaru palikšanas zem riteņiem. Seko vēl viens loks pa zemāku vietu, tikai tad — pakalnā augšā, un tur pie staltas mājas ar jumta iebūvi un logu virs augstā, stabotā lieveņa mūs saņem saimniece un vedina iekšā. Mājai gan labi papuvis skaidu jumts, bet tā ir plaša, ar vairākām istabām, uz visām ved durvis tieši no priekšistabas. Mūs aicina pa kreisi — lielajā istabā. Tur ir arī pats namatēvs — dūšīgs, sārts liela auguma vīrs ar melnu muci uz pakauša. Sabrūkam iekšā viss bars — vairāk nekā divdesmit cilvēku, apberam ar vārdiem, kas pa ceļam sadomāti sveicinājumam, meitenes sniedz turpat pa ceļam salauztus zarus un kādu «Rīgas dāvanu». Vai tad nu zaru vietā nevarēja ko citu? Bet jubilārs neliekas būt izbrīnīts un ar labsirdīgu jūsmu tos saņem, izteikdams lielu prieku par jaunatni, kas ne tikai atradusi, bet arī

pārvarējusi ceļu uz Gropiņiem. Pateicību vēlāk viņš paudis arī vairākās vēstulēs, kurās izteicis arī vēlēšanos atbraukt pie jaunajiem draugiem uz Rīgu. Ka šī draudzība viņu, šo lielo vientuļnieku un kādreizējo dzīves neatzinēju, sildīja, tas izjūtams no katras rindas.

Rakstnieks, cik manāms, bija informēts par mūsu iespējamo ierašanos; vai citādi tik daudz varēja būt sagatavots... Arī medus, arī pa piena krūzei. Pēc garā brauciena garšoja pārāk labi. Saimnieks stāstīja par māju, par to, kad tā celta, par savu dirigenta darbību Leimaņu ciema korī, par savām «poētiskām», atminējās, kādi krievu un poļu paraugi tām noderējuši. Uz grāmatu plaukta stāvēja noputējusi vijole. Istabā bija neliels grāmatu plaukts, bet stingri piekrauts ar daudziem veciem izdevumiem.

Harijs Hiršs, tolaik vēl students, kā lielākais zinātājs «bračologs» (viņš rakstīja diplomdarbu par A. Brača literāro darbu) bija rosīgākais rakstnieka iztaujātājs. Ar rakstnieku viņš bija iepazinies jau agrāk un tagad turpināja iesāktās valodas.

Beidzot fotografējāmie uz mājas augstā lieveņa.

Sekoja gadiem ilga sarakstīšanās un apsveikumi uz katru Jauno gadu. Bračs solījās atbraukt uz Rīgu, bet arī bažījās: «Man tiešām gribētos vēl Rīgu redzēt un apstaigāt, jo mani pie Rīgas saista simtiem atmiņu, gan priecīgu, gan bēdīgu, tāpat jaunā pazišanās ar Jums un Jūsu pulciņu, kas pa daļai varētu atvietot tuvību ar aizgājušiem draugiem: R. Šternu, P. Rozīti, A. Ersu, A. Austrīņu un citiem. Var teikt, ka īsti Rīgā pagājis viss mans mūžs¹, jo tie daudzie gadi, ko pavadu še prom

¹ Piezīmējams, ka Rīgā A. Bračs mācījās skolotāju seminārā, ko beidza 1899. gadā; vēlāk, strādādams par skolotāju, nodzīvoja Rīgā no 1904. gada līdz 1915. gadam. Tas bija gan ražīgākais viņa dzīves posms, gan arī dramatiskākais: Meža kapos tika apglabāts cilvēks, kas visu mūžu palika rakstnieka sirdī. Šis lielais pārdzīvojums vēlāk kā liktenīga ēna gulstas pāri visai viņa daiļradei.

no Rīgas, ir tukši un nenozīmīgi. Satiekoties ar Jums un jūsējiem, es vēl daudz ko iemācītos, jo mana izglītība, kā Jūs zināt, ir visai trūcīga, īpaši zīmējoties uz jaunāko laiku atziņām. Bet nu stāvoklis ir tāds, ka manas pārvietošanās spējas ir stipri ierobežotas. Tādā stāvoklī tālu ceļu uzņemties ir nedroši. Ja mans stāvoklis uzlabotos, tad gan mēģinātu nokļūt Rīgā un apmeklētu arī Jūs. Sūtu sveicienus Jums, b. Stikānei, b. Hīršam un citiem, kas mani atcerējās.» Tā Bračs rakstīja šo rindu autoram 1961. gada 18. un arī 20. janvārī. Divus datumus te minu un uzsveru tāpēc, ka vienu vienīgu reizi mūžā esmu saņēmis divas gandrīz pilnīgi vienādas vēstules, kas rakstītas ar divu dienu atstarpi un atšķiras tikai ar vienu teikumu...

Turpmākajos gados sekoja vairs tikai Jaungada apsveikumi ar dažām aforistiskām domu rindām, līdz 1967. gadā pienāca otrs brauciens uz Gropiņiem. Ne vairs pavasarī kā 1960. gadā, bet decembrī, īsti ziemīgā dienā. Bija uzsalis, un sniegoti bija arī Piebalgas pakalni. A. Stikāne, H. Hīršs, I. Bērsone un šo rindu autors vedām Augustam Bračam atvadu sveicienus.

Bija daudz pavadītāju no Piebalgas, no Cēsīm. Pilna lielā istaba. Pats aizgājējs bija mazajā istabā.

Atvadoties tika runāts par Braču kā rakstnieku, kritiķi un literatūras teorētiķi, kā Vecpiebalgas sabiedrisko darbinieku. Mūžs garš. Ieilga arī runas. Jau krēslot sāka, kad piebraucām pie Vecpiebalgas kapiem. Grūta bija uzklūšana kapu kalnā pa sniegā iemīdīto slideno taku. Zārks bija jāiekar dvieļos un jānes zemu — pie pašas zemes. Pēc kapa aizbēršanas bija jau tumšs. Atstājām degošas sveces un mūžības vārdus mūžam, kas bijis tik savdabīgs.

Kas pārejošs? Un kas paliekošs? Savdabīgo var raksturot ar Jāņa Sudrabkalna 1933. gadā teiktajiem vārdiem: «...intelektuālisms, domu bagāta dzeja, zinātniska literatūras pētniecība, stingras formas prasījumi...

Bračs noslēpās provincē... Viņš nevienu priekšā nelokās, ne ar vienu nekoķetē.. koks spītīgi izlaisnojas vējā, no visiem viņa zariem pil rūgtums» («Literatūra un Māksla», 1967, 16. dec.).

Piezīmējams gan, ka, ieturot neatkarīga individuālista un «tīrās mākslas» aizstāvja pozīciju, A. Bračs ir maksājies nodevas reakcijai. Vispirms tas sakāms par brošūru-pamfletu «Nost ar rakstniecību», kas 1911. gadā izdota ar pseidonīmu V. Krauklis.

Brača nolūks ir respektējams — vēršanās pret vulgār-socioloģismu literatūras kritikā. Pret metodi — vulgār-socioloģisko atziņu novešanu līdz absurdam, lai katrs tās saredzētu, — arī nebūtu ko iebilst. Vietumis autors vulgarizatoru domāšanas veida un viņu stila atdarinājumos panāk patiesi komisku efektu. Taču, ieturot «tīrās mākslas» aizstāvja pozīciju un vēršoties arī pret J. Jansonu-Braunu un A. Upīti, objektīvi iznāk vēršanās pret tā laika progresīvo kritiku, tās atsevišķie trūkumi «novadīti» līdz visas šīs kritikas noliegumam. Turklāt, tā kā tas darīts ar uzspēlētas loģizēšanas palīdzību, pretrunas bieži savelkot «aiz matu galiem», darbs iegūst jokdarības raksturu, dodot pamatu pamfletā skartajai personai A. Upītim to noraidīt ar piezīmi: «Man atliek tik uzrakstīt vienu prātīgu teikumu no viņa grāmateles: «Nost ar ākstniecību!»» (Brošūrā šis teiciens bija adresēts jankaviskajai kritikai.)

Par šo darbu gandrīz pēc pusgadsimta — 1959. gada 18. decembra vēstulē H. Hirsam pats autors paskaidro tā: ««Nost ar...» vispirms uzstājas pret rupjībām, ar kurām taču nekā nevar pierādīt. Jankava paņēmieni nebija pa prātam arī dažam istam marksistam. (...) Mans nopelns tas, ka es pirmais to atmaskoju kā nepieņemamu. Bez tam jankavisti bija uzstādījuši prasības, kuras piemērojot konsekventi būtu jāatzīst par noderīgiem visu rakstnieku darbi. Mans nolūks bija to atrisināt, izvest *reductio ad absurdum*.»

Pie pārejošā pieder arī 1915. gada polemika ar F. Bārdu par dzejas tēlainību (mīti dzejā un intelektuālā dzeja).

Maz paliekošu atziņu atrodam arī nākamajā polemikā, šoreiz ar A. Čaku, par atskaņām (1938.). Turpmākā dzejas prakse neapstiprināja A. Brača ciņu par atskaņu «tīrību».

Viņš ir viens no pirmajiem un oriģinālākajiem literatūras teorijas grāmatu autoriem Latvijā. Te vispirumā kārtā minama viņa «Rakstniecības teorija», kas iznāca gadsimta sākumā (I d. 1905, II d. 1906), pārstrādāts un papildināts izdevums 1920. gadā, kā arī «Ļsa rakstniecības mācība» divās daļās (1921, 1922; šeit pirmajā daļā ir literatūras teorija, otrajā — latviešu literatūras vēsture). 1922. gadā iznāca Brača «Pareizrūnas mācība» ar apakšvirsrakstu — «Palīgs visiem, kas grib iemācīties pareizu, no izlokšņu savādībām brīvu latvisku izrunu».

Kā literatūras teorijas grāmatu autors A. Bračs savā laikā bija ļoti populārs. Recenzenti, piemēram, J. Kalniņa «Latviešu rakstniecības teoriju» (1892) uzskatīja par novecojušu un atzina, ka Brača pieeja vairāk atbilst 20. gadsimta literārās domas līmenim. T. Zeiferts, pozitīvi vērtējot Brača «Rakstniecības teoriju», īpaši uzsver ilustratīvā materiāla sniegumu no tā laika jaunākās literatūras. «Sevišķi viņš dibinās uz latviešu jaunāko rakstniecību; viņš ņem paraugus no Raiņa, Plūdoņa, Skalbes un viņu darbiem. Pie viņiem turoties, izstrādājies pareizs, noteikts, skaidrs, daiļš stils. No dzejniekiem, kas šīs īpašības necienī (Egliša, Fallija), viņš nogriežas. Brača «Rakstniecības teorija» ir no viena gala līdz otram sistemātiski sakarīgs darbs.»¹

Zeiferts te labus vārdus saka arī par sistēmu. Taču patstāvība un pūles gan atzīmējamas, rezultāti — mazāk. Pats autors 1920. gada izdevuma ievadā saka: «Kur

¹ Jaunā Raža, 1906, № 8, 187. lpp.

nebūšu gājis īsto ceļu, būšu ierosinājis tā meklēšanu.» Sistematizācijā lielākais ieguvums būs otrais moments.¹ Toties daudz labu atskārtumu pārspriedumos par poētikas dalīšanos trīs daļās: mācībā par daiļdarba valodu («stilistika»), mācībā par daiļdarba veidojumu, uzbūvi («kompozītika») un mācībā par literatūras veidiem, paveidiem un žanriem («sistemātika»).

Pārdomātas atziņas izteiktas par toniskā un metriskā principa pastāvēšanu latviešu dzejā, par valodas tradicionālītāti un par «pielaižamo tradīcijas laušanu» ar sevišķu nolūku» (21., 22. lpp.).

«Kompozītikas» daļā aplūkots daiļdarba temats, saturs un «domgaita» (uzbūve — sižeta un bezsižeta). Ir te (1920. g. izd.) arī iedaļa «Dzeja un mīts». Kā jau minējām, šajā jautājumā autoram ar F. Bārdu norisinājās plaša diskusija. Bračš pieļauj mīta dzejisku izlietojumu, bet nepieļauj tā radīšanu, jo tas saistoties ar reliģiski mitoloģisku pasaules uzskatu. Mūsdienu literatūras teorija atzīst mītu par vienu no simbolisko tēlu paveidiem, nevienādojot to tikai ar reliģisko pasaules uzskatu, kā to darīja Bračš un diemžēl reizumis arī Bārda, saistot to ar «jauno reliģiju» — panteismu.

«Kompozītiku» pats autors savās vēstulēs uzskata par visvērtīgāko daļu «Rakstniecības teorijā»: «Man gribētos griezt vērību īpaši uz kompozītiku, tā ir pilnīgi jauna un patstāvīga» (vēstulē H. Hiršam 1959. g. 1. nov.). Patiešām, salīdzinot ar J. Kalniņa «Latviešu rakstniecības teoriju», šī nodaļa ir jauna. J. Kalniņam bija tikai «stilistika» un «dzeja» (patiesībā tās klasifikācija). Ir Kalniņam vēl viena nodaļa, kas saucas «proza», bet tajā aplūkoti darbi, kas nepieder pie «dzejas», t. i., zinātniski u. c. darbi. A. Brača «Kompozītika» ir pirm-

¹ Autors pats, laikam T. Zeiferta ietekmēts, līdz pat pēdējiem mūža gadiem vēstulēs uzsvēra, ka viņa rakstniecības teorija esot — «lielākā un sistemātiskākā mūsu valodā» (vēstulē H. Hiršam 1959. g. 10. aug.), «visplašākā un vienīgā sistemātiskā» (1959. g. 1. nov.).

dīglis tai daļai, kas šodien kursā «Ievads literatūras zinātnē» attiecas uz daiļdarbu, tā uzbūvi un analīzi. Taču, pirmkārt, te ir ietilpināts daudz gan no stilistikas, gan arī no «sistemātikas», otrkārt, neveiksmīga, formālistiska ir nobeiguma nodaļa «Kompozītiska analīze», kur ieteikumi izteikti paša pieņemtajā sistēmā, kas objektīvi grūti pamatojama.

«Sistemātikā» iebildumus rada tas, ka pie literatūras veidiem, paveidiem un žanriem iekļuvusi arī zinātne. Nodaļā «Proza» aplūkota pat vēsture, kritika, daiļruna utt. Arī «Poēzijai» (daiļliteratūrai) nav atrasts īstais daļījums, tā sadalīta pēc pārāk salogizēta pieņēmuma (vai aizguvuma?). Visumā atsevišķu žanru raksturojumi samērā koncentrēti, noteikti, piemēram, pat filozofisko dzeju kā augstāko «intelektuālās dzejas veidu», kas «izteic autora pārliecību par visplašākiem parādību apvienojumiem» (II d., 168. lpp.).

A. Brača daiļrade, ko varētu apkopot prāvā sējumā, dalās divās vienlīdz nozīmīgās daļās: prozā un dzejā. Sākumā viņa uzmanību saista proza (ja neskaita tulkojumus 1898. gadā). Jau 1899. gadā T. Zeiferta vadītajā «Jaunā Ražā» parādās stāsts «Divi suņi» (1899), kas pieder pie viņa labākajiem darbiem. Uz lauku sadzīves fona tēlojot divus suņus, rakstnieks tajos alegoriski ietver divu cilvēku raksturus — nepiekāpīgu protestētāju pret despotismu un padevīgu pakalpiņu. Stāstā izmantota pieredze no semināra laika. Pārliecinošs arī sadzīviskais detaļu zīmējums.

Stāsti sakārtoti krājumos «Aukstā ēna» (1905), «No atzišanas koka» (1910) un 20. gados arī izlasēs. Vairumam stāstu raksturīgs tas, ka varonim, kas vistiešāk atklāj autora pozīciju, jāpiedzīvo vilšanās, viņš attālinās no dzīves un sabiedriski pozitīvas darbības, ieslēdzas sevī, savā sājpu pasaulē. Cēloņi noliedzošajai, pat gluži nihilistiskajai nostājai pret dzīvi ir subjektīvi. Autors pats 1959. gadā gan paskaidro: «Tikai te jāņem vērā, ka

domas, ko aizstāv tēlotais varonis, nav vienmēr tās, kam piekritt autors. Esmu centies pārmiesoties sava laika tipos, bet nevaru liegt, ka pats nebūtu vienā un otrā ziņā domājis un jutis līdzīgi.» (Vēstule H. Hiršam 1959. g. 10. aug.)

Dzejai raksturīgs intelektuālisms un iznīcības doma, pat tās kults, sākot jau no krājuma «Domas pusnaktī» (1913), beidzot ar pēdējo krājumu «Izskana» (1921). Par otro krājumu «Drupas» (1914) T. Zeiferts rakstīja: «Tā ir domu un sāpju lirika. Liekas, tā ne visai saskan ar parasto lirikas dabu. Brača lirika ievada domu vēsajās dzelmēs. Tomēr, ja pilnīgi tajās nogremdējas, tad nomanām, ka arī tur dveš stipra jūtu vēsma un cildens miers galā apņem mūsu dvēseli.»¹

Labākajos dzejoļos (no kuriem daļa ietverta «Latviešu dzejas antoloģijas» 3. sējumā) racionālais cieši vienojas ar emocionālo, un tie ir arī spilgti, tēlaini, kaut gan A. Bračš pats savā laikā centās aizstāvēt intelektuālo beztēlu dzeju.

To liktenīgo individuālo pārdzīvojumu, kas «aukstā ēnā» ievirza visu A. Brača dzīvi un daiļradi, vislabāk var atskārst no diviem dzejoļiem — «Aizgājušai», ar ko sākas pirmais krājums «Domas pusnaktī» un «Kapa akmenim» no krājuma «Drupas». Pirmajā dzejnieks atzīst, ka «Ceļš tumšs, kopš liesmu savās krūtīs dzēsi tu», bet otrajā, uzrunājot akmeni, kas uzstādīts uz aizgājušās kapa, lūdz:

Tev', kalnu dēls (domāts kapakmens — V. V.), *es atstāju,*

Lai manu mīlo sargātu.

Man vāja sirds: māks nāves trīsas,
Priekš laiku tālēm rokas īsas.

¹ T. [Zeiferts]. Augusts Bračš. Drupas. — Druva, 1914, 1116. lpp.

*Tev akmens sirds — gan nemīlēsi,
Klints krūtīm labāk sargāt spēsi.*

*Ko kavēt garo mūžību,
Tev divus biedrus pielikšu.*

*Pie sirds tai apse būs par rotu,
Cels augšup galvu sudrabetu!*

*Tā viņas balto sapņu tulks —
Tie sniedzās, kur mirdz zvaigžņu pulks.*

*Skumjš bērziņš nolieksies pār kājām
Uz zemi — viņas sapņu mājām.*

*Reiz kritīsi; tās vārdu droši
Mēms sauksi tu vēl nerimstoši...*

*Un, kad tu drupās būsi iris,
No viņas trūdiem kaps būs brīvs:*

*Jau dzīves kalnā kāpj, kas miris,
Vēl nāves lejā slīd — kas dzīvs.*

Daži kritiķi izteikuši domu, ka A. Brača sāpes radniecīgas J. Poruka pārdzīvojumiem viņa «krēslas periodā». Zināma sasaukšanās nenoliedzama, pat arī šo rindu filozofijā:

Viss tev, ko, zemes tārps, tu driksti kārot:
Pēc saldiem skūpstiem netraucējams miegs.

Ar šīm rindām noslēdzas pirmais krājums. Šī iznīcības doma dzejnieku neatstāj arī turpmāk un visu viņa dzeju vērsē elēģisku.

Tātad Augusts Bračs latviešu literatūras vēsturē ieņem īpatnēju vietu gan kā teorētiķis, gan arī kā stāstnieks un dzejnieks.

Īpaši nozīmīgs, bet līdz šim neizvērtēts, ar citu poētiskām nesalīdzināts un tādējādi par aktīvu kultūras faktoru nepārvērsts palicis A. Brača kā literatūras teorētiķa atstātais mantojums.

A. BRAČA VĒSTULES M. SAULEI-SLEINEI

(I. Pijola levads)

Laika ziņā īsa, taču nozīmīga epizode rakstnieka Augusta Brača dzīvē saistās ar Čiekurkalnu.

Šeit, Otrajā garajā līnijā, kopš pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem dzīvoja ienācēji no Vidzemes Jaunpils puses — Ede un Pēteris Šopi. 1914. gadā viņu vecākā meita Paula jau strādāja par skolotāju Gaismas skolā, bet jaunākā — Mērija pavasarī gatavojās beigt Maldoņa ģimnāzijas astoto — pedagoģisko klasi. Tāpat kā tuvējā Braslas krodziņā (tēlots Roberta Sēja romānā «Gaišs vilņo»), arī Šopu mājās bieži ieradās progresīvi noskaņoti un mākslu izprast alkstoši jaunieši. Viņu vidū Paulas darba biedri — skolotāji Jānis Grikēvics un Jānis Pļaviņš, brālēns, nākamais strēlnieks un vēsturnieks Teodors Draudiņš, diplomāts Jānis Kļaviņš, dzejniece Alvine Skuja-Klitija, Mārtiņš Gailis, Kārlis Undriks un citi.

1914. gada 26. jūnijā līdz draugam — Maldoņa ģimnāzijas skolotājam, arī gleznotājam un rakstniekam Robertam Šernam (1884—1943) Šopu mājā pirmoreiz ienāca tolaik jau pazīstamais rakstnieks Augusts Bračs. Viņu nesen bija skārusi smaga traģēdija — no dzīves aizgājusi rakstnieka līgava, un izteikti drūmais dzīves skatījums iepļūda arī A. Brača literārajos darbos. Čiekurkalnā nejauši iepazītās meiteņes dziļā pasaules izjūta, plašās intereses (mūzika, literatūra, psiholoģija) un gaišais noskaņojums atstāja uz Augustu Braču spēcīgu iespaidu, un nākamajā dienā pēc šīs tikšanās radās vēlēšanās aizsākt diskusiju turpināt un izteikt savus uzskatus vēstulē. Sarakstīšanās bija abpusēja arī tad, kad A. Bračs jūlijā pārcēlās uz savām lauku mājām (Leimaņu ciema Vecgropiņos), bet Mērija Šope atrada skolotājas vietu Jēkabpilī. Tā izplēnēja tikai rudenī, ziemas salam nākot. Gandrīz septiņu gadu desmitu tālās pagātnes liecības ir saglabājušās, un Augusta Brača simtgadē Mērija Saule-Sleine tās nodevusi «Varavīksnes» lasītājiem.

Sabiedriski aktīvs ir bijis skolotājas un zinātnieces Mērijas Saules-Sleines (dz. 1895. g. 15. novembrī) mūžs kopš agras jaunības: gan bērnu svētkus organizējot, gan sekretāres pienākumus veicot Latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas skolu sekcijā un Vidzemes pagaidu ze-

mes padomes skolu nodaļā. Neaizmirstama bijusi piedalīšanās Latviešu skolotāju kongresā Tērbatā 1917. gadā un Leona Paegles runa par ticības mācības svītrošanu no skolu programmām. Kad viņai vajadzēja izšķirties starp pedagoģiju (kara gados apmeklētas lekcijas Maskavas un Smolenskas universitātēs) un mūziku (1920. gadā pēc atgriešanās Latvijā viņa ieskaitīta Latvijas konservatorijā un ieguvusi tur augstāko izglītību), tad palīdzēja Raiņa dzeja — viņa augstais skolotāja darba novērtējums. M. Saules-Sleines pedagoga darbība līdz fašistiskajam apvērsumam 1934. gadā ritējusi Rīgas 4. vidusskolā. Latviešu valodu un literatūru viņa mācījusi arī Tautas augstskolā, 8. pamatskolā, 3. un 2. vidusskolā. Skolēniem M. Saules-Sleines stundās bija sevišķi interesanti, jo stāstījumos allaž iekļautas personiskas atmiņas un iespaidi par Aspaziju, Raini, A. Upīti, F. Bārdu, Plūdoni, J. Gresti, M. Ķempi un daudziem citiem izciliem kultūras darbiniekiem. Bet klausītāju pulkā dažādā laikā bijuši, piemēram, Andrejs Balodis, Austrā un Rūta Skujiņas, Egils Plaudis.

Vispirms stāvēju ilgi pie zārku magazīnas loga. Tad staigāju pa ielām, līdz gaisma sāka aust un lukturus dzēsa. Tomēr rakstu pie sveces.

Lai vā domāju: labāk būtu aizbraucis, lai neredzētu šodien, kā man nav. Un tad piepeši tomēr Jūsu rokas spiedienu. Es domāju, tā drošina to, kam patlaban jā-kāpj Harona laivā. Kaut tā būtu! Tiešām necerēju, ka kāds man vēl tā ceļa vēju vēlēs; domāju, tādu vairs nav.

Man nav izdevies to izteikt, ko gribēju tajās Jūsu rindiņās: es redzēju. Es gribēju tā. Dzejai vielu ņemu no sāpju ūdeņu dziļumiem. Bet sāpes, kas vārdos izteiktas, kļūst mazākas. Tā ar viņām aizberu sāpju ūdeņu plašumu — vienai lietai pēc otras noņemu skumju plīvuru. Bet aizberamā ezerā ūdeņu mazāk netiek. Sāpes neiznikst, nemazinās vairuma, bet plašuma ziņā: tās sakrājas vienā akā; tas ir it kā ūdens ceļš uz apakšzemi, kur miers un nakts; cits vairs nesāp, tik pate dzīvība; nav ļaunums tas, ka tā nav un šā nav, bet ka dzīvība ir.

Varbūt arī te es diezgan tumši izteicos, — tā man liekas. Bet simbolos nevar būt matemātiska skaidrība, sevišķi, kad tik sāji dzejo kā es!

Domājot par Jūsu sapņiem, vakarnakt biju priecīgāks nekā šonakt.

Noglaudau Jūsu roku tā, kā īstenībā nedrīkstēju.

27. VI 1914

A. Bračs

Vec—Gropiņos

1. jūlijā 1914

Cienījamā jaunkundze Marija!

Rīgā to vēstuli rakstīju, vēl no Jums apreibis. Es domāju, viņa ļoti nesakarīga. Tagad noskaidrojas šis un tas.

26. bij pirmā diena manā pēdējā laikmetā, kad neilgojos pēc apakšzemes. Jūs ar tādu interesi klausījāties mani, ka man likās: ir taču viens, kam es varu būt vajadzīgs. Jūs nezināt, cik tas var pārvērst jūsmu. Kad man galvā maisījušies visādi pašiznīcināšanās nodomi, tad tā esmu gaidījis: kaut būtu kāds, kurš mani gribētu atturēt, tādēļ ka viņš līdz ar mani ko zaudētu! Bet vienmēr ir bijis tā — kas man par daļu? Dzīvo—dzīvo, ne—ne! Un, kad tukšuma nemierā skrienu pa ielām, it kā ko panākt gribētu, tad zinu: viss jau aiz muguras. Un aizskrējis esmu no visa, tā ka neviens nesatvers manas rokas paglaudīt un neviens neuzlikš savas man uz pleca: rimsties! Tagad liekas viss pārvērties; no Jums izstaroja tāds maigums!

Es saprotu: Šterna runas dēļ Jūsu fantāzija mani bij apbalvojusi ar daudz ko; un pirmā dienā vēl Jūs redzējāt ko, par ko nebij stāstīts. Bet otrā ar pēdējo bijāt ap radusi, bet fantāzija izjuka: es neesmu tik bagāts, cik Jūsu fantāzija! Un tā es vēlējos: kaut otrreiz nebūtu Jums rādījies! Tomēr dažreiz izlikās, ka Jūsu pārvēršanās nebij tāluma, bet klusa tuvuma zīme. Te ir tā vieta, kur Jūsu nesaprotu vēl. Vispāri Jūs liktens apbalvojis ar visām mantām, kas vajadzīgas, lai spētu un būtu cie-

nīgs būt laimīgs. Tik dažreiz likās, ka ir Jums kaut kas, no kā Jums jābīstas, — nezinu, kas; kāda ciešanu varbūtība. Manī Jūs iedēstījāt ticību uz sevi: it kā es būtu ko vērts, ko varētu. Mani, saprotams, tas var ļoti pacelt: zem Jūsu iespaida es ticētu, ka es visu varu, un daudz ko tādēļ varētu arī. Bet te arī ir tā slēptā nelaime, kur Jūs man bīstama. Jūs man būtu tā zelta zivtiņa, kas pacēla zvejnieka sievu par karalieni, bet, radīdama ticību, ka viņa visu spēj, nogāza bezdibenī. Tomēr tas ir vislielākais, ko var otram dot.

Kas ar mani iepazīstas, tas pārdzīvo trīs stadijas. Vispirms, — palaikam es atstāju patīkamu iespaidu tad — atbaidošu. Man likās, otrā dienā Jūs jau bijāt uz tās. Tomēr ātri! Kas nonāk trešā, tas no manis netiek vaļā visu mūžu. Tomēr es esmu tas Plīnija pērtiķis, kas nožņaudz to, ko visvairāk mīl: tā pat manas mīlas mēraukla; ja es sevi tik daudz nemīlētu, tad arī tik daudz nemocītu. Jūs pirmā, kam to saku.

Pēc izskata Jūs atgādināt drusciņ manu mirušo māti — piere un lūpu vaibsts.

Man bail, ka man būtu kādreiz jāredz, kā es Jūsu acīs pamazām izbālu. Man bail Jums kādreiz vēl rādīties. Tomēr man gribētos, ka es Jums varētu vienmēr izteikt, kā jūtos, jo **tagad** vēl, man liekas, tas darītu Jums mazu prieku. Šo pašu vēstuli es rakstu tik vaļsirdīgi, it kā man būtu nolemts Jūs nekad vairs neredzēt. Ja ar to būtu panākts tas, ka es Jūsu nepazaudu, es labprāt atteiktos Jūs redzēt. Ir taču tik bēdīgi zināt, ka pēc silta, jā, karsta mūža nāk tik auksta nāve, ka neviena asara nenobirst. — Šo rakstu **vienīgi** Jums (vienai).

Jūs man atrakstīsiet?

Jūsu A. Bračs

Neaizmirstamā Marijas jaunkundze!

Uz Jūsu kartīti neatbildēju — pats gribēju iebraukt un Jums to grāmatu noņemt. Bet tad mana apātija ņēma

virsrroku un nolasīju 20. jūl. tāpat. Tā to grāmatu gri-
bēju Jums atstāt, kamēr ieradišos augustā. Bet nu pastā
saņēmu (pēc lekcijas). Paldies!

Man par manu vēstuli — pēc Jūsējās tika kauns. Ag-
rāk es iedalīju visus cilvēkus 2 kategorijās, zīmējoties
uz vaļsirdību: 1) pret kuriem **nav** pienākuma būt vaļ-
sirdīgiem; 2) pret kuriem **ir** pienākums būt vaļsirdīgiem.
Pieskaitidams Jūs pie pēdējiem, tad arī tos divus pe-
lēkos manuskriptus Jums nosūtīju. Un nu izpratu, ka ir
jāievēro vēl cita lieta: **tiesība** būt tādām! Kā es to va-
rēju aizmirst! Tā lieta taču tik vienkārša! Es taču ne-
ļautu kaut kurai «sabiedriskai darbiniecei» (kā Šterns
saka) man izstāstīt visus savus garderobes noslēpumus.
Tas ir skarbs piemērs. Bet tāpat man nebij tiesības būt
pret Jums tik atklātam un izpurināt Jūsu priekšā visu
savu dvēseles veļu. Ļoti labi saprotu Jūsu apjukumu
un nožēloju, ka Jūs tādā ceļā es *сконфузил*.

Nu, tas nu viss garām. Būsat aizmirsusi un nomieri-
nājusies. Un es vairs neizdarišu atentātu uz Jūsu dvē-
seles mieru ar savu uzbāzīgo vaļsirdību.

Manī patiesībā nepaliek nekāda rūgtuma par to. Jūs,
par spīti notikušam, uz manis nebūsat ļauna. Tik jau
mēs viens otru pazīstam.

Tagad nu gan Jūs — kā vēlējāties — dabūsat vietu
Rīgā — tik daudz vīrišku aizsaukts!

Tad jau nu gan redzēsīties vēl kādreiz šinī pasaulē.
Bet, ja mūsu skolu aizceļ uz citurieni, kā tas bij nodo-
māts, nezina kā tad būs.

Sodien man vēstuļu diena: Jums, Jūsu brālēnam un
Jūsu bijušam skolotājam! Viss ap Jums! Piedodat šo ne-
rātno izteicienu.

Vec—Gropiņos 24. jūl. 1914

Jūsu A. Bračs

Sodien Jums vēl vajadzēja būt pie manis ciemā —
pēc mana projekta!

Piedodat, labā Marijas jaunkundze! Esmu gluži kā mazs bērns, kurš gražojas. Pag. vēstuli rakstīju, kad bij pavisam nejauka dūša. Tad vainoju sevi par visu; un tad ienīdu visus cilvēkus, kuri nav nelaimīgi. Jūsu kartīte (pirmā), nezinu, kādēļ, man izlikās tik sveša. Man viņa sāpēja. Un laikam tad spriedu tā: ir tik daudz cilvēku, kuri zin, ka es ciešu, un kuriem tomēr negribas nekādas dalības ņemt pie tā, kas man. Un tad, saprotams, gribas, lai citi nebūtu tik laimīgi; otrkārt, gribas sevi pārmācīt par to, ka neesmu labāku attiecību cienīgs. Kad nav — lai nav!

Tagadējā kartīte Jūsu — taču vēl mazāk vārdu satur. Un tomēr man viņa izliekas daudz bagātāka. Nesakāt, ka tā nav, — to jau es tāpat domāšu varbūt jau rītu; bet patlaban es daudz ko tur redzu. Vispirms ūdens. Es iedomājos, ka Jūs gribat atcerēties to vakaru. Tad tie ļautiņi uz masta. Jums nekāda iemesla nav tā justies; bet tomēr man it kā tas sacītu, lai es tur nejostos gluži viens — uz tā masta! Bez tam neredzu nekādas ārīgas vajadzības kā pag. reiz, kā dēļ Jūs būtu rakstījusi; tā-tad Jums — vienkārši — gribējās man atrakstīt. Par to **man** liecina arī tās garās domu strīpas un retie daudzpunkti: Jums nebij nekā ko teikt. Un tomēr Jūs rakstījāt. Bet vismiļāki man bij pēdējie vārdiņi: Jūs gribat no manis ko sagaidīt!

To visu man runāja Jūsu kartīte. Nepasakāt man, ka tā tur nebij! Saprotams, viņa runāja arī citu ko; bet tas šodien pazūd. Tā vēl domāju par Jūsu gleznu mīlestību: tur es priekš Jums esmu tik nabags! — — —

Man āboļu pilns dārzs. Saulē spīd kā noreibuši pretī logam. Vai Jūs nevarētu saņemt dūšu? Jūsu Kārlis bij ar mieru. Nepārprotat — nemaz nedomāju, ka Jums tur āboļu trūkst. Tik vai Jums negribētos arī manus purināt?

Par to Jūsu gaidīšanu ko lai Jums aizsūtu? Savas šīs dienas četras rindiņas:

Še rozes visas un neprasi,
Kur ņemšu es savu daļu:
Man pietiek ar baltu apsi
Un egļu skujiņu zaļu!

Tagad, kad visi jūt ko nelabu, man ir vieglāk: liekas,
arī citiem būs sava daļa. Bez tam iedomāju Napoleonu.
Līdz šim man likās, ka nav bijis nevienam tik slikti kā
man.

Neteikšu, ka gaidul Jūs to pate zināt!

Vec—Gropiņos 27. jūl. 1914

Jūsu A. Bračs

APSEDELA DZĪVES GĀJUMS

«Mans dzīves gājums» — tā saucas dzejnieka Apse-
dēla 1924. gadā rakstītā autobiogrāfija Kārļa Egles sa-
kārtotajām «Atziņām». Tikai septiņas lappuses, turklāt
it kā bez nobeiguma, un pēc tam rakstītājs nodzīvoja
vēl astoņus gadus. Tātad nepieciešami papildinājumi, jo
tikai iespējami pilnīga biogrāfija palīdzēs labāk novēr-
tēt rakstnieka atstāto literāro mantojumu.

Simtgades reizē jāsāk rakstīt viņa biogrāfija, īpaši iz-
ceļot sabiedrībai mazāk zināmus faktus, kas, protams,
meklējami vēl un vēl, dažkārt sīkās avīžu informācijās.
Jāsavāc vienuviet dati, kas izklidēti dažādās vietās.

1

Apsepdēls, istajā vārdā Augusts Apsīts, dzimis 1880.
gadā 14. (pēc vecā stila — 2.) augustā Cēsu apriņķa
Lenču pagasta (tagad Kūduma ciema) Rāceņos mūrnieka
ģimenē. Autobiogrāfijā «Kaut kas par mani un no ma-
nis paša» («Jaunākās Ziņas») teikts, ka baznīcas grāmatā
par dzimšanas vietu gan uzrādīta Liepas muiža.

Ģimenes galvu zēns tad redz diezgan reti, jo mūrnieka
darbi ir tālu no mājām. Tēvs ilgāku laiku slimo, un
dēla ceļš uz izglītību sašaurinās. Jau deviņu gadu ve-
cumā Augusts vasarās dodas cūkganos pelnīt maizi, lai
ziemās varētu iet Lenču pagastskolā (1889—1892).

Fiziski nenobriedis, sāk strādāt smagu regulāru darbu — Vaidavas vilnas kārstuvē. Rakstnieks autobiogrāfijā atceras: «Vaidavā, jāsaka, cilvēku izdzina smalki, bet ēst mēs, «zemākie» strādnieki, dabūjam ļoti nelāgi. Vilnas laikā kārstuvē bij jāstrādā bez kādas atpūtas no plk. 3—21 vai 22. Nakts maiņu sākus negribēja pavisam dot nakti ko uzkost.» Reiz jaunais kārsējs pat piesaka streiku.

Pēc četriem darba gadiem Apsesdēls atsāk mācības — vispirms Cēsu elementārskolas trešajā klasē (1897), no kuras pēc pirmā semestra pāriet uz K. Millera reālskolas pirmo klasi. Brīvlaikos min tēva taku — strādā par mūrnieku. «No Millera skolas 3. klases mani izsvieda kā brīvdomātāju dumpinieku un nemiera gara radītāju skolā, kur biju paspējis saorganizēt nelegālu skolnieku pulciņu «Censība»» (Autobiogrāfijā). «Saviem skolotājiem pieteicu karu un, atklātos vakaros uzstādamies, tos grandīju» (vēstulē Elzai Nomalei, 1920, 27. sept.; tā atrodas pie šīs apceres autora). Ir saglabājusies kāda publiska liecība: «Pēterburgas Avīzēs» 1902. gada 31. augustā (pēc vecā stila) iespiests Apsesdēla-Apsiša iebildums pret to, ka K. Millers kalpo pārvācošanai. Bet tad Apsesdēls skolu jau ir beidzis (tajā bija iestājies pēc īsa pārtraukuma), respektīvi, mācīšanos pārtraucis uz visiem laikiem un atkal iesaistījies darbā — tagad Valkas aprinča Ziemeru muižā par pārvaldnieka palīgu.

Nonācis konfliktā ar muižas pārvaldnieku, 1903. gada rudenī Apsesdēls jauno darba vietu pamet un ierodas Cēsīs. Ap gada beigām par viņa dumpīgumu sāk interesēties policija, un 1904. gada februārī nākas bēgt uz Rīgu, kur «bez noteikta darba un nepierakstījies sabiju visu 1904. gadu, iepazīdamies arvien dziļāki ar sociālisma ideju un revolūcijas mērķiem un paņēmieniem. Pieslējos «Uz priekšu» grupai, vēlākai «Sociāldemokrātu savienībai», kurā skaitījos aktīvs biedrs.»

Tas, ka topošais cīnītājs Apsesdēls nesaistās ar marksistisko Latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju, bet gan ar sīkburžuāzisko Latviešu sociāldemokrātu savienību, vēlāko Latvijas revolucionāro sociālistu partiju, bieži vien noved viņu strupceļā.

Sāk veidoties Apsesdēla pasaules uzskats. «Ar revolucionāro kustību un sociālisma idejām iepazīnos Cēsīs, Millera skolā, jau ap 1899. gadu, bet ļoti miglaini. Vairāk skaidrības sniedza darba vasara Rīgā, kur mūrniekos iepazīnos ar Amerikas «Ausekli» (Bostonā izdotais pirmais latviešu strādnieku nelegālais žurnāls — *I. B.*), bet daudz vairāk Jelgavā, kur ierados, no Millera skolas izsviests. [...] Pie sociālisma un revolūcijas mani noveda darbs un grāmata paša pārdomā.»

Nākotnes ideāls nav diez cik konkrēts, taču tas gan ir skaidrs, ka carisma iekārta jāsagrauj.

Agri Apsesdēls sāk veidoties kā rakstnieks, un zīmīgi ir tas, ka viņš sāk publicēties kā satīriķis. Jau sešpadsmitajā dzīves gadā raksta dzejoļus. Mums nav zināms, kāds ir pirmais dzejoļu krājums manuskriptā «Mazie pumpuriši», kuru cenzē 1899. vai 1900. gadā, jo tas nav atrasts. Šīs grāmatas manuskripta esamību apstiprina rakstnieks Kārlis Kraujiņš: «Nabaga Apsesdēls! Ar viņu iepazīnos Cēsīs 1900. gadā. Tad viņš bija «mūrniekzēlis», bet jau kabatā glabāja dzejoļu krājumiņu «Pirmie pumpuri». (Piezīme pie Apsesdēla 1926. gada 16. marta vēstules K. Kraujiņam; tā atrodas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, inv. № 87534). Nosaukumu K. Kraujiņš acīm redzami atcerējies nepareizi.

1898. un 1899. gadā Ādolfa Alunāna «Zobgala kalendārā» parādās pirmie Apsīšu Augusta humoristiskie un satīriskie darbi dzejā un prozā. Seko publikācijas arī J. Ozola «Vispārīgajā kalendārā», Zvārguļa «Zobgala kalendārā», «Dienas Lapā», «Modes Vēstnesī», «Vārdā», «Austrumā», «Latviešu Avīzēs», «Pēterburgas Avīzēs».

Par savām literārajām dotībām viņš konsultējas pie Teodora Zeiferta (1899. gadā) un Eduarda Treimaņa-Zvārguļa (1901. gadā).

Ādolfs Alunāns «Zobgala kalendārā 1902. gadam» (cenzēts 1901. gada 22. oktobrī) gan iedabū Apsesdēla dzejoli «Es zinu...», kurā kritizēta Rīgas Latviešu biedrība, bet «Vēstulniekā» ir spiests teikt: «Nav mana vaina, ka daži Jūsu bērni palikuši par kropļiem.»

Apsesdēlam jāpierod pie rūgtās īstenības, ka asi kritisku domu klaji izteikt nav iespējams. Lūk, līdzīga publiska atbilde jaunajam satīriķim: «Veltīgi aplūkosaties pēc sava jaukāka dzejoļa — tā nav: neesmu vainīgs. Daudz paldies par brango kukuli!» (Ādolfā Alunāna «Zobgala kalendārs 1904. gadam».)

Tāpat jāņem vērā, ka daudzu Apsesdēla satīrisko dzejoļu teksti nav autentiski, tie ir pārlaboti. Par savu otro sastādīto dzejoļu krājumu autors raksta: «1904. g. cenzors aizturēja kā rokrakstu, kurā izklāstītas kaitīgas sociālisma mācības, un tāpēc nevar tikt izsniegts.»

2

Noraidāms aizspriedumainais ieskaits, ka Apsesdēls bijis «revolūcijas līdzskrējējs» («Latviešu literatūras vēsture, 4. sēj. R., 1957, 9. lpp.). Fakti, gan nozīmīgi, gan sīkāki, liecina par uzticīgu kalpošanu demokrātijas interesēm. Reizēm gan viņš rīkojies stihiski, bet vienmēr saskatījis stiprākos, tālredzīgākos organizētos spēkus, taču nemiers pret sastingušo veco pasauli viņā gruzd un verd ilgu gadus.

1905. gada revolūcijas janvāra notikumu laikā Apsesdēls ir Rīgā.

Pēc tam viņš pārceļas uz Liepāju, kur strādā ostā par kuģu krāvēju. «1905. g. rudens pusē no turienes pārra-

dos Cēsīs, nododamies vietējo un apkārtējo pulciņu apvienošanai un idejiskai apkalpošanai. Revolūcijai uzņākot, uzstājos pilsētā un uz laukiem kā agitators.»

1905. gada 7. augustā Vecpiebalgas biedrības namā literārā vakarā Apsesdēls spēcīgā balsī atkārtō Raiņa rindas: «Līdz pašiem pamatiem jauns viss tiks!» (A. Austrīņš. Kopoti raksti, 4. sēj. R., 1931, 581. lpp.)

Apsūdzības akts vēstī, ka 7. un 9. novembrī Liezēres pagasta sanāksmē A. Apsītis uzstājies ar runām, kurās pierādījis, ka Krievijas valsts iekārta vairs nav derīga, ka nepieciešams to nomainīt (RM, inv. № 47576). Novembrī viņš runā arī Liezēres luterāņu baznīcā. Decembrī piedalās Sociāldemokrātu savienības kongresā Rīgā.

Viņam raksturīga īpašība ir kustīgums — spēja īsā laikā pabūt daudzās vietās un daudz arī padarīt. Pāvils Rozītis romānā «Valmieras puikas» iespaidīgi aprakstījis Apsesdēla lielo ietekmi valmieriešos. Viņš atbraucis kopā ar kādu jaunu dzejnieku. Abiem ir «melns platmales, gari mati, sarkanas kaklasaites un resnas, zarainas bozes. Tie nu bija īsti revolucionāri, kādi Valmierā vēl gandrīz nemaz nebija redzēti» (Kopoti raksti. 4. sēj. R., 1961, 272. lpp.). Apsesdēls, pakāpies uz paaugstinājuma, runā. «Viņa vārdi lidoja kā ugunīgas bumbas un visu klausītāju sirdis pārvērta liesmās» (273. lpp.). Kad ļaudis baidās no kazakiem, orators paceļ revolveri virs galvas un iedrošina bailēs satrakotō pūli. Runā vēlreiz, aicina: «Nost muižnieku varu, nost patvaldību! Lai dzīvo tautas brīvība!» (275. lpp.)

1905. gadā Apsesdēls publicējas Liepājā — laikrakstā «Latvietis», Bostonā — laikrakstā «Amerikānietis», Cēsīs — Zvārguļā «Zōbgala kalendārā». Cēsīs iznāk viņa pirmā dzejoļu grāmata «Tumsā un tvanos» (bez cenzūras), par kuru oktobrī, novembrī un decembrī parādās atsauksmes presē, gada beigās nāk klajā otrā — «Tāļu vēl rīts», bet to vairs nevar recenzēt, jo soda ekspedīcija jau meklē Apsesdēlu.

Atceroties 1905. gada notikumus, grāmatu izdevējs Oskars Jēpe saka: «Apsesdēls skaitījās tik bīstams, ka nebija brīv pat viņa vārdu pār lūpām laist» («Karogs», 1970, № 8, 149. lpp.). Erna Poruka, J. Poruka atraitne, raksta, ka Cēsu aprinča priekšnieks Ivanovs bijis īpaši nikns uz Apsesdēlu, kurš uzstājies Cēsīs un apkārtnē mītiņos un kuru Ivanovs nemācējis notvert, lai gan viņš reiz tuvumā bijis noslēpies mucā.

Apsesdēlam palīdz slēpties viņa draugs — juntu darbotājs Bērziņš. 1906. gada februārī rakstnieks dodas uz Pēterburgu, maijā atgriežas Rīgā, no kurienes Sociāldemokrātu savienība nosūta viņu uz Liepāju.

Kamēr Apsesdēls ir uz brīvām kājām, viņa darbu drukāšana noliegta nav. 1906. gadā parādās daudz publikāciju, sevišķi satīras, kas spēcīgi graiza reakciju. Protams, ir arī ierobežojumi. Līvu Jurkas sastādītajos krājumos sastopamas šādas atklātas vēstules Apsesdēlam: «Viss būtu jauki bijis, bet tam tā nebij būt!... Daži jā-mīkstina, daži jāatliek» («Pēriens», 11, 1906, aug.). «Sa-protam gluži labi, bet jāpiemērojas apstākļiem, jo: «ar pieri utt.»» («Rikstes», III, 1906, okt.). Zvārgulis «Zob-gala kalendārā» atbild, ka beidzamais sūtījums viņa rokās neesot nonācis. Apsesdēla darbi iespiesti izdevumos «Kāvi», «Pēterburgas Lapa», «Pēterburgas Vēstnesis», «Svari» u. c. Parādās Apsesdēla pirmā tulkotā grā-mata — Dr. A. Mengera apcere «Nākotnes valsts», kas liecina par pievēršanos anarhismam.

1907. gada 3. martā Apsesdēlu Valmierā arestē. Tas notiek brīdī, kad viņš policijā grib pierakstīt savu viltoto pasi — uz Neimaņa vārda. 5. martā aizturēto agitatoru aizved uz Cēsīm. Kāds korespondents «-mts» epizodi at-tēlojis šādi. «Pie stacijas bija sapulcējies liels pulks ļaužu. Katrs gribēja vēl noskatīties citkārt dūšīgajā jau-neklī, kurš bija palicis jau diezgan populārs. Vilcienam pienākot, ieradās arī apr. priekšnieks Ivanovs. Nezinu, vai tas bija no liela prieka par tik daudz meklēto upuri

vai no pārļaištām dūsmām, — tikko viņš uzspēra kāju uz platformas, ne viens vien dabūja matīt viņa dūri. Ne-jēdzīgā balsī kliegdam, viņš drāzās tuvāk stāvošiem ar kulakiem virsū un aicināja strazņikus nākt talkā. Pūlis apstājās, bet neizklīda; uz platformas nedrīkstēja rādīties, izņemot policistus un pasažierus. Pienāca vilciens. Stiprā konvoju apsardzībā Apsīti veda uz policiju. Viņš bija tāds pats kā arvien, ar laipnu smaidu uz lūpām» («Progress», 1907, 17. martā).

Apsesdēls savās satīrās atkārtoti izsmējis Frici Veinbergu un viņa reakcionāro «Rīgas Avīzi», un tagad notiek atmaksa — Rīgas Latviešu biedrības dižvīrs ar ļaunu prieku sniedz ziņas par arestēto. «Seno grieķu prātnieks Diogens dzīvoja mucā, bet Cēsu Diogens Apsītis — Apsesdēls dzīvoja uz tukšas mucas, kuru 1905. gada rudenī viņš pat aizvēla uz Cēsu tirgus placi un, uz tās uzstājies, turēja politiskas runas. Tagad šis Diogens II atšķirts no savas mucas un stiprā apsardzībā atvests no Cēsīm uz Rīgu un ievietots cietumā» (1907. g. 22. martā).

3

Sākas Apsesdēla smagais cietumniecības un trimdas laiks, kas ilgst veselus desmit gadus un pārbauda viņa fiziskos spēkus un idejisko pārliecību. Pirmajā posmā notiek gara pratināšana un tiesāšana.

11. martā Valsts domes deputāti Ozols, Treimanis un Kārklīņš griežas pie Krievijas iekšlietu ministra vietnieka ar lūgumu, lai Apsesdēlu nenodod lauka kara tiesai; viņi pat nosūta īpašu telegrammu Baltijas ģenerāl-gubernatoram («Rīgas Avīze», 1907, 13. martā).

Par Apsesdēla sodīšanu pilnīgu ziņu pagaidām mums nav. Ir zināms, ka 1908. gada 22. janvārī Rīgā Pēterburgas tiesu palāta (ar piezīmi, ka Apsesdēls jau agrāk sodīts par piedalīšanos politiskajā kustībā) par ļauzu mu-

sināšanu 1905. gada 31. oktobrī pie Vecpiebalgas kultūras nama piespriež viņam ieslodzīšanu cietumā uz trim gadiem («Rīgas Apskats», 1908, 24. janv.; RM, inv. № 47574).

Apsesdēls saviem lasītājiem liecina: «Apcietinātu mani tiesāja daudzās lietās, bet par piederību pie Savienības piesprieda 10 gadus spaidu darbu.» Tātad — bijušas vēl bargākas tiesāšanas. Ir zināms, ka viņam draudējis pat nāves sods. Raiskuma pamatskolas skolotājs Pauls Purīņš 1955. gadā pierakstīja Eduarda Treimaņa atmiņas par to, kā viņš bijis pie ministru prezidenta Pētera Stolipina. Kādu dienu E. Treimanis Pēterburgā saņēmis telegrammu: lai glābjot Apsesdēlu, kuram draudot nāves sods. Zinājis, ka Stolipins nav cietis sentimentalitāti. «Ja sāksi raudāt un lūgties, tad lieta pazaudēta. Tādēļ nolēmu runāt vieglā tonī, ar humoru» (atmiņu pieraksts atrodas pie šīs apceres autora). Lielais priekšnieks Valsts domes loceklis sniedzis savu portsigāru ar papirosiem. «Es noliecos pie portsigāra un acumirkli iedomājos, ka nu ir izdevīgs brīdis taisīt kādu joku: «*А какой это копр?*» iesaucos. Stolipins sāka smieties. Joks ir izdevies.» Un — soda mērs tiek nomainīts.

J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā saglabājusies bieza mape ar vēstulēm un atklātnēm, kas iesūtītas Apsesdēlam Rīgas Centrālcietumā no 1907. gada līdz 1910. gadam.

No vēstulēm var šo to uzzināt arī par Apsesdēla dzīvi cietumā. Kāds dzirdējis, ka Apsītis un viņa cīņu biedri cietumā esot sakalti ķēdēs (1908. g. sept.). 1908. gada aprīlī vēstules sūtītas uz piektās nodaļas 18. kopkameru, 1909. gada oktobrī — uz cietuma slimnīcu. Apsesdēls turpina rakstīt un dzejoļus izgādā no cietuma. To darīt mudina viņa draugi. 1907. gada 9. jūnijā Fricītis no Londonas: «Vai Jums nav iespējams nodarboties ar rakstniecību? Tādā gadījumā Jūs savus ražojumus, kādi tie arī nebūtu, varētu mums sūtīt; viņi tiktu uz rūpīgāko

nogādāti vajadzīgās vietās. [...] Ceram, ka ar Jums nepietas mežonīgi. Prolet. un viņa apziņa nav iznīcināmi» (RM, inv. № 47541). 1908. gada 30. janvārī no Anglijas: «Lūdzami, ja ir kāds «neatļauts» satīrisks vai nopietnis dzejolis pie rokas, atsūtiet, derēs» (RM, inv. № 47544). Varbūt šo vēstuļu autori (vai viens no viņiem) ir starpnieki, kas nogādā Rīgas Centrālcietumā rakstītos Apsesdēla dzejoļus no Anglijas uz Ameriku? Garš ceļš. 1909. gada 5. februārī un 13. augustā Bostonā Amerikas Sociālistu partijas latviešu koporganizācijas laikrakstā «Strādnieks» iespiestas Apsesdēla «Revolucionāru dziesmas» (divas) un satīriskais dzejolis «Sakāt, ko rejat!?!». Dzejnieka nostāja pret stolipiniešiem ir skaidra:

Lai savu mieru, reformas tie patur paši,
Gan revolūcija tās izvedīs reiz plaši:
Mums svešs Stolipins ir, un mēs tam sveši esam,
Kaut vienas zemes pavalstnieka vārdu nesam!

1907. gadā Apsesdēla dzejoļi iespiesti Pēterburgā («Svaros»), Rīgā («Auseklī», «Mūsu Laikos»), Cēsīs (Zvārguļa «Zobgala kalendārā»). 1908. gadā — publikāciju nav, 1909. gadā — Zvārguļa «Zobgala kalendārā».

1907. gadā Rīgā izdots Apsesdēla dzejoļu krājums «Gurstot». Demokrātijai naidīgā «Rīgas Avīze» 1908. gada 16. maijā recenzijā, kas parakstīta ar šifru «-mj-» [Ed. Rudzīts], atgādina: «Savos pirmajos dzejoļu krājumos viņš, tāpat kā Rainis, fanātiski sauca pēc revolūcijas, izlietoja visus spēkus, lai savos lasītājos modinātu protestu un naidu pret visu pastāvošo, lai sagatavotu auglīgu zemi revolucionārai kustībai. Kad pēc iepriekšējās cenzūras atcelšanas auga viens pēc otra kā sēnes pēc lietus sociālistīgie humoristiski satīriskie izdevumi, Apsesdēls viņos izlēja visu savu žulti pār pastāvošo kārtību, reliģiju un visu, kas svēts.» «Fanātiskā revolūcijas apustuļa» trešā grāmata «pie zināma virziena piekritējiem droši vien atradīs cienīšanu, bet katris no-

pietnis lasītājs turpretī novērsīsies no viņas ar šausmām un riebjumu».

Pretinieks Apsesdēlu noraksturojis diezgan precīzi. Te blakus var nolikt Raiņa vārdus, kurus viņš teicis vēstulē revolucionārajam krievu skolotājam Vasilijam Zeļenko (1907. gadā): deviņi rakstnieki formāli novērsās no marksisma žurnālā «Dzelme» (kur publicēta deklarācija «Mūsu mākslas motīvi»), «vienīgi Apsesdēls nenovērsās, bet viņš ir cietumā, viņam ir labs dzejoļu krājums (varu arī no-sūtīt)» («Literārais mantojums», I, 1957, 267. lpp.).

4

Smolenskas katorgas cietuma izziņa, kas rakstīta 1910. gadā (RM, inv. № 47567), liecina, ka šajā vietā Augusts Kārļa dēls Apsītis nogādāts 1910. gada 1. februārī. Vēl citi dati: 30 gadi, luterānis, vecpuisis, melnstrādnieks, notiesāts kara tiesā Rīgā uz 10 gadiem, sods sācies 1908. gada 13. jūnijā, beigsies — 1918. gada 13. jūnijā.

Saglabājusies daļa no Apsesdēla cietuma klades ar pieciem stāstiem rokkrastā — «Ceļa gājēji» (publicēts tikai 1927. gadā), «Divas pasaules», «Nomaltais piens», «Izbēdzinājās», «Tilta galā» (publicēts 1918. gadā). Tāds kā pazīstams papīrs... Jā, uz tāda paša savus darbus rakstīja revolucionārs un rakstnieks Jēkabs Kalniņš (Mākonis), kurš šajā pašā cietumā tiek ieslodzīts jau 1909. gada rudenī. No 1910. gada līdz 1916. gadam cietoksnī ir vēl trešais latviešu rakstnieks — Ernests Arnis (E. Runcis).

Zvārguļa «Zobgala kalendārā 1911. gadam» iespiesti trīs Apsesdēla darbi dzejā (viens no tiem ar parakstu «-dēls») un viens prozā.

Zvārguļa «Zobgala kalendārā 1912. gadam» ievietoti divi Apsesdēla prozas darbi. Atbilde «Vēstulniekā» te

adresēta šādi: «**Apsed.** — S[moļenskā]». Abus prāvākos gabalus sastādītājs iespiediņot «mazuliet grozītus».

Zvārguļa «Zobgala kalendārā 1913. gadam» Apsedēla darbu nav, bet var diezgan droši apgalvot, ka «Vēstulniekā» ir veltījums viņam: «**A. Aps[ītim].** — S[moļenskā]. Raksts bija tā izdzisis, ka daudz vietas nevarēja salasīt. Bez tam viņā bij arī vairāk man nepazīstamu vārdu.» 1913. gadā šis kalendārs vairs neiznāk.

Apsedēls cietumā saraksta tik daudz dzejoļu, ka iecer tos izdot atsevišķā krājumā. Grāmatas «Smagas domas» liktenis ir visai raibs. Autors raksta: «... sacerēts cietumā un nelegāli «pa tumšo» sūtīts laukā, kritis žandarmērijas rokās, gājis no rokas rokā, līdz nonācis istajās — satraipīts, saburzīts. Krājumā daudz kļūdu.»

1912. gada 18. aprīlī Ernests Birznieks-Upītis, izdevniecības «Dzirciemnieki» (Rīgā) vadītājs, Baku raksta vēstuli Andrejam Upītim uz dzimteni. Apsedēls caur kādu paziņu piedāvājis manuskriptu «Smagas domas». Izdevējs atbildējis autoram cietumniekam, lai šo darbu novērtēšanai aizsūta Andrejam Upītim. Jau 19. maijā A. Upīts Skrīveros vēstulē E. Birzniekam-Upītim dod novērtējumu: «Dziļu domu ziņā šie Apsedēla dzejoļi nestāv tālu no Raiņa dzejas, bet visvairāk atgādina Verharnu un tam radniecīgus garus. Domāju, ka varētu izdot. Es krājumā nostrīpoju vairākus dzejoļus, kuru dēļ izdevējam, bez šaubām, nāktos sadurties ar «neatkarīgiem apstākļiem» («Karogs», 1964, № 7, 114. lpp.). A. Upīts domā manuskriptu nodot Jēkabam Iniņbergam, kas praktiski kārtu «Dzirciemnieku» grāmatu izdošanu. Divdesmit trīs no «Smagu domu» labākajiem dzejoļiem A. Upīts atlasa paša sastādītā literatūras krājuma «Vārds» pirmajam sējumam, kas iznāk «Dzirciemnieku» izdevumā tajā pašā gadā.

Jau 1913. gada 27. februārī Mākonis Smoļenskas cietumā lasa likteņbiedra Apsedēla ceturto grāmatu «Smagas domas», savā dzejoļu kladē ieraksta viņa dzejoļi

«Ko vēl? ...», pārdomas par izlasīto, bet 22. maijā sacer
veltījumu dzejā «Apsesdēlam», kurā kritizē viņa novēr-
šanos no brīvības cīņām.

Par maizes kumosu kad cīņa ies,
Ir viņš pēc sava šķēpa sniegsies,
Bet, tiklīdz nomanīs, ka pretnieks spēkā pārāks,
Ar pazemību viņa priekšā lieksies...

Un šito momenta un laimes mednieku
Lai vēl par brīvības karavīru godājam?
Nē, nē! Tad labāki, ka iekaisumā
Ar karstiem akmeņiem to apsvaidām.

Grūti tagad minēt, kas viena dzejnieka rīcībā pamudi-
nājis otru teikt tik smagus vārdus. Idejiskajā ziņā Mā-
konis noteikti bija stiprāks par Apsesdēlu.

Jauno grāmatu 1913. gada presē vērtē ievērojami lite-
ratūras darbinieki F. Bārda, K. Krūza, P. Rozītis, K. Ti-
fentāls un A. Upīts (pēdējais divas reizes). Apsesdēla
biogrāfiskajam raksturojumam noder A. Upīša divtei-
kumi no pārskata «Latviešu literatūra (1912. g. otrā puse
un 1913. g. pirmā puse)» par proletāriskās lirikas mēģi-
nājumiem (J. Kārklīņš, P. Veinis, A. Brūklenājs):
«Apsesdēla dzejoļu «smagās domas» nav apzinīgās strād-
niecības domas. Tomēr viņa šaubās par tagadnes vērti-
bām, viņa kaislā trauksmē visu esošo pārradīt trīs pro-
letariāta dvēselei tuvu radniecīga stīga» («Vārds», II sēj.
1913, 237.—238. lpp.).

Precīzu Apsesdēla sociālo piederību atgādina Dora
Stučka vēstulē Rainim 1916. gada 25. aprīlī: «..tādu
dzejnieku — proletārieti (retinājums mans — I. B.)
esi dzirdējis, Apsesdēlu?» («Literārais mantojums», II,
319. lpp.)

Divas reizes Apsesdēla cietumlaikā viņa dzejoļu kopas
publicē žurnāls «Domas» — 1912. gada novembrī un
1914. gada jūlijā (arī vienu stāstu). Pēc tam divus gadus
Apsesdēla darbi presē neparādās.

Jūlijs Pētersons ar sievu Eizeniju Pētersoni un dēlu Pēteri savā
piecdesmit gadu jubilejā 1930. gada 19. novembrī.

Autobiogrāfijā Apsedēls raksta: «Sodam pārciestam, 1916. g. beigās izsūtīja uz Sibīriju, kur sabiju tikai nedaudzus mēnešus: 1917. g. sākumā slims un novārdzis atgriezās dzimtenē, amnestēts.»

5

Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas 29. martā Augustam Apsītim Pēterburgā izsniedz dokumentu, ka viņam ir tiesības brīvi dzīvot un pārvietoties Pēterburgā un visas Krievijas apvidos. 7. aprīlī un 7. jūlijā apliecības izraksta Atbrīvoto politieslodzīto palīdzības biedrība.

Viņš ierodas Cēsīs, un Vidzemes bezzemnieku padome ieceļ viņu par apriņķa tautas milicijas priekšnieku.

Kādu dienu guberņas komisārs pieprasa no A. Apsīša ziņas par bijušās policijas ierēdņiem piespriežamiem pabalstiem, bet viņš savukārt prasa guberņas valdei, vai pagaidu valdība šos pabalstus izsniedzot ar tautas ziņu. 20. jūlijā komisārs atgādina savu norādījumu, bet «Apsīts nosūtīja Cēsu Strādnieku savienībai un Strādnieku un zaldātu deputātu padomei norakstus, kategoriski paskaidrodams — šis neesot kaut kāds valdības ierēdnis, kam akli jāpaklausa, bet gan savā vietā revolūcijas ielikts izpildu orgāns, kas nevarot un negribot iet pret tautas gribu un lēmumiem lietās, kas arī pa viņa apziņai runājot pret revolūciju» («Līdums», 9. aug.). Par to komisārs nodod Apsīti prokuroram.

Acīmredzot šī iemesla dēļ jau 13. oktobrī tiek sastādīts akts par to, ka Augusts Apsīts nodod un Pāvels Viksne pieņem Cēsu apriņķa milicijas inventāru (RM, inv. № 47565). Dokumentu paraksta P. Viksne, tad vēl Cēsu apriņķa zemes padomes priekšsēdētājs (uzvārds nav salasāms) un viņa vietnieks J. Gailis, A. Apsīša vietā parakstīties kāds cits. Vēsturnieki raksta, ka

1917. gada rudenī «buržuāzija mēģināja sagrābt savās rokās Cēsu milicijas vadību», bet šis «manevrs neizdevās...» (Cēsis senāk un tagad. R., 1960, 92. lpp.).

20. oktobrī Cēsu apriņķa pagaidu valdības komisārs izsniedz A. Apsītim apliecību par atbrīvošanu no kara-klausības, jo viņš ir bijis katorgas darbos kā politieslozdzītais (RM, inv. № 47564).

Apšaubāms ir apgalvojums, ka Apsesdēls 1917. gadā esot strādājis Latvijas Revolucionāro sociālistu (eseru) partijas laikraksta «Darba Tauta» redakcijā Rīgā («Latviešu literatūras darbinieki», «Latviešu periodika, I»). Pirmkārt, nav apvienojams darbs milicijā Cēsis un darbs redakcijā Rīgā tik trauksmainā laikā, kāds ir 1917. gads. Otrkārt, tiek rakstīts, ka Apsesdēls Rīgā sāk dzīvot tikai no 1919. gada. Tas gan ir tiesa, ka minētajā partijā viņš ir iestājies un tās izdevumā publicējies. Laikrakstam iznāk septiņpadsmit numuri — no 1. maija līdz 14. augustam, Apsesdēla darbi dzejā un prozā iespiesti 5., 9., 10., 13. un 14. numurā. Augustā satīras žurnālā «Lietuvēns» iespiests viņa prozas darbs «Sludinājumu lapa».

Par Apsesdēlu 1918. gadā zināmi tikai daži fakti, un tie liecina par politiskām svārstībām un pretrunām. Viņš ir viens no tiem, kas sasauc tautas sapulci Cēsis 26. novembrī ar nolūku slavināt buržuāzisko «Tautas padomi», bet sanāksmē izsakās arī komunisti, kas ir pretējās domās. 8. decembrī viņš runā bezzemnieku sapulcē Cēsis, 29. decembrī piedalās I Kurzemes strādnieku un bezzemnieku kongresā Jelgavā. No 19. decembra kopā ar Žani Gruzevski un Ernestu Arni kā līdzredaktors paraksta Latvijas revolucionāro sociālistu laikrakstu «Uz Priekšu» — trīs numurus. Šajā izdevumā publicē dažus daiļdarbus, arī cietumā sarakstīto reālistisko, sociāli aso stāstu par Liepājas bezdarbniekiem «Tilta galā». 20. decembrī komunistu laikraksts Valkā «Sarkanais Karogs» ievieto Apsesdēla vēstuli redakcijai «Pārpratuma novēršanai», kurā viņš precizē savu nostāju starptautiskajā

politikā un paziņo, ka piederot pie revolucionāro sociālistu partijas kreisā spārna.

1919. gadā — visā Padomju Latvijas laikā — Rīgā turpina iznākt laikraksts «Uz Priekšu». Rakstnieks Andrejs Kurcijs, kas tolaik strādā «Cīņas» redakcijā, vēlāk atcerējās: «1919. gadā man nācās satikt viņu [Apsesdēlu] diezgan bieži — te Rakstnieku savienībā (Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrībā — I. B.), te avīzes «Uz Priekšu» redakcijā, kuru tad viņš vadīja kopā ar rakstnieku Arni un citiem sociālrevolucionāriem» (žurnālā krievu valodā «*Хорошо-Очи*», 1932, № 9, 14.—15. lpp.). 9. janvārī šai laikrakstā ievietots Apsesdēla tēlojums par bezdarbnieku «Bērna svētīgums», vēlāk — divi dzejoļi.

Var droši piekrist akadēmiķa Jāņa Stradiņa pieņēmumam, ka A. P. Sīts, raksta «Darba tautas kultūra» (avīzes 22. un 23. februāra numurā) autors, ir Apsīts («Cīņa», 1979, 14. apr.). Tajā atrodami viņam raksturīgi vārdi — «dīgnis», «nulejs», «kalet» u. c. Ar šādu pseidonīmu publicēts viņa apcerējums vairākos numuros «Zemes lietā». Apsesdēlam ir vēl šādi pseidonīmi: A. Sīts, Sīts, Videbietis, arī šifrs: A². Viņš acīmredzot devis anonīmi iespiestos ievadrakstus «Revolūcija un līdzekļi», «Lakstīgalas un tārpi», «Dalas». Šie materiāli liecina par viņa aktivitāti un polemiskumu, šķirisko attieksmi pret laikmeta parādībām. Vietumis Apsesdēlam ir taisnība, vietumis ne.

27. februārī viņam izrakstīta Latvijas Augstskolas ieejas karte 1918./19. mācību gada pavasara semestrim nodaļā «L» (RM, inv. № 47568).

15. aprīlī Apsesdēls iestājas Latvijas Ražotāju biedrībā. 15. maijā izsniegtajā biedra kartē (№ 1780, zīmogs: Izglītības un mākslas darbinieku savienība Rīgā) norādīts, ka viņa amati ir dzejnieks, mūrnieks, nodarbošanās: rakstniecība, studēšana (RM, inv. № 47570).

Jau maija beigās, kad bermontiešu karaspēks okupē Rīgu, Apsesdēls ir pārcēlies uz Cēsīm. Tur viņu satiek A. Kurcijs un citi rakstnieki, bet drīz vien buržuāziskās Latvijas apstākļos, tāpat kā 1905. gada revolūcijas laikā, sākas Apsesdēla vajāšana. Tagad, būdams jau opozicionāri noskaņots pret Ulmaņa valdību, viņš nokļūst puslegālā stāvoklī.

Varas iestādes uzskata Apsesdēlu par kreisi noskaņotu, pat par komunistu, tādēļ novēro un tirdina. Baidīdamies par savu dzīvību, 1919. gada rudenī (vai nedaudz vēlāk) viņš sāk dzīvot ar svešu, viltotu pasi — kā Augusts Līzes dēls Ābelīts.

Kādā runā viņš protestē pret skolu jauniešu — 11 Valmieras komunāru apšaušanu, un par to viņu vajā. A. Kurcijs atcerējās: «1920. gada pavasarī pie manis ienāca noskuvies cilvēks — Apsesdēls vienmēr nēsāja kuplu bārdu —, kurā es tik tikko pazinu nelaiki dzejnieku tikai pēc viņa parastā smaida. Izrādījās, ka viņš nodzinis savu bārdu, slēpdamies no toreizējās «nacionālās» Ulmaņa — Berga valdības vajāšanas; tā kļuva pazīstama ar savu asiņaino vērsanos pret kreisi noskaņoto Valmieras jaunatni. Pret nāves sodiem nevarēja neprotestēt dzejnieks Apsesdēls» («Hog-Ocr», № 9, 15. lpp.).

Apsesdēls īsu laiku strādā Cēsis par izglītības ministrijas pilnvarnieku, tad dzīvo Bauskā, Jēkabmiestā. Pie fotoattēla, kurā redzams kopā ar paziņām Vecbebros 1920. gada jūnijā, viņš vēlāk pierakstījis vārdu «slapstoties» (RM, inv. № 290523).

Turklāt viņš ir slims. Vēstulē A. Štrālam 1919. gada 31. decembrī viņš raksta: «Lieta ar manām krūtīm acimirkli nopietnāka, kā vēlētos. Caurām naktīm moka sauss kāsus, kas ieelpojot plēš krūtis vai pušu. Izelpojot samoca balseni. Sviedri. Negulētas naktis» (RM, inv. № 109113).

Šajā pašā vēstulē Apsesdēls izsaka savas domas par aktuālo politiku, beigās secinot: «Un nopietni jāprasa: kāda gan atšķirība starp šiem diviem Zemn[ieku] un sav[ienības] vīriem — Niedru un Ulmani? Rasi tikai, ka pirmais gāja tiešāku ceļu.»

1920. gada augustā A. Ābelīts lekcijā Jēkabpils vidusskolā pareizi izskaidro politisko situāciju, nesaudzīgi kritizē valstsvīrus. Pēc tam aprunājas ar kreisi noskaņoto skolnieci Elzu Nomali, un aizsākas rosīga sarakste par dzīves problēmām. Apsesdēls atstājis viņai, kas ir divdesmit vienu gadu jaunāka, zīmīgu, paškritisku savu četrdesmit gadu raksturojumu, savu dzīves *credo*. «Izglītības ļoti maz, jo nav bijis ne laika, ne līdzekļu sevi izkopt; maz arī zinību. Nav arī pamatīgi izkopta pasaulesieskata, jebšu gan vispār pieturos empiriokriticismam, nebūt viņu neuzlūkodams kā beidzamo patiesību. Neatziņu nekādu absolūtu patiesību; visu lietu mērogs — **cilvēks**, kuru es — **mīlu un nīstu**. Neesmu praktiskas dabas; mīlu dzīvot gara ciņās. [..]

Neesmu ne dzērājs, dūmotājs, nedz arī netiklis. Nemāku deļot.

Esu pasmagas, klusas, nopietnas dabas. Mīlu smieklus, jautrību, jokus, asprātības, bet — pats neprotu tāds būt.»

25. augustā Apsesdēls ie brauc no Kurzemes Rīgā, lai nākamajā dienā legalizētos, apmetas komunistes Kristīnes Zariņas dzīvoklī Marijas (tag. Suvorova) ielā 136. Bet šeit iekšējās izlūkošanas nodaļas aģenti ierīkojuši «slazdu», un Apsesdēlu, respektīvi, Augustu Ābelīti, notver.

Apsesdēls nosūta E. Nomalei savu fotoattēlu ar šādu raksturojumu: «Šo ģimietni Nomaļu Elzai novēl «brīvas, demokrātiskas valsts Liellatvijas reakcijā dzimušais un mirušais pilsonis Augusts Līzes dēls Ābelīts».»

18. septembrī aizsākas Augusta Apsīša lieta Politiskajā apsardzībā.

27. septembrī no Stabu ielas 61—12 viņš raksta E. Nomalei, no kuras ir saņēmis vēstuli. Esot «pagaidu brīvībā» un — aprobežotā. Lieta tāda, ka necerēti tiku atsvabināts, jebšu arī tikai līdz tiesas spriedumam. [..]

Veselu mēnesi mana lieta atradās Izlūkošanas nodaļā, kur saņēmu pirmos sitienus savā mūžā no saviem politiskiem pretiniekiem. Jā, tur sita ne mani tikai, un kas zin, kur Jums šās rindas rakstu, vai citu nesit, jo — pratina naktīs; pratina piedzēruši tēviņi, kas ņirgājas par cilvēku, Satversmes sapulci un visu.»

Bijis pat nodoms Apsesdēlu izraidīt uz Padomju Krieviju kā cilvēku, kuru, kā viņš pats raksta vēstulē, «vairs nevar pārtaisīt» un kurš «atsvabināts atkal kritizēs valdības rīcību». Piedraud arī «pār fronti pārraidīt», kas nozīmē to pašu, ko 1905. gadā nozīmēja «bēgot nošauts».

13. oktobra vēstulē E. Nomalei viņš raksta, ka neziņot, kad gaidāms spriedums.

1921. gada 8. februārī dzejnieks vēstulē E. Nomalei nodod kategorisku, negatīvu spriedumu par buržuāzisko republiku: «Kas Rīgā naujs (jauns — I. B.)? — neprasīt labāki! Negantība aug augumā, bet — tas nav nekas nebijis, nekas naujs. Latvija pūst, trenē un sūbē jo vairāk. Un, ja tāda vien viņa spēj un grib, tad prasās vārdi «Dievs, sagrauj Latviju!»»

26. aprīlī tiek sastādīts Politiskās apsardzības pratināšanas dokuments. Atzīmēts: «Pastāv. dzīves vietu atsakās teikt.» Ailē «Apvainojums» ierakstīts: «Piederība pie organiz. sabiedrības, kuras mērķis gāzt pastāvošo kārtību, dzīvojis uz viltotiem dokumentiem.» (RM, inv. № 244817).

1922. gada 26. janvārī Rīgas Arodbiedrību centrālbirojā policija sastāda protokolu par Apsesdēlu: viņa referāts esot bijis pārāk ass.

21. februārī laikraksts «Vārds» ziņo, ka «rakstnieks Apsesdēls administratīvā kārtā notiesāts ar vienu mēnesi aresta par nepareizu ziņu izplatīšanu par valdības dar-

bību 9. febr. sapulcē». Apzīmējums «nepareizu» teikts no tiesātāju, nevis patiesības viedokļa.

Ernests Birznieks-Upītis savā «Vārdā» iespēj nodrukāt divus Apsesdēla tēlojumus par politisko cietumnieku dzīvi carisma apstākļos — «75» (12. februārī) un «Gadu maiņās» (26. februārī).

1923. gada sākumā Apsesdēlu atkal arestē, un apcietinājumā viņš pavada mēnesi, iekams lieta nonāk izmeklēšanā.

9. februārī viņu tiesā Rīgas apgabaltiesas 3. krimināl-nodaļas sēdē par to, ka 1919. un 1920. gadā dzīvojis ar svešu pasi. Process notiek tajā pašā telpā, kur viņu pirms piecpadsmit gadiem tiesāja Pēterburgas palātas vecākais priekšsēdētājs Krašņņikovs ar prokuru Vi-peru, cara tiesnešiem un muižniecības pārstāvi. Vai tā nav likteņa ironija?

Tiesa soda A. Apsīti ar septiņām dienām aresta, šo sodu nosacīti atlaižot, un atsvabina no policijas uzraudzības.

Taču miera nebūt nav. 5. novembrī apsardzības priekš-nieks izraksta orderi, ar kuru uzdod nekavējoties izdarīt kratīšanu A. Apsīša dzīves vietā Romanova ielā 50—7 un viņu apcietināt (RM, inv. № 244817). 22. novembrī policijas dokumentā, ailē «Apvainojums» tiek ierakstīts: «Aizdomas par piederību pie nelegālas komunistu partijas, apvainojums nepierādīts» (RM, inv. № 244817). Te pat piezīmēts, ka izziņa nosūtīta Rīgas apgabaltiesas pro-kuroram lietas izbeigšanai.

7

1920. gada oktobra beigās Apsesdēls kļūst par darb-vedi Tautas augstskolas centrālbirojā un tās priekškur-sos, kā tagad teiktu — strādnieku jaunatnes vakara vi-

dusskolā. Reizēm viņš lasa lekcijas — neieradušos pasniedzēju vietā.

Darba ikdienu atainojas vēstulēs Elzai Nomalei. «Patlaban viss kas kopā; kanceleja nekārtībā. Eju, skreju un daru no agra rīta līdz sebam vakaram. Pārņaku tikai pēc 9 un pat 10. Tad vēl nakts darbi» (28. okt.).

«Bet par to atliek «lepnā» apziņa, ka noderu kam, — tiem ļaudīm, kas dienu darbā, nakti mācās. Un viņos savā ziņā atdzimst mana jaunība un es topu jaunāks, dvēselē jaunāks [...]. Šad tad man pagadās aizlāpīt oficiālos lektorus. Tad mācu vienu patiesību: dievs un visas pasaules mērogs — cilvēks. Mācieties strādāt, sapņot un radīt zemes virsū kā radītāju — baudītāju saime, un jūs būsiet — skaisti un laimīgi. Tas prasa nokratīt daudz un dažādus pīšļus, un cik spēdams norādu, kā tas darāms» (15. nov.).

Apsesdēls publiskā lekcijā runājis par sabiedrisko audzināšanu, norādot uz «īstās skolas tipu — darba skolu». Tautas augstskola atklāšot mākslas klasi, kas gatavošot darbiniekus strādniecības skatuvei. «Tautas augstskola nav vēl tas, kam viņai vajadzētu būt, bet — iemesli dažādi. Arī valdības vīri — izglītības ministrs un skolu depart. direktors — raugās greizi uz mums» (22. nov.).

Kluba otrā vakarā 1921. gada 30. janvārī Apsesdēls uzstājas ar referātu «Dzejnieks kā sociālists».

«...Tautas augstskolā mācības sākas tikai 19-tos un beidzas 22.10. Mākslas klase sāk strādāt 17-tos. Tātad mēs tādi «naktsputni», uz kuriem valdība skatās greizi. Bet mēs neko lielu; darām savu darāmo» (12. febr.).

Otrā rakstā «Tautas augstskola» («Vārds», 1922, 3. marts) Apsesdēls min klausītāju sastāvu: gada sākumā registrējušies 723 cilvēki (to skaitā priekškursos — 190), apmēram 1/5 no tiem ir bezdarbnieki. Radusies dilemma: bezdarbs ir posts, bet, tikko strādnieki dabū darbu, viņiem vairs neatliek laika apmeklēt skolu. «Tautas augst-

skolu uzdevums kalpot tautas plašākām un mazturīgākām aprindām..» Raksta beigās Apsesdēls izvērta uzdevumu — «visiem pilsoņiem nodrošināt, mazākais, vidējo (vidusskolu) izglītību»..

1922. gadā no 24. līdz 26. martam notiek pirmais Latvijas ārpuskolas kongress. Tas ievēlēja Latvijas ārpuskolas izglītības kongresu padomi, kuras divpadsmit locekļu sastāvā ir Apsesdēls, V. Dermanis, A. Kurcijs, L. Laicens, L. Paegle.

Revolucionārs Emīls Sudmalis atmiņās par Tautas augstskolu (rokrakstā) min faktu, ka šajā skolā «ap Apsesdēlu izveidojās sevišķs grupējums, viņa eklektisko ideju piekritēju, kurus tur iesauca par «apsesdēļiešiem». [...] Neviēnā, ne tuvā, ne tālā T. a. ekskursijā viņš neizpalika. Arī te ap viņu pastāvīgi veidojās grupa, viņš nemitīgi debatēja, neviļus vai ar nolūku ierosinādamas strīdīgus jautājumus.»

Apsesdēla stihija ir polemizēt, tāpēc viņš bieži uzstājas ar lekcijām ārpus Tautas augstskolas, bieži piedalās debatēs.

Populārs ir viņa priekšlasījums «Dievs, cilvēce, cilvēks» — Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja klubā (1921. g. 6. martā), Cēsu aprinča Sērmūkšu izglītības biedrībā (1922. g. 29. janv.), Jēkabpils aprinča Ābeļos (1922. g. 17. febr.), Liepājas Tautas augstskolā (1922); citi temati: «Rūpniecības demokratizācija» (Liepājas strādnieku sapulcē 1921. gada rudenī), «Kas ir māksla?» (Tukumā). Lekcija «Stila pamatojums bioloģiskā tipā» (Rīgā 1926. g. 9. okt.) vēlāk acīmredzot daļēji izmantota apcerē «Raīņa pamatojums bioloģiskā tipā».

1923. gada 11. februārī Apsesdēls piedalās debatēs Darba studentu biedrības rīkotajā literārajā disputā par Pāvila Roziša jaunākajiem darbiem. (Afiša vēstī, ka šās biedrības rīkotā vakarā 12. maijā Apsesdēls lasa savus darbus kopā ar J. Grotu, L. Laicenu, L. Paegli, A. Upīti u. c.) 22. aprīlī 4. vidusskolā viņš atklāj diskusiju pēc

Linarda Laicena un Leona Paegles cietumā uzrakstīto dzejoļu nolasišanas. Apsesdēls no viņiem krietni augstāk vērtē L. Laicenu, L. Paegli kritizē.

1924. gadā Lielajā gildē notiek liels disputs par laulību. Agrāk nolasītiem deviņiem referātiem 9. februārī seko Annas Brigaderes un Apsesdēla koreferāti, kā arī debates un galavārdi. Apsesdēla ieskati šai jautājumā ir pārāk oriģināli (ģimene neesot vajadzīga, laulība jālikvidē), un citi tos nokritizē.

Apsesdēls ar dziļu mīlestību raksta par bērniem un sievieti — māti. 1923. gada jūnijā viņš ierodas bērnu kolonijā Buļļos, 1924. gada septembrī bērnu rītā kinoteātrī «Spendid-Palace» un uzraksta divas korespondences. «Nu — nepaliksīm tad parādnieki, nesamaksājuši savu mīlestību uz bērniem! Pasniegsim tiem vienu tādu mazu, mazu dāvanīņu — nelielu būdiņu — galviņām tūkstošu desmit kur satecēt. Mazu, mazu, nelielu Bērnu Pili ar visām piedevām» («Sociāldemokrāts», 1924, 1. okt.).

Publicistiskajā rakstā «Prasības 1924. gadam (Domas par bērnu)» Apsesdēls kategoriski izvirza vairākas prasības, starp tām arī — «jānodrošina katras sievietes tiesības būt mātei»; «..dzimušie bērni tūlī jāapgādā ar godīgiem dzīvokļiem, apģērbu, uzturu, skolu, dārziem, saviem bērnu namiem utt.» («Sociāldemokrāts», 1924, 1. janv.). Viņš ierosina skolās mācīt īpašu priekšmetu — cilvēkkopību. «Un nevar aizbīdināties: nebija līdzekļu. Lai tikai «valsts» nedziro, lai nesvaidās un neizsvaida tautas mantu, tad viņas bērniem būs gana.»

Par cilvēkkopību, mācību, kurā «apvienojas «miesas» un «dvēseles» audzināšana noskaņoti izkoptu spēju virzienā», Apsesdēls runā vēl rakstā «Dvēseles brūces pedagogiskā izstādē», tāpat rakstā par inteligentajiem bezdarbniekiem «Kur krīze?».

Darbam jābūt vienotam, viengabalainam. Apsesdēls pareizi secina: «Bet tāds — viengabals — tapt viņš var

tikai citā, ne nulejā mūsu sabiedriskā iekārtā; iekārtā, kur nebūs pavēlības, mirusi padievība (autoritāte) un iznīcis viss ar viņu sakarā.»

Kopš 1922. gada Apsesdēls sāk strādāt Kultūras fondā pie tautas bibliotēku sagatavošanas un izdalīšanas par bibliotēku ierīcības darbvēdi. Te viņš nostrādā desmit gadus — līdz sava mūža beigām, iekārtodams 800 bibliotēku ar apmēram 500 000 grāmatu. «Savus pienākumus, kā izsakās Kultūras fonda inspektors R. Egle, Apsesdēls kārtojis ar lielu rūpību, jo izglītības un kultūras sekmēšana tautā bijusi viņa sirdslieta.»

Apsesdēls 1925. un 1926. gadā publicē sešus rakstus («Kultūras fonda bibliotēkas tautā», «Kultūras fonda bibliotēku mazasinība» u. c.), 1930. gada oktobrī Rīgā Latvijas, Igaunijas un Lietuvas bibliotekāru konferencē nolasa referātu.

8

Īsi par Apsesdēla literāro darbību divdesmito gadu otrā pusē, kas ir visražīgākais laiks visā mūžā: sešos gados sešas oriģinālgrāmatas un viens atdzejojums, daudz darbu daudzos periodiskos izdevumos.

Par dzejoļu grāmatu «Gar aizu malu» (1921) autors vēstulē E. Nomalei 1921. gada 8. aprīlī paskaidro: «Jā, dzejoļi iznāca. Viņi — viens gabals cietuma dzīves un mūža (no «Smagām domām» līdz 1916. g. beigām). Lasīdama redzēsit, ja vēl neesat lasījusi, ka arī viņi — smagas domas; smago domu tālākā gaita — gar aizu malu.»

Recenzijās Arnis Apsesdēlu nosauc par problēmu dzejnieku, Viktors Eglītis — par vistipiskāko dzejnieku proletārieti, arī Jānis Ziemeļnieks domā, ka viņš laikam esot gan strādnieka psihei vistuvākais.

Recenzējot nākamo Apsesdēla grāmatu «-nu labi» (1923), Valts Dāvids viņu apzīmē par temperamentīgu cīnītāju.

Visplašāko atsaucību presē iegūst Cēsis izdotā Apsesdēla grāmata (apjomā vislielākā) «Es un mans» (1924). Tajā ir izdevēja O. Jēpes priekšvārds, kurā šāds raksturojums: «... viņš kā cilvēks palicis tas pats senais dedzīgais protesta un nemiera gars, bet arī īsts un sirsnīgs savā dvēselē.»

Atkal kā pirmais grāmatu recenzē Arnis, uzsvērdams, ka «viņa individuālisms ir cilvēka pašvērtības apliecinājums, ka šī grāmata ir «vērtība, kurai ierādāma cienīga vieta mūsdienu kultūras ieguvumos» («Jaunākās Ziņas», 1924, 8. maijs). Tieši pēc trim mēnešiem Leons Paegle piezīmēs sev par šo krājumu raksta: «Vietu latvju literatūrā, protams, ne strādnieciskā, ne viens Apsesdēlam neapstrīdēs» (Kopoti raksti. 5. sēj., 1958, 190. lpp.). Recenzentos vēl ir Valts Dāvids, Augusts Bračs, Edgars Šillers.

1926. gadā iznāk Apsesdēla pēdējā, astotā dzejoļu grāmata — «Neatrastais pats» 3000 eksemplāru. Tā netiek recenzēta.

Viņa vienīgā prozas grāmata — «Mans Klusais Brīdis» (1921), 1922. gadā nāk klajā valodnieciskā apcere — «Valodas nojauta».

1926. gadā izdota padomju rakstnieka Korneja Čukovska grāmata bērniem «Mazgāpieris» Apsesdēla atdzejojumā. Viņš latviskojis arī Bairaona «Debesis un zemi» (1914). Periodikā parādās Oskara Vailda «Ridingas cieta balāde» (1920) un Sergeja Jesenina dzejolis «Biedrs» (1921).

A. Upīša sastādītajā reālistiskās dzejas krājumā «Dzīves ceļi» (1923) atrodama pirmā Apsesdēla biogrāfija; te arī raksturots kā savādnieks dzejā.

Pēteris Ķikuts par šo laiku raksta cildinoši: «Vislabāk Apsesdēla dzeja ar savu protestējošo toni ieskanēja ap

1905. gadu un vēlāk — ap 1923. gadu, kad latvju lirika satraucās ekspresionistu kļiedzienos un nemierā. Apsesdēls ir vienīgais vecākās paaudzes dzejnieks, kurš piedrojas latvju jaunajiem ekspresionistiem: Ērmanim, Laicenam, Kurcijam, Rudzītim..» Divdesmito gadu sākumā Apsesdēls publicējas vairākos progresīvos revolucionāros izdevumos — «Produktā» (1921), «Nākošajos» (1922), «Vārdā» (1922), tikai diemžēl tie pastāv īsu laiku.

Andrejs Kurcijs aicina viņu piedalīties «Laikmetā», Ādolfs Talcis — «Signālā». 1924. gada sākumā viņš publicējas jaunajās «Domās» — kopā ar A. Kurciju, L. Laicenu, L. Paegli, A. Upīti un citiem, bet vēlāk vairs nav ticis uzņemts, jo disputos izteicies pret «Domu» virzienu. Vēlāk vairāki revolucionārie literāti atteicās darboties līdzī šajā žurnālā, kurš bija nonācis meņševiku ietekmē. Apsesdēls publicējas vēl ļoti daudzos preses izdevumos: «Jaunajā Vārdā», «Jaunākajās Ziņās», «Kultūras Vēstnesī», «Latvijas Saulē», «Latvijas Vēstnesī», «Latvju Grāmatā», «Lirā», «Ritumā», «Sociāldemokrātā» un citos.

No Apsesdēla šā laika prozas darbiem periodikā spilgtāk iezīmējas satīra pret nebrīvību «Nesaprotu» («Ho-Ho», 1922, 4).

Par nevalodnieka Apsesdēla «Valodas nojautu» kāds recenzents secina, ka «grāmatā atrodam ļoti daudz vērtīga, bet šo to apšaubāmu» («Ritums», 1922, № 8, 631. lpp.). Acīmredzot to pašu var teikt arī par viņa rakstiem periodikā, kur viņš ņemas recenzēt pat docenta un profesora grāmatas. Viņš izteicies par «skaņu maiņu» valodā un likumiem, par vārdu rakstību un citiem jautājumiem, lūdzis vākt ļaužu runas materiālus.

Interesanti, faktiem un vērojumiem bagāti ir Apsesdēla daudzie raksti par folkloru un etnogrāfiju. Estētiskās domas vēstures apskatos turpmāk būtu iekļaujama arī viņa apcere «Skaistuma jēdziens dainās» (1923), kurā, starp citu, svešvārda «estētika» vietā ieteikts latvisks jaunvārds — «daiļotne». Apsesdēlam ir šādas apceres:

«Teika un pasaka», «Pasaka», «Svešā māte», «Latvju Māra», «Memmes dēls», «Vergu bļoda», «Vaiņags dai-
nās», «Latvju raksts».

9

Apsesdēla radošajai biogrāfijai divdesmito gadu otrajā pusē raksturīga atgriešanās pie humora un satīras.

Divus gadus — 1927. un 1928. — savu atjaunoto «Zobgala kalendāru» izdod Zvārguļu Edvarts, un Apsesdēls atkal tajā ir aktīvs līdzstrādnieks.

7. aprīļa vēstule, kas rakstīta Ropažu ielā 5—3, aprāda Apsesdēla pozīciju: «Kā man, prasīsi, sviežas. Nemāku un negribu līst, rāpot, piemēroties un tāpēc sitos kā plīks. Dzīvoju ārpus «sabiedrības»; pat ārpus mūsu «inteligences aprindām» — nespēju iejusties» (RM, inv. № 62602, 59).

1928. gada beigās Zvārguļa «Zobgala kalendārā 1929. gadam» ievietoti divpadsmit Apsesdēla darbi un savdabīgs teikums «Vēstulniekā»: «Ka Tu netilpsti dogmu bundžās, par to īstie bundžisti Tevi atkal lādēs» (109. lpp.).

Uz 1929. gada 14. janvāra vēstules, kurā Apsesdēls mudina nemest plinti krūmos — arī turpmāk izdot satīras un humora kalendāru, Zvārguļu Edvarts piezīmējis: «Atb. 24. I. 1929. Izdod kalendāru Tu, es Tev iešu talkā» (RM, inv. № 52167).

23. decembra vēstulē lasāms Kārļa Skalbes vērtējums un Apsesdēla piebildums: «Kādu nedēļu vairāk atpakaļ nejausi [sa]stapos Skalbi — pie Rozes. Vareni uzlielīja mani kā satīriķi. Tikai — vai tiešām tā mana satīra tik nu lielāma?» (RM, inv. № 62602, 67.)

Daudzi Apsesdēla darbi iespiesti Ludviga Šanteklēra sastādītajā «Laika zoba kalendārā» — 1929., 1930., 1931. un 1932. gadam. «Vēstulniekā» teikts, ka visu kuplo

Apsesdēla sūtījumu sastādītājs nav varējis izmantot telpu trūkuma dēļ, esot atlasījis darbus, kam vairāk gaišo krāsu.

Un vēl viens kalendārs, pēdējais, kurā publicējas Apsesdēls. Tas ir Fra (Antona Austriņa) rediģētais «Pušelnieka Zobgals» — 1930., 1931., 1932., 1933. gadam.

10

Kad 1930. gada augustā prese atzīmē Apsesdēla 50. dzimšanas gadskārtu, tiek uzsvērts, ka viņš ierāvis sevi, it kā apklusis. Vai viņam vairs nebūtu ko teikt? Nē, tādu stāvokli esot radījuši arī literatūras kritiķi un vēsturnieki, kas viņu nesaprotot un noklusējot.

Apsesdēla princips visu apšaubīt, nekam neticēt pārvērsas par absurdu — neticībā sev pašam. Veselīgais kodols sarucis pavisam. Viņaprāt, viņš visas zīmes, melojot visi vārdi un visi ceļi novedot negaitā (dzejolī «Vēl jāiet». — «Jaunākās Ziņas», 1931, 21. febr.). Viņa satīrā tas izpaužas tādējādi, ka ar vienādi asām bultām tiek šauts kā pa labi, tā pa kreisi — un mērķtiecība samazinās.

Sava nozīme idejiskajā nenoteiktībā ir arī viņa sadarbībai ar dievturu draudzi mūža pēdējos gados, lai gan tās lomu pārspilēt nevajadzētu. Būtībā Apsesdēls ir antireliģiozs cilvēks (to liecina vairāki daiļdarbi), viņš uzskata, ka latvietim jāatsakās no kristīgās reliģijas un jāpievēršas senlatviešu ticībai, kas atspoguļojas viņu folklorā. Buržuāziskais literāts Alfrēds Goba, viens no dievturu draudzes aktīvākajiem darbiniekiem, raksta: «Sava mūža pēdējos gados Apsesdēls arvienu bija mūsu dievturu draudzes tuvumā, tur lasīja dažu referātu, tur jo karsti piedalījās debatēs, kur bija jāizstāv latviešu tautas dziesmu augstā, šai gadījumā arī reliģiskā vērtība un līdz ar to arī latviešu tautas rakstura cieņa un gods.

Tad Apsesdēla vārdos bija uguns. Bet citādi šo nemiernieku nevarēja saukt par īstu dievturi (retinājums mans — I. B.), viņa pasaules uzskats bija par daudz individuālistisks, anarhistisks, patstāvīgs, nemierīgs.»

Apsesdēla uzskatus mūža beigās atspoguļo viņa vēstule kādai nenoskaidrotai personai uz Padomju Savienību 1932. gada 25. februārī. Tā nav pabeigta, tāpēc nav nosūtīta. Šķiet, abu sarakste bijusi ilgstoša — Apsesdēls atbildes vēstulē saka: «Tavu 61-mo saņēmu...» (RM, inv. № 47561) — un uz stūra atzīmē skaitli «27.», kas laikam registrē viņa vēstulju daudzumu.

Apsesdēls, kā parasti, ironizē par buržuāziskās Latvijas ekonomisko un kultūras dzīvi. «Nacionālās valdības nopelns esot arī tas, ka «mums dzīve visgarām kļuvusi dārgāka, bet ienākumi mazāki». Algas samazinās, sevišķi zemākajai kategorijai. Pieaudzis bezdarbnieku skaits — to ir ap 40 000.

Apsesdēls no mums nezināmās personas saņēmis J. Liebedinska romānu «Varoņa dzimšana» (krievu valodā). Grāmatu lasot, cerējis, ka «šis varonis būs kolektīvais jaunās Krievijas radošais spēks», bet tā neesot.

Viņš saņēmis žurnāla «Celtne» visus numurus. «Arī viņš jūtos kā vīlies. Vai nu tas mana vaina, nespēja iejusties, vai kas tur, bet tā tas ir.» Sevišķi viņam nepatīk strīdi ap Raiņa literāro mantojumu.

Rakstniekam uzbrūk slimības. Ap 1932. gada janvāra beigām ir aklās zarnas operācija, pēc tam viņš atkal stājas darbā Kultūras fondā. Taču drīz saslimst ar limfu dziedzeru iekaisumu, nepilnas trīs nedēļas pavada Sarkanā Krusta slimnīcā un 31. martā mirst ar asins saindēšanos. 10. aprīlī viņu apglabā Raiņa kapos.

No daudzajiem nekrologiem, kas vērtē Apsesdēla dzīvi un darbību, atzīmēsim dažus. Arnis raksta: «Spēcīga, apdāvināta personība, kura sava pasaules uzskata veidošanā aizsteigusies tālu priekšā laikmeta valdošai noska-

ņai...» («Jaunākās Ziņas», 1932, 1. apr.). Atceras, ka katargas gados Apsesdēls esot ļoti daudz lasījis filozofijas klasiķus (jā, kādā citā nekrologā viņš nosaukts par domātāju), lasījis kādās septiņās astoņās valodās.

Vispareizāko raksturojumu Apsesdēlam sniedzis Andrejs Kurcijs rakstā «Dzejnieka un cīnītāja piemiņai», kas ievietots žurnālā «*Ног-Оч*» 1932. gadā: «Viņš noteikti norobežojās no buržuāziskajiem individuālistiem, taču savā tieksmē pretī ideālam strādnieku kolektīvismam un sociālismam nepievienojās, bet attīstīja savas filozofiskās anarhistiski sociālistiskās idejas. Cilvēku, harmonisku cilvēka personību viņš stādīja pāri visam... Cilvēks kā augstākā estētiskā pašvērtība — lūk, viņa ideāls» (14. lpp.).

Diemžēl jau minētā «Celtne» iespiež ļoti negatīvu nekrologu, kurā Apsesdēls tiek atdots buržuāzijai. Te vērojama gan faktu nezināšana, gan vulgārā socioloģisma izpausme.

Lietuvā parādās Kosta Korsaka rakstīts, anonīmi iespiests nekrologs žurnālā «Kultūra». Atsevišķi Apsesdēla darbi iespiesti krievu (1917, 1955), lietuviešu (1928), esperanto (1925), ido (1927) valodā.

Apsesdēla smagā, sarežģītā dzīve un ne mazāk komplētā, pretrunīgā domāšana un daiļrade ir grūts, bet vēl joprojām arams lauks mūsu literatūras, filozofijas un kultūras vēsturē.

KRITĪKIS CĪŅAS LAIKMETA CEĻOS

1980. gada 15. oktobrī aprit 100 gadu, kopš dzimis Roberts Pelše (1880—1955) — partijas darbinieks, kritiķis, mākslas zinātnieks un folklorists. Viņa revolucionārā darbība aizsākas 1898. gadā (stājoties Lielsesavas pagasta sociāldemokrātiskā pulciņa biedru rindās), literatūrkritiskais darbs — 1909. gadā, savijot nedalāmā vienībā revolucionārās kustības praksi ar ideoloģiskās cīņas nesaudzību. Jau 1900. gada beigās R. Pelše spiests atstāt Latviju. Viņš dodas uz Blagoveščensku, kur līdztekus revolucionārajai darbībai top pirmie mēģinājumi žurnālistikā. Nozīmīgs, kaut arī neilgs (1904—1905) ir Parīzē pavadītais posms. Rodas iespēja apgūt zināšanas Krievu sabiedrisko zinātņu augstākās skolas mākslas vēstures kursos. Neaizmirstami iespaidi krājas mākslas muzejos, izstādēs. Saistībā ar šo un otro emigrācijas periodu (1911.—1915. g., arī galvenokārt Parīzē) tapuši tādi raksti kā «Franču bagātība» (1912), «Lielais mākslinieks un reformators Žans Žaks Ruso» (1912), «Revolūcijas tikumi un māksla Francijā (1798—1800)» (1919, 1921, 1922) u. c.

1905. gada revolūcijas laikā R. Pelše atkal ir Latvijā. Viņš darbojas kā LSDSP Rīgas, Liepājas un Jelgavas organizācijas propagandists un LSDSP Saldus centra loceklis. Nozīmīgs fakts ir viņa piedalīšanās KSDSP V un LSD II kongresā Londonā 1907. gada maijā un jūnijā, kā arī KSDSP III un IV konferencē Somijā šī paša gada jūlijā un novembrī. 1908. gada oktobrī R. Pelše ir LSD III

kongresā Helsingforsā. Šie gadi ir spraiga un grūta partijas pagrīdes darba gadi.

R. Pelšes otrā emigrācija (1911—1915) ir literatūrkritiskās darbības ziņā bagāts posms. Parādās raksti «Jaunajā Laikā», «Domās», «Vārdā», «Jaunajā Dienas Lapā» u. c. izdevumos. R. Pelše recenzē jaunās grāmatas, veido plašākus pētījumus par latviešu rakstnieku daiļradi, literatūras problēmām. Šai periodā tapuši raksti «Kas ir «Uguns un nakts»?» (1911), «Proletāriskā un neproletāriskā māksla» (1911), «Kurp trauc Aspazijas varones?» (1912), «Antiņš vai Spīdola?» (1912), «Šķiru elementi mākslā» (1912), «Par proletārisko kultūru» (1914) u. c.

1915. gada pavasarī R. Pelše atgriežas Latvijā, taču drīz evakuējas, un viņa turpmākie dzīves gadi saistīti ar Maskavu, ar Krievijas proletariāta ciņām. R. Pelše veic partijas propagandista darbu, bet pēc Oktobra revolūcijas uzvaras pievēršas kultūras darbam. Viņš ir Viskrievijas Proletkulta CK un Maskavas Prolektulta prezidija loceklis, Maskavas pilsētas Arodbiedrību padomes kultūras nodaļas vadītājs un Maskavas Strādnieku organizāciju mākslinieciskās apvienības valdes priekšsēdētājs. 20. gados R. Pelše strādā KPFSR Izglītības tautas komisariātā, ko vada A. Lunačarskis. Šos un vēl ārkārtīgi daudzus citus pienākumus 20., 30. gados R. Pelše savieno ar aktīva publicista, literatūras pētnieka darbību. Parādās viņa raksti par aktuāliem kultūras dzīves jautājumiem — «Значение и характер клубов в настоящий момент» (1922), «Леф, искусство и марксизм» (1925), «Проблемы современной драматургии» (1926) u. c. Daudzkārt viņš pievēršas arī latviešu literatūras jautājumiem, it īpaši Raiņa personībai — «Maldū un meklē» (1922), «J. Rainis 1905. gada negaisos» (1931), «J. Raiņa darbi Padomju Savienības latvju lasītājiem» (1936). Žurnālā «Celtne» publicētas apceres «Māksla un sociālistiskā celtniecība» (1929), «Psiholoģija dzīvē un mākslā» (1930), «Dramaturģija un teātris krustceļos» (1930), «Māksla un

proletāriskā revolūcija» (1933), «Par mūsu kritiku» (1936) u. c.

1934. gadā R. Pelše kļūst par Padomju rakstnieku savienības biedru.

Sākoties Lielajam Tēvijas karam, R. Pelše evakuējas uz Taškentu, kur strādā Vidusāzijas Valsts universitātē par Vēstures un filoloģijas fakultātes dekāna vietnieku un mākslas zinātņu katedras profesoru. 1943. gadā viņš atgriežas Maskavā, kur veic dažādus pienākumus līdz 1945. gada janvārim, kad Pelše ir atkal Rīgā. Viņš ir LVU Filoloģijas fakultātes dekāns un mākslas zinātnes katedras vadītājs, bet 1945. gada vasarā uzņemas Folkloras institūta vadību. R. Pelše lasa lekcijas un referātus, uzstājas dažādās mākslas darbinieku apspriedēs. Viņa uzmanība pievērsta folkloras un krievu-latviešu kultūras sakaru pētniecībai.

R. Pelšes dzīve ir radošas aktivitātes, ārkārtīgi daudzpusīgu interešu apliecinājums. Vērtīgs ceļvedis viņa darbības detalizētai izpētei var būt I. Salmas sastādītā biobibliogrāfija «Akadēmiķis Roberts Pelše» (R., 1969). Šai rakstā ieskicēti tikai daži jautājumi, kuri saistīti ar R. Pelšes literatūrkritisko darbību.

Savas literatūrkritiskās darbības sākumā R. Pelše pievēršas J. Raiņa un Aspazijas daiļradei. Rainis kā izcils mākslinieks, personība, domātājs paliek kritiķa uzmanības lokā līdz pat mūža beigām. 1911. g. iznākusi brošūra «Kas ir «Uguns un nakts»?» ir viens no pirmajiem darbiem, kurā skaidroti Raiņa tēli — simboli, turklāt visai mūsdienīgā interpretācijā. R. Pelše dod Raiņa personības un laikmeta vispārīgu raksturojumu, norādot, ka «īsti lieli mākslinieki, savā laikā un apkārtnē augdami, tomēr vienmēr paceļas pāri savam laikam. Viņu darbi pieder vairāk nākotnei nekā tagadnei, jo tagadne savā visumā vēl nespēj pacelties līdz lielā mākslinieka gara augstumiem.» Viens no tādiem darbiem, kas Raini

paceļ pāri laikmetam, ir «Uguns un nakts». R. Pelše uzsver, ka šai lugā senai teikai dots jauns, dziļāks saturs, ka «senās teikas veidā rit garīgi jaunota ciņa starp brīvību un verdzību, starp tumsu un gaismu jeb starp uguni un nakti». Melno bruņinieku R. Pelše interpretē kā kapitālistiskās iekārtas simbolu, Spīdolu — kā cilvēka gara simbolu. Lāčplēša skaidrojums nedaudz sašaurināts — ar to kritiķis izprot tikai «tautas kopuma spēka veidolu», ne proletariātu kā spēku, uz ko norāda pats Rainis. Augstais «Uguns un nakts» novērtējums, tai ierādītā izcilā vieta latviešu literatūras procesā kontrastē ar dažiem citiem vēlāko gadu vērtējumiem presē. Pat tāda erudīta kritiķa kā J. Jansona-Brauna spriedumi izskan vienkāršoti, nerasniedzot visus lugas slāņus, neizprotot simbolu māksliniecisko slodzi:

«Var jau nu arī izprātot un uzminēt, kas šinīs «simbolos» (Lāčplēsī, Laimdotā un Spīdolā) domāts, bet mākslas darbam jārunā tieši, ne caur tulkiem un paskaidrotājiem. Un tad — ko mēs šinī darbā varētu saukt par proletārisku domu nesēju simboliem (pareizāk: alegorijām), tas ir tā pārņemts no tautisku teiku ietērpā un nacionāliem motīviem, ka mūsu tautiskā pilsonība ar dibinātu tiesību uzskatīja šo lugu par viņai vairāk tuvu stāvošu» («Vai gaidāma mums proletāriska māksla?», 1913).

R. Pelšes «Uguns un nakts» interpretāciju atzinīgi novērtē arī pats Rainis. 1912. gada 25. jūnija vēstulē R. Pelšem viņš atzīmē, ka «tik dziļu saprašanos, kādu Jūs izrādījāt savā spožajā rakstā par «Uguni un nakti», spēj dot tikai īsta draudzība, kura ir gaišredzīga un kura Jūsu plašās zināšanas vēl padziļinājusi».

Interesants pēc formas un problēmas izvirzījuma ir 1912. g. «Domās» publicētais raksts («kritisks un ētisks apcerējums») «Antiņš vai Spīdola?». Šeit divi Raiņa lugu varoņi pretstatīti kā divu pretēju pasaules uzskatu nesēji. Taču šīs domas izvērsumā daudz pretrunīgu un kļū-

dainu secinājumu. R. Pelše it kā atkāpjas no savā rakstā par «Uguni un nakti» dotā simbolu skaidrojuma un interpretē Spīdolu kā «apzinīgi pretsabiedrisku šauru egoistisku individuālistu», kā «sīkrūpnieciskās šķiras gara bērnu», bet Antiņam pārmet tikumisko ideālismu, jo «**vispārēju** tikumisku likumu došana ir ideālistiska». Morāle vienmēr ir bijusi šķiru morāle, tāpēc «skaļie vārdi par vispārīgu tikumību, par vispārcilvēcīgu taisnību, patiesību, brālību un brīvību — ir tikai tukšas frāzes». Tādējādi lugas dziļākā, simboliskā nozīme pilnīgi tiek ignorēta. Raksta autors mēģina dzīves tiešamību nepastarpināti meklēt mākslas tēlā, līdz ar to nonākot pie vulgār-socioloģiskiem slēdzieniem, ka, piemēram, rindās «alga novērš nost no mērķa» esot pausts ideālisms, jo proletariāts savās cīņās cer gūt arī materiālu gandarijumu, tāpat rindas «sirids tik viena tevi cels» neapmierina kritiķi ar to, ka nedod prāta, apziņas noteicošās lomas apliecinājumu. Raksta nobeigumā izcelts Spīdolas nozīmīgums pretstatā Antiņam, jo tā, atraisījies no sava šaurā egoisma, kļūst par tautas likteņgaitu vadītāju. R. Pelše raksta: «Un šī cīņa, šis pasaulē neredzētais visu cilvēci atsvabinošais gājiens nevar notikt bez Spīdolām. Te neder Antiņi, te neder bezviltus baloži, te neder padevības jēriņi, — te vajadzīgas, te nepieciešami vajadzīgas Spīdolas, te vajadzīgi kalnu ērgļi un lauvas.» Acīmredzot tieši šis apcerējums devis iemeslu Raiņa rūgtajiem vārdiem par «tādiem dzejai un man nelabvēlīgiem rakstiem kā no Roberta (P. Roberts — R. Pelšes pseidonīms) «Domās», kur uzbrūk man par nepietiekošu marksismu». (Vēstule J. Jansonam-Braunam, 1912. g. 17. dec.) Protams, lasot šo darbu, jāņem vērā R. Pelšes dotais žanra apzīmējums — kritisks un ētisks apcerējums. Tas liek nojaust, ka autora mērķis šoreiz nav bijis Raiņa lugu idejiskā satura atklāšme. Brīvi izmantojot materiālu, kritiķis izveidojis **savus** tēlus, literārus piemērus savas domas pamatojumam. Taču Raiņa tēlu dziļi niansētā būtība

līdz ar to tiek izārdīta. Kritiskas domas par šo apcerējumu parādās A. Kraujas rakstā «Arī Antiņš» («Domas», 1912, № 8, 9) un A. Upīša īsajā piezīmē «Vārda» 1912. gada sējumā.

1912. gadā iznākusi brošūra «Kurp trauc Aspazijas varones?» ir plašs Aspazijas lugu varoņu attīstības skaidrojums. Līdzīgi Raiņa vērtējumam (rakstā «Kas ir «Uguns un nakts»?») arī Aspaziju R. Pelše atzīst par «vienu no mūsu tautas lielākajiem gariem» un pareizi atzīmē, ka «par viņu nevar spriest pēc tās viena vai otra darba. Arī viņa ir dzīvojuse un auguse līdzī savam laikam.» Kaut arī R. Pelše vairākkārtīgi uzsver, ka Aspazijas varones nevar skatīt atrauti no sabiedriskās situācijas, kurā tās tapušas, tomēr praktiskajā materiāla analizē viņš ne vienmēr spēj sasaistīt šos laikmeta nosacījumus ar tēla psiholoģisko motivāciju. Gandrīz visas varones autors ierindo «egoistiskās», «pretsabiedriskās individuālistēs», kuru lielākais trūkums — kopības mērķu zaudēšana «dzimumu mīlestības dēļ». Pelnītus pārmetumus R. Pelšem šai sakarā izsaka V. Knoriņš («Dzīves» literārisks zinātniskais pielikums, 1912, № 19), norādot, ka vajadzēja «izskaidrot viņu (Aspazijas varoņu) tieksmes ar toreizējām sabiedriskām tieksmēm un uzdevumiem».

Taču visumā R. Pelše augstu novērtē Aspazijas devumu, un, analizējot dzejnieces radītos tēlus, tiek uzsvērtas viņas personības attīstība, kura neapšaubāmi transformējas arī šais tēlos. «Sidraba šķidrāutu» R. Pelše atzīst par visievērojamāko drāmu latviešu literatūrā līdzās Raiņa «Ugunij un naktij», saskata Aspazijas talanta pamatelementos «mūžīgo dziņu tālumos, augstumos, mūžīgu vētrainu cīņu pret ikdienību, svelošu naidu pret netaisnību».

Gadsimta sākumā proletariāts pilnībā sāk apzināties sevi kā šķiru, savu vienības spēku. Parādās neapšaubāmas pazīmes tam, ka tieši proletariāts ir jaunas nākotnes nesējs.

Literatūrā, literatūras kritikā jaunās patiesības dzimst principiālos strīdos, plaša vēriena teorētiskās apcerēs. Literatūra (un vispār māksla) kļūst par otru cīņas fronti vispatiesākajā nozīmē, un literatūras kritiķi nenoslēdzas šauri literārisku formas smalkumu iztirzāšanā, bet gan skata mākslu kā laikmeta problēmu, kardinālo dzīves jautājumu atspoguļotāju. Tāpēc literatūrzinātniskie raksti ir publicistiski asi, nereti ietiecoties filozofijas, ētikas jomā. Šī laika kritiķu vārdi ir ar nopietnu svaru ne tikai literatūrā, bet arī sabiedriskajā dzīvē — tie ir P. Stučka, A. Upīts, P. Dauge, V. Dermanis u. c. 20. gadu sākumā tiem pievienojas jauni vārdi — Viena (J. Janele), P. Viksna, A. Ceplis, E. Šillers, K. Kurons u. c. Viens no jautājumiem, ar kuru literatūras kritika apliecina šķiras pašapziņas mošanos, ir «Vai gaidāma mums proletāriskā māksla?» (J. Jansons-Brauns, 1913. g.), un pozitīvā atbilde uz to dažādu autoru dažādas ievirzes rakstos ir vēsturiskās situācijas dziļas izpratnes rādītāja. Jautājums par proletāriskās mākslas iespējamību, tās īpatnībām nes līdzīgu sev virkni citu jautājumu — par šķiru cīņu mākslā, par attieksmi pret kultūras mantojumu u. tml. Šai daudzveidīgo, sarežģīto jautājumu kopai, kas sevišķi aktualizējas 20., 30. gados, R. Pelše viens no pirmajiem pievērsās jau 1911. gadā ar rakstu «Proletāriskā un neproletāriskā māksla» («Jaunais laiks», 1911, № 30, 31). Šeit viņš visumā konsekventi un dialektiski aplūko problēmas nostādni, norādot, ka aplami ar proletārisku mākslas darbu saprast tikai tādu darbu, kurš «celts iz proletariāta dzīves akmeņiem». Arī buržuāziskie ideologi pievērsās strādnieku dzīvei. Tādēļ «par proletārisku mākslas darbu uzskatāms katrs tas darbs, kurš apgaismots no proletariāta filozofijas, no viņa pasaules uzskata. Tātad nav no svara mākslas darba temats, bet redzes stāvoklis, uz kura stāv zināmā darba autors». R. Pelše atzīst, ka nav absolūtas robežas starp proletārisku un neproletārisku mākslu, jo katrā proletāriskā mākslas darbā arī buržuā-

zija var saskatīt sev kaut ko pieņemamu — un otrādi. Taču kritiķis ar īstu kaujiniecisku degsmi ir pret uzskatiem par jebkura «īsta» mākslas darba popularizēšanu, norādot uz jēdziena «īsta māksla» relativismu. Kopumā R. Pelšes pozīcija attiecībā pret «neproletārisko» mākslu ir piesardzīga, taču ne noliedzīga: «Ja proletārisko mākslas darbu vēl nav pietiekoši daudz, tad mēs ķersimies gan pie buržuāziskās mākslas, bet to darīsim ar vaļējām acīm un vienmēr izvēlēsimies to mazāko ļaunumu.»

Šai pašai jautājumu grupai piekļaujas arī viens no asākajiem R. Pelšes rakstiem «Šķiru elementi mākslā» («Vārds», 1912). Galvenais rakstā izteikto kļūdaino spriedumu cēlonis — vienkāršota marksisma atziņu attiecināšana uz mākslas darbiem. Pareizi uzsverot Marksa tēzi par cilvēces vēsturi kā šķiru cīņas vēsturi, R. Pelše secina, ka mākslai kā dzīves atspoguļotājai jārada šķiru dzīve un ideoloģija. «Un, tā kā savi mākslinieki līdz šim bijuši tikai mantīgajām šķirām un valdošām grupām, tad visā līdzšinējā mākslā atspoguļojas tikai valdošo šķiru aprindu ideoloģija.» Uz šī pamata balstoties, R. Pelše analizē visu cilvēces kultūras mantojumu, vieglu roku aizslaukot to vēstures mēslainē. Netiek ņemta vērā patiesība, ka «**katrā** nacionālā kultūrā ir, kaut vai neattīstīti, demokrātiskās un sociālistiskās kultūras **elementi**, jo **katrā** nācijā ir strādājošā un ekspluatējamā masa, kuras dzīves apstākļi nenovēršami rada demokrātisku un sociālistisku ideoloģiju» («Leņins par kultūru un mākslu». R., 1957, 157. lpp.).

Turklāt R. Pelše nonāk pretrunās ar paša atzinumu, ka mākslas darbs jāvērtē ne pēc tā, ko tas attēlo, bet gan — kā tēlo («Proletāriska un neproletāriska māksla»). Tādējādi par pilnīgi nederīgiem atzīstami, piemēram, «Mērnīeku laiki», jo, «izņemot pāris amatnieku un skolotāju, visi pārējie ir saimnieki Kaudzīšu darbā. Kalpu tur tikpat kā nemaz nav... Vienīgi pelēko baronu dzīve, darbi, tieksmes attēloti «Mērnīeku laikos.»» Ar šādu mērauklu

vērtējot, Dantes «Dievišķā komēdija» ir «tumšo viduslaiku reliģisko māņu darinājums», Šekspīra darbi ir tikai «aristokrātiski — feodālās dzīves un gara bērni» u. tml. Šis raksts izsauc principiālu un nesaudzīgu J. Jansona-Brauna kritiku, kurš polemikas karstumā izmet, ka «šai Roberta «kritikai» nav nekas kopējs ne ar marksismu, ne ar mākslu». Jansons norāda, ka «mēs nevaram iztikt bez pagātnes, jo mūsu tagadne un mūsu tagadējā kultūra ir pagātnes darinājums» («Kāds vārds par «Vārdu»», «Domas», 1913, № 2).

Domstarpības šai jautājumā izraisās arī ar J. Bērziņu-Ziemeli, kurš rosina R. Pelši vērīgāk, ar dialektisku pieeju ielūkoties pagātnes mantojumā, jo tajā atspoguļojas «progresīvā cīņa pret savu laiku pārdzīvojušo» (S. Ziemeļis. «J. Bērziņš-Ziemeļis». R., 1971, 117. lpp.).

Taču kritiķa-partijas darbinieka R. Pelšes nostāja zināmā mērā ir arī izprotama — viņš par galveno cīņas objektu uzskata «tirās mākslas» teoriju, kura pilnībā noraida šķiriskuma principus mākslā. Revolucionārs praktiķis R. Pelše labi pazīst fiziskās un garīgās pazemošanas veidus, kurus nācies izciest proletariātam kā šķirai, tāpēc nav grūti priekšstatīt teorētiķa R. Pelšes niknumu cīņā ar vienotas «tautas mākslas», mākslinieka šķiriskas neatkarības teorijām. Kritiķis pareizi uzsver, ka arī šķiru elementu noliegšanai mākslā piemīt šķirisks raksturs, jo šī noliegšana ir izdevīga tiem, kuri vēlas turpmāk palikt privileģētā stāvoklī, aizsedzoties ar «vienas miesas un dvēseles» vairogu. Jau 1909. gadā, pārtulkojot J. M. Steklova grāmatu «Tagadējā literatūras panīkšana, viņas raksturs un cēloņi», R. Pelše īsā priekšvārdā norāda uz latviešu dekadences saistību ar krievu un visas pasaules literatūras dekadenci, saskatot to kopību saknēs, sabiedriski politiskās iekārtas barotnē: «Protams, cik ilgi pastāvēs tie apstākļi, kas dekadentus radījuši (nikstošā kapitālistiskā sabiedrība), tik ilgi pastāvēs arī paši dekadenti. Bet tomēr cīņa pret tiem ir nepieciešama, jo viņi

laipni uzmetas par visas tautas, tātad arī par darbaļaužu «priesteriem», «krīvjjiem». Šis grāmatiņas uzdevums ir pierādīt, ka visas pasaules dekadenti ir tikai izmiršanai nolemtu sabiedrisko slāņu domu un jūtu paudēji.»

1913. g. Jansons-Brauns diskusiju turpina, rakstā «Vai gaidāma mums proletāriskā māksla?» vēl padziļinot jau pieminētajā kritikā skartās problēmas. Viņš brīdina, ka jautājums par proletārisko mākslu kļuvis par tādu kā «kreisās modes» lietu un nes līdzīdas dažādas pseidomarksistiskas vienpusības un pārpratumus.

Jautājums ar jaunu sparū ieskanas 20. gados. Plašu darbu tam velta A. Upīts — «Proletāriskā māksla» (1920), kurā skaidri deklarē savu kritiķa-marksista pozīciju: «Proletariāta kultūra ir augstākais posms cilvēces kultūras stādā. Bet bez apakšējiem viņa karātos gaisā, dzīves vēji viņu nestu pa tukšu izplatījumu, un viņš nevarētu saukties par attīstības gaitas loģisku noslēgumu un papildinājumu. Un gluži tāpat proletāriskā māksla. Tikai barbari un nevēlas var mest krāsni visu, ko atstājis Homērs, Dante, Šekspīrs, Gēte un Tolstojs, un tad mēģināt tukšumu aizpildīt saviem diletantiskajiem pantiem.» Līdzīgās pozīcijās ir arī J. Janele-Viena (rakstā «Proletāriskā rakstniecība», «Strēlnieks», 1920, № 1-2). Viņa uzsver nepieciešamību mācīties, kas nozīmē «ne vien uzskatīt sevi, piesavināties pagātnes vērtības, bet reizē arī sevi pārkausēt, pārstrādāt piesavināto. Un tas nozīmē reizē arī pašam radīt.»

Revolūcija izdarījusi apvērsumu valsts politiskajā, ekonomiskajā dzīvē. Veco sabiedrisko attiecību vietā stājas spēkā citas, pasaulē vēl nebijušas līdztiesības, brālības attiecības. Paceļas pirmie nami un fabrikas, top pirmā produkcija ar jauna laikmeta zīmogu. Sūrs, bet entuziasma pilns darba laiks Padomju valstī. Visās dzīves jomās lūst vecie balsti. Kāpēc gan mākslā lai būtu citādi? Arī šeit pēc iespējas ātrāk gribētos redzēt un pasaulei parādīt jauno, tīri proletārisko «produkciju». Un jau

1917. gadā tiek nodibināta organizācija šī mērķa ātrākai sasniegšanai — kultūrizglītības organizācija «Proletāriskā kultūra». Tās uzdevums ir rosināt proletārisko pašdarbību dažādās mākslas nozarēs. Tās pamatos tiek likta tēze par proletārisko kultūru, ko radīs strādnieku šķira pilnīgā neatkarībā no iepriekšējās kultūras.

Šai populārajai teorijai piekļaujas arī daudzi Krievijā dzīvojošie latviešu literatūras darbinieki, no kuriem aktīvākie ir A. Ceplis un K. Ozols-Priednieks. Kad 1925. gadā nodibinās Krievijas proletārisko rakstnieku asociācija (RAPP), tajā kā atsevišķa sekcija iekļaujas arī latviešu rakstnieki. Protams, arī pašu rakstnieku vidū pilnīgas vienprātības nav, taču vēlēšanās radīt savu — jauno kultūru viņus vieno. Raksturīgs šai ziņā ir L. Lai-cena aicinājums jaunajiem rakstniekiem («Darbs un Maize», 1922, № 4), kurš skan kā himna jaunā radīt — un vecā noārdītgrībai: «Tā dzīve, kuru un kurā jūs dzīvojat, ir tā, kas noteiks jūsu dzejas un stāsta formu un ritmu. Nekad jūs pilnīgi neizteiksiet šāsdienas sevi senās formās, kuras radījis citāds laiks, citāda dzīve, citāds cilvēks. Vai jūs nejutat, ka jūsu jūtas, domas un spēks neietilpst vairs iepriekš noteiktās rindu un atskaņu shēmās. Salauziet šīs shēmas ar varu, ja viņas jums vēl uzmācas. Dzejojiet tādiem valodas un ritma līdzekļiem, kādi skan laikmetā un jūsos. Un jūsu saturs dos jums formu, jūsu, **ko izteikt, mācīs jums, kā izteikt.**

Rakstiet to, kas esat, bet rakstiet droši un pārgalvīgi!»

Bet no šī skaistā aicinājuma pēc patiesīguma, sevis apzināšanās un uzdrošināšanās ir tikai viens solis līdz pārspilētai pašpārlicinātībai, «vecā» un «jaunā» pretstatu absolutizēšanai.

Arī tā laika latviešu rakstnieki un kritiķi nereti pārkāpj šo robežu, gan slavīnot diletantiskus, frāžainus «proletāriskus» sacerējumus, gan apspriežot, kritizējot Latvijā dzīvojošo rakstnieku darbus. Pietiekoši proletārisks nešķiet vairs pat A. Upīts, jo viņam «sveša proletariāta

dzīve un psiholoģija, viņš nepazīst arī proletariāta organizāciju dzīvi un darbības formas, viņa strādnieku sarunas ir izdomātas, bieži neatbilst arī partijas teorētiskajiem uzskatiem» (P. Viksne par Robežnieku trioloģiju, «Celtne», 1933, № 5).

Arī R. Pelše šai laikā kultūras mantojuma problēmā saskata kārtējo, varbūt pat izšķirošo proletariāta cīņu. Viņš kā partijas darbinieks īpaši izprot ideoloģiskās cīņas nozīmību. Tāpēc nepelnītus pārmetumus saņem A. Upīts, kura «lielākajos darbos vēl pārāk daudz zemnieciski glēvā emocionālisma un laucnieciski inteligentā psiholoģisma, sava «es» nevarīga taustišana, tirzāšana («Psiholoģija dzīvē un mākslā», «Celtne», 1930, № 1). Vienkāršoti tiek uztverti cilvēka garīgās dzīves procesi, psiholoģisko pārmaiņu raksturs: «Solī pa solim jāatkrātās no vecām formām, no vecām jūtām, no vecās psiholoģijas. Apzinīgi, rūpīgi jākaļ, jāslīpē jaunā psiholoģija un jauns stils — industriālā proletariāta un sociālās revolūcijas stils» (turpat). Vulgārsocioloģiskas tendences jūtamās rakstā «Dramaturģija un teātris krustceļos» («Celtne», 1930, № 6), kurā autors runā par «plānveidību mākslā» (jo bāzē taču valda šis sociālisma likums, tātad tam jāskar arī virsbūve). Bet vienlaicīgi jūtamā arī racionāls kodols prasībā māksliniekiem — «ārā no kabineta lielās celtniecības okeāna bangās», atziņā par birokrātisma, shematisma kaitīgo iedarbību uz mākslu.

Tomēr R. Pelšes nostāja mantojuma jautājumā nav nihilistiska. Viņa rakstos vairākkārt akcentēta doma par kritisku pieeju tam:

«No ideju puses raugoties, pagātnes mākslas darbi nevar tieši kalpot proletariāta šķiras cīņas vajadzībām. [...] Proletariāts šos darbus var izmantot tikai ļoti ierobežotā nozīmē un aizvien tos kritiski uzņemot» («Mākslas un proletāriskā revolūcija», «Celtne», № 1, 2). Šai pašā rakstā un dažos citos uzsvērta arī iespēja mācīties, kura cieši saistīta ar kritiskas vērtēšanas darbu — apgūt, pār-

radīt sev atsiņāto labāko, ne akli piesavināties — tā jau ir droša ķīla nākotnes mākslas dzimšanai:

«Tomēr mākslas «mākslu», tehniku mācīties proletariāts varēja un tagad vēl mācās no veco šķiru lielajiem rakstniekiem, kuri pat paceļas pāri Krievijas robežām un redzami visā pasaulē.»

1932. gadā ar VK(b)P CK lēmumu RAPP tiek likvidēta. Arī R. Pelše principiāli pārvērtē tās darbību un atzīst, ka «likvidēto asociāciju pamattrūkums bij: šauru grupu gars un lielnieciskās paškritikas trūkums» («Māksla un proletāriskā revolūcija»). Turpat tālāk kritiķis nebaidās atzīt: «Arī šo rindīņu autoram pagātnē ir nopietni trūkumi.»

20., 30. gados R. Pelše turpina Raiņa daiļrades pētniecību. Rakstā «Maldū un meklē» («Krievijas Cīņa», 1922, № 29) ar dziļu iejūtu un izpratni tvērtā Raiņa dzīve buržuāziskajā Latvijā, viņa maldīgās cerības, jo Rainis tomēr «ir un paliek dzejnieks, ne politiķis». R. Pelše raksta: «Ilgus gadus maldū mita Rainis — tos ilgos gadus, kad tūkstoši un tūkstoši mita šai smagā maldū, kas savas slāpes dzesēja brāļu asinīs, savu izsalkumu remdēja brāļu miesām. Bet viņš arī cieta, arī meklēja — vairāk kā jebkurš.» Dzejnieka personības un talanta valdzināts, R. Pelše raksta apceri «J. Rainis 1905. gada negaisos» («Celtne», 1931, № 3, 4). Tajā viņš augstu novērtē dzejnieka devumu, mazliet vienkāršoti, taču principā pareizi akcentējot Raiņa dzejas un proletariāta ideoloģijas sakares punktus. Šis raksts interesants arī ar savu stilu, jo R. Pelše — publicists it kā atkāpjas otrajā plānā, dodot vietu rakstnieka cienīgai, spilgti tēlainai raksturojuma manierei: «Tā bij īsta cilvēkēdāju asinsdeja degošu lauku māju un pilsētu drausmā gaismā. Simtu un tūkstošu cīnītāju sirdis caursautas rima. Mokas un nāve glūnēja aiz katras mājas stūra, katrā birzē, aiz katra koka, katrā grāvī...» (par 1905. gadu Latvijā). Sakarā ar «Celtņē» publicētajām Raiņa vēstulēm un P. Dauges

komentāriem R. Pelše uzsver, ka «Rainis ir ne tikai pārāk liels, vispusējs mākslinieks, bet viņš ir latvju proletariāta priekšpulka līdzcīnītājs, ko neviens, itin nekas un itin nekad nespēj tam atņemt, to noliegt, iznīcināt» («Par mūsu kritiku», «Celtne», 1936, № 5). Recenzējot P. Duges un P. Svira sastādīto Raiņa dzejas izlasi, R. Pelše pārmet sastādītājiem atkāpšanos no hronoloģiskā principa. Viņš uzsver dzīves un mākslas kopsakara nozīmību, norādot, ka «dzejas darba sarakstīšanas laiks ir viena no tām elementārām pazīmēm, kura daudzmaz palīdz lasītājam orientēties šai darbā, to saprast un apzinīgi uzņemt, veidot viņu sakarā ar pārdzīvojamo laikmetu, arī ar autora dzīvi» («J. Raiņa darbi Padomju Savienības lasītājiem», «Celtne», 1936, № 2).

Sarežģīts laikmets izauklē pretrunīgus patiesības meklējumus, jaunais ne tik lēti radāms. Arī R. Pelše savu dzīvi ar nelokāmu pārliecību pakļauj laikmeta sabiedriskajām un ideoloģiskajām cīņām. Arī viņš ir to pulkā, kuri reizēm kļūdaini, vienkāršoti, bet ar labu gribu dodas jaunās patiesības meklējumos. Izsmēlošu R. Pelšes devuma vērtējumu lasām J. Niedres rakstā «Uz lielo meklējumu ceļa» («Karogs», 1970, № 10): «... mēs īpaši runājam par viņu kā par literatūras kritikas un mākslas problemātikas izvirzītāju, jo šiem viņa rakstiem ir vēsturiski būtiska nozīme sociālistiskā reālisma estētikas tapšanas un izveides izpratnē. Tie viedami un taustāmi atsedz tiklab aizmirstos, kā arī vēl līdz galam nenoskaidrotos ārkārtīgi grūtos, sarežģītos apstākļos tapušās jaunās estētikas meklējumus, sociālistiskās mākslas atziņu meklējumus.»

TĀDU ES ATCEROS ROBERTU PELŠI

Kad vien atmiņā atnāk pirmie pēckara gadi Filoloģijas fakultātē, tūdaļ vienkop redzu trīs cilvēkus. Augsti paceltu galvu, stalts un stiegrs stāv Andrejs Upīts, viņam blakus Rūdolfs Egle, vienmēr sevī iegrīmušu, domīgu skatu un viņiem iepretī fakultātes dekāns Roberts Pelše. Mazliet plecīgāks par Egli, arī, tāpat kā Upīts, augstu atmetis savu balto, kuplo galvu, rokā turēdams tikko no acīm noņemto degunkniebi, viņš cieši raugās abos savos kolēģos, gaida no viņiem atbildi uz sarunā skartajiem jautājumiem.

Un cita aina. Noskanējis zvans nākošai lekcijai. Pa fakultātes gaiteni, mēteļus plecos uzmetuši (jo universitāti tai ziemā tikpat kā neapkurina), aiziet šie paši trīs cilvēki. Andrejs Upīts un Rūdolfs Egle ieiet savās auditorijās, Roberts Pelše dodas uz rektorātu. Droši vien atkal kāda organizatoriska sanāksme, jo uzdevumu un vajadzību, gan zinātnisku un pedagoģisku, gan arī tīri saimniecisku, šai laikā fakultātē vairāk nekā jebkad.

Roberts Pelše sāka vadīt Filoloģijas fakultāti tikpat kā tukšā vietā — jāsakomplektē gan studentu kursi, gan arī mācību spēku kolektīvs. Diezgan daudz no agrākajiem docētājiem kara vētrās pagaisuši. Tie, kas palikuši dzimtenē, drīz atkal atrodas, bet viņu ir par maz, lai sāktu un virzītu uz priekšu darbu septiņās filoloģiskās nodaļās, no kurām divas (mākslas zinātņu un žurnālistikas) tiek veidotas pilnīgi no jauna. Te lieti noder Roberta Pelšes gadu desmitiem ilgā pieredze dažādās Padomju Savie-

Kārlis Strāls

R. Blaumaņa «audzudēli» K. Štrāls (labajā pusē), K. Krūza,
K. Kraujiņš pie Blaumaņa pieminēkļa Rīgā 50. gadu beigās.

nības augstākajās mācību iestādēs, gan arī viņa plašās zināšanas, īpaši mākslas zinātnēs.

Un fakultāte sāk darboties, iestājas jauni studenti, mācības turpina tie, kam kara apstākļi studijas bija likuši pārtraukt. 1946. gada rudens pusē vairāki no viņiem jau saņem diplomus. Darba ritms kļūst aizvien saskaņotāks, bet arī straujāks, jo pieaug gan studentu skaits, gan nāk klāt un dažādojas lekciju kursi un semināri. Liela daļa patlabano literatūras un mākslas zinātnieku bija Filoloģijas fakultātes studenti tai laikā, kad to vadīja dekāns Roberts Pelše.

Ja man bez iepriekšējas apdomāšanās būtu jānosauca Roberta Pelšes raksturīgākās īpašības, es tūdaļ teiktu: labestība, taisnīgums, cilvēciskums. Tās fakultātē iepazīna tiklab studenti, kā mācību spēki. Atceros divus man ļoti svarīgus brīžus, kad pati to izjutu. Pirmais bija 1945. gada pavasarī, kad tiku pieņemta Filoloģijas fakultātē par laboranti. Roberts Pelše mani līdz tam nemaz nepazīna, nezināja, vai strādāšu godīgi un apzinīgi vai ne. Viņš zināja tikai to, ka mans studiju laiks tuvojas nobeigumam, tāpēc jo svarīgi iespējami ātrāk nokārtot atlikušos eksāmenus. Strādājot fakultātē, kur turpat blakus kancelejai ir auditorijas, es varēju tikt uz lekcijām un semināriem. Sava nozīme bija, protams, arī manu agrāko docētāju prof. P. Dāles (kurš toreiz bija dekāna vietnieks) un prof. J. A. Jansona ieteikumam, taču izlēmējs bija pats dekāns.

Otra reize bija pēc gada — 1946. gada pavasarī, kad mums, tiem studentiem, kuri bija sākuši mācīties buržuāziskajā augstskolā un kuri nu jau bijām gandrīz visus kursu eksāmenus nokārtojuši, deva iespēju paātrinātā tempā gatavoties valsts eksāmeņiem un strādāt diplomdarbu. Tai laikā jau strādāju Andreja Upīša vadītajā Valodas un literatūras institūtā, taču kā asistente strādāju arī fakultātē. Arī institūts tobrīd vēl atradās Filoloģijas fakultātes pārziņā. Un atkal — Roberts Pelše

nevilcinādamies darīja visu, lai manu darba slodzi atvieglinātu un es varētu iespējami vairāk laika veltīt mācībām.

Jānis Niedre savās atmiņās par Robertu Pelši ir raksturojis viņa smalkjūtīgo pieeju mācību spēku kolektīvam. To īpaši izjuta tie docētāji, kuru iepriekšējā zinātniskā un pedagoģiskā darbība bija noritējusi buržuāziskajā Latvijā. Dekāns saprata, ka izveidoties par padomju augstskolas speciālistu nav iespējams vienā dienā. Tāpēc viņš fakultātē organizēja īpašas sistemātiskas pārrunas, kurās tika analizētas attiecīgo mācību spēku agrākās publikācijas. Nereti pārrunas izvērsās dedzīgos strīdos, un notika arī tā, ka dažs labs daudz jaunāks un praktiski vēl neko neizdarījis lektors sāka augstprātīgi un dogmatiski tiesāt cilvēkus, kam aiz muguras vairākus gadu desmitus ilga zinātniska darbība, kaut arī reizēm ar nomaldiem un novirzēm. Tad sāka runāt dekāns Pelše, un no viņa varēja mācīties gan iedziļināšanos, gan izpratni un sapratni tādā sarežģītā mehānismā kā cilvēka psihe.

Roberts Pelše parasti runāja dedzīgi, bieži aizrāvās ar kādu pēkšņi prātā ienākušu domu, kas reizēm novirzīja no pašreiz apspriežamā jautājuma. Bet šīs runas bija interesantas, īpaši mums, jaunajiem, kam Roberta Pelšes piedzīvotais un pārdzīvotais tādās reizēs pavēra ieskatu it kā jaunā pasaulē.

Robertam Pelšem piemita smalks, gribētu teikt, šarmants humors un asprātība, un dzirkstīgu asprātību viņš labprāt klausījās arī no citiem. Šķiet, ka šīs īpašības viņš bija paņēmis līdz no Francijā pavadītajiem gadiem. Atceros 1948. gada pavasarī fakultātes mācību spēku saviesīgu vakaru universitātes vecās ēkas Mazajā aulā ar pašu sagatavotu programmu un katram veltītu epigrammu, kurā dažam labam bija ieslēpta īsti asa «adatiņa». Profesors Pelše pirms tam bija bijis Maskavā, tur saslimis un vairākas nedēļas dabūjis ārstēties. Bet tajā laikā tur bija apstiprināts arī viņam piešķirtais filoloģi-

jas zinātņu doktora grāds. Mūsu viņam veltītajā pantiņā bija pieminēti īpašā salikumā abi šie notikumi: «Viņš reizē dakterēts un doktorēts tur ticis.» Robertam Pelšem šī rinda īpaši iepatikās. Tikpat sirsnīgi viņš smējās arī par citu kolēģu humoristiskajiem raksturojumiem.

Roberta Pelšes sirsnībai, vienkāršībai un īpašam personības valdzinājumam bija arī liela nozīme fakultātes mācību spēku kolektīva saliedēšanā. No dažādām pusēm sanākuši cilvēki, daudzi cits citu agrāk nemaz nepazinuši, īsā laikā jutās kā viena draudzīga saime. Un pats dekāns bija viens no visiem. Nekad viņš sevi īpaši neizcēla, neprasiņa sev kādu sevišķu cieņas vai pakļautības parādīšanu. Bet dziļu cieņu pret viņu jutām mēs visi.

AUTOBIOGRĀFIJA

(Pētera Pēterona ievads)

Šis rindas mans tēvs — dramaturgs, stāstnieks un tulkotājs Jūlijs Pētersons — skicēja 1940. gada rudenī sakarā ar savas dzīves sešdesmito gadskārtu 19. novembrī. Jau savā piecdesmitajā dzimšanas dienā līdzīga rakstura rindās viņš bija atskatījies uz noietajiem gadiem, un isbiogrāfija 1930. gadā tika ievietota «Teātra Vēstnesī», ko izdeva Nacionālais teātris. Uz tā skatuves ar komēdijas «Sieviete ar sešiem prātiem» atjaunotu izrādi tēvs atzīmēja šos šūpuļa svētkus. Plašāka tēva rakstīta autobiogrāfija atrodama K. Egles sakārtotajā trīs sējumu krājumā «Atziņas» (Latvju rakstnieku autobiogrāfijas).

Šis — pēdējais ar viņa roku rakstītais dzīves atskats, kas bija domāts kontaktam ar žurnālistiem sešdesmitajā gadskārtā, — iespīests netika.

Tēvs 1940.—41. gadu periodā ļoti aktīvā sadarbībā ar Valsts izdevniecību (VAPP) atsāka plašu tulkotāja darbību, jo blakus darbam oriģinālliteratūrā bija rūpīgs un iecienīts tulkotājs no krievu un vācu valodām. Minētajā laikā tēvs pārtulkoja virkni M. Zoščenko stāstu, F. Panferova romānu «Brusku kolhozs» un ķērās pie H. Manna divdaļīgā romāna «Karaļa Anri IV jaunība un vīra gadi» tulkojuma. Sākoties karam, šis darbs apstājās.

Ar šādu literāta slodzi, ar vairākām lugu un stāstu iecerēm, kā arī turpinādams tiesu izpildītāja darbu Tautas tiesā, tēvs sagaidīja savu sešdesmito dzimšanas dienu. Mūsu ģimenes ilggadējā viesu grāmatā, kas sāka 1926. gadā, šis jubilejas reizē, tāpat kā daudzās citās šī albuma lappusēs, atrodam tuvo draugu — A. Upiša un R. Egles ierakstus ar sirsnīgiem novēlējumiem.

Se publicējamā atskata teksts sīkāk pakavējas pie jaunības gadiem, pie dzimtās puses — Smiltenes periodā. No tā saglabājušās vēl daļa no 1898. gada līdz 1902. gadam rakstītu dienasgrāmatu. Diemžēl ne visas. Tēvs šai laikā veselā dienasgrāmatu sērijā precīzi un visai sīki fiksēja vai katru aizvadīto dienu. Šais kladēs bez personiska rakstura materiāliem atrodams arī tā laika Smiltenes kultūras dzīves atspoguļojums. Saglabājies vēl 1910. gada Smiltenes kalendārs ar tēva sarakstīto literāro pielikumu, kur ievietoti divi stāsti, satīrisks dzejojums un raksts «Šis tas par Smiltēni». Tajā ieskicēta pilsētas vēs-

ture, dots Smiltenes sadzīves atspoguļojums gadsimta sākumā. Visai spilgts pilsētas portrets ar viegli satīrisku pieskaņu.

Tēva smaids — satīriska un reizē labsirdīga — viņu pavadīja visā dzīvē. To piemin arī ievērojamais mūziķis un savulaik daudzu asprātīgu šaržu autors Valērijs Zosts, zem sava smejošā jubilejas zīmējuma 1930. gadā parakstīdams šādu četrindi:

Tumšs un drūms mūsdienu fons,
Smaida Jūlijs Pētersons.
Citiem sirds šē skumjās mirkst,
Viņam — zelta humors dzirkst.

Ar teātri saindējos savā devītajā dzīvības gadā...

Uz laukiem mums kaimiņos bija fabrika. Tur strādnieku jaunatne svinīgos gadījumos rikoja teātra izrādes. Fabrikā biju pastāvīgs viesis. Man atļāva apmeklēt visas nodaļas, kur mala un bīdelēja, kārsa, vērpa un auda. Es tur kavējos katru dienu stundām ilgi. Ar visiem darbiniekiem biju nodibinājis labākās attiecības. Man atļāva apmeklēt arī teātra izrādes. No tām primitīvajām izrādītēm es guvu atziņu, ka teātra māksla ir brīnišķīga lieta. Pēc izrādēm man palienēja mazo joku ludziņu grāmatīņas. Es tās izmācījos no galvas. No teātra nesmu ticis vairs vaļā līdz šai dienai!...

Pēc dažiem gadiem pārcēlāties uz Smiltenes miestu. Mans tēvs bija mācījies namdara amatu un sāka tur būvēt mājeli. Jaunajā mājā tad nu iekārtoju pats savu teātri. Pēc visām mākslas prasībām! Savervēju trupu no vietējiem jauniešiem, un mēs devām izrādes reizi mēnesī. Lielākajā nama istabā uzbūvēju skatuvi, un tā netika nojaukta pēc izrādēm. Savu gultu novietoju nodalījumā, ko izrāžu vakaros izlietoja kā aktieru ģērbistabu. Teātris izbeidzās, kad tēvs istabu izīrēja sīnagogas vajadzībām.

Mūsu sasniegumi teātra mākslā mūs pašus ļoti apmierināja.

Reiz — vasaras mēnešos — pie mums viesojās Rīgas latviešu teātra trupa ar visiem slaveniem aktieriem. Par

tiem biju lasījis avīzēs, un viņu vārdi man bija pazīstami. Tagad nu radās izdevība viņus redzēt.

Izrādes notika sestdienas un svētdienas vakarā.

Bez sevišķām grūtībām dabūju atļauju iet uz sestdienas izrādi. Māte pat slepeni iedeva divdesmit kapeikas ieejas biļetei. Bet uz svētdienas izrādi mani vairs nelaida. Stundām ilgi lūdzos tēvu. Pat apraudājos. Nelīdzēja arī aizrādījums, ka mani izrādē ielaidīs par brīvu. (Draugi bija jau savākuši divdesmit kapeikas ieejas biļetei!)

Tēvs palika ciets kā akmens. Uz maniem neatlaidīgiem lūgumiem bija viena atbilde: «Nē!» Nevarot katru dienu staigāt pa teātriem! Man vispār galvā esot tikai blēņas! Beidzot es tomēr dabūju atļauju, kad izrādei vajadzēja jau sākties. Mans tēvs — ar visu viņa stingrību — tomēr nelika šķēršļus ceļā manām diezgan plašajām mākslinieciskajām tieksmēm. Es nezinu, kas būtu noticis, ja es uz to izrādi netiktu.

No šīm izrādēm man palika dziļš un neizdzēšams iespaids. Tādu nekad vairs neesmu guvis pēc tam nevienā citā teātra izrādē.

Vaigu vaigā skatīt visus tos lielos māksliniekus! Viņi bija tik iznesīgi un jauki! Pat augumā viņi man likās lielāki nekā mūsu miestīņa parastie iedzīvotāji.

Pēc rīdzinieku izrādēm man bija jāatzīstas, ka mana trupa teātra mākslā nav vēl sasniegusi kalngalus. Un arī pašam direktoram vēl daudz jāmacās.

Par manām īpatnējām mākslas kaislībām sāka interesēties vietējais aptiekārs Eižens Bergmanis, pazīstamais baltvācu rakstnieks. Ļoti izglītots cilvēks. Viņš aicināja mani pie sevis un sāka mācīt vācu valodu, literatūru un literatūras vēsturi. Vācu valodu es drusciņ jau pratu. Trīs gadus viņš pacietīgi nodarbojās ar mani, katru dienu divas stundas. Viņa plašā bibliotēka un vērtīgie literāriskie žurnāli bija manā rīcībā. Šais gados es guvu ļoti daudz. Tik sistemātisku literārisku izglītību nevar

dot ne vidusskola un pat ne augstskola. Pamatīgi iemācījos vācu valodu un iepazīnos ar literatūru. Veselu sēriju klasiķu un arī modernu rakstnieku es savam skolo-tājam stundās nolasīju priekšā. Viņa paskaidrojumi un iztirzājumi bija ļoti vērtīgi.

Ar Bergmaņa gādību sagatavojos uz reālskolas ceturto klasi. Mācījos arī latīņu valodu. Izrādījās, ka Bergmanim pie visa tā ir bijis arī mazs praktisks aprēķins: viņš pierunāja mani izvēlēties aptiekāra arodu. Tā nu viņš pats sagatavoja savai aptiekai darbinieku.

Iestājos Cēsīs plaši pazīstamajā Zariņu Kārļa reāl-skolā. Pēc diviem gadiem eksaminējos Rīgā un ieguvu tiesības iestāties aptiekā. Protams, ka iestājos pie Bergmaņa.

Man bija jākalpo trīs gadi. Tie bija grūti gadi. Strādāju no astoņiem rītā līdz deviņiem vakarā. Un arī naktī bija jāceļas augšā, ja kāds piezvanīja. Brīvas dienas nevienas. Varēju tikai šad un tad izlūgties uz pāra stundām, pie kam bija jāpaskaidro, kādā vajadzībā gribu iziet.

Bet jaunībā to visu panes viegli. Brīvajā laikā, nakts stundās, sāku jau arī nodarboties ar rakstīšanu... No tā laika esmu pieradinājies rakstīt tikai naktīs, un to es daru vēl šobrīd.

Pirmie literāriskie mēģinājumi parādījās atklātībā 1897. gadā. Kā parasts — tās bija korespondences laikrakstiem. Es nesaudzīgi kritizēju mūsu miestīņa sabiedrisko dzīvi. Tad vēl laikraksti ļāva izrakstīties par lauku izrādēm un pat par zaļumsvētkiem.

Ar tām korespondencēm sašķobījās mans stāvoklis vietējā sabiedrībā. Arī principāls bija jau ar mani nemierā. Visgrūtāk viņam bija pierast pie tā, ka es atkal sāku piedalīties teātra izrādēs un biežāk izprasījos vakaros. Lieta nogāja pat tik tālu, ka mēs pēc trim gadiem izšķīrāmies diezgan vēsi. Mana turpmākā literāriskā dar-

bība viņam nepatika. Tā pārtrūka mūsu draudzības saites, un mēs vēlāk nekad vairs nesatikāmies.

Un tomēr — lai vecajam Bergmanim vieglas smiltis — esmu viņam daudz pateicības parādā...

Par savas literāriskās darbības sākumu uzskatu 1900. gadu. Tad sacerēju literāriskam vakaram visu programmu un ieguvu pirmo lauru vainagu. Tas gan pienāca dažas dienas pēc sarīkojuma — pa pastu — un bija galīgi savītis. Bet tas nemazina manus pirmos panākumus. Šos jaunekļa literāriskos nedarbus vēlāk ievietoju Smiltenes kalendārā. Pierakstīju vēl šo un to klāt. Starp citu, ievietoju tur arī sarkastisku feļetonu par Smiltēnē plaši izplatīto baptismu. Šis kustības iedvesmotāja bija muižas īpašnieka kņaza Līvena dzimta. Kņazs Līvens bija citādi ļoti jauks un labsirdīgs kungs. Bet manu feļetonu viņš tomēr nevarēja ciest. Viņš atpirka visus kalendāra eksemplārus un iznīcināja tos. Izdevējs nodrukāja otru izdevumu bez feļetona. Bet kaut kur tomēr bija patvērušies nedaudz eksemplāru no pirmā izdevuma, un par tiem smiltēnieši maksāja labu naudu...

Pēc vairāk gadiem atvietoju aptiekas pārvaldnieku Mežotnē, aptieka piederēja kņaza Līvena brālim. Nebiju paguvis tur vēl ne labi apskatīties, kad jau pie manis ieradās muižas pārvaldnieks un apjautājās, vai man neesot garlaicīgi tik mazā lauku aptiekā. Vai es nemeklēšot citu vietu? Es viņam paziņoju, ka būtu laimīgs, ja tiktu drīzāk no turienes projām. Tad pārvaldnieks vaļsirdīgi atzinās, ka arī kņazs vēloties, lai es drīzāk aizbrauktu. Viņam pienākušas ziņas par kaut kādu kalendāru... Un mani ar divjūgu aizveda uz Bausku.

Pēc korespondencēm ķēros pie tulkojumiem. 1901. gadā uzrakstīju savu pirmo oriģinālstāstu «Mātes sirds». Ar šī stāsta nodrukāšanu «Vārdā» jutos kā pilntiesīgs rakstnieks.

Maskavas universitātē ieguvu aptiekāra palīga činu un pēc tam astoņus gadus paliku Krievijā. Četrus gadus

strādāju aptiekā Pleskavā. Centīgi vadīju Pleskavas Latviešu biedrības teātra izrādes. Tur arī sarakstīju savas pirmās lugas «Seklā, pelēkā ikdienība» un «Sastingušās dvēseles». Vēlāk pa studiju laiku Maskavā darbojos biedrībā kā aktieris un režisors. No 1909. gada sāku pārvaldīt vasaras sezonās Majoru aptieku līdz pasaules karam. Bet ziemā nodarbojos Rīgā gandrīz tikai ar literatūru. Biju vēl uzrakstījis dažas satīras. Šīs lugas toreiz daudz izrādīja. Autora honorāri gandrīz jau nodrošināja manu eksistenci. Tai laikā biju satīriskā žurnāla «Dadzā» un vēlāk «Lietuvēna» redaktors. Kara laikā strādāju bēgļu komitejā. Arī tur ierīkoju aptieku. Kā aptiekārs esmu nostrādājis gandrīz divdesmit gadus. Tai arodā bija ļoti gara darba diena un maz brīva laika. Savos vaļas brīžos tomēr varēju arī šo un to uzrakstīt.

Pēc tam katru gadu devu pa komēdijai. Rakstīju humoristiskus stāstiņus, kas iznākuši divos sējumos. Pēdējos gados bez komēdijām esmu vēl rakstījis nekrologus par mirušiem draugiem. Un tā nu ir pagājuši jau sešdesmit gadi!

Savā laikā ierīkoju arī drukātavu un izmēģinājos kā rūpnieks. Bet nācu pie slēdziena, ka man praktiskās lietās nav lielas jēgas. Tā drukātava jau sen likvidēta. Likvidēts arī jau viss, kas man bija no pasaulīgām mantām. Pēc tam izvēlējos vismazāko amatiņu, kāds vien varēja būt. Jau desmit gadus strādāju kā tiesu izpildītājs. Esmu apmierināts. Gribētu tai vietā palikt arī joprojām. Tikai tā jikts šad un tad paknibina... Pēdējos gados mani literāriskie ienākumi sabruka. Jaunās lugas gan izrādīja Nacionālais teātris, bet tās — kā nelaikmetīgas — neieteica provinces teātriem. No visa manu lugu saraksta tikai vienu cenzors bija atzinis par tādu, ko varētu izrādīt provincē. Tā bija «Plaisas parketā». Kas zin, kādēļ taisni to!

Biju iecerējis mazu humoristisku stāstiņu krājumu. Izdomāta bija arī jauna komēdija «Mazā skolotāja kar-

jera». Tur gribēju apskatīt kāda «drauga» tiešām apžibinošo karjeru un arī bēdīgo galu. Bet tas pats praktiskais darbs pārvilka šiem nodomiem strīpu pāri. Neesmu vēl nekā padarījis.

Ja nu es arī nevaru vairs dzert stipru kafiju, kas agrāk bija man svarīgs palīglīdzeklis literāriskos nakts darbos un nedarbos, tad tomēr jūtos vēl pilnīgi spējīgs vienu otru nakti ziedot arī literatūrai.

Mati ir kļuvuši drusciņ sirmāki, bet sirds vēl vislabākā kārtībā.

AUTOBIOGRĀFIJA

(Ojāra Zandera ievads)

Par Kārļa Štrāla ilgo mūža ritumu (1880—1970) ir samērā maz autobiogrāfisku materiālu. Līdz šim bijuši tikai divi plašāki publicējumi. Kārļa Egles kārtoto «Atziņu» III sējumā (1923) ir K. Štrāla stāstījums «Pirmais posms manā rakstnieka dzīvē», kas noslēdzas apmēram ar 1906. gadu, kad K. Štrāls, pārnācis no karadienesta, sāk dzīvot Rīgā kopā ar brāli — gleznotāju Aleksandru Štrālu. Par šī raksta turpinājumu zināmā mērā var uzlūkot «Karoga» 1961. gada 2. numurā publicētās K. Štrāla «Atmiņu drums las par gariem gadiem».

Pēc rakstnieka nāves ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā nonācis K. Štrāla rokraksts «Autobiogrāfija» (14 lappuses, rakstīts ar tinti, labojumi ar zīmuli). Manuskripts nav datēts, bet tas radies pirms 1957. gada: tekstā K. Štrāls norāda, ka strādā pie F. Dostojevska romāna «Noziegums un sods» latviskojuma, kas K. Štrāla tulkojumā iznāca 1957. gadā.

Savā «Autobiogrāfijā» rakstnieks mēģinājis kaut konspektīvi ietvert visa mūža pieredzi, galveno uzmanību veltījot bērnībai un jaunības gadiem. Minot savu darbu pirmpublicējumus, rakstnieku vietumis pievilusi atmiņa. Konkrēti: dzejolis prozā «Kurzemes klajums» iespiests J. Veismaņa izdotajā žurnālā «Vērotājs» 1904., nevis 1903. gadā. Stāsts «Čūskai rada» publicēts nevis žurnālā «Vērotājs», bet «Pēterburgas Avižu» literārajā pielikumā (1903). Stāsts «Dieviņa ļaudis» pirmoreiz iespiests nevis žurnālā «Kāvi», bet rakstu krājumā «Ziemas naktis», I (1907). Neraugoties uz šīm piebīdēm, K. Štrāla autobiogrāfiskais vēstījums ir vērtīgs papildinājums rakstnieka daiļrades pētniekiem.

Esmu dzimis 1880. gada 25. novembrī Stukmaņu pagasta (tagad Pļaviņu rajona Klintaines ciema) Bebrulejā, kur pagājušā gadsimta pirmajā pusē daži bezzemnieki, starp tiem arī mans vectēvs, bija uzcēlušī uz muižas zemes Daugavas krastā virkni mājiņu, par mazo zemes stūrīti atkalpodami muižai ik gadus zināmas klaušu dienas, bet sev iztiku pelnīdami kā plostnieki vai amat-

nieki, allaž žirgti un kustīgi. Arī mans tēvs vasaru brauca uz plostiem, bet ziemu piekopa no sava neredzīgā tēva mantoto ādmiņa amatu. Būdams enerģisks un ar gaišu prātu apveltīts cilvēks, nākdams pusmūža gadus, bija paspējis uzcelt kopā ar jaunāko brāli Juri blakus vecajam «gērūzim» tā saukto «jauno istabu», kur tad es arī ieraudzīju dienas gaismu kā ģimenes ceturtais bērns.

Tepat triju gadu vecumā mani piemeklēja arī pirmais traģiskais pārdzīvojums, kas kļuva par īstu traģēdiju arī visai ģimenei. Vienatnē uz istabas augšas, pirmoreiz mūžā mēģinot rīkoties ar sērkociņiem, pieliku degošo kociņu tēva gulvietas sienam; lūkoju uguni nopūst, bet jau nākošā brīdī viss salmu jumts švirkstēja vienās dzirkstelēs, tā ka es pats ar pūlēm nosteberēju pa trepēm lejā.

Jaunu māju uzcelt muiža tēvam vairs neatļāva, bet uzcēla pati tai vietā mūra ēku, par kuru nu tēvam nācās maksāt arī naudas renti. Šim ugunsgrēka gadījumam bija vēl arī citas sekas, kas gulstas uz manu sirdsapziņu: ugunsgrēkā bojā gājušās lopbarības vietā apgādājot jaunu, muižas medību suņu sabiedētajam zirgam drāžoties pār grāvi, tēvs tika nosviests no siena vezuma un pārlauza kāju, kas, piemētoties gangrēnai, tika amputēta augstāk par celi. Grāfs Medems savu suņu vainu izpirka ar to, ka uz sava rēķina lika pagatavot kājas protēzi, kas tad arī bija viss. Ģimenei iesākās grūtas dienas...

Kālab es to te rakstu? Sniedzot īsas ziņas par savām rakstnieka gaitām, tas var likties nevietā, nevajadzīgi un pat smieklīgi. Tomēr, labi apdomājot, te ir uztaustāma zināma sakarība. Pirmkārt, šo smago pārdzīvojumu nogulsņējumi bērna psihē ir neatvairāmi līdzdarbojušies manā turpmākā dzīves un sadzīves uztveres izveidošanā, un varbūt tieši tie ir vainojami dažu manu darbu pārāk savdabīgā vielas izvēlē ar liktenības elementa piejaukumu, dažkārt arī par viena vai otra tēlojuma un stāsta

neparasto un pat pārspilēto noslēgumu; otrkārt — abi šie tragiskie notikumi vēl jo negatīvāk atsaucās uz manu nākamību tajā ziņā, ka tēvam nu bija laupīta katra iespēja dot man un brālim kaut cik sistemātisku izglītību, ko viņš tik ļoti būtu vēlējies.

Bet dzīvei uz Daugavas krasta bija arī sava saulainā puse. Rotaļas un dzenāšanās ar kaimiņu bērniem pa silmalu, peldēšanās atvarā, šūpošanās lielajiem līdz meijotā laiviņā uz vilņiem, kaimiņpuišu neretās skaļās savstarpējās izbāršanās, plotnieku nopietnās sarunas ar tēvu par jaunām peļņām, astoņdesmit pieci gadi vecās tēvamātes sakāmvārdi un tautas dziesmu pantiņi, kas lika iemīlēt bārenīti zem ābeles, fantazēšana kopā ar brāli par brīnišķīgām lietām, skaistā daba — tas viss padarīja dzīvi īsti daudzkrāsainu. Bet visu to pavadīja vēl lejā Bebra krāču dziļā, mūžīgā šalkšana, kas, klusos vakaros plaši atbalsodamās mežainajos klinšu krastos, kā varenas tālu tauru balsis puisēnu kaut kurp cēla un nesa, it īpaši, kad viņš bija paaudzis jau cik lielāks un iemācījies lasīt.

Bebrulejā aizritēja manas dzīves pirmie deviņi gadi. Tad, apstākļiem kļūstot arvien grūtākiem, ģimene pārgāja uz dzīvi kāda lauku saimnieka mazmājiņā ar dažām pūrvietām aramzemes, pļavu un ganību. Te nu radās pavisam citādi iespaidi: Bebra krāču dziesmas vietā klušums, trauksmīgo peļņas vīru un skaļo sievu vietā daudz mierīgākie, labāk nodrošinātie kaimiņi. Te, ganos iedams, sāku vairāk nodoties arī lasīšanai, cik vien izdevās sadabūt kādu grāmatu vai «Austruma» numuru. Vārdu sakot, nācu lasāmos gados.

Skolu apmeklēju no astotā līdz trīspadsmitajam savas dzīves gadam, iedams vispirms Stukmaņu muižas, pēc tam Kokneses pareizticīgo draudzes skolā. Atskaitot kaut cik piesavināto krievu valodas prašanu, neko daudz laba no turienes nemantoju. Kaut ko vairāk sasniegt varēju vienīgi pašmācības ceļā, ko tad pēc iespējas esmu arī

mēģinājis, cik jau nu bija brīvo brīžu atlicināms no mai-
zes darbiem mājās, gan ārpus tās. Rentētais zemes gaba-
liņš bija tik mazs, ka tēvam, neraugoties uz kroplumu,
nācās, tāpat kā agrāk, piepelnīties tiklab pavasaros ar
plostnieka, kā ziemās ar ādmiņa darbu, vēlāk saņemot
uz rentes arī pārceltuvi pār Daugavu Pļaviņās, jo gal-
viņu skaits ģimenē vēl arvien pieauga, — par ko tēvs
tomēr nebūt nenolaida nedz galvas, nedz roku.

1897. gadā pārgājām uz dzīvi lielākās rentes mājās,
otrupus Daugavas, Pļaviņu tuvumā. Darbu tika vēl vairāk,
sevišķi kad brālis Aleksandrs iestājās Blūma zīmēšanas
un glezniecības skolā Rīgā. Biju drīz arājs, drīz plost-
nieks, drīz pārcēlājs, drīz palīgs pie aitādu miecēšanas —
viss juku jukām. Tomēr arī mācības turpināju, iepazīda-
mies arī ar vācu un franču valodām. Galvenais trūkums
bija tas, ka viss notika bez kādas sistēmas, bez vadības.

Tā kā man priekšā stāvēja obligātā karaklausība, tad
pēc tēva vēlēšanās 1902. gada pavasarī noliku Jēkab-
pilī kādu eksāmenu, kas deva tiesības uz saisinātu die-
nesta laiku — no četri uz trīs gadi.

Tā paša gada vasarā nosūtīju «Pēterburgas Avīzēm»,
respektīvi, R. Blaumanim, vēstuli ar dažiem manuskrip-
tiem un drīz vien saņēmu avīzes numuru ar tajā ievie-
totiem maniem dzejoļiem «Gredzentiņš» un «Saitēs», kā
arī abu toreizējo «Pēterburgas Avīžu» redaktoru —
R. Blaumaņa un A. Niedras uzmundrinošas vēstules. Sa-
rakstīšanās ar Blaumani kopš tā laika turpinājās līdz šā
lieliskā cilvēka pāragrai nāvei.

No 1902. gada rudenā līdz 1905. gada rudenim nokal-
poju kā apakškareivis 24. Simbirskas kājnieku pulkā
Ostrovā, Lomžas guberņā. Iesākto rakstnieka darbu kaut
visnelabvēlīgākajos apstākļos pēc iespējas turpināju arī
te, manuskriptus arvien piesūtīdams Blaumanim, kas rū-
pējās par to iespīšanu periodikā un maniem honorā-
riem. 1903. gadā «Pēterburgas Avīzēs» tika iespiests tēlo-
jums «Tvanā» un Veismaņa toreiz izdotajā žurnālā «Vē-

rotājs» mans dzejolis prozā «Kurzemes klajums» un, ja nemaldos, stāsts «Čūskaī rada». Kazarmju dzīve zināmā mērā atspoguļota stāstos «Viens solis sāpus» un «Krištinīte». Tepat pēc kāda plašāka zinātniska darba izlasīšanas par Pievolgas skopcu sektu sarakstīju stāstu «Dieviņa ļaudis», pārnesdams darbību uz kādu mazu šīs fanātiķu sektas grupiņu Kurzemē, kas arī bija izlasītajā grāmatā minēta. Šis stāsts pirmoreiz iespiests 1906. vai 1907. gadā žurnālā «Kāvi». Trīsdesmito gadu beigās latviešu literatūras tulkotājs (vārda neatceros) bija šo stāstu tulkojis ar virsrakstu «*Боженькин люди*».

Še dienestā kaut cik iepazinos arī ar Marksa «Kapitālu» un savas kalpības pēdējā gadā kopā ar citiem revolūcijas aicinājuma skartajiem biedriem (atmiņā ir uzglabājušies savvaļnieka Vāgnera un Kogana, un kareivja Anosova vārdi) piedalījos 1905. gada decembrī notikušās Simbirskas pulka atklātas sacelšanās sagatavošanā. Tomēr neilgi pirms tās priekšniecībai radušos aizdomu dēļ tiku jau pirms termiņa atvaļināts no dienesta un, iedodot ceļa naudu, atlaists mājup uz dzimteni. Aizdomu pamatā laikam bija kādā zaldātu naktssapulcē pieņemtā un pēc tam laikrakstā «*Наша жизнь*» iespiestā rezolūcija, kas virsniecībā sacēla lielu uztraukumu.

Atgriezies mājās pašā revolūcijas beigu posmā, tiku ievēlēts par kaujas pulciņa vadītāju, kaut gan es un arī viss pulciņš bijām pilnīgi bez ieročiem un jau tuvākajās dienās apkārtne bija pieplūdināta kareivjiem un matrožiem. Šā baigā laika iespaidi kaut cik — cik tas toreiz bija iespējams — ir atbalsoti manā tēlojumā «Nakts» un simboliskajā fantāzijas ainā «Adrastea» (Atriebības dieve). Ja atmiņā neviļ, abi iespiesti «Dzelmē».

Baronu vadītajām sodekspedīcijām plosoties, pārgāju uz dzīvi Rīgā, kur nodevos vienīgi literāram darbam. Kopā ar citiem jaunajiem dzejniekiem, lai varētu būt neatkarīgi, 1906. un 1907. gadā izdevām mēneša žurnālu «Dzelme», ko es parakstīju kā atbildīgais redaktors. Žur-

nāla izdošanu tomēr nācās pārtraukt ar 22. numuru līdzekļu un ar to sakarā arī iespējamā materiāla trūkuma dēļ. Te jāpiezīmē, ka nedz līdzstrādnieki, nedz redaktori nesapņēma honorāru. Pēdējie divi numuri nav manis rediģēti. Līdztekus daiļrades darbam šais gados strādāju arī kā redakcijas loceklis «Latvijas», pēc tam «Plēsuma» un «Rīta Blāzmas» redakcijās. (Abi pēdējie drīz vien tika administrācijas apturēti.) Diezgan daudz arī tulkoju no citām valodām latviski. Ieguvis skolotāja tiesības, 1910.—1911. [gadā] strādāju Izglītības biedrības skolās Rīgā. 1910. gadā sakopāju un izdevu daļu savu dzejoļu krājumā «Zirnekļa tīklā».

1914.—1915. [gadā] piedalījos kā rezerves virsnieks pirmajā pasaules karā, kur tiku divreiz ievainots — otro reizi tik ļauni, ka pēc ilgās slimšanas un vairākām operācijām kājas kroņlojuma dēļ tiku atzīts par karadienestam nederīgu un 1916. gadā no tā atbrīvots «ar mundieri un pensiju». Vācu toreizējās okupācijas laiku pavadīju, vēl vienmēr slimodams Maskavā slimnīcā, pēc tam kopā ar saviem vecākiem un citiem piederīgajiem bēgļu gaitās Kubanā. Atgriezies 1920. gadā Rīgā, turpināju iet savu rakstnieka taku.

Kara laiku vērojumu un pārdomu ietekmē ir radušies vairāki dzejoļi un stāsti krājumam «Uguņainie krasti». Daži no tiem un dzejojuma oktāvās «Kauja pie Glemu Liepas» pirmuzmetums uzrakstīti tieši kaujas laukos. Plašāk pētot kara norises abpusējos materiālus, vairākus gadus strādāju pie romāna trijās daļās «Karš», tekoši laizdams tās klajā periodikā; pēc tam pirmā un otrā daļa ir iznākušas atsevišķās grāmatās divos izdevumos (I izdevumā pie «Letas», II izdevumā pie A. Gulbja). III daļas pirmā puse saglabājusies korektūrā, bet romāna beigas spiestuvē nozudušas un nav vēl atjaunotas.

1927. gadā iznāca mans otrais dzejoļu krājums «Zemes elpa». Trešais dzeju krājums «Novakare», kas ietver pēc 1923. gada sacerētus un periodikā iespiestus dzejo-

ļus, nav vēl sakārtots. Atsevišķā izdevumā ar A. Štrāla ilustrācijām 1922. gadā iznāca dzejojums oktāvās «Kauja pie Glemu Liepas». Pārējie prozas darbi (ne gluži visi) ir sakopoti un izdoti grāmatās: «Dieviņa ļaudis» (1919. un 1926. gadā), «Dzintara vārtos» (1921), «Saulīt' tecēj' tecēdama» (1922), «Sapņotāji» (1922), «Katrīnīte» (1922), «Ugunainie krasti» (1923). Nedaudzie teorētiskie apcerējumi nogrimuši gadsimta sākuma pirmo gadu desmitu presē.

Padomju Latvijas laikā mani dzejoļi, gan pirms, gan pēc otrā pasaules kara, ir iespiesti «Karogā» un citos izdevumos. «Karogā» iespiests arī «Kara» trešās daļas citur vēl nedrukāts fragments.

No maniem tulkojumiem kā ievērojamākie minēti: H. Ibsena «Spoki», Z. Lāgerlēvas «Gēsta Berlings», P. Merimē «Kārļa IX valdīšanas laiku hronika» (Bērtuļa nakts); no krievu valodas A. Puškina fragmenti no poēmas «Jevgeņijs Oņegins» (1914), dzejas «Manai tintnīcai», «Grāmatizdevēja saruna ar dzejnieku», «Bova», «Vēstule Delvigam», «Vilšanās», «Liekulība», «Vēstule cenzoram»; I. Turgeņeva «Mednieka piezīmes» un romāni «Rodins» un «Priekšvakarā»; Saltikova-Ščedrīna izlase; N. Dobroļubova «Kas ir oblomovisms?» un «Apspiestie ļaudis»; M. Gorkija romāni «Matveja Kožemjajkina dzīve», «Kļīma Samgina dzīve», stāsti «Nevajadzīga cilvēka dzīve», «Trīs dienas», «Atgadījums Makara dzīvē», «Saimnieks», «Zādzība», «Ugunsgrēks»; viņa publicistiskie darbi — apskati, pamfleti, kritikas, polemika, apcerējumi — pavisam trīsdesmit astoņi nosaukumi. Pašreiz strādāju pie F. Dostojevskas romāna «Noziegums un sods» latviskošanas.

PIECI KLUSI GADI

(1880—1884)

Ārēji šis laikmets ir viens no visneauglīgākajiem latviešu kultūrā. Galīgi noplok vilnis, kas cēlies ar jaunlatviešu kustību un savu poētisko vaiņagojumu sasniedzis 70. gados Ausekļa un Pumpura lirikā un Kronvalda dedzīgajās runās. Vēl neseko turpinājums arī «Mērnieku laikos» izstrādātajai reālisma līnijai. 1880. gada jūnijā Rīgā noskan Latviešu otrie vispārīgie dziedāšanas svētki (reizē ar vācu birģelības rikotajiem) un latviešu avīzes ar gandarījumu atzīmē: «Neviens mani aizdziedāja, neviens mani aizrunāja,» — taču tā pirmreizības spožuma, kas pārsteidza 1873. gadā, šim sarīkojumam nav. Kronvalds un Auseklis ir miruši. Pumpurs, atgriezies no kara gaitām Serbijā, šķiet, kļuvis pavisam cits cilvēks. Kad Ādolfs Alunāns, saticis dzejnieku, vaicā par viņa literāro darbību, «Pastarītes» autors atbild:

«Dziedāt var, kamēr jauns. Kas tik krietni kā es pārliecinājies, ka cilvēka mūžam nepiemīt nekādas poēzijas, tas sviež savu kokli pie malas. Lai dzied jaunekļi nenolaupītām cerībām.»¹

Bet «jaunekļi nenolaupītām cerībām» — un to, protams, ir krietns bariņš — nav dzīvojuši sešdesmito un septiņdesmito gadu problēmām bagāto dzīvi. Viņi var atdarināt, bet ne izjust aktīvo, mērķtiecīgo tautiskā romantisma poēziju.

«Desmit gadu atpakaļ, kad valdīja tautības ideja, ne-

¹ Alunāns Ā. Ievērojami latvieši. I. Jelgavā, 1887, 28. lpp.

bija jaunajiem, kas ko meklēja, garīgi nodarbojās, it nekāda priekšmeta šai centībai: uzrakstīt tautas dziesmas un pasakas, dziedāt korī, runāt latviski, tas viss. Negarīgi — dzēra un paukoja, fantāzijas pilnākie — it visi dzejoja par acīm un puķēm,» — tā 90. gadu otrajā pusē romāna «Nākotnes cilvēks» iecerēs raksta Raiņa.¹ Šīs ieceres ir viens no interesantākajiem, vēl pilnībā neizanalizētajiem materiāliem, kur blakus nākamā dzejnieka izjūtu analīzei fiksējas tieši 80. gadu sākuma ekonomiskie procesi un garīgās krīzes situācija, kas izaug no šiem procesiem: «Tautības tukšums, jaunās paaudzes maldīšanās pa tumsu, melanholija vai seklība.» Mākslā — klusie gadi, jo nevar būt dabiskas rosības un dzīvības tur, kur nav ideāla, uz ko virzīt visu darbību, nav pārliecības, kas norūdās cīņās, zaudējumos un uzvarās.

Visplašāk lirikā (un arī prozā) tiek turpināta līnija, kuru tobrīd visraksturīgāk pārstāv Lapas Mārtiņa grāmatas: «Mīlestībā pieviltas jaunekles briesmīga nāve. Stāstu dziesma, visiem jaunekļiem un jauneklēm par ievērojumumu», «Mīlestības dziesmu rota» un «Mīlestības puķītes jeb visjaukākās dziesmiņas jaunībai». Pirmās divas grāmatas iznāk 1882. gadā, un katra piedzīvo divus izdevumus, trešā — 1883. gadā un līdz 1902. gadam parādās «stipri pavairotā drukā» veselas piecas reizes! Aspazija, atcerēdamās Jaunās strāvas priekšvēsturi, rakstā «Latviešu lirika dažādos laikmetos» ar pilnām tiesībām par 80. gadu sākumu var teikt:

«Bērīši kumeliņi bija no tautiskiem dzejniekiem stīvi nojādelēti it kā čigānu zirgi un caunu cepurītes pavisam nodilušas. [...] Visi, kam tikai sirds pukstēja krietni un latviski, tagad mīlēja šķīsti un uzticīgi, laimīgi un nelai-

¹ Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs, inv. № 22989. Turvāk par romāna iecerēm skat. Raiņa gadagrāmatas 1978. gada un 1980. gada laidienos.

mīgi, un, ja jau romānos mīlestība ņēma labu vai nelabu galu, tad dzejoļos tai nemaz nebija gala. Šie mīlestības dzejnieki stāv savā ziņā vēl zemāk nekā tautības dzejnieki; pirmējiem taču bija viena kopīga ideja, tā bija, mazākais, latviešu dzeja un, kaut gan neizdevies kauls, tomēr kauls no mūsu kaula un kļūda no mūsu kļūdām, pēdējie turpretim, cik latviski un pašauti viņi arī nedomājās būt, viņu dzejoļi bija sameklēti un salasīti pakalदारinājumi pēc svešiem paraugiem. [...] Cik tālu māksla, mākslas forma un ritums šinī laikmetā bija attīstījusēs? It nemaz nē. Tā bija pavisam iesnaudusēs un kā Ērkšķu Rozīte ar ērkšķiem aizauguse. Dzejnieki nebija mācējuši piesavināties ne tautas dziesmu viegli graciozo formu, ne viņas rituma savādības, un, mēģinādami ar visām smagajām, neveiklajām galotnēm, «šanām» un «stībām» pieslieties svešām formām, tie brauca it kā ar slavenajiem nekaltajiem riteņiem pa celmiem. Arī gramatikai grūti klājās, valodas akcents ar pantmēra akcentu atradās pastāvīgā cīņā it kā nāvīgi ienaidnieki, un nelaimīgais akuzatīvs tika no datīva it kā bārenītis atstumts pie malas.»¹

Dzejoļu krājumu virsrakstos dominē nosaukumi: «Kluso vakaru sapņojums», «Kādas sirds puķītes», «Puķu lauks jeb ziņģes». Ir ritmizētas mīlestības stāstu sērijas un ritmizēti jaunāko ziņu atstāsti, un šīm «sadzīves puķītēm» pievienojas arī ritmizēti spoku stāsti — «Puķītes iz sadzīves. Nr. 6. Kapa roze, ko kāds jauneklis no kapa noplūcis un kuru naktī mirons atprasīja» (1880). Puķu lauku, puķu kurvišu, sapņošanas un asaru liešanas laiks, kura zīmīgākie atribūti neizpaliek arī Kaudzītes Matīsa sastādītajā latviešu lirikas antoloģijā «Smaidi un asaras jeb dzejnieku labdienas» (1880; ir vairāki paplašināti atkārtoti izdevumi). Grāmatas kārtotājs cenšas te savākt kopā labāko, bet cik vājš vietumis ir arī labākais, cik

¹ Mājas Viesa Mēnešraksts, 1901, 494. lpp.

daudzi autori pazūd aizmirstībā jau pēc pāra gadu desmitiem: Ceriņu Pēteris, Bāriņš, Purkalītis, Kalniņu Kārlis un Graviņu Kārlis, Tomiņu Jānis . . .

No tā laikposma jaunajiem dzejniekiem ar talanta at-tīstības perspektīvu minams vienīgi Esenbergu Jānis (1862—1890). 1880. gadā viņš iestājas darbā Rīgas lat-viešu biedrības teātrī, kur nostrādā par aktieri, suflieri un «teātra rakstnieku» līdz 1885. gadam. Skatuves va-jadzībām viņš tulko un lokalizē virkni lugu. Kopš 1882. gada periodikā parādās viņa pirmie atdzejojumi — A. Puškina, Š. Petēfi, S. Pridoma u. c. darbi, nedaudz vēlāk — paša oriģināldzejoļi. Esenbergu Jānis savā daiļ-radē konsekventi norobežojas no «kumeliņu» un «bāle-liņu» tematikas. Taču jau agrīnās publikācijas parāda, ka autors, Viļa Plūdoņa vārdiem runājot¹, grib rādīt la-sītājiem vienīgi savu «īpatnējo, bēdās sirgstošo vai mī-lestībā gavilējošo dvēseli». Ar visām nāves nojautām, sāpēm un ilgām tā ir zīmīgs atplūdu laika veidojums, kad «dzinējam vējam rimstot un jūrasklusai visapkārt valdot, matrozim cits nekas nevarēja ienākt prātā, kā no-gulties bezrūpīgi uz kuģa virsus, lūkoties zvaigznēs un sapņot par vēl burvīgākām zvaigznēm — zeltenes acīm».

80. gadu sākumā literatūrā un literatūras kritikā ar lielu pašreklāmu izvēršas Jēkabs Lautenbahs-Jūsmiņš, vēlāk viens no iemīļotākajiem Rūdolfā Blaumaņa lite-rāro satīru varoņiem, slavenais Taubenlahs-Mētrainsis. Viņš ir — kā pats allaž parakstās — «lektors Tērpatā». No 1881. gada līdz 1882. gadam — literārā žurnāla «Pa-galms» «atbildētājs redaktors». 1880. gadā iznāk viņa pirmais dzejoļu krājums «Līga» un episkais dziedājums «Zalkša līgava», taču viņš raksta arī stāstus, noveles, ap-cerējumus par mitoloģiju, valodniecību, rakstniecību, uz-runas un reportāžas no otrajiem dziesmu svētkiem. Viens

¹ Plūdonis V. Mīlestības dziesminieks Esenbergu Jānis. — Esen-bergu Jānis: Kopoti raksti 3 sēj., 1. sēj. R., 1924, 46.—47. lpp.

pats viņš gandrīz piepilda visu «Pagalmu». Vārdu sakot — viņš raksta pārāk daudz, lai rakstītu labi. Lautenbaha-Jūsmiņa literāro gaumi zīmīgi atspoguļo recenzija par Friča Mālberģa grāmatiņu «Dzejas skaņas» (1880). Ernesta Dinsberģa skolnieka daiļrades vērtība nav izcila, vācu mācītāju koptās literatūras ietekme neiet arī viņam secen, īpaši intīmo jūtu tēlojumos. Taču raksturā nopietnais, pret netaisnībām jūtīgais Altenes skolotājs lirikas labākajā daļā stihiski virzās uz reālu ainu tvērumu, uz pārdomām par mūža vērtību, darba nozīmi dzīvē, uz nabago ļaužu interešu aizstāvību. Krājumā ietilpst paši labākie Friča Mālberģa darbi: «Tautas ciena», «Nemirstība», «Cinišanās», «Tautas skolotājs», «Nespēka vara», «Adata» u. c.

«Lektors Tērpātā», uzsvērdams, ka «savu pārspriedumu [. . .] mēs sarakstījuši, vienīgi dzeju un tās likumus pazīdami, cienīdami un mīlējami», orientē lasītāju tieši uz visvājākajiem darbiem — «Vizbulīte», «Actiņas», «Ievīlies», «Satikšanās sapnī», jo: «Cik piemīlīgu sirsnību izdvašo šie Mālberģa visjaukākie dzejoliņi!»¹

Pirmā vizbulīte plauka
Dabas mātes dārziņā,
Vientiesīga, tomēr jauka
Savā nenoziedzībā . . .

Taču visumā krājumu Lautenbaha-Jūsmiņš vērtē stipri negatīvi. Kā «dailiskas jeb aistētiskas ainas» viņš uzrāda teikuma pārnēsūmu no viena panta otrā, atskaņu kārtības mainīšanu, tautā sastopamu izteicienu lietošanu (smaka, laiza, knaiba, stārķis) un ikdienas priekšmetu attēlošanu un apdzejošanu («Adatiņa», «Piesta» u. c.). «Īstenam dzejniekam vajag visu cilvēci savās krūtīs nest, tam jāšajūt visas cilvēces sāpes un raizes, jāpazīst viņas prieki un bēdas, vajaga pazīt cilvēku paradīzi un elli,» deklamē Jūsmiņš, bet Mālberģa Līga diemžēl nenodarbo-

¹ Pagalms, 1881, № 3, 2. lpp.

jas ar «spārnu cilāšanu un izplešanu, un lepmu ladināšanos, un laišanos pret sauli augšup», tā «mīl pie «adatas» un «piestas» pakavēties». Tendence uz mākslotu patosu, uz spožiem, tukšiem vārdiem un tautoloģiju turpinās visos Tērbatas lektora rakstos un kā slikta tradīcija, protams, neizbeidzas ar viņa aiziešanu no rakstniecības.

Neapmierinātību ar Lautenbaha-Jūsmaņa dzejnieka darbību izsaka Kaudzītes Matīss, recenzējams «Balsī» «Zalkša līgavu»¹. Nelielās iebildes par to, ka mehāniski folkloras atdarinājumi nevar dot pozitīvu ieguldījumu mākslas dzejas attīstībā, izsauc negantus apcerētā autora pretuzbrukumus. Polemikā, kas turpinās līdz pat 1883. gadam (un samērā sīki analizēta visos plašākajos kritikas vēstures apskatos), Lautenbahs Jūsmaņš, aiz Pārstrautu Jāņa, Jakobus un Montanus maskām slēpdamies, visdažādākajos variantos apgalvo, ka 1880. gads būs «latviešu tautas kultūrvēstures sarakstītājiem» «tik ievērojams kā nedaudz citu šīnī gadsimtenī» — «Zalkša līgavas» un Lautenbaha kunga sniegtā dziedāšanas svētku apraksta dēļ...

No dzejoļu grāmatām vēl jāpiemin Ādolfa Alunāna pirmais humora un satīras kopoījums «Nātras» (1880). Pēc tā iznākšanas «Baltijas Vēstnesī» atzīmēts: «Rakstnieks peļ visu, kas tam nepatīkams, nemaz uz to nelūkodams, vai viņam caur to celtos kāds pretinieks vai ne.»² Lugas «Džons Neilands» (1881), «Mucā audzis» (1882), «Brencis un Žvingulis Austrālijā» un «Piltenieks Rīgā» (1883), tāpat kā «Nātras», sniedz virkni sadzīves ainu un raksturu kritiskā gaismā. Taču līdz «Pēterburgas Avīžu» un «Dunduru» dzelīgajam trāpīgumam Dobelniekam pacelties neizdodas.

Vēl nabadgāka par dzeju ir aplūkojamo piecu gadu prozas raža. Birums stāstu, romānu, kuros, Aspazijas vār-

¹ Balss, 1880, 17. dec.

² Baltijas Vēstnesis, 1880, 10. okt.

diem runājot, «mīlestība ņēma labu vai nelabu galu». No vispārējā līmeņa maz izdalās arī Māteru Jura otrā prozas grāmata. Rakstnieks šajā laikā, parādu dēļ zaudējis savu «Baltijas Zemkopi», no 1880. gada līdz 1881. gadam ar grūtībām izdod pirmo tieslietām veltīto periodisko izdevumu latviešu valodā — «Tiesu Vēstnesi». Šeit 1881. gadā tiek publicēts romāns «Patriotisms un mīlestība» un vairāki Māteru Jura stāsti. Romāns ienes zināmu novitātes elementu ar asu, paskvilveidīgu Rīgas Latviešu biedrības vadoņu kritiku, taču autors ir pārāk sarūgtināts un nesavaldīgi naidīgs pret saviem pretiniekiem. Ričarda (prototips Rihards Tomsons) un Berenta (prototips Bernhards Dīriķis) tēli veidoti kā tīši noķengājumi. Romāna situācijas samākslotas, varoņu raksturi sadomāti. Tāpat kā «Sadzīves viņos», autora lielā cerība ir — izglītotā latviešu zemes īpašnieka un nākamā pelēkā barona savienība ar «labi domājošo» vācu muižnieku.

Pēc «Mērnieku laikiem» piekļust arī brāļu Kaudzišu literārā rosība, toties daudz viņi dara pedagoģijā un tīri praktiskā skolas iekārtošanā. 1880. gadā Kalna Kaibēni pāriet brāļu īpašumā, 1882. gadā puskilometru tālāk tiek uzcelta jaunā Ogrēnskolas ēka, kur Matīss Kaudzīte ilgus gadus nostrādā par pārzini. Vasarās brāļi dodas vairākos garos ceļojumos. 1880. gadā «Baltijas Vēstnesī» tiek publicēts apskats «Caur Tēviju un svešumu» par iepriekšējās vasaras gājienu cauri Alūksnei, Tērbatai un Pečoriem uz Pēterburgu. 1884. gadā viņi dodas pārgājienā: Rīga—Svinamīnde—Štetina—Berlīne—Potsdama—Magdeburga—Harcburga—Ķelne—Bonna—Koblence—Heidelberga—Lucerna—Reinas krāces—Eizenaha—Veimāra—Leipcīga—Drēzdene—Marienburga—Karalauči—Kaupa—Rīga. 1881. gada atvasarā Kaudzītes Reinis viens pats apstaigā Ziemeļvidzemi, šo gājienu atspoguļodams aprakstā «Labības mēneša pēdējās dienas». «Vijā» (1893) sakopotie brāļu Kaudzišu ceļojumu apraksti sniedz savdabīgu laikmeta

ainu fiksējumu. Ja arī to literārā vērtība nav sevišķi liela, tad tagad, pēc simt gadiem, tie kļūst arvien interesantāki kā aprautas, lakoniskas skices, kuras fiksē etnogrāfisko kolorītu.

«... uzkāpsim uz Brežģa kalna augstuma. Redzat, tur pie tā vienīgā bērza, tur ir visaugstākā vieta. Te, kā stāsta, esot bijušas senlaikos karātavas, un tādēļ arī apkārtnē šo kalnu nosauc par «karātavu kalnu». Un daži vecie ļaudis vēl stāsta, ka viņu vecāki redzējuši ir vēl karātavas tur, tik vien nezina, vai ar vaļējām acīm vai sapnī. Bet kas tad te ir daudz ko redzēt no Brežģa kalna? Brīnums! Tad tur vien jāskatās, kur daudz ko redzēt? Skaties uz rīta pusi, tur ir, tik kādas trīs verstis tālumā, Alauksta ezers, mūsu Gaujas izauklētājs. [...] Te, pie Alauksta ezera, ir divas saiešanās mājas. Viena tur pāri ziemeļa-rīta galā pie tiem retiem bērziem un otra šai galā. Viņas abas jau stāv dažus gadu desmitus tur un mīļi apsveicinājas ik svētos rītos ar savu ierasto sveicinājumu: «Labrīt, labrīt, biedriņi!» — tomēr gadu no gada klusāk. Un tiešām žēl paliek, to iedomājot, ka viņas apklusīs varbūt pavisam. Tad uz dienvidiem ar mežiniem pušķotā līdzenumā redzi to balto stabu. Tas ir Vecpiebalgas baznīcas tornis. Cik mierīgi viņš lūkojas uz saviem piebaldziešiem, it kā tie jau visi būtu iemantojušies zemi par īpašumu. Tomēr var jau pa daļai būt mierā, jo tur uz dienvidus un arī uz ziemeļa-rīta pusi, redzi, tie pelēkie trīs četri «Don Kihota» milzu bruņenieki ar tām četrām rokām — tie ir pirmie piebaldziešu īpašnieku augļi, viņu vēja-dzirnavas, ko tiem ir brīv celt. Ko tad vēl tiem brīv celt? Nu, visas māju ēkas, tad siena šķūņus, smēdes, kāpostu lecektes un aku apcirtumus. Ko niekoties! Kurā pagastā un kontraktā tad to nav brīv?»¹

Gan it kā garāmslīdot, «Labības mēneša pēdējās dienas» veido lauku ainavu, kas būtiski atšķiras no iepriek-

¹ Kaudzites M. un R. Vija, 1. burtn., 1893, 145.—146. lpp.

šajos gadu desmitos fiksētajām. Nostiprinās kapitālistiskā saimniecība, nenovēršami notiek izmaiņas ideoloģijā. Kādreiz «jaunā», tagad jau «vecā» paaudze lielā mērā ir gandarīta par sasniegumiem kultūrā un tautas saimnieciskajā dzīvē. Tiesa, vērīgākie no viņiem arī nevar neredzēt, ka labklājība vairojas tikai vienā iedzīvotāju daļā, turpretī citiem pretēji gaidītajam posts kļūst pat asāks, izputēšana straujāka, tautas saliedēšanās vietā notiek vēl nepiedzīvota diferencēšanās. Aug iekšējais antagonisms, kura cēloņus dotajā brīdī grūti aptvert un izskaidrot. Varbūt vainīgi tiešām tikai «ļauti cilvēki»? Bagātība «apcietinājusi sirdis»? Tautības ideāli augošo šķiru plaisu nespēj izlīdzināt, tie vienīgi uz laiku var novērst uzmanību no reālajiem dzīves procesiem. Un novērs arī — daļai «jaunekļu nenolaupītām cerībām», kuri nespēj izjust pagrieziena laikmeta raksturā, ne arī ļaužu vairuma arvien asāk pārdzīvotās nelaimes.

Taču, kā jau teikts, klusums ir tikai ārējs. Astoņdesmitie gadi sagatavo deviņdesmitos. Visas saknes un avoti jau ir šeit, visi priekšnosacījumi novatoriskam mākslas kāpumam. Andrejs Pumpurs, kurš sakās nosviedis kokli pie malas, intensīvi strādā pie «Lāčplēša» materiāliem. Acumirkliņu dzejisku uzzibsnījumu vietā autors vairāk nekā gadu desmitu veido darbu, kur cenšas filozofiski aptvert tautas likteņgaitu, «iet no tautības uz cilvēcību», noformulēt ētisko *credo*.

Ar pirmajiem sacerējumiem literatūrā ienāk jauni rakstnieki, kuru labākie darbi pēc neliela laikposma kļūs par latviešu mākslas pamatfonda neatņemamu sastāvdaļu. 1881. gadā presē sāk parādīties Kristjana Andersena pasakas Jaunzemju Jāņa — Apsīšu Jēkaba tulkojumos. 1883. gadā Apsīšu Jēkabs publicē stāstus «Krusttēvs Adams» un «Ārpātīgāis», 1884. gadā — «Kaimiņi». Nekādu «nenolaupītu cerību» šinīs darbos neatrast. Nekādas sapņošanas strauta malā vai mēnesnīcā, nekādu varoņu zilām acīm un sārtām lūpām. Tur ir atvaļināts Kri-

mas kara zaldāts, kas par savu zaudēto kāju ironizē: «Pārdevu ķeizeram par trīsdesmit sešiem rubļiem gadā.» Jauneklis, kurš sajūk prātā, kad mīlotā meitene apsolās par sievu bagātam saimniekam un blēdim. Divi strīdnieki, kas plēšas vecas pirtīņas dēļ. Apsīšu Jēkaba stāstos valda uzticība dzīves dotajam materiālam, paša redzētajam un dzirdētajam, dziļi līdzjustajam. Vēlēšanās saprast cilvēcisko ciešanu cēloņus, dvēseles nespēka brīžus.

«Kas cilvēka dvēsele īsti ir? No kurienes tā nāk, uz kuriem tā aiziet? Vai tiešām visi cilvēki atbild uz šiem jautājumiem ar vienu vienīgu atbildi? Vai pēc šīm atbildēm nav svērti ticīgie un neticīgie no sendienām līdz pat tagadnei? Kam te istā patiesība rokā?

Veselais, skaidrais cilvēka prāts, kā tas varēja aptumšoties, kā sajukt?... Cik psihologu te nav izdomājušies un izprātojušies! Brīnums, tiešām brīnums ir cilvēka dvēsele!»¹

Parādās pirmās Pērsieša publikācijas. Gan Apsīšu Jēkaba, gan Pērsieša sacerējumos jūtama folkloras — tautas dziesmu, nostāstu, anekdošu ietekme. Pirmie Pērsieša dzejoļi patiesībā ir variācijas par tautas dziesmu tēmām:

Pūš vējiņis, runā ļaudis
Ap to manu augumiņu.
Balta biju vēja pūsta,
Daija — ļaudim runājama.²

Abu autoru darbos jūtama arī «Mērnieku laiku» reālisma ietekme. Jūtama arī saskare ar cittautu kultūru, šīs kultūras rosinošie impulsi.

80. gadu sākumā parādās daļa nozīmīgu krievu, vācu, angļu, franču u. c. rakstnieku darbu tulkojumi: M. Ļermontova «Mūsu laiku varonis», I. Turgeņeva stāsti, Č. Dikensa «Džentlmeņa Nikolaja Niklbija piedzīvojumi»,

¹ Apsīšu J. Aiz sniega un tumsas. R., 1958, 35. lpp.

² Pērsietis. Izlase. R., 1951, 65. lpp.

V. Skota «Ērgļaklints Anna», V. Igo «Nožēlojamie» (fragmenti), Ž. Verna «Ceļš ap zemeslodi astoņdesmit dienās» u. c. Nākamie latviešu rakstnieki, jau skolā samērā labi apguvuši krievu un vācu valodas, ar šo valodu starpniecību spējīgi iepazīt plašus cittautu kultūras slāņus, demokrātiskās mākslas principus. Pērsietis 1882. gadā dienasgrāmatā ieraksta savu devīzi — izcilā vācu rakstnieka G. Lesinga vārdus: «Nekas nav liels, kas nav patiess.»¹ Apsīšu Jēkabs aizrautīgi interesējas par I. Turgeņeva, N. Gogoļa, K. Andersena darbiem. Andersena pasaku tulkošana turpinās gadu desmitus un kļūst par viņa mūža skaistu veikumu. Kaut gan līdz 1885. gadam latviešu literatūrā nav parādījušies F. Dostojevskas un A. Gončarova romāni, Rainis Jasmuižā tos lasa oriģinālā un, kā redzams no dienasgrāmatām, velk zīmīgas paralēles ar sava laika jaunatnes dzīvi ar pašraksturojumu. Ģimnāzijas gados jaunais dzejnieks plāno izdot cittautu lirikas antoloģiju pēc Herdera parauga: «Tautu balsis dziesmās».

1884. gadā, īsi pirms Kurzemes brīvvališanas svētkiem, kas Jelgavā tiek plaši atzīmēti, «Baltijas Vēstnesī» parādās ar Kalnu Elzas vārdu parakstīta korespondence:

«30. augustā no dažiem izredzētiem diletantiem taps uzvesta slavenā angļu lugu dzejnieka Viljama Šekspīra . . . skatu luga «Venēcijas tirgotājs». [..] Latvieši var piecāties, ka nu arī viņiem būs izdevība vienu no viņa jaukākām raksturu lugām redzēt.»²

Tā ir pirmā Šekspīra darbu izrāde latviešu valodā, lugas tulkotāji un spēlētāji — Jelgavas jaunieši. Džesikas lomā — Kalnu Elza pati, Rozenbergu Elza, Aspazija . . . Pirmā atklātā uzstāšanās — presē un uz skatuves. Tiek gatavoti izrādei arī Šillera «Laupītāji», bet Jelgavas Latviešu biedrības patroni, kuru atbalstu gaida iesācēji pašdarbnieki, satrūkstas: vai Šillers netraucēs ierasto klu-

¹ Latviešu literatūras vēsture, 3. sēj. R., 1956, 466.

² Baltijas Vēstnesis, 1884, 29. aug.

sumu un mājīgumu mākslas puķu dārziņā? «Laupītāju» aktieri netiek laisti pie vārda.

Taču augošu vilni nevar atspiest atpakaļ. Un nepaies varbūt ne gads, kad nākošais Šillera «Jātņieku dziesmas» atdzejojātājs Eduards Veidenbaums vāks kopā materiālus, lai rakstītu «Apcerējumu par privātīpašumu» — pirmo darbu latviešu kultūras vēsturē, kur izmantoti marksistiskās literatūras sacerējumi...

III. FAKTI: JAUNAPGUVUMI UN PRECIZĒJUMI

Jānis Upītis

VAI KĻŪDĪJIES BLAUMANIS?

Grāmatā «No Braku kalna» Antons Stankevičs citē A. Upīša recenziju par «Indrāniem» un piebilst: «Šī recenzija sniegta tik plaši tāpēc, ka tā ir viens no samērā nedaudziem saskarsmes punktiem Rūdolfa Blaumaņa un Andreja Upīša darbībā.»¹

Šādi saskarsmes punkti abu rakstnieku darbībā tomēr ir, turklāt ne gluži mazie.

Savas Robežnieku triloģijas otrā romāna «Zīda tīklā» (1912) pirmpublicējumā Upīts veltī Blaumanim jūsmīgus vārdus. Tēlojot Jāni Robežnieku kā iesācēju dzejnieku, Upīts liek viņam domāt (citēju pašināti, bet atstājot negrozītas daudzpunktis):

«Jā... Viņa vārds... Un dzeja! Trīs dzejoļi no Jāņa Robežnieka...

Nodrukāts!

Te... atkal karsta šalka; lai gan ne tik sveloša kā pirmiņ. Valējas vēstules... Jūsu dzejoļi skaisti... jums dzejnieka dāvanas... tik mēģināt atsvabināties no pārāk lielā Heines iespaida...

Zemes zem kājām nemana. Pēc tik daudz kodīgām zobgalībām un strupiem apvainojošiem atraidījumiem — jūsu dzejoļi skaisti! Un to saka Rūdolfs Blaumanis, kas saprot un pazīst! Mīlais — mīlais cilvēks! Tagad ceļš ir vaļā...»²

¹ Stankevičs A. No Braku kalna. R., 1973, 253. lpp.

² Upīts A. Zīda tīklā. R., 1912, 41., 42. lpp.

Tieši tāpat teikts «Kultūras balss» izdotajos Kopotos rakstos. Bet tālāk seko krass pagrieziens, par ko rakstnieks man stāstīja pirms daudziem gadiem¹ un kas padomju laika Kopotos rakstos izteikts šādos vārdos: ««Zīda tīklā» man vēlāk nācās stipri labot un īsināt — kopotos rakstos ietilpst pārstrādātais Maskavas «Prometeja» izdevums (1937).»² Upīts jau 1936. gadā man sacīja, ka ierosinājums nācis no «Prometeja» izdevniecības, bet paša romāna saīsināšana atstāta viņa ziņā. Visu šo labojumu rezultātā Blaumaņa vārds tagad šajā vietā pilnīgi svītrots. (Tikai kādā tālākā vietā Blaumaņa mati salīdzināti ar Jāņa Robežnieka matiem.) Tāpat tiek darīts visos «Zīda tīklā» atsevišķos izdevumos.

Kāpēc tik radikālas izmaiņas? Parastais lasītājs diez vai pamanīs kādu atšķirību starp abām «Zīda tīklā» redakcijām. Turpretī A. Upīts, kā viņš man teica, skatot paškritiski visu Robežnieku virkni kopumā, esot pamanījis būtisku neatbilstību Blaumaņa vērtējumā. Proti, viņam licies nevajadzīgi un pat necienīgi saistīt ar Blaumaņa vārdu visumā negatīvi raksturojamo Jāni Robežnieku. Vēl jo vairāk tāpēc, ka rakstnieks pats apzinājies Blaumaņa lomu savas daiļrades sākumā. Nosaucot tos latviešu rakstniekus, no kuriem mācījies stila un vispār prozas mākslu, viņš pirmajā vietā min Blaumani.³

Ir vērojams, ka «Zīda tīklā» (runājot tieši par romāna pirmpublicējumu) Jāņa Robežnieka darbības sākums jo cieši sasaucas ar paša rakstnieka dzīvi. Bet šī raksta sākumā citētā vietā par Upīša dzejas veiksmēm un neveiksmēm ir gluži autobiogrāfiska. Izskaidrojums ir šāds.

Rakstnieks zināja teikt, ka viņš ap Mangaļu posma beigām (šis posms, kā zināms, ildzis no 1897. gada līdz

¹ Upīts A. Kopoti raksti, 21. sēj. R., 1925, 47.—49. lpp.

² Upīts A. Ievads. — Kopoti raksti 22 sēj., 1. sēj. R., 1946. 11. lpp.

³ Upīts A. Rīta cēliens. — Kopoti raksti, 21. sēj. R., 1952, 948. lpp.

1902. gadam) nejauši saticis Blaumani vilcienā, kur viņu vietas sagādījušās blakus. Laikam aiz gara laika Blaumanis sācis sarunāties ar Upīti un drīz nopratis, ka jaunais skolotājs arī dzejo. Blaumanis piekodinājies nest savus turpmākos ražojumus uz «Dienas Lapu» un nodot vai piesūtīt pa pastu tieši viņam. «Tā arī darīju,» teica Upīts, «tomēr neiedraudzējos ar Blaumani tik ļoti, lai kļūtu par viņa «krustdēlu» kā viens otrs cits jaunais dzejnieks. Laikam tur vainīga mana stūrainā un nepakļāvīgā daba, ka Blaumaņa labi domātos padomus parasti neņēmu vērā.»

Blaumaņa pamudinājumu spārnots, Upīts ar skubu ķēries pie lirisku dzejoļu rakstīšanas, jo viņam licies, ka tā visdrīzāk izdosies atspoguļot dzīves sniegto materiālu. Tomēr labu laiku «Dienas Lapas» literārajā pielikumā viņu neesot iespieduši, bet redakcijas «Vaļējās vēstulēs» bijušas lasāmas, piemēram, šādas rindas: «Jūs savās «Cerībās» esat vīlušies, un «Saule grimst» tiešām nogrimusi papīru kurvī. Jums ir dzejnieka sajūtas, bet vajag vēl mācīties izkopt ārējo formu.»¹

Tāpat kā Jānis Robežnieks, Upīts sākumā saņemts ar «kodīgām zobgalībām un strupiem atraidījumiem». Bet tad pēkšņi — gluži kā viņa romāna varonis — Upīts izlasījis vārdus: «A. U. — M. (tas ir, Andrejam Upītim Mangaļos — J. U.). Paldies! Tikai «Zudušās laimes» neizlietosim. Priecāsimies, ja Jūs mums turpmāk atkal ko piesūtīsiet. Tikai mēģinājiat atsvabināties no Heines pārāk liela iespaida!»² Tajā pašā reizē pielikumā iespiesti Upīša «Trīs dzejoļi»: «Brīnumupe», «Neatstāj manis!» un «Aiz zilajiem vilņiem». Vēl tajā pašā gadā, tikai vēlā rudenī un papildināts ar citiem dzejoļiem, minētais cikls publicēts Teodora Zeiferta sastādītā rakstu krājuma «Jauna Raža» IV sējumā ar kopīgu virsrakstu «Siki

¹ Dienas Lapas literāriskais feļetons, 1900, 29. janv.

² Turpat, 23. jūn.

ziedi». Blaumaņa «izbrāķēto» dzejoli «Zudusī laime» Upīts nekad un nekur neesot publicējis.

Latviešu literatūras klasiķis Rūdolfs Blaumanis kļuva vēlākajam Tautas rakstniekam par ceļa pašķirēju uz lielo literatūru. Līdz tam Upīts darbojās galvenokārt Ādolfā Alunāna «Zobgala kalendārā» kā diezgan mazvērtīgu satīrisku pantīņu sacerētājs.

Lai gan «Dienas Lapa» bija labvēlīgi noskaņota pret Upīti un iespieda vēl citus darbus, rakstnieks vai visu mūžu nepiedeva Blaumanim Heines ietekmes saskatīšanu pirmajos dzejoļos. Lūk, divi piemēri.

Autobiogrāfiskajā aprakstā «Mans spalvas darbs» (1922; palicis ārpus Kopotiem rakstiem) Upīts šādi vērtē iedomāto Blaumaņa «kļūdu»: «... Bieži vien rupji kļūdās arī piedzīvojuši rakstnieki. No pašiem pirmajiem maniem dzejiskajiem sacerējumiem «Trīs dzejoļi» nodrukāti «Dienas Lapas» nedēļas pielikumā. Un turpat apakšā Rūdolfā Blaumaņa sajūsmīga atsauksme, manu dzejnieka spēju apliecinājums un pamācība: vai es tomēr nevarētu kaut kā atsvabināties no pārāk lielā Heines iespaida? Kā es no tā lai atsvabinātos, kad es toreiz tikpat kā neviena Heines dzejoļa nepazinu un gandrīz ne vārda nepratu vāciski lasīt.»¹

¹ Vēl pēc trijiem gadu desmitiem Upīts faktiski saka to pašu, uzsvērdams arī, ka Heini «taisni aiz šī brīdinājuma piespiedos iepazīt un vismaz mēģināt šo to arī tulkot»².

Varam nešaubīties, ka Blaumaņa brīdinājums un reizē aizrādījums Upītim par Heines ietekmi nebūs bijis bez pamata. Blaumanis taču bija ieguvis vācisku skolas izglītību un ļoti labi pazina vācu literatūru. Sākumā viņš strādāja vācu presē un pat rakstīja kritikas un daiļdarbus vācu valodā.

¹ Upīts A. Mans spalvas darbs. — Grām.: Atziņas, 2. grām. Cēsis—Rīga, 1924, 286. lpp.

² Upīts A. Tulkojuma loma literatūras daiļradē. — Kopoti raksti, 22. sēj. R., 1954, 28. lpp.

Nevar uzskatīt par pareizu A. Upīša apgalvojumu, ka «toreiz», tas ir, 90. gadu beigās, viņš vēl neesot pazinis Heini. Šādai sevis noniecināšanai īsta pamata nav, jo pietiek atcerēties tos daudzos periodiskos izdevumus, ko Upīts vērīgi lasīja, — tur taču bieži parādījās Heines tulkojumi. Arī Upīts pats mēģināja satīriskos pantos pazoboties par dedzīgu Heines lasītāju, tāpat par «Heini bez Heines kļūdām», bet, kā zināms, jau toreiz tā dēvēja «Latviešu Avīžu» redaktoru Pavasaru Jāni.¹

Tāpat nevar atzīt par pareizu Upīša nemotivēto atzīšanos, ka viņš vāciski «gandrīz» ne vārda nepratis lasīt. Izrādās, ka tā vis nav. Jau divus gadus pirms «Dienas Lapas» pielikumā publicētajiem dzejoļiem un Blaumaņa piezīmes par Heines lielo ietekmi žurnālā «Austrums» lasāms: «Dzejols. Pēc Heines. No A. Upīša.» Īsais dzejolītis skan šādi:

Pēc saules puķītes visas
Uz augšu vien lūkojas,
Uz mirdzošo jūru strauti
Prom aizklūt ilgojas.
No sāpēs kvēlošām krūtīm
Plūst dziesmas sāpīgas;
Ak, nemiet jel manas asras
Sev līdzi, postīgās!

Salīdzinājumam var derēt Heines pirmā panta oriģināls, kas ievietots viņa «Dziesmu grāmatā» (Buch der Lieder, 1827) kā 46. dzeja:

Es schauen die Blumen alle
Zur leuchtenden Sonne hinauf,
Es nehmen die Ströme alle
Zum leuchtenden Meere den Lauf.

¹ Ādolfā Alunāna «Zobgala kalendārā 1898. gadam» (iznāca jau 1897. gadā) A. Upīša (ar parakstu «Andrejs») dzejolis «Ideāls skuķis» (42. lpp.), kā arī kalendārā 1899. gadam (iznāca 1898. gadā) ar tādu pašu parakstu iespiestais augusta mēneša četrindū pantīņš.

² Austrums, 1898, № 12. 468. lpp.

Kļūst skaidrs, ka Upīša tulkojums ir Heines diezgan burtisks pārcēlums no vācu valodas. Varētu piebilst, ka Auseklis šo pašu dzejoli tulkojis daudzus gadus agrāk¹, bet romantiskās mākslas līdzekļiem un lietojot daudz deminutīvu. Turpretī Upīts mēģinājis Heini atdzejot kā topošs reālists.

Drīz pēc Upīša Kopotu rakstu 22. sējuma iznākšanas, kur ievietots jau pieminētais autobiogrāfiska rakstura apcerējums, kā arī tulkojumu izlase, apmeklēju rakstnieku. Paņēmis līdzī daudzas grāmatas, žurnālus, laikrakstu pielikumus un tā tālāk, jo zināju, ka Upīts atzīst tikai pārlicinošus argumentus, beidzot gribēju noskaidrot, kā tur īsti bijis ar Blaumani, Heini un pašu Upīti. Vai tiešām «rupji kļūdījies» Blaumanis?

Pārlapodams līdzī paņemtos materiālus, Upīts ilgi domāja, beidzot itin kā negribīgi teica: «Vai es varēju iedomāties, ka nāks kāds cits un uzrādīs faktiskas kļūdas manos rakstos! Biju galīgi aizmirsis to Heines dzejolīti, kad rakstīju autobiogrāfiju Egles «Atziņām». Dzejolītis nemaz nav uzrādīts «Austruma» satura rādītājā kā manis tulkots, tāpēc darbu steigā būšu kļūdījies. Arī paša sastādītajā bibliogrāfijā, kas ievietota krājumā «Rīta cēliens», šis dzejolis nav uzņemts. Tikai ar kļūdišanos varu izskaidrot, kā varēja notikt, ka es 1898. gadā iespiesto dzejoli nepamanīju, bet pārmetu Blaumanim, ka viņš saskatījis lielā vācu dzejnieka ietekmi. Tāpēc es vairs negribētu apgalvot, ka Blaumanis kļūdījies. Gan nevienu no toreiz «Dienas Lapas» pielikumā ievietotajiem «Trīs dzejoļiem» neesmu uzņēmis savā dzejoļu krājumā «Mazas drāmas», ne arī Kopotos rakstos. Atzīstu, ka tiem pārāk maz patstāvības, jo lasītā iespaidā biju daudz ko aizguvis no Heines un latviešu dzejniekiem. (Par Kopotu rakstu izdevumu jāsaka, ka visai pareizi

¹ Auseklis. Kā puķītes visas raugās. (Iz Heina.) — Mājas Viesa pielikums, 1874, 21. dec.

neesmu rīkojies, atstājot ārpusē šos un vēl citus dzejoļus, bet vispār no dzejiskajiem darbiem te ir tikai paraugi, jau tā mani brīdināja, ka tie iznākot pārāk bieži. Bet tur nu es neesmu vainīgs!)

Vācu valodu es taču jau pagastskolas laikā mācījos pie skolotāja Jēkaba Līdaka, bet vasarās, kad viņš aizbrauca uz savu dzimto pusi, mācījos patstāvīgi no Špīsa (tas bija kāds Kurzemes skolotājs) «200 uzdevumiem» un «Pārtulkotāja», mēģināju arī ko vieglāku lasīt ar vārdnīcas palīdzību.

No pirmās algas Mangaļos iemantoju Heines Rakstus lētājā vācu Reklāma izdevumā (kaut kas līdzīgs Gulbja «Universālajai bibliotēkai»). Atceros, ka garākos brīvlaikos pat vadāju Heini līdz uz Skrīveriem — tajā pašā pagastskolas kastē, ko pagatavoja mātes tēvs Zeltiņš un kas piedzejota Jānim Robežniekam.

Laikam gan to nevarēs teikt, ka es vācu valodu nemaz nepratu skolotāja darba iesākumā un ka es neviena Heines dzejoļa oriģinālvalodā un tulkojumos nepazinu. Bet katram pašam redzams, ka es biju izvēlēties šī dzejnieka vieglāk tulkojamo darbu. 1898. gadā es tulkoju no krievu valodas franču rakstnieka Žana Ronī stāstu, bet gribējās izmēģināt spēkus arī vācu valodā, — tā radās Heines tulkojums.

Manā «Rīta cēlienā» sacītais, ka es, «vāciski izmācījies, sāku lasīt Šilleru, Heini»¹, jāsaprot tikai tā, ka es nesāku no ābece, bet turpināju padziļinātas vācu rakstnieku un pat filozofu studijas. To esmu darījis visu mūžu, vai citādi būtu iedrošinājies Lielā Tēvijas kara laikā ķerties pie Heines «Vāczemes» tulkošanas?

Vēlreiz jāpasvīturo, ka Blaumanis tiešām bija mans ceļa pašķirējs literatūrā. Tāpat kā Jānis Robežnieks es būtu varējis sacīt par Blaumani: «Tagad ceļš ir vaļā!» Tūliņ pēc «Trīs dzejoļu» publicēšanas vasaras brīvlaikā es sāku

¹ Upīts A. Kopoti raksti, 21. sēj. R., 1952, 914. lpp.

strādāt kā negudrs, — zināms, daudzi dzejoļi un arī pāris stāstu man jau bija atvilktņē. Nesamierinājos tikai ar «Dienas Lapu», bet sāku sūtīt tos arī «Mājas Viesa Mēnešrakstam», «Austrumam» un vēl citur. No Ādolfa Alunāna «Zobgala kalendāra» biju jau aizgājis 1899. gadā. Man sāka likties: Blaumaņa uzslava «Dienas Lapā» rādīja, ka esmu jau «īsts» rakstnieks un pielīdzināms pašam Blaumanim, Porukam, Aspazijai...

Kad sastādīju nelielu «Jaunības dzeja»¹, ierādīju Blaumanim jo redzamu vietu. Arī tā es centos atdarīt viņa labvēlību pret mani.

Domāju gan, ka tev tomēr nevajadzētu steigties ar raksta publicēšanu par visām šīm lietām. To izdarīt pienāktos man pašam.»

Kā šo, tā vēl citas ieceres Andrejam Upītim vairs neizdevās realizēt.

¹ Jaunības dzeja. Otrā burtn. R., 1904, 92. lpp.; Trešā burtn. R., 1905, 96 lpp. (Abos krājumos ievietoti desmit Blaumaņa oriģināldzejoļi un četri tulkojumi.)

ANDREJA UPĪŠA «VEĻU VALSTĪ»

(J. Garjāna¹ pētījums un komentāri)

Analizējot A. Upīša literāro mantojumu, maz uzmanības pievērsts rakstnieka nepabeigtajiem darbiem un neīstenotajām iecerēm, taču arī šie materiāli sniedz interesantus, visai nozīmīgus faktus rakstnieka radošās personības zīmējumā.

A. Upīša aizsāktie, bet nepabeigtie, kā arī tikai iecerētie darbi ir tematiski daudzveidīgi. Tie bagātina visus žanrus, kuriem pievēršies rakstnieks. Vēl vairāk. A. Upīša memoriālā muzeja fondos saglabāties uzmetums ar nosaukumu «Veļu valstī» — iecere romantiskai pasakai — eposam dzejā. Šim literatūras paveidam «Veļu valsts» skicēs A. Upīts pievēršies pirmo un vienīgo reizi Sešas sīkām rindiņām aplūktas lapiņas ļauj apjaust savdabīgās ieceres saturu, taču nedod tiešu liecību par materiāla vēsturi. Uzmetums nav datēts, arī muzeju dokumentos nav saglabātas nepieciešamās ziņas. Tāpēc šoreiz

¹ Jānis Garjāns dzimis 1955. gadā Ērgļos. 1973. gadā beidzis Alojās Ausekļa vidusskolu, 1978. gadā — P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas un literatūras nodaļu. Viņa diplomdarbu «Nepabeigtie darbi un neīstenotās ieceres A. Upīša beletristikā» Valsts eksāmenu komisija novērtēja ar augstāko atzīmi un ieteica publicēšanai. Kopš 1976. gada J. Garjāns ir A. Upīša memoriālā muzeja zinātniskais līdzstrādnieks.

Ši ir J. Garjāna otrā publikācija. Pirmā — «Andreja Upīša ieceres dramaturģijā» — iespiesta žurnālā «Karogs» (1979, № 12, 147.—151. lpp.). Abām par pamatu viņš ņēmis sava diplomdarba attiecīgos fragmentus.

drošākais ieceres rašanās vēstures, tāpat sižeta izpētes avots ir pats uzmetums.

Veļu valstī
Fantastisks romāns

Romānam jānorisinās kaut kur apakš zemes — varbūt zem Zilā kalna — Veļu valstī. Tur līdzās Imantam, Lāčplēsim, Kaupam, Viesturim u. c. teiksmu varoņiem darbojas latv[iešu] ievērojamāko stāstu varoņi: Kencis, inž[enieris] Strautmalis, Kaspars Gaitiņš, Jānis Robežnieks, Zalkšņu tēvs, Jēkabs Saltups u. c. Tie vaj nu rāda viņos aizvērpto ideju tālākās konsekvencēs un sadursmēs, vaj arī jaucas iekšā virszemes patlaban notiekošā reālā ideju un sabiedrības cīņā. Romānam nepieciešama satīriskā noskaņa.

Andreja Upīša Veļu valstī. Romantiska pasaka.
Dzejā

Saulei lecot, veļi sabēg savā valstī atpakaļ — pa cilvēka neievērotu kurmalas caurumu zem **Zilā kalna**. (Zilā kalna apkārtnē pēc sīkiem reāliem novērojumiem.)

Veļi vispāri ir daudz mazāki par cilvēkiem, zili pelēkā krāsā, pusēteriskas būtnes, kurām spēja sarauties pēc vajadzības mazām. Tā viņu izskatā, kā valodā un darbos daudz **komisma** un it īpaši asprātīgas **niķības** elementa.

Viņi dzīvo zem Zilā kalna apakšzemes ūdens malā un sildās visi ap vienu ugunsgrāvi. Viņiem mūžam salst. Bet dienu iznākt un saulē sildīties viņi nevar: **uguns bez dūmiem** viņiem kaitīgs un bīstams. Tāpēc savējo viņi kurina slapjiem žagariem un lapotiem zariem. «**Vairāk dūmu!**» — ir viņu vispārējais sauciens — Veļu valsts vienīgais pamatlikums. Tāpēc viņi rūgti žēlojas par to,

ka virs zemes arvienu vairāk izzūd rijas un pirtis, kur godīgs velis varēja labi apsildīties. Tikai Saulieša dzimtenē vēl var kurmet glābties. Žēl tikai, ka tā ir pārāk tālu un paliek arvienu tālāka: zeme esot sākuse griezties. (Vecie veļi atminas, kad viņa vēl stāvējuse uz vietas.) Par šo tematu viņiem allaž debates. Bet tajā ziņā visi vienos prātos, ka šajā un dzīvo pasaulē visas nelai mes aiz tam vien. Krogs (monopolbode) aizgriezusies pa visam tālu no baznīcas, saimnieki no gājējiem tālu uz savu galu, bībele no avīzes, saime no pātariem, sprigulis no kuļmašīnas, zaru ecēša no kultivatora, pašausti strīpaiņi lindraki no samta brunčiem, vērdiņš no vekseļa utt.

Dialogi var tikt ieturēti vecās «Skolas maizes»¹, «Bērnudrauga»², «Hekera kalendāra»³ un «Dziesmu grāmatas»⁴ gaumē.

Vēstījums — pēc iespējas — latviešu tautas pasaku valodā. (Tādēļ jāiepazīstas ar to tuvāki.)

Veļi — tie visi ir latviešu rakstnieku radīti rakstniecības tēli. Tie sadalās un dzīvo, un cīnās grupās pēc tiem virzieniem, pie kuriem viņu radītāji piederēja.

Viņu traģisms tas, ka viņi te reāli sasnieguši to, pēc kā viņi un viņu radītāji cīnījās idejā un literatūrā. Viss izrādās sekls, neists un nepilnīgs — vēl daudz lielākā mērā nekā zemes dzīvē un cilvēkos.

Viņu idejiskās nepilnības te ir redzamas arī viņu ārējā

¹ Skolas maize jeb otrā daļa Šaca lasīšanas grāmatai, ko ar draugu palīdzību skolēniem apgādājis Ludvigs Heervagens, Gaujenes draudzes mācītājs. R., 1867.

² Bērnu draugs. Grāmata māju mācībai latviešu pareizticīgiem bērniem. Sastādījis priesteris R. Judiņš. R., 1902.

³ Hekera kalendārs — viens no populārākajiem latviešu kalendāriem līdz pirmajam pasaules karam. 1782. gadā to sāk izdot K. Harders ar nosaukumu «Vidzemes kalendārs». 1791. gadā kalendāra izdošanu pārņem Millera tipogrāfija Rīgā, bet 1813. gadā — Hekera firma.

⁴ Dziesmu grāmata — garīgo dziesmu sakopojums.

veidā. Lielais vairums no viņiem ir fiziski kropli. Katram ir tāda ārēja kroplība, kura simboliski raksturo viņa iekšējo, idejisko.

Bet galvenais tomēr tas, ka kropla izrādās arī tā ideālu pasaule, par kuru cīnīties viņu radītāji tos sūtīja un kura te nu piepildījūsēs. Tajā jāattēlojas rakstnieka un viņa ideju pasaules seklumam un nepilnībai.

Tātad: **sociālā kritika** šē izpaužas ne vārdiem un ne tik daudz disputos, bet gandrīz vienīgi tikai veļu reālajā dzīvē, konkrētās parādībās un notikumos.

Veļu reālai dzīvei jābūt arī tipiski veliskai. Tās tēlojumos var sociālo kritiku paplašināt — no atsevišķi individuēlas un virzienu kritikas līdz vispārējai krist[īgās] reliģijas, morāles, sadzīves u. c. ideālu kritikai. Veļu dzīvē viss tas piepildīts, dabūjis konkrētu veidu. Un tajā tad arī redzams visu ilgoto un apdaiņoto, zemes dzīvē mūžam nesasniegtu ideālu neideālisms, nepilnība, nedabiskums — dziļi iekšēja, organiska pretruna (*contradictio in adjecto*¹) — viņu «Kērzeite»². Neviens no valdošiem ideāliem nav izaudzis no cilvēka dabas un tāpēc nesekmē viņa patieso, cilvēcisko vajadzību apziņas attīstību un neierosa viņa dabiskās tieksmes.

Ideāli ir katrreizējās vadošās grupas un viņas interešu izdomājums. Šīs grupas valda pār pūli, pār milzīgo cilvēces pūli, kurā pavisam nav individuēlu, patstāvīgi domājošu cilvēku, bet vienīgi tikai dumjš un aklš, un vadāms, un dzenams divkāju pūlis. Protams, ka tad nevar organiski izaugt un attīstīties ideāls no ideāla, virziens no virziena. Starp viņiem nav organiska kopsakara. Veļa dabā, galvā un dzīvē ir visādu ideālu un visādu virzienu gabaliņi.

(To var vislabāk rādīt tā, ka liek veļu tipiēm savu dzīvi iekārtot un sadalīt pēc tām ideju un virzienu

¹ *Contradictio in adjecto* — pretruna starp apzīmējamo vārdu un apzīmētāju, piemēram, sauss mitrums. (*Latīņu val.*)

² *Die Kehrseite* — otrā puse, kreisā puse. (*Vācu val.*)

drumslām, no kurām sastāv viņu garīgā būtne. Piem.: līdz brokastlaikam viņi dzīvo pēc vienas, no brokasta līdz pusdienai pēc otras teorijas utt.)

Šajā gabalainumā nu jāatspoguļojas visai tagadējās cilvēces un viņas dzīves nevērtībai.

Pārtiek veļi no visādām gaisīgām vielām. Bet it sevišķi no plāpāšanas un idejiski-filozofiski-sociālām debatēm. Ar tām viņi dažreiz pierunājas pilni līdz kaklam.

Bet tomēr viņiem reizēm uznāk liela kāre pēc reālas, cilvēciskas barības. (Viņu lielākā nelaime tā, ka bijušās dzīves atmiņas viņiem nav pilnīgi izzudušas. Jo tas ir cilvēka lielākais lāsts, ka viņš ar sviedriem vaigā ēd un nevar apēst — savas atmiņas. Ja ne vairāk, tad slepena instinkta veidā tās viņam vēl paliek. Kontrasta un dažādības dēļ var tēlot arī kādu, kuram atmiņa pavisam zuduse.) Tie katrā izdevīgā gadījumā iznāk zemes virsū un meklē ko paēsties.

Bet reālo barību — to nosukā tautieši paši. Un, kas paliek, tā ir moderni sagatavota un samaitā velim vēderu. (Tēlot dažas komiskas scēnas.) Dažreiz no dzērienu paliekām apreibst. (Piedzēries velis.) Elektriska gaisma viņus biedē — utt.

Arī virs zemes viņus visvairāk baro — idejiskām sarunām un strīdiem. Un no tam viņiem paliek vēl nelabāki kā no cilvēku barības. Viņi pavisam nav mierā ar zemes cilvēku tagadējo dzīvi.

Nemiens saaug tik tālu, neizdevība un apvainojumi krājas cits pēc cita tādā mērā, ka viņi nevar vairs izturēt un gatavo revolūciju pret zemes ļaudīm.

Tie izvēlas tādu momentu, kad visi dzīvie rakstnieki ir kopā. Kopā tie var būt vaj nu kādā vispārējā polemikā — sapulcē, kur sanākuši ap kādu smieklīgi niecīgu lietu. Vaj arī kādā izdomājamā, fantastiskā visticamākā apvienojumā à la dibinātā un nenodibināmā Latv[iešu] rakstnieku un mākslinieku biedrībā (tautisko un «Ide-

jas»¹, un «Lit[eratūras] fonda»² apvienojumā — vaj tam-
līdz[īgi]. Te izdevīgs gadījums rādīt visu latv[iešu] rakst-
nieku, gleznotāju, komponistu, aktieru, žurnālistu un
sab[iedrisko] darbinieku īstās sejas karikatūrā — sevi ne-
atskaitot).

Veļu sapulcē (à la Ritli ielejā)³, ko vada Jānis Asars,
tiek nolemts cīnīties kopīgi un izstrādāts kopējs uzbru-
kuma plāns. Atriebšanās un «iznīcināšana» ir veliski nie-
cīga un pastāv papīru žūkšņa un zīmuļa nozagšanā, tin-
tes pudeles apgāšanā, pogu izgriešanā utt., utt.

Bet klusumā katrs velis domā tikai par to, kā atriebt
savam radītājam, savam garīgajam tēvam par to, ka tas
viņu tik gabalainu, neīstu, pusdzīvu un nelaimīgu pa-
saulē laidis. (Separāta kustība.) Tāpēc visa revolūcija
beidzas bēdīgi. (Pa ceļam te varbūt var arī rādīt [1]905
[gada] kustības karikatūru. Piem., veļi gudro nodibināt
autonomu republiku un saplēšas ap ministru portfeļu
dalīšanu u. c. vietām. Cik veļu un amatu, tik galu galā
izrādās vajadzīgo ministru. Asars — tas būtu prezidents,
bet viņam nav frakas un cilindra. Inženieris Akmens⁴ —

¹ «Ideja» — pirmā revolucionāro rakstnieku un žurnālistu biedrība,
dibināta 1913. gadā. Biedru vairākumu veidoja progresīvo periodisko
izdevumu («Domas», «Jaunā Dienas Lapa») līdzstrādnieki, bet uzņemti
tika arī reakcionāro izdevumu līdzstrādnieki. Biedrībā notika cīņa
pret šo labējo mazākumu un sākās šķelšanās. 1915. gada 15. februārī
cariskā patvaldība biedrību slēdza. 1917. gadā, tūlīt pirmajās dienās
pēc Februāra revolūcijas, ar A. Upīša iniciatīvu «Ideja» savu dar-
bību atjaunoja. Taču vētrainajos revolūcijas apstākļos tā sevišķi ro-
sīgu darbību izvērst nevarēja, un ar laiku biedrība izplēnēja.

² «Latviešu literatūras fonds» — dibināts 1899. gadā Rīgas Latviešu
biedrības Zinību komisijā. Fonda mērķis: daiļliteratūras un zinātnisku
rakstu izdošana, honorāru maksāšana par tiem, prēmiju piešķiršana
un pabalstu izsniegšana latviešu rakstniekiem. Taču drīz vien biedru
skaits un līdz ar to arī fonda līdzekļi sarūk, tā ka pabalsta lielums
trūcīgajiem rakstniekiem arvien mazinās.

³ Ritli ieleja — savērnieku tikšanās vieta Šillera lugā «Vilhelms
Tells» —, kur tiek noslēgta savienība kopējai cīņai.

⁴ Inženieris Akmens — A. Nīdras romāna «Liduma dūmos» dra-
matizējuma «Zeme» galvenais varonis (romānā — Strautmalis).

zemkopības ministrs. Bet izceļas domu starpības, vaj viņš nebūtu labāki kā mašīnu, resp[ektīvi], turbīnu ministrs, vaj kā viltotu vekseļu ministrs, vaj tamlīdz[īgi].

Bez tam: Akmens ir lielgruntnieks un lielrūpnieks, un pret to saprotestē pat viņa paša izdalīto muižu mazgruntnieki, par sīkākiem ļaudīm nemaz nerunājot.

Izrādās, ka šķiru starpība ir vienīgā, kas no zemes dzīves pārgājuse un uzglabājusies arī vēl Veļu valstī.

Pasaka nobeidzas ar skarbu nesaskaņas nojautu un nepārprotamu izredzi, ka Veļu valsts idilliskais miers un saskaņa bijuse tikai fikcija, ka te sāksies tas pats, kas notiekas zemes virsū.

Vaj arī atrast kādu jaunu kombināciju. Varbūt tā, ka ērtība un miers, un sevisapmierināšanās, un liekulība arī veļu valstī tas svarīgākais. Miļā miera dēļ veļi atsauc savu agrāko kritiku, viens otru par liecinieku piesaukdami, uz līdzenas vietas noliedz, ko nesen sacījuši par saviem garīgiem tēviem, un izplūst viņu gudrības un pilnības slavā=Fināls: «Un atkal kārtība un miers valdīja Veļu valstī.» (Šāds fināls liekas tas labākais.)

Blakus dzīvo veļu valstij aiz caurspīdīgas, zilpelēkas radžu sienas atrodas mirušo rakstnieku un citu sab[iedrisko] darbinieku mājokļi. (Tēlot šīs sienas noslēpumaino, brīnišķo skaistumu. Tā simboliski varētu norādīt arī uz to, ka, neskatoties uz visu nepilnību konkretizējumu veļu tēlos, neskatoties uz visām kļūdām un vājībām, īstam māksliniekam tomēr vienmēr paliek kas nepārejoši vērtīgs un viņā pašā kas noslēpumains un neuzminams.)

Šie «nemirstīgie» tikai reizi gadā, Miķeļu vakarā¹, iznāk no sava mājokļa. Veļiem tā ir svinīga svētku diena.

¹ Miķeļu vakars — 29. septembris. Tad seno latviešu ticībā sākās veļu laiks, kas ilga līdz Mārtiņiem (10. novembrim), citur attiecīgi deviņas dienas pirms Miķeļiem un Mārtiņiem. Šajā laikā īpaši atcerējās nomirušos un ziedoja viņiem.

Sagaida un izvada. Dūmus izdzēs, jo tie saules un spožuma pieraduši.

Tie sarunājas ar saviem un svešiem veļiem — katrs savai dabai, savām idejām un viņu tēliem pieskaņotā veidā. Viņu valodās vajag izpausties latviešu sabiedriskās dzīves, kultūras centienu, psiholoģiskās tagadnes un sociālās nākotnes kritikai un augstākai atziņai.

Paši tie dzīvo neredzami. Tikai caur dzintara sienu veļi redz viņu ēnas gan pa vienam, gan pāros, gan grupās garām slīdam. Tie tup dienām un gaida, lai redzētu kādu. Un min un nevar uzminēt, kurp tas iet, kā dzīvo, ko runā un domā.

Par sevi viņi nestāsta nekā. Veļu bēdās noklausās klusu. Par zemes dzīvi drusku interesējas. Bet visu ar noslēpumainu, nesatricināmu mieru. Ko nāve skūpstijuse, tie nesmaida. Tie neironizē vairs. Tie ir redzējuši patiesību vaigu vaigā, kaut arī katrs no sava stāvokļa un pēc savas dabas. Visa patiesība vienam cilvēka prātam nav aptverama.

Kad atveras dzintardzeltenie vārti, tad ir redzama it kā gara, mirdzošām stalaktītu lāstekām (var arī kvalificēt dažādo vietējo akmeņu un kalnu slāņu īpatnējo, latvisko skaistumu) rotāta ala. (Taisni tā: latviskam skaistumam vajag būt visur!) Un tālāk sākas kailu pīlādžu aleja. Koki stāv kā sastinguši, asins sarkanu ogu čemuriem kā smagām, sastingušām asarām krautin nokrauti — līdz zemei noliektiem zariem. Tikai pāris priekšējo pīlādžu ir redzami. Visu tin dzeltena, nekustīga migla. Tā sabiezē arvienu vairāk jo tālāk, kaut arī liekas, ka, jo tālāk, jo tā paliktu gaišāka.

It kā kad tur, tālu aiz dzintara sienas, kaut kur augstumā vaj dziļumā degtu otra saule. Desmitkārt spožāka par to, kas zemes virsū.

Kāds no nemirstīgajiem pastāsta tikai to, ka tur, aiz viņu mājokļa — aiz deviņām jūrām un deviņām ze-

mēm — ir otra siena — dzeltena un caurspīdīga dzintarsiena. Aiz tās neredzama, neapprakstāmi skaista un mirdzoša saule spīd pār Imantas guļas vietu.

Tas viņiem neredzams, tāpat kā viņi veļiem.

Kad zemes cilvēku neejdzība pieaug, tad Imantas mājokļi it kā samācas un nekas nav redzams. Bet reizēm saule it kā aizdegas, un tad viņi aiz sienas zīmē.

Smagi pielijuse priede. Zemzare egle ar vāveres perēkli. Ozolītis zemzarītis. Mātes meita liepa. Bērziņš sudrabiņa lapiņām, ziedoša mežābele... visi tautas dzejas daudzinašie koki. Un tāpat kustoņi. Tie guļ vaj stāv mierīgi — uz Imantas guļu vietu pagriezušies. Kā acumirkli sastinguši. Gaida.

Tad tur, tuvu pie varoņa guļu vietas, ir redzami viņa rīki. Darbarīki — spodri, bez viena rūsas plankumiņa. Jo latvju tautas varonis nav ne karojis, ne kāvis. Mīris nelaikā tāpēc, ka bijis par drošu un krietnu. Ne vāci viņu kāvuši, bet paša tauta.

Viņš bijis taisns; neviena asara viņa pēc nav ritējuse. Tāpēc ap viņu zied visas puķes, kas tautas dziesmu daudzinašas. Un rasa, kur katrā piliēnā sešas varavīkšnes spīguļo. Un svaigu kalmju un siena, un skuju smarža. Balta smilks.

Pats viņš nav redzams. Bet viņi gaida: reiz viņš modīsies. Reiz jau sakustējās un atvilka elpu — pirms desmit gadiem. Aizčirpstējās zilīte, sakustējās zvēri — bet tad noklusa un sastinga atkal. Bet modīsies. Viņi gaida.

(Ne Imanta viņam vārds, bet tīri latvisks. Šajā vārdā vajag būt kādam balsienam, kas atgādina darbu vaj darītāju, piem., «**dars**».)

Iesākas dzejojums vienā Miķeļa dienas rītā (Miķeļi veļiem lielākā svētku diena; tad viņi velk no ezera divreiz vairāk slapju siekstu, ar ko uzkurināt pēc iespējas lielākus dūmus), kad veļi drūmāki kā citām reizēm atgriežas no zemes ceļojuma pa kurmalas caurumu atpa-

kaļ zem Zilā kalna. Tie stāsta par savām neizdevībām cits citam, un te izdevība viņus citu pēc cita vest priekšā. Iznāk arī tie no savas zilpelēkās sienas. Sūdzas tiem. Tie paskaidro savu nevarību un nespēju līdzēt un stāsta par guļošo varoni, kurš modīsies, kad tautai būs visdziļākās bēdas vaj vislielākā līgsmē. Veļi apvaicājas, vaj nemostas jau, jo viņi šodien pieredzējuši pēdējo postu. Nē. Nav ne pakustējies.

(Vienā pusē viņa mītnes ieejai dzintara sienā iekalti raksti par to, cik glēva tauta un kā viņš to nīst, cik lie-las viņa dusmas un cik dziļš naidis. Bet otrā — ka to-mēr daudz spēka viņā, ka varonis viņu tomēr dziļi mīl un reiz modīsies.)

Iepriekš jau viens tēlo viņa mītnes skaistumu.

Beidzas dzeja pēc gada, otrā Miķeļu dienas rītā. (Te izdevība līdz ar veļu ceļojuma raksturojumiem tēlot arī Latvijas dabu, dzīvi un ļaudis četros gadalaikos. Veļi no apakšzemes visu to redz un izjūt, kā pirmo reizi piedzimuši. Var arī tā, ka katrā gadalaikā iznāk sava grupa, sava idejiska vaj sociāla nošķira.) Zemes virsū ir notikusi liela sašķelšanās un sajukums. Bet veļi velti domā, ka tas viņu nopelns. Tie ir sajukuši paši aiz sa-viem dabiskiem, reāliem iemesliem. Veļi uztraukti gaida, vaj modīsies varonis. Arī nemirstīgie iznāk un gaida.

Varonis esot uzmodies. Viņi redzējuši tā cauņu cepuri kustamies un zobena galu pamirdzam, dzirdējuši kokli aizskanamies. (Gleznotājs uzraksta viņa šķēpja mir-dzumu. Tēlnieks cepures veidu. Mūziķis kokles strink-šķēšanu un balss modulācijas. Dzejnieks viņa dimdošo runu.) Viņš velti ir traucēts. Tikai troksnis viņu iztrau-cējis. Viņam nav vēl ko darīt. Viņš soda veltos, sikos trokšņotājus un no jauna liekas uz dusu. Un atkal miers un klusums valda veļu valstī.

Veļu valstī
Saturs un stils

Modernam, kaut arī teiksmaini romantiskam epam mūsu dienās jāapvieno visi dzejas izteiksmes veidi: episkais, liriskais un dramatiskais. To prasa mūsu laikmeta daba un šā laika cilvēka psiholoģija un mākslas gaume.

Episkais elements ir vadošais un vēstošais. Pamata fons, pret kuru redzami izceļas liriskie un dramatiskie momenti.

Lirikā atsevišķos individuēlas dvēseles tēlojumos.

Dramatismis tur, kur ārēju vaj iekšēju konfliktu tēlojumi. Sevišķi tur, kur masu sadursmes un cīņa.

Mūslaiku eps nevar būt vienmuļīgs, viengabala vēstījums. Tēlojuma veidiem jāmainās līdz ar satura un dažādu cilvēku un situāciju maiņu.

Vispārējais vadošais vēstījums var būt **garā, ritošā pantmērā**, jambos vaj daktilos, heksametrā vaj...

Straujāku notikumu un jūtu vaj arī komiskos tēlojumos vajadzīgs **īsāks, dramatiskāks, dinamiskāks ritms**.

Veļu valstī
Literatūra

Pirms dzejas sākuma nepieciešami vēl pamatīgāk iepazīties ar **cittautu veco lirisko un episko dzeju**, viņas vēsturiskiem un kritiskiem pētījumiem:

I. Krievu tautas dzeja

1. История русской литературы. [Под ред. прив.-доц. Е. В. Аничкова, проф. А. К. Бороздина и проф. Д. Н. Овсяннико-Куликовского. Т. 1—2. М., 1908, И. Д. Сытин и др.], изд. «Мир».

Pirmie sējumi: Tautas dzeja.

- [Т. 1. Народная словесность. Т. 2. История русской лит. до XIX века].
2. Ал. Веселовский. Три главы из исторической поэтики. [Спб., 1899].
 3. Кадминь [Абрамович Н. Я.]. История русской поэзии. Т. 1. [От древней народной поэзии до наших дней. М., 1914], 258 стр. 1 руб.
 4. Житецкий [П. И.]. Очерки по [pareizi — из] истории поэзии. [Пособие для изучения теории поэтич. произведений 1-й Киевск. артели печ. дела]. 1906. 1 руб.
 5. Миллерь [В. Ф.]. Исторические песни русского народа XVI—XVII века. Сборн. [отд. рус. яз. и словесности] Имп. Ак. [ад.] Наук. Т. XC111. 800 стр. 3.50 к. 1915.

II. Cittautu dzeja

1. Finsler [G.]. Homer in der Neuzeit [von Dante bis Goethe, Italien, Frankreich, England, Deutschland. Leipzig, Berlin]. (Teubner.) 530 S. M. 12.
2. Th. Abeling. Das Niebelungenlied und seine Literatur. 258 S. M. 8. 1907.
3. Sannier. La légende des symboles. 1911. 265 kon.
4. Гальковский [Н. М.]. Сербский народный эпос. [Вступит. статья и пер. Н. Гальковского] 150 к. 1897. г.
5. Жуковский [В. А.]. Образцы персидского народного творчества. [Песни певцов — музыкантов, песни свадебные, песни колыбельные, загадки, образцы разного содержания]. Собраль и пер. В. А. Жуковский]. 2 руб. 1902.
6. R. Fischer. In (pareizi — Zu) den Kunstformen des Mittelalter [lichen] Epos. [Hartmanns «Iwein», Das Niebelungenlied, Boccaccios «Filastrato» und Chauchers «Troilus und Cryseyde». Von Rudolf Fischer]. 1899.

7. Модестов [В. И.]. Поэзия в римской истории. 1897. 50 коп.
8. Шваб [Г.]. Мифы классической древности. [Тезей. — [Царь] Эдип. Пер. с нем. М. Грауба. М., «Польза»] «Унив. библ.» [№] 693. 1915. стр. 75. 10 коп.
9. O. Böckel, Psychologie der Volksdichtung. [Leipzig, 1906].
10. Летурно [Ш.]. Литературное развитие различных племен и народов. [Пер. с франц. и ред. В. В. Святловского. Спб. 1895].
11. Вопросы теории и психологии творчества. 4 первых тома. [Т. 1—8, 1907—1923].
 - [Т. 1. Пособие при изучении теории словесности в высших и средних учебн. заведениях. Статьи Е. В. Аничкова и др. 1907. Т. 1. Изд. 2-е. 1911.
 - Т. 2. Вып. 1. Опыт популяризации «Исторической поэтики» А. Н. Веселовского для высш. и средних учебн. зав. Синкретизм в поэзии. Драма. Эпос. Роман. Лирика. Статьи К. Тиандера и Ф. Карташова. 1909.
 - Т. 2. Вып. 2. Пособие при изучении теории словесности в высших и средних учебн. заведениях. Статьи А. Г. Гонфельда и др. 1910. Т. 3. К. Ф. Тиандер. Очерки истории театра в Западной Европе и России. 1911.
 - Т.4. А. Л. Погодин. Язык как творчество. Психологические и социальные основы творчества речи. Происхождение языка. 1913].
12. Thule. Altnordische Dichtung und Prosa. [24 Bände. Jena, Diederichs, 1914 — 1925]. Bd. I: Edda [1914]. 220 S. M. 3.
13. Simrock [K.]. [Ausgewählte Werke. In 12 Bd.] [Bd. 5.] Das Niebelungenlied. 45 und 360 S. Bibl. Inst. M. 2.
14. Artur Bonus, Isländerbuch. 3 Bde, [1907], á M. 4.

15. La chanson de Roland. (Hammarion) 95 cent.
16. Восточный сборник в честь А. Н. Веселовского. 1914.
3 руб.
17. Arioste. Roland furieux. (Bibl. Nationale). 6 vol. á
25 cent.
18. Somu Kalevala.
19. Angļu Osiana dzejas.
20. Nodjē fantastiskie stāsti.
30. [21.] Tika fantastiskās noveles.

Latviešu tautas dzeja

1. Latvju daiņas — visi sējumi.
2. Lerha-Puškaiša tautas pasakas.
3. Zinību komisijas rakstu krājumi.
4. Latviešu Draugu biedrības rakstu krājumi.
5. Bīlenšteina raksti par latviešu senatni.

Mirušo latviešu darbinieku biogrāfijas — lai varētu
zīmēt viņu pareizos tēlus.

Veļu valstī

Personas

a) Veļi

Pirmā grupa:

Didaktiskā
romantika

Kara Lielskungs Eistāķijus
Priežu Kalna Roze
Ģenoveva
Godīgais Jēkabs

Otrā grupa:

Salkani erotiskā
romantika

Lenore
Bālā Grēfene

	Ķīniešu brūte Elvīra Krīgera Vilhelmīne Staburaga meitiņa Skaidrīte («Kas tie tādi») Turaidas Jumprava
Trešā grupa:	
Tautiskā romantika.	Ozolkalna Mācītājs Ojars Lautenbaha students Vaidelote Saules meita Zviedris Lāčplēsis Laimdota Spīdola Kangars Indulis Ārija Antiņš
Ceturtā grupa:	
Jaunnacionālistiskā romantika	Inženieris Strautmalis Mācītājs Strautmalis Marija Zemnieka dēls Sikspārnis Tīrzmalietes Asaraiņā Skalbes meita («Ziemeļm.») Ķēniņa meita Jēkabs Saltupis «Dvēseles vientulības» varonis
Piektā grupa:	
Tautiski didaktiskais reālisms	Kaspars Gaitiņš Annuža Ķencis Pāvuls

	Andra Tēvs Zalkšņu Tēvs
Sestā grupa: Reālisms	Purva bridējs Raudupiete Indrāns Andriksons Pazudušais Dēls Aija Jānis Pelēkais Akmens
Septītā grupa: Dekadentiskais virziens	«Zvaigžņotu nakšu» varonis Kāds Eglīša varonis Nadja Homo sapiens Virzas ērzeliskais tips
Astotā grupa: Emigrantu literatūra	Kaspars Glūns (Ciniķis) Madaļa Kāds Sudrabu Edžus varonis (ap- nikušais) Diloņa slimais emigrants
Devītā grupa: Renegātu literatūra	Akuratera Zimza Kalējs Melnavs Lapiņa varonis Vitolds Vītums

Pirms analizējam A. Upīša uzmetumu, meklējam tā rašanās cēloņus, jānoskaidro «Veļu valsts» tapšanas laiks. Vienīgā vieta uzmetumā ar konkrētām gadu skaitļu norādēm ir literatūras saraksts. Precizējot grāmatu uzskaitījumu (papildziņas norādītas kvadrātieka-

vās), redzam, ka uzskaitītas līdz 1915. gadam izdotās grāmatas. Šis fakts sniedz pirmo secinājumu — tātad uzmetums radies ne agrāk par 1915. gadu. Arī otrs robežgads atrodams uzmetuma rokrakstā. Visas ieceres skices raksītas vecajā ortogrāfijā, divskanis ie apzīmēts ar ee, mīkstinātie līdzskaņi š, ž, č ar t. s. čupu burtiem utt. Kā liecina A. Upīša rokraksti, uz rakstību ar latīņu burtiem un citiem ortogrāfijas jauninājumiem, kas pamatos atbilst mūsdienu rakstībai, rakstnieks pāriet 1921./1922. gadā. Tātad uzmetums radies ne vēlāk par 1921./1922. gadu.

Pārlūkojot uzmetuma materiālus ar mērķi konkretizēt «Veļu valsts» rašanās laiku, vairāki momenti sižeta izklāstā orientē to meklēt 1915. gadā.

Par tautas atsvabinātāju Imantu autors raksta: «Pats viņš nav redzams. Bet viņi gaida: reiz viņš modīsies. Reiz jau sakustējās un atvilka elpu — pirms desmit gadiem.» Ja uzmetums rakstīts 1915. gadā, tad pirms desmit gadiem, kad varonis sakustējies, bet tad atkal sastindzis, norisinājās 1905. gada notikumi. Arī uzmetuma sākuma daļā, domājot par «veļu revolūciju», A. Upīts raksta: «Pa ceļam te varbūt var arī rādīt [I]905 kustības karikatūru.»

Uzmetumā lasāmā latīniskā frāze «*contradictio in adjecto*» izmantota arī par virsrakstu A. Upīša rakstā, kurš publicēts 1915. gadā («Jaunais Vārds», 10. februāris).

Pārlasot šī gada publikācijas, A. Upīša rakstos saskatāmas vēl arī citas paralēles ar uzmetumā izteiktajām domām. Tā, piemēram, rakstā «Tagadējais laiks vārdos un darbos» («Domas», № 3, 330.—333. lpp.) A. Upīts raksta: «Uz mutes krituši mēs nekad neesam bijuši. [...] No vārdiem uz darbiem pāriet mēs neesam paraduši. Kad tikai klab runu un rakstu mīstīklas, mēs esam apmierināti un klusi paliekam savā dieva ausī. [...] Fantāzijas pasīvā rotaļa mums pilnīgi pārmāc aktīvās intelektuālās gribas un veidotāja darba tieksmes.» Ja ņemam

vērā, ka pēc autora nodoma epā «jāatspoguļojas visai tagadējās cilvēces un viņas dvēseles nejdzībai», tad citētā fragmenta līdzība ar veļu raksturojumu uzmetumā (īpaši veļu gatavošanos uzbrukumam dzīvajiem rakstniekiem) šķiet ļoti zīmīga.

Ja par uzmetuma tapšanas laiku pieņemam 1915. gadu, iespējams papildināt tā komentārus.

Sizeta izklāsta 4. rindkopā autors raksta, ka veļi «Tikai Saulieša dzimtenē vēl var kurmet glābties». Šeit domāts rakstnieka A. Saulieša stāstos «Veļu tiesa» (1912) un «Neaizberama aka» (1914) tēlotais laiks, obligātā ne-realitātes un mistikas piegārša. Minētos stāstus A. Upīts kritizē rakstā «Pēc trafareta...» («Jaunā Dienas Lapa», 1914, 16., 17. marts).

Uzmetumā A. Upīts ironizē par «dibināto un nenodibināmo Latv[iešu] rakstnieku un mākslinieku biedrību», kurā apvienotos tautisko, «Idejas» un «Lit[eraturas] fonda» piekritēji. Par mēģinājumiem izveidot šādu viskopas latviešu rakstnieku biedrību A. Upīts raksta 1913. gada krājumā «Vārds» 2. sēj., 223.—250. lpp. rakstā «Latviešu rakstniecība» (1912. g. otrā un 1913. g. pirmā puse), nodaļā «Rakstnieks».

Liekas, šī uzmetuma un 1915. gada publicistikas paralēles nav nejaušas. Tās ne tikai ļauj precizēt «Veļu valsts» tapšanas laiku, bet arī konkretizēt satīriskā darba rašanās cēloņus. A. Upīts nereti uzsvēris, ka publicistika, teorētiski risinot kādu sociālu problēmu, dod vielu beletristiskam darbam. Rakstnieka neapmierinātība ar valdošās šķiras sludināto latviešu tautas viskopas apvienošanās ideju, ignorējot sociālo nevienlīdzību, kas vispusīgi iztirzāta A. Upīša publicistikā, pirmā pasaules kara sākuma posmā meklējusi izpausmi satīriskā darbā. Sabiedriskās dzīves kopainu autors gribējis atspoguļot ar latviešu rakstniecībā pazīstamu tēlu starpniecību. Katrs no šiem tēliem pārstāv sava laikmeta un sava radītāja — rakstnieka centienus un ideālus. «Veļu valstī»

A. Upīts, apsteidzot laiku, rādītu šo ideālu piepildījumu. Izrādās, ka tie ir kropli, jo «Ideāli ir katrreizējās valdošās grupas un viņas interešu izdomājums. [...] Neviena no valdošajiem ideāliem nav izaudzis no cilvēka dabas un tāpēc nesekmē viņa patieso, cilvēcisko vajadzību apziņas attīstību un neļerosa viņa dabiskās tieksmes.»

Ieceres idejas realizēšanai pakļauti darba žanriskās piederības meklējumi. Sākotnēji A. Upīts domā par fantastisku romānu, tad romantisku pasaku dzejā, bet uzmetuma lapā «Satars un stils» formulē eposa veidojuma pamatprincipus. «Sociālo vērtību pārvērtēšanai mākslai ir vajadzīga eposa, romāna, drāmas forma. Sabiedriski psiholoģiskie aplūkājumi, vēsturiskas konsekvences un slēdzieni nevar ietilpt liriskā dzejolī,» raksta A. Upīts 1912. gadā («Vārds», 1. sēj. R., 1912, 220. lpp.). Tātad eposa forma izvēlēta mērķtiecīgi — to noteikusi darba idejiskā virzība.

Autora pozīcija topošajā darbā nav neitrāla. Istenot savu ideju A. Upīts gribējis satīras līdzekļiem, jo «aizvien pieaugošas reakcijas, renegātisma un tautiskā švīnēja laikmetā beletristiskai satīrai ir ievērojama nozīme kā brīdinātājam, modinātājam un saucējam» (A. Upīts. Jaunie žurnāli, «Domas», 1914, № 4, 499. lpp.). Darba satīriskās noskaņas radīšanai pakļauts gan sižets, gan tēlu sistēma, kam visam varam izsekot uzmetumā. Šķiet, arī izvēlētais žanrs kalpotu šim mērķim. Joprojām latviešu literatūrā kā pseidotautiskā romantisma tradīciju turpinājums bija sastopami epi. 1910. gadā A. Upīts rakstā ««Tautiskie» epi» kritizē Lautenbaha-Jūsmaņa un V. Egliša ražojumus («Izglītība», 1910, № 8, 9). Salīdzinot A. Upīša ieceri ar klasiskajiem varoņepiem par leģendāriem varoņiem un varoņdarbiem, redzam, ka autors gribējis radīt parodiju, kas vērsta pret tautiskā romantisma laikmeta epigoņiem. Svinīgā eposa formā vēsūtītie kuriozie notikumi, komiskie veļu tēli pastiprinātu darba satīrisko skanējumu.

Plašākā materiālu daļa uzmetumu kopā veļtīta sižeta izklāstam. Ieskicētais sižeta plūdums nav viendabīgs — tas sašķeļas divās daļās. Sākumā A. Upīts savu ieceri gribējis īstenot notikumos, kur dominē komisma elements un darbības centrā — gatavošanās uzbrukumam dzīvajiem rakstniekiem. Kad mīļā miera labad veļi pārdomā un viss paliek pa vecam, it kā noslēdzas viens sižetiskās ieceres variants. Turpinot uzmetumu, A. Upīts darbībā iesaista arī mirušos rakstniekus un citus sabiedriskus darbiniekus, kuri dzīvo blakus veļu valstij. Konkretizējas arī sižetiskā darbība, un tā ir daudz nopietnāka, taču autors tuvāk nepaskaidro, kā īstenosies sākotnējā iecere par eposa satīrisko noskaņu. Liekas, ka šīm sižeta līnijām domāti turpmāk izklāstītie eposa veidojuma principi, kas izstrādāti uzmetuma lapā «Saturš stils», kā arī atkāpēs, pārdomājot sižeta veidojumu.

Uzmanību piesaista šo formulējumu sasaukšanās ar Raiņa domām par epa veidojumu, kas atrodamas «1905. gada epa» materiālos. (Skat. «Literārais mantojums», 1. sēj. R., 1957, 360.—387. lpp.) Salīdzinot Raiņa un Upīša domas, nav runa par kādu savstarpēju ietekmēšanos, bet gan par uzskatu tuvību šajā jautājumā.

Abus dzejniekus vieno prasība eposa veidojumā apvienot modernās literatūras un folkloras izteiksmes līdzekļus, saista uzskats, ka eposs nevar būt vienmuļīgs vienlaidus vēstījums — tajā tēlojuma veidam jāmainās līdz ar saturu.

Interesanta abu autoru darbos ir kāda neliela, taču, šķiet, būtiska niānses sakritība. A. Upīts, satīras gaismā aplūkojot latviešu literatūru, kritizējot tās trūkumus, tomēr ar līelu cieņu runā par radošo personību — rakstnieku. Arī Rainim dzejnieks ir pozitīvo emociju un progresīvo domu izteicējs epū: «Poēts visas tautas centienu, jūtu izteicējs un darbu tēlotājs» (374. lpp.).

Ja Raiņa un Upīša ieceres būtu īstenojušās, kā eposu tēlus mēs ieraudzītu arī to autorus. A. Upīts par sevi

pasmaidīt gribējis «fantastiskajā vistautiskās biedrības» sapulcē, bet Rainis raksta: «...ar savu personu nespies- ties priekšā, bet dot viņā visu sava laika saturu, viņa ir laika reprezentants» (374. lpp.).

Varētu arī turpināt šīs paralēles, bet jāņem vērā, ka abu autoru attieksme pret eposu kā literatūras žanru šajā gadījumā ir diametrāli pretēja. Raiņa eps iecerēts tradicionāli kā klasiskie varoņepi. To nosaka attēlo- jamā viela — 1905. gada cīņas. Dzejnieks savu ieceri raksturo: «Epus. Trejdabīgam epum ievads, vienojošais un visu apņemošais būtu filozofisks visas cilv[ēces] vēs- tures pārskats, filozofisks ekstrats, vēstures likuma izve- dums, un epus būtu arī tikai piemērs un miesa šim liku- mam» (367. lpp.). A. Upīts eposa žanru izvēlēties ar citu nolūku — satīriskās noskaņas labad, komiskā efekta pa- lielīnāšanai.

Uzmetums «Veļu valstī» interesants ne tikai kā iecere savdabīgam literāram darbam. Šis rokraksts uzskatāmi parāda A. Upīša sacerējumu veidošanās procesu. Pro- tams, nepareizi būtu absolutizēt un apgalvot, ka ikvienu jaunū darbu autors sācis tieši šādi — izvērsti pārdomā- jot sižetu, sasiādot personu un izmantojamās literatūras sarakstu utt. Taču, salīdzinot šo uzmetumu ar citiem, meklējot kopīgās un atšķirīgās iezīmes, var pavērties ieskats A. Upīša radošajā laboratorijā.

Tālāk sniedzam A. Upīša tekstā sastopamo literāro tēlu autorus.

Kara Lielskungs Eistāķijus, Priežu Kalna Roze, Ģeno- veva — K. Šmids

Godīgais Jēkabs — Fr. Hofmanis

Lenore — K. Holtejs vai H. Stērs

Bālā Grēfene — G. F. Borns

Ķīniešu brūte Elvīra — E. Benders

Kriģera Vilhelmīne — Transvāles varone Kriģera Vil-

helmīna jeb Kimberlejas asinsdimanti. Vēsturisks romāns iz Angļu-Būru kara. Atstāstījis O. P.

Staburaga meitiņa — T. Hāns

Skaidrīte («Kas tie tādi») — A. Alunāns

Turaidas Jumprava — J. Dauge vai K. Cilinskis

Ozolkalna Mācītājs — K. Kalniņš

Ojars — A. Lerhs-Puškaitis

Vaidelote, Saules meita — Aspazija

Zviedris — N. Puriņš

Lāčplēsis, Laimdota, Spīdola, Kangars, Indulis, Ārija, Antiņš — Rainis

Inženieris Strautmalis, mācītājs Strautmalis, Marija, Zemnieka dēls, Sikspārnis — A. Niedra

Ķēniņa meita — J. Akuraters

Jēkabs Saltupis, «Dvēseles vientulības» varonis — A. Saulietis

Kaspars Gaitiņš, Annuža, Ķencis, Pāvuls — R., M. Kaudzītes

Andra Tēvs — Apsīšu Jēkabs

Zalkšņu Tēvs — J. Poruks

Purva bridējs, Raudupiete, Indrāns, Andriksons, Pazudušais Dēls — R. Blaumanis

Aija, Jānis — J. Jaunsudrabiņš

Pelēkais Akmens — E. Birznieks-Upītis

«Zvaigžnotu nakšu» varonis — H. Eldgasts

Nadja — P. Gruzna

Homo sapiens — A. Upītis

Kaspars Glūns (ciniķis) — A. Austrīņš

Madaļa — ?

Diloņa slimais emigrants — Sudrabu Edžus vai J. Vecozols

Kalējs, Melnais — V. Eglītis

Vitolds Vītums — L. Laicēns

ALEKSANDRA ČAKA RAKSTUS PĀRLŪKOJOT

Aleksandrs Čaks ir viens no tiem retajiem latviešu rakstniekiem, kura talanta patiesā apjaušana nāk tikai ar gadiem, pilnībā apgūstot atstāto literāro mantojumu. Uz A. Čaku patiesi var attiecināt trafareto frāzi — laiks visu noliks savās vietās. Tiesām, vairāki 1929. un 1930. gadu uzbrukumi dzejniekam tagad liekas naivi. Arī daži 1948. un 1949. gadu pārspriedumi šķiet nepārdomāti. Un otrādi — dažs labs apjūsmojums vairs neliekas tik paties.

A. Čaks ticis bagātīgi izdots. 1961. gadā iznāca «Iz-lase» divos sējumos, tad vairākas izlases, galvenokārt krievu valodā («Лестницы». R., 1964; «Сердце на тро-туаре». M., 1966; «Игра жизнью». R., 1971; «Кленовый лист». R., 1972; «Poēzija»¹, Viļņa, 1973; «Kļavas lapa», Kijeva, 1974; «Бутыль с муравьиной настойкой». M., 1975; «Stāsti», Frunze, 1975; «Mana mīlestība», Tallina, 1976; «Kļavas lapa», Tallina, 1978; «Selected poems». R., 1979). Tas ir ļoti nozīmīgs veikums — plašāk ieska-nējās A. Čaka balss visas padomju literatūras kontek-stā. Kā rakstīja M. Raščins 1965. gadā žurnāla «Novij mir» slejās: «Čaks nomira pirms piecpadsmit gadiem, viņš nodzīvoja lielu, sarežģītu mūžu, viņu mīl un daudz lasa Latvijā, bet viņa dzeja sniedzas pāri šauri nacionā-liem ietvariem — viņš, bez šaubām, pieder visai pa-domju dzejai» (1965, № 3, 284. lpp.).

¹ Savienotajās republikās izdoto A. Čaka darbu nosaukumi latviskoti.

Septiņdesmitie gadi iezīmējas ar tālāku pakāpi A. Čaka mantojuma apguvē — iznāca viņa Raksti (1971—1976), kas šobrīd ir plašākais A. Čaka darbu kopojums. Tos izvērtēt būtu šī raksta uzdevums, paturot prātā, ka liela mākslinieka izpēte un ieaugsme tautā nekad nebeidzas, bet allaž padziļinās, precizējas. To labi rāda Tautas dzejnieka Raiņa literārā mantojuma apguve — esam nonākuši pie pilnīgākā — Kopotu rakstu zinātniskā izdevuma. A. Čakam šis ceļš vēl priekšā.

Viena rakstnieka darbu kopojumu principi var būt dažādi — žanriskais, hronoloģiskais un žanriski hronoloģiskais. Visizplatītākais un populārākais ir pēdējais, jo sniedz ērtu un tai pašā laikā zinātniski precīzu priekšstatu par rakstnieka daiļradi. Šis princips ievērots arī A. Čaka Rakstos. Vispirms izsekojam lirikai un līroepikai, tad pārmaiņus dramaturģijai, lirikai un līroepikai. Beidzot nāk proza, literārkritiskie un cita veida apcerējumi. Dabiski, nav viegli izturēt šo žanriski hronoloģisko principu, ja pats autors savus darbus vairākkārt ievietojis jaunos krājumos, paralēli veidojis līdzīgas grāmatas, atkārtoti izdevis rediģētus variantus utt. Ar šāda tipa grūtībām nācās sastapties arī Raiņa Kopotu rakstu zinātniskā izdevuma veidotājiem. A. Čaka Rakstu sastādītājam A. Būmanim ar tām bijis jāstāpjas daudzkārt.

A. Čaka daiļrades sākums iezīmējas ar četrām mazām grāmatiņām — «Sirds uz trotuāra», «Es un šis laiks» (1928), «Pasaules krogs» un «Apašs frakā» (1929); 1931. gadā iznākusi «Mana paradīze» faktiski ir izlase, kas veidota no šiem četriem krājumiem un jauniem dzejoļiem. Kā tad nu ir labāk — zaudēt četrus pirmos krājumus vai izjaukt «Manu paradīzi»? Sastādītājs 1. sējumā ievietoja «Manu paradīzi», kas papildināta ar kopojumu «Es un šis laiks», kur pastarpus krājumos neievietotiem un nepublicētiem dzejoļiem ir darbi no pirmajām četrām grāmatām. Domājams, ka pareizāk būtu bijis pilnībā restaurēt pirmās četras grāmatas uz «Manas paradīzes» rē-

ķina. Jādomā taču arī par to, ka mūsdienu lasītājam grūti izsekot A. Čaka attīstības ceļam, viņa izaugsmei no pirmās grāmatas «Sirds uz trotuāra» (1928) līdz piektajai — «Mana paradīze» (1931).

Ja 1. sējums «klibo» kārtojuma principu ziņā, tad 2. un 3. sējums — žanriskā ziņā. Jāsāk domāt, vai ir pareiza strikta liroepikas atdalīšana no lirikas. Pēc 1937. gadā iznākušā krājuma «Iedomu spoguļi» nākas griezties atpakaļ pie «Poēmas par ormani» (1930). Padomju laikā izdotajos krājumos lirika ir kopā ar liroepiku. Tas atspoguļojas arī Rakstos.

Mūsu priekšā ir trīs cits no cita «izrietoši» krājumi — «Debesu dāvana» (1943), «Lakstīgala dzied basu» (1944), «Zem cēlās zvaigznes» (1948). Kā tekstoloģiski precīzi tos atspoguļot Rakstos? Pati galvenā problēma saistīta ar krājumu «Debesu dāvana», kas tikai epizodiski pieminēts sastādītāja apcerējumā 5. sējumā, turklāt rodas iespaids, it kā visi «Debesu dāvanā» ietilpstošie darbi būtu publicēti Rakstos. Bet tā nav. Poēma «Nakts» («Burvis») pa daļām publicēta 2. un 3. sējumā, bet tik un tā viss darbs nav nonācis lasītāju rokās. Pāri par simt rindām trūkst poēmas beigās, acīmredzot sastādītāja paviršības dēļ.

Lasītājam tiek radīta ilūzija, ka, izņemot tos dzejoļus, kas pārceļojuši uz krājumu «Zem cēlās zvaigznes», krājums «Lakstīgala dzied basu» publicēts pilnībā. Bet tā arī nav! Krājumā «Lakstīgala dzied basu» ietilpst dzejoļi «Vēl vienu mirkli» (ievietots 1. sēj., 509. lpp.), «Es» (arī «Debesu dāvanas» ieskaņa; ievietots Rakstos kā «Spēlē, Spēlmani!» ieskaņas pirmie trīs panti), «Lēdijai ar paplāti» (ievietots 1. sēj., 510. lpp.), «Atklātība» (ievietots 1. sēj., 504. lpp. ar nosaukumu «Slēdziens»), «Vēlā laime» (ievietots 1. sēj., 464. lpp. ar nosaukumu «Atteikšanās») un nekur npublicētais «Kur krogus smaka apnicīga».

Daudz labāks stāvoklis ir ar A. Čaka prozu. Pretenzi-

jas var rasties, redzot nodaļas virsrakstu «Debesīs», kas it kā atbilst A. Čaka stāstu krājumam ar tādu pašu nosaukumu, bet te ievietoti arī vēlāk sarakstītie darbi.

Pārlūkojot 4. un 5. sējumu, diemžēl jāsecina, ka Rakstos nepietiekami atspoguļots A. Čaka devums padomju laikā. Būtu bijis vēlams publicēt (kaut fragmentāri) A. Čaka libretu operai «Zelta zirgs», daudz plašāk vajadzēja aplūkot A. Čaka — kritiķa darbību. Pārāk daudz rakstu palikuši ārpusē. Un A. Čaks — publicists? Dzejnieka publicistika interesanta tieši ar silto, iejūtīgo attieksmi pret dažādām kultūras dzīves parādībām. Arī te sastopam A. Čakam raksturīgo spilgto, tēlaino valodu. Būtu zēl to visu atstāt avižu un žurnālu kompleksos. Arī dažs labs stāsts un tēlojums palicis ārpus Rakstiem.

Pieminētās nepilnības daļēji var uzlūkot par objektīvām, jo A. Čaka Rakstu gatavošanas un iznākšanas laikā latviešu padomju literatūrzinātnē vēl nebija uzskatāma piemēra, kur būtu iemiesoti zinātniskie tekstoloģijas principi. (Protams, krievu padomju literatūrzinātnieku pieredze šai ziņā jau ilgāku laiku mums sniedz daudz vērtīga.) Jādomā arī, ka nākamo rakstu sastādītājiem klāsies daudz vieglāk, — patlaban iznākušie Raiņa Kopotie raksti ir ilgi gaidītais piemērs, kā sagatavot kano nisko tekstu, veidot zinātnisko «aparāturu» utt. Taču nepatīkamāks cits fakts — A. Čaka rakstos sastopam samērā daudz neprecizitāšu, kuru attaisnojumam diez vai var piesaukt objektīvas grūtības. Daļu kļūdu jau atklājusī Ī. Kiršentāle «Literatūrā un Mākslā» (1974, 13. apr.). Te vēl daļa — raksturīgākās. **1. sējums.** Nepareizi norādīti pirmpublicējumi dzejoļiem (šeit — pareizie) «Atmiņas», «Revolucionārs», «Nu jūs man milīgi vaicājat» («Karogs», 1962, № 10, 32.—33. lpp.), «Miers» («Liesma», 1968, № 7, 11. lpp.); dzejolis «Parketu dāmām» publicēts «Literatūrā un Dzīvē» 1925. gada 5. (nevis 1.) numurā; «Ielām» — «Piesaulē» 1929. gada 1. numurā, 38. lpp.;

«Vakars pilsētas nomalē» — «Literatūrā un Dzīvē» 1927. gada 2. oktobrī, 40. numurā; «Uz skvēra» — «Dzintarzemē» 1928. gada 1. maijā, 1. numurā; «Savādā meitene» — «Literatūrā un Dzīvē» 1927. gada 31. jūlijā, 31. numurā; «Tev» — «Piesaulē» 1929. gada 9. numurā, 430. lpp.; «Padoms» — «Literatūrā un Dzīvē» 1926. gada 31. janvārī, 5. numurā; «Aizmirsti ceļi» — «Literatūrā un Dzīvē» 1927. gada 20. novembrī, 48. numurā; «Iedomu spogulis» — «Daugavā» 1935. gada 7. numurā, 624.—625. lpp.; «Divi vientuļi» un «Krēslā» — «Studentā» 1936. gada 31. maijā, 8. numurā; «Dzejolis par to, kur es šovakar sēdēju» — «Dienas Lapā» 1934. gada 12. maijā, 115. numurā; divreiz ar nelielām atšķirībām (357. un 493. lpp.) publicēts dzejolis «Drūmā nojauta» («Ne vairs nazi ieogrūt līdz pat spalām») ar dažādām pirmpublicējumu norādēm.

2. sējums. Nodaļa «Saldais gredzens» nav radusies 30. gadu otrajā pusē, bet gan ap 1942.—1943. gadu. «Spēlē, Spēlmanil!» ieskaņa radusies jau 1939. gadā, tātad sarakstišana nav viennozīmīgi saistāma ar 1944. gadu. Nav arī norādīts, ka prāvs poēmas fragments publicēts «Dzejas dienā» (1971. gadā). Poēmai «Spēlē, Spēlmanil!» ir vairāki varianti. Rakstos derēja izveidot tekstoloģiski pilnīgāko variantu. Dažuviet pat zaudēts mākslinieciskais pilnskanīgums. 134. lpp. uz liriskā varoņa izmisuma pilno jutājumu Spēlmanis it kā sausi atbild ar četrriņdi, bet jau 1948. gadā publicēts veselu piecu pantu spilgts atbildes teksts, kas dziļāk izgaismo poēmas liriskā varoņa meklējumu ceļus. Pētot poēmas nodaļas virsrakstus, redzam māksliniecisku paņēmieni — tās ir poēmas ieskaņas rindas. Tāpēc nesapratni rada virsraksts 150. lpp. — «Tāds tavs, meiča, noslēpums! Noplok svītru vilņojums.» Taču citos poēmas variantos tā nav (pareizi šī vieta publicēta minētajā fragmentā «Dzejas dienā»), un tādējādi lasītājs ar Rakstiem nav saņēmis labāko «Spēlē, Spēlmanil!» tekstoloģisko variantu.

Tekstoloģiski neprecīzs ir «Matiss, kausu bajārs» — viens no A. Čaka labākajiem darbiem. Visvairāk neapmierina komentāri poēmai. Vajadzēja norādīt, ka darbam ir divi varianti, kas atšķiras ar remarku izstrādātības pakāpi un zināmām satura niansēm, ka šeit, Rakstos, publicētais teksts ir A. Būmaņa veikts abu tekstu (RLMV, inv. № 40576 — mašīnraksts; LPSR ZA FB J. Mišņa latviešu literatūras nodaļas Rokrakstu un reto grāmatu sektors, inv. № 1963, XV — rokraksts) sajaukums, turklāt norādīt, kurās vietās ir viens variants, kur otrs. Mašīnraksta variantu muzejā vispār nevajadzēja lietot, ja pieejams arī otrs rokraksta variants M. Grīnfeldes personiskajā arhīvā. ZA Fundamentālās bibliotēkas manuskriptā 1. cēliena 2. ainai ir arī 3. variants, kur ir interesants Krodzinieka monologs, kas palicis npublicēts. Rakstos tam vajadzētu atrasties 226. lpp. sākumā:

Lai prāts no manas galvas gaist,
Vai man no mucām alu laist?
To darišu es, goda vārds!
Lai pludo ielās vilnis sārts,
Lai saulē putu sidrabs zib,
Lai dzer to Daugava, ja grib:
Man atliek tikai rūgti smiet,
Pat lielais Matiss trūdos iet.

Lugas tekstā sastopam daudz kļūdu. Spilgtākās no tām — personu sajaukums. Tā, piemēram, 232. lpp. plašais Matisa monologs nez kāpēc pierakstīts Mikum. Savukārt Knuta monologs 369. lpp. apakšā it kā apraujas un to turpina Matiss, taču manuskripta abi varianti liecina, ka runātājs ir Knuts. 391. lpp. teksts ir pavisam nesaprotams. Iznāk tā, it kā Knuts būtu iededzies mīlā uz Matisu un tas arī iet Knuta skavās, taču te runātāja ir cita persona — Irena. 474. lpp. sākumā runātāji ir Viesi, ne Dzīru tiesnesis. A. Čaks 4. cēliena beigās arī uzraksta: «Beigas.» To vajadzēja pierakstīt vai komentāros pieminēt. Citādi nav skaidrs, vai 4. cēliens ir pabeigts vai ne.

Arī krājums «Lakstīgala dzied basu» tekstoloģiski ir neprecīzs. Dzejolim «Lakstīgala dzied basu» (522. lpp.) pirmā panta pēdējā rinda pareizi skan — «Kas to ar staru salmiņiem sūktu», 524. lpp. pirmā — «Tā dunēs vienmēr tad»; A. Čaks šo dzejoli iedalījis četros ciklos. Dzejoļa «Ledu kaļ» (548. lpp.) pēdējās divas rindas: «Kā dzirksts, ko skanot lauznis šķīl, / Tā mani vis vēl dzīvē vil.» Dzejoļa «Ēna» (549. lpp.) priekšpēdējā rinda: «Nāc, laime, sirdi piestartot.» Dzejoli «Pagātne» (553. lpp.) otrā pantā: «Tu zemu noliecies un sniedz man savu roku,» — pēdējā pantā: «Vien manu dvēseli, kas dienā bija jautra.» Dzejoli «Pūpolzars» (567. lpp.) otrā un priekšpēdējā rinda skan savādāk, kas pilnīgi izmaina visu dzejoli: «Es tavas acis maigi skarū.» Dzejoli «Kalniem» (577. lpp.) pareizās rindas: «Nosalst kā putni uz jūras» un «Bet es jūs mīlu». Dzejoli «No nāves nav ko bīties» (580. lpp.) pēdējā pantā: «Vien seržants skābs: — Kā velna dzīts.» Dzejoli «Līnis» izlaista rinda (594. lpp. pēc pirmajām divām): «Dzeltenais velns». Dzejoli «Jūra» (608. lpp. vidū) pareizās ir divas citas rindas: «Tā var būt tikai pasakā — / Kā maigākās meitenes krūtis»; 609. lpp. pirmā pantā priekšpēdējā rinda: «Manu sāpju un moku»; trešajā pantā: «Ar katru koku un tāsi»; dzejoli arī daudzkārt ignorēts iedalījums pantos. Dzejojumā «Paradīze» 615. lpp. trešajā pantā trešā rinda: «Sapņi nāk un ietin visu.» Dzejoli «Dvēsele» (635. lpp.) priekšpēdējā rinda: «Tic labāk savam mānam prāts.»

Kritikā jau norādīts uz nevajadzīgiem A. Čaka dzejoļu dubultpublicējumiem. Rekordu šai ziņā uzstāda dzejoļu cikls «Mieram», kurā trīs dzejoli drukāti gan 1., gan 2. sējumā. Krājumam «Lakstīgala dzied basu» daudz nepareizu pirmpublicējuma norāžu. Dzejoļu cikla «Mieram» piektais dzejolis publicēts «Jaunākajās Ziņās» 1929. gada 20. jūnijā, 136. numurā; «Šī vasara» — «Jaunākajās Ziņās» 1939. gada 19. jūlijā, 159. numurā; «Varbūt» — «Zvaigznē» 1971. gada 20. numurā, 21. lpp.; «Roze» un

«Skaidrība» — «Literatūrā un Mākslā» 1964. gada 31. oktobrī, 44. numurā; «Kur ir?» — «Jaunākajās Ziņās» 1940. gada 9. maijā, 104. numurā, «Mūžīgā vienība» — «Literatūras Gada Grāmatā» 1945. gadā 242. lpp.

Daudz nepārvarētu grūtību saistās ar krājumu «Zem cēlās zvaigznes». Pati galvenā — ko bibliogrāfiskajos datos uzskatīt par grāmatu? Manuprāt, ja iespiesta grāmatu paņemama bibliotēkā (LPSR ZA FB J. Misiņa latviešu literatūras nodaļas Rokrakstu un reto grāmatu sektors, inv. № 2250, XV), tā ir grāmata, nevis manuskripts, bet tad visa zinātniskā «aparātūra» Rakstos, kas saistīta ar krājumu «Zem cēlās zvaigznes», ir aplama. Nevajadzētu arī mulsināt ar grāmatas diviem variantiem. Allaž bijuši rakstnieki, kas uzrakstītās grāmatās nelabo ne rindiņas, un tādi, kas turpina darbu pie krājuma arī tad, kad tas jau iznācis. Sastādītājs, mēģinot salīdzināt abus «Zem cēlās zvaigznes» variantus, raksta, ka bijis paredzēts «okupācijas laikā sarakstītos dzejoļus, kas tagad publicēti krājumā «Lakstīgala dzied basu» (Rakstu 2. sēj.), aizvietot ar padomju laika dzeju.» (3. sēj., 556. lpp.) Šāds apgalvojums tomēr lasītājos rada lielu neizpratni. Pirmkārt, iznāk, ka «Zem cēlās zvaigznes» 1946. gada variantā publicētie okupācijas laika darbi būtu iespiesti krājumā «Lakstīgala dzied basu», taču tādu dzejoļu ir ap astoņi (nosacīti, jo tie var būt rakstīti, no 1938. gada sākot), turpretī liela daļa 1946. gada izdevuma dzejoļu publicēti 3. sējuma nodaļā «Nemierīgs vakars» un bērnības atmiņu ciklā «Saldais gredzens» (2. sēj.) vai vispār nav ievietoti Rakstos. Otrkārt, sastādītāja komentārs vedina domāt, ka «Zem cēlās zvaigznes» 1948. gada izdevumā nebūtu okupācijas laika dzejoļu. Bet to ir diezgan daudz, kā to komentāros uzskaita arī Rakstu sastādītājs.

Neprecīzas ir krājuma «Zem cēlās zvaigznes» pirmpublicāciju norādes. Dzejoļa «Augstā krastā» pirmie pieci panti jau publicēti «Jaunākajās Ziņās» 1940. gada

9. aprīlī, 79. numurā, turklāt šādā variantā, kāds ievietots krājumā «Zem cēlās zvaigznes». Cikla «Jāņi» otrais dzejolis publicēts jau «Atpūtā» 1940. gada 816. numurā. Pilnīgi nepamanīti šādi dzejoļu pirmpublicējumi: «Literatūras Gada Grāmatā 1945. gadam» — «Ilguciemam», «Nu ir labi», 1946. gadam — «Ja kāds grib zināt» (turklāt ar pareizo nobeigumu), «Jēkabam Kazakam», «Vajāšana».

Tekstoloģiskā un faktoloģiskā ziņā daudz labāki ir 4. un 5. sējums, kuros tikpat kā nav nopietnu kļūdu.

Neapšaubāmi, kļūdu un nepilnību uzskaitē jau iznākušā darbā nav diez ko vērts, jo tā nedod pozitīvus rezultātus. Taču A. Čaks ir pārāk liels talants, lai varētu teikt, ka nu viss ir padarīts. A. Čaka Raksti ir zināma pakāpe rakstnieka apgūvē. Ir pienācis laiks apgūt visu A. Čaka devumu un apkopot tā, lai kļūdas neapēnotu un nesarežģītu A. Čaka ceļu pie lasītāja. Tātad — ceļš uz A. Čaka Kopotiem rakstiem.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1981. GADAM

15.	janvārī	paiet	100	gadi,	kopš	dzimis	Pēteris Birkerts
16.	"	"	120	"	"	"	Doku Atis
23.	"	"	150	"	"	"	Bernhards Dīriķis
25.	"	"	50	"	"	"	Arnolds Būmanis
28.	"	"	70	"	"	dzimusi	Valija Brutāne
30.	"	"	90	"	"	dzimis	Pēteris Sviris
9.	februārī	"	80	"	"	"	Jānis Grots
19.	"	"	60	"	"	"	Valts Grēviņš
21.	martā	"	60	"	"	"	Miervaldis Birze
6.	aprīlī	"	110	"	"	"	Ernests Birznieks-Upītis
9.	"	"	90	"	"	"	Jānis Ezeriņš
16.	"	"	80	"	"	dzimusi	Ernestīne Niedra
17.	"	"	110	"	"	dzimis	Teodors Lejas-Krūmiņš
22.	"	"	70	"	"	"	Jānis R. Ozols
5.	maijā	"	80	"	"	dzimusi	Anna Zaprovska
11.	"	"	60	"	"	dzimis	Alfreds Krūklis
15.	"	"	50	"	"	mirusi	Klitija
26.	"	"	70	"	"	dzimis	Hermanis Bendiks
30.	"	"	50	"	"	dzimusi	Vizma Belševica
	"	"	140	"	"	dzimis	Indriķis Laube
4.	jūnijā	"	80	"	"	"	Arturs Kadiķis-Groznijs
6.	"	"	60	"	"	"	Valdemārs Ancītis
7.	jūnijā	"	75	"	"	dzimusi	Vilma Greble
7.	"	"	50	"	"	"	Dagnija Zigmonte
11.	"	"	50	"	"	dzimis	Ilgonis Bērsons
12.	"	"	90	"	"	"	Antons Bārda
15.	"	"	50	"	"	"	Egils Plaudis
19.	"	"	50	"	"	"	Ints Lubējs
21.	"	"	110	"	"	"	Augusts Baltpurviņš
28.	"	"	50	"	"	dzimusi	Velta Kalčiņa
14.	jūlijā	"	80	"	"	dzimis	Jūlijs Kipers
18.	"	"	50	"	"	"	Harijs Galiņš
4.	augustā	"	90	"	"	"	Augusts Brūklenājs
8.	"	"	50	"	"	mirusi	Biruta Skujeniece

23.	augustā paiet	70	gadi,	kopš	dzimis	Jānis Upītis
10.	septembrī "	80	"	"	"	Zanis Spure
1.	oktobrī "	120	"	"	dzimusi	Anna Brigadere
3.	" "	100	"	"	dzimis	Jānis Bērziņš-Ziemeļis
6.	" "	60	"	"	dzimusi	Ilga Melnbārde
11.	" "	90	"	"	dzimis	Jūlijs Silis
12.	" "	75	"	"	"	Arvids Grigulis
13.	" "	110	"	"	"	Jānis Poruks
19.	" "	90	"	"	dzimusi	Anna Lācis
25.	" "	70	"	"	dzimis	Eduards Vainags
27.	" "	80	"	"	"	Aleksandrs Čaks
28.	" "	70	"	"	"	Krišjānis Ancītis
26.	novembrī "	80	"	"	dzimusi	Marta Grimma
29.	" "	50	"	"	dzimis	Arnolds Auziņš
3.	decembrī "	50	"	"	"	Jeronims Stulpāns
4.	decembrī "	80	"	"	"	Ēvalds Sokols
6.	" "	50	"	"	"	Viktors Hausmanis
21.	" "	70	"	"	"	Vilis Austrums
22.	" "	80	"	"	"	Pāvils Vilips
22.	" "	50	"	"	miris	Jēkabs Janševskis

SATURS

[Ievadam]	5
I. 20. un 30. gadu demokrātiskā kultūra	7
<i>Samsons V.</i> Objektīva kritērija nepieciešamība un iespējamība	7
II. Mūsu simtgadnieki	31
<i>Eihvalds V.</i> Zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli	32
Friča Bārdas un Jēkaba Delles draudzība (<i>Anitas Bijas ievads un komentāri</i>)	86
<i>Valeinis V.</i> Divi braucieni uz Gropiņiem un simtgades lielais rēķins	100
A. Brača vēstules M. Saulei-Sleinei	111
<i>Bērsons I.</i> Apsesdēla dzīves gājums	117
<i>Treimane I.</i> Kritiķis ciņas laikmeta ceļos	146
<i>Sirsones S.</i> Tādu es atceros Robertu Pelši	160
<i>Pētersons J.</i> Autobiogrāfija (<i>Pētera Pētersona ievads</i>)	164
<i>Strāls K.</i> Autobiogrāfija (<i>Ojāra Zandera ievads</i>)	171
<i>Viese S.</i> Pieci klusi gadi	178
III. Fakti: jaunapguvumi un precizējumi	190
<i>Upītis J.</i> Vai kļūdījies Blaumanis?	190
Andreja Upīša «Veļu valstī» (<i>J. Garjāna pētījums un komentāri</i>)	198
<i>Rūmnieks V.</i> Aleksandra Čaka Rakstus pārlūkojot	220
Literārais kalendārs 1981. gadam	229

СОДЕРЖАНИЕ

К введению	5
I. Демократическая культура 20-х и 30-х годов	7
<i>Самсон В.</i> Необходимость и возможности объективных критериев	7
II. Отмечаем юбилей столетия	31
<i>Эйхвалд В.</i> Сын земли с душой звездной	32
Дружба Фрициса Барды и Екаба Делле (<i>введение и комментарий Аниты Биш</i>)	86
	231

<i>Валейнис В.</i> Две поездки на Гропини и большой счет столетия	100
Переписка А. Брача с М. Сауле-Слейне	111
<i>Берсон И.</i> Жизненный путь Апседела	117
<i>Треймане И.</i> Критик в эпохе борьбы	146
<i>Сирсоне С.</i> Таким я вспоминаю Роберта Пельше	160
<i>Петерсон Ю.</i> Автобиография (введение <i>Петера Петерсона</i>)	164
<i>Штрал К.</i> Автобиография (введение <i>Ояра Зандера</i>)	171
<i>Виесе С.</i> Пять тихих лет	178
III. Факты: новые приобретения и уточнения	190
<i>Упит Я.</i> Ошибался ли Блауманис?	
«В царстве усопших» <i>Андрея Упита</i> (исследование и комментарии <i>Я. Гарьянса</i>)	190
<i>Румниек В.</i> Перелистывая собрания <i>Александра Чака</i>	220
Литературный календарь 1981 года	229

РАДУГА 1980

Литературное наследство

Издательство «Лиезма» Рига 1980

На латышском языке

Составители

Сильвия Радзобе и Ливия Волкова

Редакционная коллегия

И. Киршентале, В. Лабренце, Я. Ниедре,

С. Знемелис

Художник *В. Озолинь*

Фотоматериалы архивов

ИБ № 2620

VARAVIKSNE

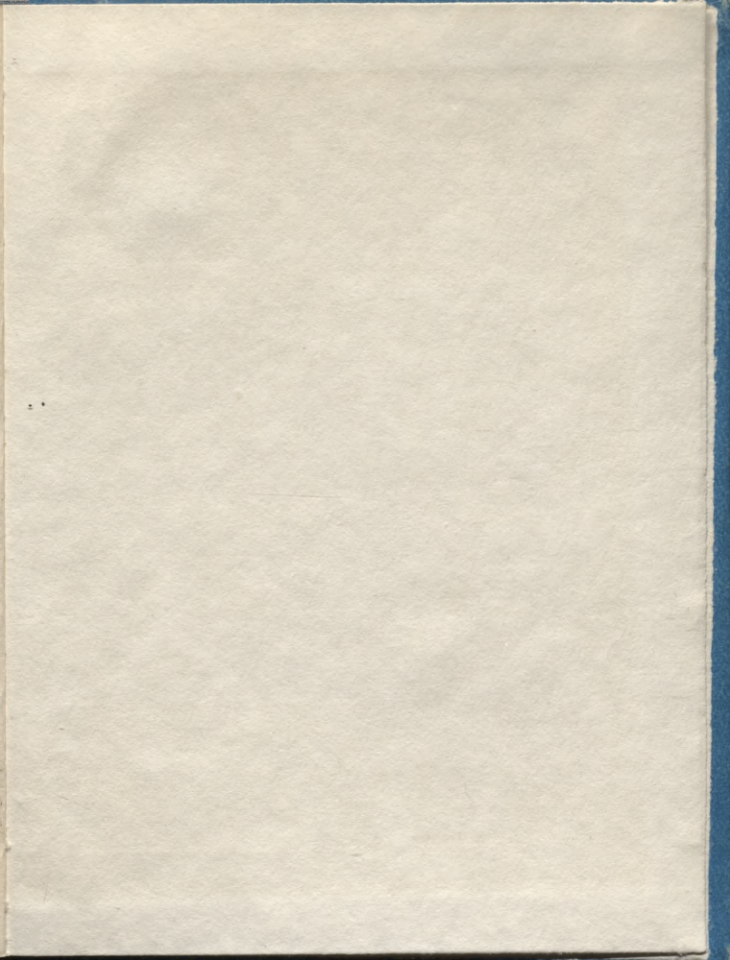
Redaktore *L. Bībere*

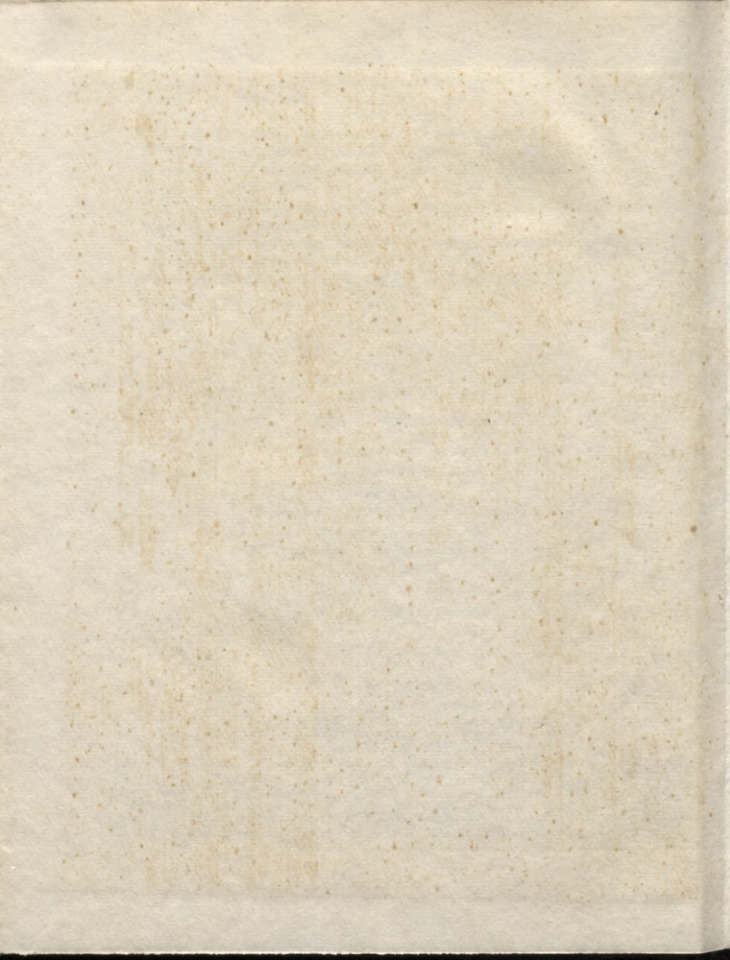
Mākslinieciskais redaktors *A. Jēgers*

Tehniskā redaktore *I. Klotiņa*

Korektore *K. Rumbēna*

Nodota salikšanai 14.04.80. Parakstīta iespiešanai 02.12.80. JT 05542. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Baltikas garnitūra. Augstspiedums, 10,50 uzsk. iespiedl.; 11,03 izdevn. I. Metiens 6000 eks. Pasūt. № 878-D. Cena 55 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 447/30698/Klm-230. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTEKA

0305071796

55 kap.